6
8-f
21

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
6 B
31

XXVI. B. 11.

Eloquentiae zażywanie ad omnes Scientias. p. 12. 13.
Elegantia wymagana. 16.
Finis debet spectari ab Oratore. p 25.
Kaznodzieie złe. p. 26. 38, 39.
Krasomowstwo nie wszystkie mowne rzeczy. 49. 50
Języka oyczystego zaniedbanie głupie. p. 156.
o Słowach nowych, dawnych &c: p. 157. 158. 159.

X D 10 E b 7a

BENEDICTI
ARIÆ-MONTANI
HISPALENSIS

RHETORICORUM LIBRI QUATUOR

Adnotationibus illuſtrati

ET

ILLUSTRISSIMO Dño Dño

HERCULI ALDROVANDO
MARISCOTTO

DEDICATI

A CAMILLO HECTOREO
Societatis JESU Sacerdote.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
Domus Prob. S. Andreae Soc. Jesu de Urbe
D.PROB.ROM.S.J.

VENETIIS, M.DC.XCVIII.

Apud Oratium Poleti.

SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

Illuſtriſs. Domino, & Comiti

HERCULI
ALDROVANDO
MARISCOTTO
CAMILLUS HECTOREUS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PUblicam tandem lucem (beneficio Typorum) aſpiciunt Ad-

notationes, quas in valdè doctos Benedicti Ariæ-Montani Rhetoricorum libros, à me elucubratas, quotidiana propè amicorum convicia extorſerunt. Arbitrati ſunt, poſſe illas aliquid conferre Eloquentiæ Candidatis. Fortaſſe, quia, relictis ſublimitatibus, plus admirationis, quàm utilitatis habentibus, ad illa deſcendunt, quibus indiget Ars benè dicendi, Operi magis intenta faciendo, quàm ſpeculando. Quæcunque tamen ſit (utique plena benevolentiæ) de ſcriptis meis eorum exiſtimatio, mihi certè eſt gratulandum, quòd Tu (ILLUSTRISSIME COMES) illas non dedignatus, in tuum toleraveris humaniſſimè ſinum admitti. Quid enim ipſi meæ jucundius eveniret Philauthiæ,

quàm

quàm reperiſſe Adoleſcentem, omnibus numeris abſolutiſſimum, qui mea ſuæ pateretur clientelæ committi? Nam, ſi Nobilitatis quæram ſplendorem, Tu nobiliſſimum hauſiſti ſanguinem; & ſplendidiſſimum, ex utràque Patris, & Matris gente non modò Senatorium, ſed in ipſo (propter Avos, Atavoſque clariſſimos) Senatorio præclariſſimum. Si acutum ad penetrandas diſciplinas ingenium, Tibi tantum indulſit natura, quantum Tu elegiſſes, ſi tui juris fuiſſet electio. Si maritatam ingenio, maturitatem judicii, teſtem habeo me ipſum, qui Te quoties audio, aut interrogantem, aut reſpondentem, toties te prœcociter (vix enim annum ingreſſus es duodecimum) admiror, venerorque

pru-

prudentem . Si ſtudiorum amantem , Tuæ ſunt illa delitiæ , tuæ voluptates , tuæ ſuavitates . Proptereà , ſtatutis humaniorum literarum (quibus nunc vacas) nequaquam penſis contentus , adjeciſti Geographiam , adjeciſti Sacrarum paginarum cognitionem , quarum lectioni , non minus , quàm intelligentiæ attentiſſimam impendis operam . Si genii facilitatem , qua , Gallico non minor Hercule , aureis tanquam catenis animos Tibi trahis captivos ; tam propriis illam repræſentas coloribus , ut ipſiſſima queat judicari Facilitas . Si denique (quis enim ſingula , quibus emicas , ennumeraret ?) Rhetoricorum capacem ; ſanctè profiteor , alium à me ignorari Tibi præferendum . Quarè , cum multa cæ-

teris

teris pollicearis in facultatibus, coronam tamen Tibi videtur impoſitura, Rhetoricè (hoc eſt ſapienter, copiosè, ornatèque) loquendi Doctrina. Vides igitur, quantus honor, quantumque decus opuſculo meo, ex Te redundet. Propterea, ego qui ἀνάθεσιν (hoc eſt DEDICATIONEM) hac epiſtola nuncupatoria meditabar, in εὐχάριστικον (hoc eſt GRATIARUM ACTIONEM) compellor exire. Libentiſſimè tamen. Nam pluſquàm libentiſſimè (ſi dicere liceat) Tibi, qui nunc tantus es, ſpondeſque fore majorem: Magniſque Tuis Genitoribus (qui Te meæ fidei in iis quæ Dei ſunt, & literarum, & pietatis, ex animo crediderunt) debere quæ debeo, & longè plura,

glo-

Digitized by Google

gloriæ mihi verto ; & adſcribo nulla temporum injuria obliterandæ. Vale.

Digitized by Google

Ad quatuor libros

RHETORICORVM

BENEDICTO ARIA-MONTANO

Scriptos ad amicum ſuum

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

GASPAREM VELESIVM

ADNOTATIONES.

INgratiam Iuuentutis, cuius bono viginti, & vno annis vacaui, literis humanioribus illam erudiendo, placuit quatuor Rhetoricorum libros ab Aria-Montano verſibus concluſos elucidare. Eo præſertim conſilio, vt quod latiſſimè à varijs dicendi Magiſtris explicatur, hic quàm breuiſſimè digeſtum habeat, adeòque facillimè in ſinu memoriæ contineat. Neque inutile crediderim fore, ſi iuberentur à ſuis Inſtitutoribus Adoleſcentes hæc ipſa, quæ conſcripſit Arias, memoriter diſcere: fieret enim vt ſemper haberent in promptu quoſdam, vt ità dicam, canones artis Rhetoricæ, ad quos, vbi ſe obtulerit occaſio ſtylum exercendi, reſpiciendo, illis Orationem conformarent. Porrò quod Horatius, & Hieronymus Vida in arte poetica effecerunt, id executus eſt Benedictus Aria-Montanus in arte Rhetorica. Quantus fuerit hic Auctor, ſuperuacaneum eſt commemorare. Vix enim mediocri-

Digitized by Google

ter eruditus eſt, qui neſciat ex primis fuiſſe luminaribus, quæ ſæculo elapſo literariam Rempublicam (præſertim verò ſacras paginas) illuſtrauerunt: eaque de cauſa hic tanti Viri libellus meretur tamquam theſaurus haberi. In meis autem, quæ ſubſequentur Adnotationibus alio nolui ſcribere ſtylo, quàm illo, qui (vt nunc moris eſt apud alienorum operum explanatores) ſententiam auctoris declaret. Reſpexi ad celebrem Diui Auguſtini ligneam clauim; quæ ſi benè, facilèque reſeret oſtium aureæ eſt præferenda id non præſtanti. Si aliam quàm interpretis perſonam agerem, alia phraſi vterer. His neceſſariò (vt iudicaui) præmiſſis, aggredior opus, quod dudum fui meditatus. Moneo tamen me in animo habere, alio libello edere loca Ariſtotelis, Hermogenis, Demetrij, Longini, Ciceronis, & Quintiliani, ad quæ Benedictus reſpexit: quandoquidem id nunc exequi caſus quidam prohibuit.

RHE-

RHETORICORVM
LIBER PRIMVS.

I.

Pinge mihi egregiam vultu, formaque puellam,
Cuique genæ roſeo ſurgat de lacte coloræ:
Lumina ſtellantis denigrent luce Pyropum,
Aſſiſtant labijs Veneres: ſit Naſus Amoris
Quam ſolet hamatis pharetram complere ſagittis.

ADNOTATIO.

PEr phantaſiam poeticam fingit Arias, ſe cum Pictore verba facere, illique demandare Prouinciam coloribus inſignem, omnibuſque gratijs cumulatam exprimendi puellam. Proinde, iubet illam quàm pulcherrimo vultu, genis, oculis, labijs, naſoque delineari. Quid hac allegoria inſinuetur, paulò poſt apparebit. Nihil enim aliud indicatur quàm elegantia artis Rhetoricæ ſuprà reliquas facultates hac ipſa elegantiæ, & pulcritudinis dote eminentis.

II.

Pinximus ——

ADNOTATIO.

REſponſio eſt Pictoris, qui tacito, figuratoque dialogo inducitur colloqui cum Aria operæ ſuæ conductore.

III.

—— Adde etiam Pario de marmore collum,
Cęruleas tenuis diuertat linea venas.
Perſequere exactè auratos, numeroque capillos;
Pars micet in gemmis: coeat pars diuite nodo.
Partem etiam iubeo permittere lenibus auris.
Diſtingue & teretes digitos; manus ipſa niuemá
Contendat Maſſa: Pretioſa cętera veſte

Ars

Arte laborato ex auro cum murice circum
Scribito: ſed deceat cunctis in partibus, atque
Hæreat; occultoſque chlamys circumnotet artus.

ADNOTATIO.

ALias ſuo pictori venuſtates oſtendit Arias, vt illas ope ſui pennicilli in tabellam imperatam congereret.

IV.

Perfeci.

ADNOTATIO.

REſpondet Pictor, ſe ad vnguem impleuiſſe quæ Arias commendauit.

V.

—— *Ecce tibi ridentia Virginis ora*
Spirantes vultus reddit, blandeque tuentes.

ADNOTATIO.

FIngitur Pictor laudare Iconem ſuam, præſertim autem vultum, cuius forma nobilitat, tùm exemplar, tùm exemplum.

VI.

Nil moueor.

ADNOTATIO.

VTcunque à ſuo Apelle hæc Helena commendetur, Arias tamen profitetur, ſe nullo modo commoneri ab aſpectu laudatæ imaginis.

VII.

—— *Sed enim totam conſumpſimus artem.*

A D-

ADNOTATIO.

PIctor ſubiratus, velutique ſe purgans, ſanctè iurat, nulla ſe peccauiſſe in opere ſuo negligentia: omnem enim in hac effigie artem, artiſque operam conſumpſit.

VIII.

At mihi non vllo pectus ſuccenditur igne.

ADNOTATIO.

ARias pictori reſpondet, ſe nihil ex illis in animo ſuo ſentire, quæ ſolent effici à puella egregiæ ſpeciei; & debuiſſent ab illa quam colorauit præſtari, ſi (quod eſt proprium picturæ) ſe ad amuſſim conformauiſſet naturæ.

IX.

Nulla tenet mentem cura, & nihil vſque labore,
Iam ſatis eſt: Vidi, Cedo, transferre licebit,
Nec ſequar, abſentis nec erit mihi cura petendæ.

ADNOTATIO.

REpudiat Arias opus à Pictore ſuo elaboratum: quod inde conijcit eſſe imperfectum, quià nullum in ſe excitauit amoris affectum.

X.

Vnde hoc? Nam Verba hic deſunt, ſuauiſque loquendi
Vſus, & his multò mentis formoſior index,
Naturæque decus, Diuumque ab imagine ſermo
Redditus, humanæ pulcherrima munera vitæ.

ADNOTATIO.

INueſtigat cauſam, ex qua nullum allata effigies affectum in ſe pepererit: aitque eam fuiſſe duplicem. Altera, quia Vox illi puellæ deeſt: altera, quià mente caret. Vox autem, &

mens

mens duæ ſunt hominis dotes, quas cum ſuus Pictor non expreſſerit, idcircò ſuum prototypum Icon illa non reddidit.

XI.

Crede mihi GASPAR, quidquid mortalibus vnquam
Contigerit, vel diuitijs quis vicerit Indos,
Seù Seres cultu, claro ſeù ſtemmate natus
Prouocet Alciden bello, Victorque coronam
Eripiat, curſu valeat præuertere ceruos:
Quid moror? exactis cumula virtutibus vnum:
Sit ſapiens, ſit multa ſciens, ſit denique quiduis,
Deſiſtat vna illi facundia, cætera pictum
Iudico, & algentes vmbras, vultuſque tabellæ
Afflictos: ſunt vana, & nomina prædita nullo
Viuendi ſenſu, tenebriſque abſconditus ignis.
Quas laudes, quæ pulcra petat ſibi præmia quiſquis?
Nil homines iuuit, nulla aut monumenta ſuarum
Virtutum, nullas ſpecies oſtenderit vnquam.

ADNOTATIO.

Quæ dixit de tabella, quæ voce deſtituatur, transfert ad hominem omni ſcientiarum genere locupletatum. Docet enim nemini prodeſſe ſuam ſcientiam, ſi careat facundia, ope cuius communicet illius theſauros etiam cæteris. Ex quo infert, hominibus doctis neceſſariam eſſe artem dicendi, vt illis, quibus cum viuunt, participare poſſint doctrinam, quam ſibi comparauerunt. Hæc autem, quæ hactenus cecinit, ſunt veluti proemium totius operis, quod in illum finem præmiſit, vt oſtendat ſe opus aggreſſum fuiſse nequaquam inutile, ſed ferè neceſſarium hominibus etiam doctis.

XII.

Ergò vitanda tibi Gaſpar imagine cauto
Experiar monſtrare viam, qua mente tenere
Rhetoricam poſſis formam, & præcepta loquendi:
Non quod in his rerum ſpecies, facundaque verba
Comperias: nec enim niſi ſit prudentia rerum
Tum longo ſtudio, tumque vſu, & munere diuum
Parta tibi, ſi non de pectore copia fandi
Affluat, has ſteriles normas, inopeſque fatemur.

AD-

Digitized by Google

ADNOTATIO.

Sapientiſſimè monet ſuum Gaſparem Arias, præcepta dicendi inutilia eſse,ſi non accedat cognitio rerum. Ars enim dicendi hoc vnum præſtat, vt hominem Encyclopedia dotatum erudiat, illique normam oſtendat ſeruandam, vt quæ ſibi comparauit ſic poſſit digerere, vt ex illis exurgat opus Rhetoricum. Eo prorſus pacto, quo Architectus vi ſuorum præceptorum materiam non ſuggerit Domui ædificandæ neceſsariam; ſed illam aliundè comparatam docet diſponere, vt conſtruatur ædificium ad ſuas leges compactum. Quod omninò oportuit ab Aria præmitti. Multi enim ſibi perſuadent Oratores fore, vbi annum dederint Rhetoricis inſtitutionibus: cum tamen hæc nullò modo ſufficiant, ſed petant illa diſci, ex quibus mens rerum omnium notitia compleatur, vt deinde Orator de omnibus populariter loqui poſſit, & aſsenſiones, approbationeſque reportare.

XIII.

Sed cum verborum cumulos, rerumque redundans
Obtulerit natura tibi, aſſiduuſque legendi
Et labor, & ſtudium, quo non confuſa vagentur
Pectore cuncta tuo, prodanturque ordine nullo
Efficient agitata viris præcepta diſertis:
Vt tanto innumero tempus non omnia quoduis
Arripiant, non in quamuis aliena ferantur
Materiam; proprijs ſeruentur commoda cauſis
Illa, hæc præſenti non deſint iure petita:
Ac tandem ne te quantum benè dixeris in re
Pœniteat: neù iudicio te auditor acuto
Reſpuat impatiens, vitij ſæuuſque alieni
Arbiter, in noſtràque inuitus iura trahendus.

ADNOTATIO.

Pergit elucidare fructum, quem pariunt præcepta benè dicendi. Eſt autem hic fructus, vt quæcunque nouerit in arte Rhetorica exercitatus, ità diſponat, vt placens Auditoribus, illos ad ſuam voluntatem trahat. Quod vtique non obtineret à quacunque literatura, ſi deſit ars benè dicendi. Quid enim hæc literatura præſtaret? Nihil aliud, quàm Chaos, indigeſtamque molem, auditoribus deridendam.

XIV.

X I V.

Hæc etiam præcepta, libros dum voluere doctos
Inſtitui, comitemque manum, certumque parabunt
Indicium, vires quo & formam noſcere poſſis,
Queis niſi ſoleant Sapientes, queiſuè decere.

A D N O T A T I O.

PRoſunt etiam præcepta Rhetorica, vt illis præditus legat cum vtilitate libros eorum,qui Rhetoricè ſcripſerunt. Præditus enim his præceptis, manifeſtè deprehendet illos ideò placere, quià ex arte Rhetorica ſcripti ſunt.

X V.

Hoc igitur, formare viam, qua incedere poſſis
Rhetorica eſt, non nempè pedes, greſſumuè carenti.

A D N O T A T I O.

VEllet quicunque ad Scholam Rhetorices accedit ab illa ſic diſcedere, vt ſine alio labore iam eſset Orator. Hunc errorem euellit Arias, docens; à Rhetorica formari viam, per quam ad eius metam peruenire quis poſſit. Cæterum, ſicuti aliquam viam ingreſsuro neceſsarij ſunt pedes (ſine quibus nullo modo incederet, vtcunque eſset complacentiſſima via) ità multa (præter artem Rhetoricam) oportet in illo eſse, qui beneficio illius vti poſſit. Quod eſt diligenter animaduertendum, ne culpetur ars, propterea quod ad illam accedentes, illique ſtudentes, cum cæteris careant ab ea petitis, nullum referant ex illa, etiam poſt multos annos, emolumentum.

X V I.

Huic Soror eſt ventre ex vno cognata gemella
Præcipuo Logicen dixerunt nomine Graij,
Quæ Rationis opes, vires, neruoſque miniſtrat
Dicenti, viuos adhibet germana colores,
Hæc vincit, victum illa ſequi, parereque ſuadet.

ADNOTATIO.

EX Ariſtotele deſumpta eſt Doctrina huius numeri: primo enim Rhetoricorum hic Philoſophus tradit Dialecticam, ſiue logicam (hoc eſt artem diſſerendi) reſpondere Rhetoricæ, ſiue arti bene dicendi: neque aliud intercedere diſcrimen, præter hoc vnum: Videlicet, Logica, ſiue Dialectica breuiter loquitur (adeoque ſimilis manui clauſæ, ſiue pugno) Rhetorica amplè; adeòque comparatur manui apertæ. Et ſanè præditum eſſe oportet Logica Oratorem: namque illius beneficio inueniet, quæ ſunt dicenda: iudicabit an propoſito conducant: videbit an inter ſe cohæreant, & aliud ex alio conſequatur: cognoſcet vera ne, an falſa dicat: & quæ ab aduerſario afferentur contrà ſe Sophiſmata ità diſſoluet, vt ab illis maximopere caueat. Certè Thomas Phrygius, qui Commentarios vulgauit in Tullianas Orationes, ait eius viri admirabiliorem eſſe Logicam, quàm Rhetoricam. Nam vi logices, inueſtigat, argumentatur, demonſtrat, obijcit, ſoluit; & hæc omnia ità præſtat, vt aut vera proferat, aut tam vero ſimilia, vt prò veris accipiantur à Iudice. Propterea hac arte, quæ operationes (loquor cum Scholis) intellectus dirigit, maximè oportet eſſe imbutum Oratorem: licèt alia via ſit illi vſurpanda, quàm vſurpetur in Scholis: In his nudè, ab Oratore autem cum ornamentis vſurpatur ab arte Rhetorica ſuppeditatis.

XVII.

Ridiculos reddunt homines phalerata loquendi
Commenta, & florum dicendi ingeſtus aceruus,
Multiplici variata modo ſententia ſimplex.

ADNOTATIO.

CRedet ne ſciolus Orator Ariæ-Montano? Vereor ne difficilè aſſentiatur huic Viro, nimis (heù!) vera dicenti. Phaleræ Verborum, vtcunque elegantium, reddunt Oratores planè ridiculos. Quare? Quia aut nihil, aut pauca proferunt. Deinde, quià putidiſſima diligentia ornare volunt quidquid effutiunt: cum tamen ſæpè

Ornari res ipſa neget, contenta doceri.

Præ-

Præſertim ſe ridiculos faciunt, quandò vnam, ſimplicemque ſententiam (animi videlicet, rationiſque partum) inſulſo prorſus modo multipliciter variant: Ex quo fit, vt auditor nihil poſt multos periodos intelligat, præter id, quod primò audiuit. Hoc errore peccatur noſtro præſertim ſæculo; à quo cum ſtudeatur delectationi (vtique inſanæ) non autem perſuaſioni, mirum eſt quàm frequentatur inſulſæ, audiantur paraphraſes, inſulſæque ſentiarum ſynonimiæ; & propterea contingit, vt garrula, loquax, & intolerabilis ſit ità loquentium Oratio.

XVIII.

Illis ſi tantùm; ſtudium conſumimus omne,
Noctes, atque dies agitamus inania verba,
Nullo connixi rationum pondere, neruis
Defecti; nullis recti per compita habenis,
Quales ipſe viros præſtantes ſanguine auito
Principibus natos ſummis, ſeruile videbam
Exercere genus ſtudij, caſſumque laborem.
Aſſiduis inſtant tantum, interſuntque Magiſtris,
Complentes numerum, vacuiſne ſedibus vſquam
Sit locus, & memorant annos à Conſule primo
Plus decies, poſtquam repetunt Gymnaſia, tantum
Rhetoricæ addicti: tandem didicere profari,
Aut nihil, aut Patres conſcripti, & Docta Iuuentus,
Et ſi mille mihi linguæ, & facundia Tulli,
Mille, inquam, ſi ſint linguæ, & facundia Tulli.
Quidnam vltrà? Nil poſt INQVAM hoc deducere poſſunt.

ADNOTATIO.

Pergit oſtendere, quàm ſint illi ridiculi, qui contenti ſunt phaleratis Verbis, & paraphraſi, ſeu Synonimiæ ſententiæ, varijs veſtitæ phraſibus, ſed nullam afferentibus notitiam. Nam qui nihil aliud volunt, pondere rationum deſtituuntur (cum tamen hominis ſint propriæ rationes, hoc eſt antecedentia, ex quibus aliquid deducitur) & præterea more effrænati equi ſine habenis huc, & illuc vagantur. Deinde deplorat iacturam temporis, quam faciunt Iuuenes etiam præſtantibus donati natalibus. Nam, cum impenderint plures annos alicui Gymnaſio, in quo Magiſter huius farinæ pro-

profitentur Rhetoricam, nihil tandem ſciunt, præter nonnullas formulas, quas deridendi gratia fingendo commemorat. Cæterum cum careant Logica, arte rationes excogitante, diſſerente, & deducente, nihil deducere huiuſmodi adoleſcentes poſſunt: adeoque ſteriles ſunt, neque Orationem habent progredientem, ſed inſiſtentem, & eo prorſus loco immorantem, in quo primo incæpit.

XIX.

O gens vana, inquam, O vaniſſima Rhetoricorum
Temporibus noſtris omni nudata lepore,
Imbellis, nullis & prædita viribus, atro
Errore immerſi, cæca & caligine rerum!
Tanta nihil vos, & moueat iactura dierum?
Hic vſus patientis erit, viridiſque Iuuentæ?
Heù queis vos opibus fraudatis robore tanto, &
Iſto æuo tam præcipitante parandis,
Si ſeruare modum diſcendi, & lege daretur
Inſtitui, rerumque caput diſquirere primum.

ADNOTATIO.

Acri querimonia deteſtatur malè ſuſceptos à Iuuenibus labores in claſſibus Rhetorum malè docentium. Præſertim autem dolet, nullum ſeruari in diſcendo modum, & nullam legem: Iuuenibuſque non oſtendi caput ex quo res petendæ ſunt: Ex quo fit, vt contenti floſculis, & phaleris dicendi, eorum Oratio ſit prorſus illepida, ſit imbellis, & viribus deſtituta. Nam, & lepor, & virilitas, & pugnacitas à rebus petuntur (hoc eſt à notitijs ſuppeditatis à mente, & ingenio, ſiue ratione) non autem à Verbis.

XX.

At te alia ingreſſum ſacro Sapientia Templo
Excipit, & gaudens reſerat penetralia Gaſpar;
Vt qui non leuiter cures virtutis amorem,
Et diuæ Doctrinæ vſum, pulcherrima certè
Ornamenta hominum, multo, & ſudore petenda.
Ergò tibi Rationis opes natura benigna
Quas dedit, atque vſus vitæ, quas arte ſecunda

Perficis, hæ multum audentem maiora iuuabunt,
Sufficientque manus firmas, humeroſque volenti
Vincere dicendo cuiuslibet ardua cauſæ.

ADNOTATIO.

QVæ noſter Auctor commendat in Gaſpare ſuo, hæc in ſuo (quicumque ſit) lectore, benè dicendi cupido vellet. Fieret enim,vt Sapienter ſe gerendo,vinceret arduitatem omnem; quæ cauſarum diuerſitas, numero carens, poteſt creare homini eloquentiam profitenti.

XXI.

Nonnè vides quantos referat tibi commoda fructus
Ars hæc, quam græco Logicen ſermone vocamus?
Non etenim latiæ norunt confingere Muſæ
Artibus in cunctis valeant quas condere voces,
Vt nobis longis vtendum ambagibus hic ſit,
Aut certè in noſtros aduectas remige fines
Compellare ſono patrio, atque tenore licebit,
Rettuleritque nihil, dum ſit mora nulla vocatis,
Exhibeantquè ſuas merces, vendantque rogatæ.

ADNOTATIO.

LOquuturus de vtilitate, quam parit Logica, purgat ſe, quaſi verò dedeceat poetam latinum vti vocabulo græco, quale eſt Logice. Proinde ait, ſe noluiſſe vti ambagibus, circuituque Verborum ad deſcribendam hanc artem, quæ Logica dicitur: & placuiſſe proprio illam nomine appellare. Nihili enim intereſt Doctori adhibere vocem peregrinam, quoties illa mentem docentis explicat benè.

XXII.

Hæc igitur varios fructus, dignoſque parari
Aſportat. Primum, quo poſſis ſine docere,
Quo didiciſſe queas: rerum quis ductus, & ordo;
Quid ſocias iungat formas, quiduè incitet illis
Diſſidium: iam quos agnoſcant ſingula fines,
Seù genus indigenum fuerit, ſiue aduena rerum,

Ad.

Adde etiam quæ fonte cadunt, & ſtemmate ab vno
In quaſnam ſoleant ſedes diducta migrare.
Iudicibus demum adductis, ac teſtibus actis
Audire, & quod quiſque ſuum, dicatuè, negetuè
Aſſerere, aut cauſa immunem dimittere iuſtè.
Adde, & quæ ratio ſtatuendi Iudicis, atque
Teſtis ducendi quæ ſit, vel vtrumque leuandi.
Ad ſummam, ſacros ignes quos mentibus altis
Occuluit Natura parens, hæc excitat vna,
Inceditque agitans, ac luſtra per omnia præfert;
Quò reperire latens verum, nimiumque remotum
Vſibus humanis ſolers indagine poſſis.

ADNOTATIO.

NE videretur ab re, & ſine maxima neceſſitate commendauiſſe Oratori futuro vſum Logices, ſiue Dialectices, plura illius commoda recenſet. Quæ quoniam clara ſunt, non eſt cur in illis enucleandis diutius immorer. Placet effectum, vt ita dicam primarium, Logices aperire; qui in eo conſiſtit, vt ingenium excitet. Quod Arias aſſerit, dum ait, ab hac arte ſacros ignes incendi, quos natura occuluit ſacris mentibus. Vocat ſacros ignes ſpiritus rationales, proprios potentiæ ratiocinatricis; qui à Logica excitantur, dum ſe ſe agitat diſputando, vel cum alijs, vel ſecum. Proprium enim illius eſt diſputare, hoc eſt in vtramque partem de eodem argumento ſermocinari, modò probans, modò illud improbans: modò propugnans, modò oppugnans. Hac enim agitatione, diſputatione, diſſertatione tandem conſequitur, vt verum cognoſcat. Veritatis autem maxima cura eſſe debet Oratori indagandæ, vt victor euadat in cauſa, quam ſuſcipit agendam. Victor autem dicitur Orator euadere, quando trahit ſuos Iudices ad aſſentiendum ſuis rationibus, & illa facienda, quæ ſunt ſuæ voluntatis.

XXIII.

Annè putas tantis ornarent laudibus artem,
Et ſtudio colerent, Graiæ duo lumina gentis,
Nicomachi natus, nuſquamque ingrata Magiſtro
Lingua ſeni, tantum niſi præbeat illa nitorem?

A D N O T A T I O.

LAudat Logicam commemorando Ariſtotelem, & Platonem, eximios, maximoſque Græcorum Philoſophos, qui ſummis encomijs illam ſunt proſecuti.

X X I V.

Anguſtis igitur cum pingere cuncta figuris
Noueris, atque ſitus ſoleant quos membra tenere,
Tunc tibi proceras tempus formare dabit iam
Effigies rerum dicendo, omnique lepore
Cuncta ſequi penitus, quæ ſunt in corpore membra.
Particulas cunctas vitæ, motuſque miniſtras
Succeſſu decorare ſuo, viuoſque colores
Addere, & obiectis attollere protinus vmbris.
Tunc merces ſperanda tibi, & laus magna laborum,
Cum ſpectatores viuis peſtringere ſignis
Iam datur, atque ſtylo nuſquam fallente, manuque.

A D N O T A T I O.

NEceſſarium, nedum vtile monitum, Arias ſuo Gaſpari præbet. Monet illum, vt antequam calamum ſcribendo admoneat, tentetque Orationem (quæ eſt opus magnum, & amplum, vt patet) ſecum breuiter, & ſecluſis ornamentis meditetur hoc idem opus. Meditetur propoſitionem: meditetur probationes: meditetur exordium: meditetur diſpoſitionem, & cætera, quæ ſunt membra ſui operis magni. Orationis nimirum, quæ nihil aliud eſt, quàm multarũ ſententiarum, Verborumque in certum aliquem finem ordinata coagmentatio, & iuxta Regulas Rhetorum elaborata. Videtur mihi hoc monitum deſumptum ab arte Pictorum: qui effigiem colorandam antequam penicillo ſubijciant, ſolent prædelineare: prædelineatam verò coloribus veſtire, & vmbris circumdare. Tanti autem hæc delineatio (etiam carbone facta) æſtimatur, vt ab illa pptiſſimum pendeat imaginis abſoluta perfectio. Quare valdè commendandum eſt Adoleſcenti, vt priuſquam ſtylum ſuſcipiat, mente digerat qnidquid erit ſuis verbis, figuriſque exornandum. Namque rem ita prouiſam, verba, vt ait Horatius, ſpontè ſequentur: & ipſe Adoleſcens præcognitas habebit

bebit difficultates, quas feret ſecum Oratio, quam molitur. Præcognoſcet etiam quid ſibi ſit opus, an hiſtoria, an eruditio, an ſimilitudo, an magni alicuius viri effatum. Præcognoſcet, vbi ſit immorandum diutiùs; vbi parciùs: quid ſit amplificandum: quid minuendum: quid vrgendum: quid declinandum. Vt proptereà Magiſtro, cui crediti ſint Iuuenes ad erudiendum, maximè commendetur, vt illis hoc Ariæ monitum inculcet. Iuuabuntur etiam maximoperè ſi iiſdem oſtendantur Ichnographiæ, quæ occurrunt apud Commentatores bonorum Auctorum. Pater Martinus dù Cygnè Societatis Ieſu, omnes Orationes Ciceronis huiuſmodi Ichnographijs illuſtrauit. Ioannes Lubinus Satyras Iuuenalis: Horatius Toſcanella epiſtolas Tullij. Pater Thomas Le Blanc Pſalmos Dauidicos: alij alios.

X X V.

Hoc dabit ergò tibi hæc, quam nunc præſcribimus artem,
Longior vt poſſit rerum tibi ſurgere imago
Diſpoſitis diducta locis, cunctiſque peracta
Partibus.

A D N O T A T I O.

DOcet longam (hoc eſt vberem variamque) Orationem pendere ab arte, quam ſuprà innuit. Quicumque enim, antequam ſtylo vtatur (ſi pollet ingenio, ſine quo ineptus eſt operi literario) ſecum reputans quid ſit dicturus, tantam ſibi comparabit copiam rerum (hoc eſt notionum à mente profectarum) vt proculdubio longa ſit euaſura Oratio. Et proptereà (vt plurimum) Oratores plus in breuitate laborent, quàm in prolixitate. Eaque de cauſa breuitati elocutionis vacantes, efficiunt abundantem rebus (hoc eſt ſententijs) Orationem, verbis autem (vtcumque ſit eorum copia) parcam: vt tandem fiat qualem viri præſtantes illam volunt, Oratio denſa. Legatur caput Patris Danielis Bartoli vbi in libello quem inſcripſit *l'buomo di lettere* agit de hoc Orationis texendæ artificio, illud vocando *Oſſatura*.

X X V I.

—— Hic nobis labor eſt, hæc cura docendi.
Nec tibi curandum qualiſnam Muſa canenti

Aſſonet, aut quales modulos properemus. Ad artem
Accingor (prodeſſe tibi quàm maximè Gaſpar
Optamus) quàm mente velim te poſſe tenere
Vtendum breuibus ſpatijs; quærenda viarum
Quæ citiùs ducat, quamuis ſalebroſus anhelo
Interdum locus occurrat, vincenda que ſaltu
Rimula declini properanda aut ſemita curſu.
Namque hæc dum meditor, nullis mea tempora lauris,
Ornantur: virides myrthos, hederaſque ſequaces,
Atque omnem interdum patimur pendere coronam
Muſarum antè tholos. Sint nunc mea præmia, Gaſpar
Maxima, te noſtros non faſtidiſſe labores.
Forſitan, & magnis aderunt pia numina votis,
Et fuerit, cum geſta Deum, Heroumque canenti,
Tempora, perpetua repetita & fronde niteſcant,
Ipſaque ſacra feram, Diuumque altaribus ignem,
Et delecta iugis incendam thura Sabæis.

ADNOTATIO.

MOre Poetarum, illorum præſertim, qui aliquid aſſumunt docendum vt argumentum cæteroqui inamænum reddant (prout poſſunt) amænum, à propoſito per ingenioſam digreſſionem diuertit. Hæc autem digreſſio continet excuſationem, qua Arias defendit verſus ſuos, timens, ne à Gaſpare pauci fiant, quia non ſunt (vt Epicorum) ſublimes, & ſonantes. Ait enim id à ſe non quæri in his de arte Rhetorica præceptis. Namque, cum duo ſoleant ſpectare (teſte Venuſino) Poetæ; nimirum, aut *Delectare*, aut *Prodeſſe*, hoc ſecundum ſibi præfigit. Primum (inquit auctor) fortaſſe aggredietur alio ſuo poemate, ſi videlicet illi placuerit canere geſta heroum; quod modò ſibi non propoſuit. Et ſanè qui docet in id vnum intentus eſt, vt intelligatur, & quod docet memoria teneatur; eaque ratione breuitatem ſectatur, monente Horatio: *quidquid præcipies, Breuis eſto.*

XXVII.

Intereà dulci ſocians pia munera cantu,
Et longam texam hiſtoriam, quæ maximà Diuum
Munera, quid ſociet pariterque hominesque, Deoſque:

Quæ

Quæ via Cœlicolas noſtras deducat in oras,
Quodque iter ad ſuperos pateat mortalibus ægris.
Tu mihi Gaſpar eris ſocius, gratuſque miniſter
Sacrorum, trepiduſque ingenti, & percitus vſque
Lætitia in noſtram cumulabis gaudia pectus.

ADNOTATIO.

Arias ſcripſit elegantiſſimo, doctiſſimoque ſtylo tres poematum libros. Primus inſcribitur *Humanæ ſalutis monumenta*, vbi de Viris, qui Chriſtum Dominum in veteri teſtamento figurauerunt, dulciſſimè canit; & deinde præcipua eiuſdem Chriſti myſteria vario metro proſequitur. Et de hoc opere præſertim loquitur, cum dicit,

— *Longam texam hiſtoriam, quæ maxima Diuum*
Munera, quid ſociet pariterque homineſque Deoſque,
Quodque iter ad ſuperos pateat mortalibus ægris.

Secundus liber illuſtrat minores Prophetas. Tertius Dauidicos pſalmos verſu latino donatos amplectitur. Quibus libris apparet, geſta Chriſti Domini, & Sanctorum eſſe capacia cuiuſcumque elegantiæ; adeoque Chriſtianum Poetam poſſe ſuum ingenium exercere, cum ſpe maximæ apud Sapientes laudis, in pijs argumentis.

XXVIII.

Vos & adeſſe velim gratiſſima nomina ſemper,
Et nunquam noſtro labentia pectora, Amici:
Te Cypriane decus noſtrum, Te magne Cathena
Muſarum Antiſtes, quo Iudice, & Auſpice quondam
Ornauit viridis primum mea tempora laurus,
Heſperijs optata viris per ſæcula multa,
Non conceſſa tamen: decuerunt munera noſtrum
Tanta caput: Magnum dixi tam pulcra tuliſſe
Præmia, ſed maius, te Magne Cathena, miniſtro.
Te quoque More, animæ noſtræ pars altera, teque &
Altera Serrane, atque ijdem duo pignora, quorum
Auxilio antiquum nomen, vetereſque ruinas
Iam reparare olim meditatur Corduba Mater:
Queis etiam ſi poſſe frui nunc fata negarunt
Tam longo abſenti ſpatio, ſi lumina multas
Diffluere in lacrymas cogunt ſperando, licebit

(Non dubium) triſte hoc fatum, mutantibus aſtris,
Optatos nimium, notoſque reuiſere vultus.
Iam mihi pro tanto voto cedenda paratur
Victima, iam gratos meditamur pectore verſus.

ADNOTATIO.

Verſus hoc numero XXVIII. concluſi continent Enthuſiaſmum, ſiue furorem Poeticum, à quo extra principale argumentum Arias abreptus eſt, multus in commemorando quatuor ſuos amicos. Cyprianum, Cathenam, Morum, Serranum. Pleniſſimi ſunt amicis affectibus, præſertim autem deſiderio abſentes videndi.

XXIX.

Intereà nobis, Gaſpar, patientibus adſis
Auribus, & ſi quid tibi vox non grata Camænæ
Peccarit, latices ſi non de fonte petitos
Obtulerit ſemper, nimium diuerſa docenti,
Aonidum lucis ignoſcas: tradere namque
Inſtituit Præcepta tibi, & quæ nomina quæque
Sit ratio ipſorum numerandi, diſ-que-ſerendi:
Ne tibi inauditas dum tendit fingere voces
Mulcentes dulci ſitientia pectora fluxu,
Bis tibi ſudandum, duplici & quærenda labore
Ars, & nomina ſint: poſſit quò ſcripta ſoluto
Sermone, & vulgi notulis ſignata tenere.

ADNOTATIO.

Reuertitur Arias ad Gaſparem, cui præſertim hos Rhetoricorum libros inſcribit. Præparat illum, vt excipiat ſine offenſione voces, phraſeſque nonnullas, quibus vtetur in Opere ſuo. Nam cum ſibi primò docere ſuum Lectorem proponat, illud etiam debuit præcauere, vt vitaret obſcuritatem, quæ naſci facilè poſſet, ſi formulis nimium poeticis delectaretur. Cum enim Oratio poetica valdè à conſueto, vulgariquè ſermone diſcedat, eſt etiam minus perſpicua. Doctor autem indiget perſpicuitate, vt minuatur labor diſcenti. Quare ita ſe geſturum profitetur, vt quæ metro ligabit, facilè poſſint vulgari, pedeſtrique ſermone ediſſeri. Quod etiam præſtat Hora-

tius in arte; & in varijs (quos ad docendum conſcripſit) tum epiſtolis, tum ſatyris, quibus Sermonum potius, quàm Poematum nomen impoſuit. Idem etiam præſtitere quicumque aliud aſſumpſerunt argumentum, non elegantiæ, ſed doctrinæ cauſa.

XXX.

Principio quæcumque tibi dicenda parantur,
Siue fori ſtrepitus agites, ciuilia iura,
Seu grauis intentes penitus diſcrimina cauſæ,
Seu populos pietate velis conſtringere Sanctis
Legibus, obſequio addictos, Diuumque timori,
Seu pacem, ſeu bella cupis ſuadere, vel ortos
In vulgo tentes dictis ſedare tumultus;
Vel monimenta Deum recolis, feſtoſque dierum
Cultus; ac meritis extollere laudibus ipſos,
Eſt animus, Ciuemque bonum, Sanctumque Senatum:
Quodcumque, aut celebrare decus, virtutis amorem
Inijcere, & ſceleris turpes proponere vultus;
Quidquid ideſt, quod voce tibi proponis agendum,
Vnius formam ſtatues antè omnia finis.
Figendum excelſo fuerit tibi vertice ſignum
Quò tendas, quod ſæpè queas repetendo videre,
Ne vagus erranti colluſtrans omnia curſu
Nil tandem, laſſuſque via, feſſuſque labore
Efficias, iterumque petens, iterumque recurſans,
Indigna & populo exhibeas ſpectaculo, qui te
Exigat, & turpis tota explodaris arena.

ADNOTATIO.

PRæcipit Arias, ſtatuendum ſibi eſſe finem, ad quem ille qui dicturus eſt dirigat omnes partes Orationis, omnes ſententias, & omnia verba. Quod adeò neceſſarium eſt, vt qui ſine hoc careat, nomen, non dicam Oratoris, ſed hominis nequaquam mereatur. Omnis enim homo, qui beneficio mentis, rationiſque fruitur, propter finem agit. Quare verba facturus, ſæpè ſe ipſum conſulat, ſeque interroget, quid velit? quid intendat? An ſolum loqui? Id abſonum eſſet, & omninò abſurdum. Igitur, antequam accipiat calamum, ſtatuat ſecum finem, cuius cauſa ſit dicturus. Videat, an ſit ſuaſu-

rus,

rus, an diſſuaſurus: defenſurus, an accuſaturus: laudaturus, an vituperaturus? Deinde, etiam progrediente opere ſuo, iterum, iterumque à ſe exigat illum finem quem ſibi propoſuerat. Ne, cum amphora cęperit inſtitui, currente rota Vrceus exeat. Quod ſanè ridiculum eſt, trahitque ad ſe deriſiones auditorum. Hunc autem finem ſecum ſtatuat Orator: deinde illum exponat in propoſitione Orationis: tandemque illius memor, ad illum ſemper aſpiciat, vt videat an probationes, an obiectiones, an ſolutiones, an eruditiones, vno Verbo, an omnes ſententiæ (cogitationes nimirum, notioneſque mentis) an omnia verba in illum collineent. Porrò hoc præceptum Arias elucidat ducta metaphora ab illis, qui aliquò progreſſuri, aut iter habentes, aut currentes ſtatuunt in vertice aliquo ſignum, quod illos admonet, ad illud dirigendos eſſe paſſus omnes, & omnes conatus.

XXXI.

Vidimus in Templis multos, cum Numina Diuum
Laudare inſtituunt, præceptaque ſancta docere,
Rumpere clamoſa conſtantes voce columnas:
Et tandem in cumulum voluentes omnia cæcum
Dum varias fingunt ſpecies, tentantque remota
Semina miſcere, & toto diſtantia Cœlo,
Nil præter ſomnos tandem, aut faſtidia ſuadent,
Indigni ſacro aſcenſu, natique ſiniſtro
Mercurio, atque auſis violantes ſacra profanis.
Vnde fit, vt multi, iam non ea Templa frequentent,
In quibus ingratis perdendas vocibus aures
Pertimeant, multi riſus, cauſaſque iocorum
Inde petant, indigna pijs, deflendaque facta.

ADNOTATIO.

QVod ætate auctoris noſtri contingebat, faxit Deus, ne noſtra quoque eueniat. Contingebat autem, quandò viuebat Arias, id quod reprobat; quia ſacri Oratores, quos ipſe audiuit non collimabant ad vnum: neque ſibi ſtatuebant finem, quem oporteret vnum eſſe, gloriam videlicet Dei, & ſalutem Auditorum æternam. Verùm quia tunc erant ſoliciti de aura captanda, & comparanda ſibi fama eruditorum (putantes hac via ſe à frequentiſſima audiendos corona) ea de cauſa in-

ſa in-

Digitized by Google

ſa inſaniebant, neque prædicantes Ieſum, ſed ſemetipſos, accidebat illis, vt (deprehenſa ab Auditoribus eorum in dicendo inſania, omninò aliena ab homine ſano, multoque magis à perito Rhetorices) eo deriderentur ex capite, ex quo laborabant, vt laudem aucuparentur. Vtinam hæc, quæ à tanto viro commemorantur, & vituperantur, veniant in manus eorum, qui ſe dedicaturi ſunt Verbo Dei apud populos diſſeminando! Quandoquidem ſublata ferè à Ciuitatibus (nam præter Ditionem Venetam, vix ſunt reliquiæ Oratorum ad leges Romanę, Græcæque eloquentiæ dicentium) antiqua arte loquendi ad populum, ſola perſeuerat in iјs, qui Verba faciunt in Baſilicis, locisque ſacris de rebus Diuinis, de virtutis amore, de vitij fuga; par omninò eſſet, vt quibus hæc Prouincia demandatur, nollent eſſe inferiores illis Oratoribus, qui Romæ, & Athenis artem dicendi profitebantur. Neque Demoſthenes, neque Tullius (eorumque imitatores) ineptiuerunt: quale eſſet probrum, ſi ſacri Oratores audirentur in continuas prolabi ineptias; & quidem cum illis abundent argumenta, quàm excelſiora antiquis! quàm vtiliora! Agitur enim de gloria Dei, agitur de vita æterna, pariterque de morte æterna. Et quidem apud Auditores, qui ad ſacras conciones confluunt auidi Verba diuina (non deliramenta, neque argutias prorſus inutiles) excipiendi, & ex illis proficiendi. Quod ſi in plenis Auditorijs, ſcioli quidam (vtique pauci, ſi cum alia multitudine comparentur) ſint, à quibus damnentur Apoſtolici, & Euangelici Oratores; enimverò miſer eſſet ille, qui illorum iudicio acquieſceret. Sanè, ponderato Oratoris Apoſtolici, & Euangelici vocabulo, cognoſcetur, nihil (etiam quod ſpectat ad ingenium) excogitari poſſe ſublimius. Nam Apoſtolicè dicere eſt premere veſtigia Apoſtolorum, quorum facundia tanta fuit, vt Philoſophos Gentilitatis confuderi, orbemque terrarum ab impietate ad pietatem deduxerit. Euangelicè verò loqui, quid aliud eſt, quàm auctorem Euangelij, Chriſtum videlicet imitari, qui tanta gratia loquebatur, vt nihil iucundius, nihil amænius deſiderari potuerit. Verè ſiquidem cantauit de illo Dauid: Diffuſa eſt gratia in labijs tuis: propterea populi confitebuntur tibi. Quæ tam luculenter hic volui ſcribere, vt Eccleſiaſticæ eloquentiæ decoro, fideliumque emolumento, quantum per me fieri poteſt, eatur conſultum. Legatur Diuus (inter cæteros) Ioannes Chryſoſtomus, qui adhuc florente Græcorum Areopago, tantam nihilominus gloriam ſibi comparauit, vt (quod neque Pericli, neque Iſocrati, neque Demo-
ſteni

ſteni datum fuit) Ioannes obtinuerit, qui appellatus fuit Os aureum, cum tamen ſæpiſſimè extemporaliter dixerit. Verùm contraho vela; daturus illa alij vento, cum ſeſe occaſio obtulerit.

XXXII.

Aſt tibi tu certos præſcribere diſcito fines,
Quos ſæpè obſerues dicens, poſſiſque tueri
Conficias quantumne viæ, quàm plurima reſtent
Tendenti ſpatia, & ducas ſpectantia tecum
Agmina, dum fixis oculis, dumque auribus hærent.

ADNOTATIO.

CLauum eundem iterum figit, quem paulò antè figere cœperat. Addit deinde, fines oportere tum certos ſibi præſcribere Oratorem, tum eos, quos poſſit tueri, hoc eſt cernere; & procedente Orationis tempore cognoſcere, an intra illos ſe contineat, an extra illos vagetur. Erant autem hæc duo valdè commendanda. Nam primò certi fines ſunt ſibi conſtituendi à quocumque Oratore: quatenus videlicet de peculiari quadam re ſibi proponat dicere: Deinde in hac ipſa re ità ſe gerat, vt facilè videat quid à ſe dici poſſit, attento loco in quo dicit, auditore ad quem dicit, & tempore quod ſibi præfigit ad dicendum. Neceſſe fuit ſic admoneri Oratores. Sunt enim nonnulli, qui plus æquo plura dicere intenti, tot ſibi præfigunt dicenda, quot deinde concoquere nequeunt. Proinde nolit Orator plura dicere quàm poſſit: & quæ videt non poſſe bene dici (bene autem non poterunt dici, niſi poſſint ex arte Oratoria dici, quæ petit, vt ad minimum ornatè dicantur, & amplè) vel omittat, vel in aliud tempus differat. Marco Tullio fuit propoſitus maximus Reus, Verres nimirum, accuſandus. Videbat fieri non poſſe, vt tot, & tam varia crimina Actione vna ſic tractarentur, vt à Iudicibus æſtimarentur quanti erant æſtimanda. Quid fecit Orator prudentiſſimus? In plures Actiones diuiſit: & hunc fructum collegit, vt omnia Oratoriè tractarentur, oſtenderentque quantus ille fuit Reus, & quantum nactus fuerit Oratorem. Omnia dici non poſſunt vna Oratione, quæ ſæpius ſpatio (ad ſummum) vnius horæ, definitur. Ex omnibus eligat Orator id quod ſibi videtur tum primum, tum maximum, & de illo ſic dicat, vt Oratorem docet.

cet. Quod an obtineant illi Oratores ſacri, qui plures propoſitiones aſſumant oſtendendas, intrà limites horæ, illiuſque non integræ, videant ipſi, & iudicent. Puto fieri non poſſe, vt Oratoriè tractentur; præſertim, vt argumentis non minus Rationem perſuadendam doceant, quàm Voluntatem affectibus mouendam incitent. Illud etiam quod monet Arias illis Verbis

Conficias quantum ne viæ, quàm plurima reſtent
Tendenti ſpatia

Eſt diligenter animaduertendum. Nam Oratio bona erit, ſi faciat iter (hoc eſt progrediatur) mala, ſi nullum faciat iter hoc eſt non progrediatur. Dicitur autem iter facere, quandò eò rationibus Auditorem adduxit, quà confirmando ſuas, quà confutando contrarias, vt nihil omninò homini non contumaci, neque primis principijs contradicenti poſſit addi. Quod monitum oſtendit, non poſſe ab illo id Oratore compleri, qui caret dialectica: & qui ſibi non ſit attentus in dicendo, adeòque quæ ſpectant ad hoc iter promat, quæ verò hoc iter impediunt derelinquat. Ex quo etiam elucebit, quàm impediatur Oratorium iter ab importunis deſcriptionibus, ab importuna eruditione, ab importunis (ſic dicuntur) cogitationibus, quas appellant ſententias, argutias, acumina, ingenij lumina &c. Quorſum enim? Non vtique ad argumentum.

XXXIII.

Occurrent olim forſan non pauca volenti
Dicere, quæ poſcant operam, nolintque taceri
Singula, & oſtentent tibi prætermiſſa periclum.
Hæc poteris blandè ingenio, officioque fouere,
Spemque bonam cunctis promittere, dummodò cauſæ
Inſeruire velint primæ, ſeriemque tenere,
Et cedant magis optato, prò tempore, fini.
Atque ità diſponas, ſtatuas ſic ordine cuncta,
Sic certis ſpatijs, vt ſoluens littore primo
Omnia prætereas, & grata voce ſalutes:
Atque obiter præſtes operam; ſic denique ad ipſam
Peruenias metam placidus, curſuque ſecundo:
Nedum tu innumeris confundere finibus ipſos
Qui ſpectant, longo fallas, fugiaſque Mæandro,
Aut ſaltu per cuncta leui faſtigia raptus
Peſtringas certi cupidos, dubioſque futuri,

A D-

ADNOTATIO.

Quædam videbuntur neceſſaria, quæ tamen non erunt talia: ſæpiùs enim contingit homini multa ſcienti multa quoque obijci, quæ, vel quoniam ei placent, vel quoniam iucunda ſunt, vel etiam quoniam apparent in illis contineri aliquid fauens propoſito, idcircò trahant ad ſe Oratorem; ſed cum periculo diſcedendi ab illo fine, qui præcipuus eſt, vnuſque eſſe debet in Oratione. Si patiatur ab his, quæ ſe ſe illi offerunt, abſtrahi, multas Oratiunculas in vna Oratione concludet: quod eſt maximum vitium. Quid igitur faciat Orator? Breuiter hæc attingat: vel etiam prætermittat. Nihil enim poteſt eſſe, aut bonum, aut vtile (multò minus neceſſarium) ſi fini frequenter commemorato noceat. Tenere ſiquidem hoc ante oculos dicentem oportet; Sibi non licere multos ſuæ Orationi fines præſcribere; tum, ne ipſe qui dicit, multiplicatis finibus confundatur; tum ne illos qui audiunt fallat, deludatque expectantes ſibi oſtendi quod primò fuit propoſitum; non autem ea, quæ deinde animaduertunt ſibi proponi. Quod recidit in monitum Horatij ad ſuos Piſones ſcribentis:

Denique ſit quoduis ſimplex dumtaxat, & vnum.

Namque ſi vnum non ſit, erit monſtrum: quod enim monſtrum non eſt, neceſſe eſt vnum eſſe.

XXXIV.

Proderit ergo prius quidnam conemur habere,
Huc conferre modos omnes, vireſque miniſtras,
Atque viam tentare, iterumque iterumque tenere,
Et tentare iterum, donec notiſſima fiant
Singula, quà plano poſſimus tendere greſſu,
Quà ve gradu incerto paulatim, atque vnde petitis
Subtrahere, hoc ſaxis cumulantes aggere firmo.

ADNOTATIO.

Vtitur Arias allegoria deſumpta à Viatoribus. Sicuti enim Viator ſibi amat viam complanari, ne impediatur ad metam ſuam peruenire; non aliter præſtandum eſt Oratori ad finem ſibi præfixum properanti. Huic allegoriæ inhærens ait: Studeat diligentiſſimè Orator, vt clariſſima ſint illa, quibus

vult

vult vti, tamquam argumentis ad oſtendendam veritatem, quam ſibi aſſumpſit tamquam finem ſuæ Orationis. Marcus Tullius Oratione, quæ eſt pro Milone, profitetur, ſe meridiana luce clariùs facturum, non Milonem Clodio, ſed Clodium Miloni parauiſſe inſidias. Si huic doctrinæ aſſentiemur; nihil omninò earum rerum attingemus, quæ feruentis ſe ſe obijciunt ingenio, videnturque primo aſpectu ad propoſitum finem facientia: poſtquam autem deferbuit calor, apparet nullatenus illi fuiſſe idonea. Quæ verò manifeſtè ad finem deducunt, hæc benè firmentur, hæc circumuallentur: imitantes illos, qui vt aggerem tollant permanſurum, illum ſaxis cumulant, eoque pacto fulciunt, atque ſtabiliunt. Qua metaphora inſinuatur Oratori, vt dimiſſis, quæ niſi violenter ad ſuum finem pertinent, totus in alijs ſit, quæ ſuapt è natura ad eumdem ſpectant: hac enim ratione à natura adiuuabitur, quæ ſicut odit violenta, ſic amat naturaliter conſequentia.

XXXV.

Huic fini, ſiue huic metæ, quam tangere curat,
Dicendoque ſibi Orator proponit anhelus
Impoſuit nomen prædocta Græcia linguæ,
Atque Thema appellans, primùm ponenda putauit
Totius momenta ſibi ſermonis habendi.

ADNOTATIO.

Vocabulo proprio, petitoque à lingua græca appellat finem hactenus Oratori commendatum. Vocatur igitur Thema Orationis: vel propoſitio. Æquiualet titulo, quem ſcriptor aliquis ſuo præfigit volumini: quem titulum aiebat Plinius eſſe itentidem ſuo auctori aſpiciendum, ne ab illo aberraret: quatenus in ipſo profeſſus ſe de re aliqua ſcripturum, procedente deinde eodem volumine aliud omninò faceret. Hoc igitur Thema ſit veluti centrum ad quod, tamquã lineę ſpectent cætera, quibus Orationem noſtram implebimus; probanda ſi cum illo hæreant; improbanda ſi ab illo deflectant.

XXXVI.

Hoc tres in formas abijt, nec ſedibus ijſdem
Omnes coniuncta cupiunt ſua quæque tueri

Im-

Imperia, & proprios fines agnoſcere gaudent.
Namque genus primum, cum quis laudare peractam
Inſtituit Ciuis vitam, chariue ſodalis,
Seu memorare Deos cupiat, pueroſque Deorum
Geſta Ducum, & belli fortes, aut munera Sanctæ
Iuſtitiæ, & leges, & quas pax longa creauit
Doctrinas, mentis quæcumque inuenta quietæ.
Nam ſunt, qui ſummis extollant laudibus artem
Qua meruit tantos olim Polycletus honores;
Qua ſuperare vices naturæ creditus olim,
Pingere dum Gnidum Numen contendit Apelles.
Quidam etiam, qui non contentus ſancta probaſſe,
Et meritis laudum cumulis ornaſſe Deorum
Prolem Iuſtitiam, atque humani nominis vnum
Præſidium, & noſtræ gratiſſima vincula vitæ,
Ingenium potuit tantæ Virtutis ad hoſtem
Vertere, & iniuſtas dictis attollere fraudes,
Ac Diuis Cœlo renuentibus vſque locare.
Nec minor eſt ratio, ſi quis ſcelerata malorum
Exagitare velit facta, aut ſi fraudis iniquæ
Commenta, aut quodcumque nefas: ſi denique quidquid
Ferrea poſthabitis pepererunt ſæcula Diuis:
Hos aditus petere, & ſolet hinc dicenda parare.
Tandem ſi grates referendæ, eſt hoc genus vnum
Quod ſibi præſcriptis hæc vindicat omnia normis:
Cui iam præſenti ſignatum ſtemmate nomen
DEMONSTRATIVVM veteres fecere Patroni,
Demonſtrat quoniam tantum reprobumque, probumque,
Securus licet Auditor ſis; namque hic tibi nullas
Adſtruit inſidias Orator, nullaque tendit
Retia, vt ad proprios furtim ſe transferat vſus:
Ni forſan (ſed tutum eſt id) cogaris amare
Quas probat, & viua depingit imagine formas,
Odiſſe, aut dictis quas inſectatur amaris.

A D N O T A T I O.

Oſtendit formas dicendi, & tres eſſe affirmat: docetque propria ſingulas materia definiri. Principium verò ducit à forma dicendi Laudatiua, quam etiam Demonſtratiuam appellat: breuiterque capita nonnulla ad illam pertinentia oſtendit. Sunt autem illa, in quibus Orator vult laudare (hoc eſt bo-

num

numalicuius reuelare) ſeù vituperare (hoc eſt malum item alicuius aperire) ſiue ſint homines, ſiue Diui, ſiue geſta Ducum, ſiue opera iuſtitiæ, & legum, ſiue artis &c. Quibus capitibus comprehendit multa quidem, ſed non omnia, quæ poſſunt ab Oratore exornari. Sed ex illis facile eſt conijcere etiam alia, quæ præterit: Qualia ſunt Nationes, Prouinciæ, Vrbes, Horti, Turres, Claſſes, Machinæ &c. Quæ hic innuere volui in gratiam Iuuentutis, quæ cum ſua vtilitate poteſt exerceri in laudationibus rerum quamplurimarum. Hæ laudationes vt veræ ſint, vtile erit diſcere ab artificibus, & ſcientibus, dotes præcipuas quibus res commendantur. Laudantur Virtutes: immò exercendi calami, & ingenij gratia, Sophiſtæ quidam laudauerunt etiam vitia (quod ego nollem fieri) laudauerunt etiam alia, quæ in communi hominum exiſtimatione laudem non merentur: Vt Febrim: Podagram: Muſcam &c. His, quæ laudantur, adnectit alia, quæ vituperantur. Prȩſertim ſceleratos homines; vt paſſim fecere Oratores antiqui: noſtri autem (precipuè Sacri) vitia, vitioſoſque meritis afficiunt vituperijs. Atque hæc quidem apertiſſima ſunt. Videtur indigere peculiari ponderatione id quod continetur à verſu 300. vſque ad finem huius Sectionis. Hoc genus dicendi Demonſtratiuum (etiam Exornatiuum, & Epidicticum, & Panegyricum) vocatur, quià in argumento ſuo hoc vnum præſtat, vt indicet, quod bonum eſt, & quod eſt malum. Non ſecus atque aliquis Pinnacothecam ingreſſus, cum ſocio ignaro rerum in illa contentarum, illi, modò hanc, modò aliam indicando tabulam, eidem explicat quid egregij, aut non egregij vnaquæque habeat. Quod eſt ipſum, aut laudare, aut vituperare. Hæc forma dicendi præcipuè petit Oratorem in illud attentum, vt variet ſuam Orationem: periculum enim eſt, ne ſiſtat in continua narratione, ſiue in continuo modo indicatiuo. Quod ſi contingeret, nihil eſſet inſulſius, & frigidius: accederet enim ad puram hiſtoriam, quæ ſicuti lecta voluptatem parit, ſic recitata ab Oratore deſipit. Ratio eſt, quia quæ ab Orarore adhibentur ad multitudinem referuntur, quæ (vt ſit attenta) detinenda eſt varietate figurarum. Quod ex genere ſuo hiſtoriæ (quæ legitur, non recitatur) haud conuenit. Docet prætereà Arias, ab Oratore genus Demonſtratiuum tractante, nullas INSIDIAS voluntati, nulla RETIA tendit Auditori. Hoc erat profitendum, vt cognoſceretur diſcrimen huius formæ ab alijs. Aliæ (vt paulò poſt) volunt trahere ad ſuam Voluntatem Auditorem: hæcc ontenta eſt, ſi Au-

C ditor

ditor probet, vel improbet id, quod ſiue laudat, ſiue vituperat: eaque de cauſa dicitur à nonnullis genus dicendi Epidicticum, hoc eſt natum vt aſpiciatur. Eo pacto, quo tabula alicuius pictoris proponitur in aula, in porticu, in foro, in pinnacotheca, vt ſpectetur. Addit tamen: *Ni forſan cogaris amare quas probat, & viua depingit imagine formas, Odiſſe aut dictis, quas inſectatur amaris.* Erat hoc animaduertendum, quià rarò deberet eſſe Orator contentus hac Auditoris voluptate: Debet potius velle aliquam ſuam vtilitatem. In genere autem hoc Demonſtratiuo, collimandum illuc eſt, vt qui audit aut amet, quod bonum eſt, aut odio proſequatur, quod eſt malum. Hac verò ætate, qua Demonſtratiuæ Orationes habentur de viris Sanctitate conſpicuis, vtique contendendum eſt dicenti, vt Auditores virum amando, qui commendatur, eius virtutes conentur imitari, & illius patrocinio ſe ſubijcere.

XXXVII.

Altera dicendi forma eſt, quæ non ſibi ſolos
Expetit aſſenſus mentis: contenta probari
Non fuerit, ſi non etiam promouerit ipſum
Quiſquis adeſt, celeremque manu, celeremque ſequendo
Reddideritque auidum quæ ſunt audita patrandi,
Siue ſequenda ferat, magè ſeù fugienda profetur
Orator: cum bella cupit ſuadere, Duceſque,
Seù pares, ſeù Prætores, ſeù bella nouanda,
Siue probas leges, ſiue auerſetur iniquas.
Supplicibus votis ſeù poſcat munera Diuos,
Siue malum terris auertat, flectat & iras
Numinis orando, ſiue incuſare relictum
Officium grato cupit, infidoque Sodali.
Iam ſi quis carum precibus commendet amicum,
Mæroremuè paret ſocijs dicendo leuare;
Hoc genus eſt, huc ſe recipit, petit, hincque miniſtrat
Voces. Heù nunquam te inceſſat dira libido
Poſcere, quæ noris nimium nocitura parando,
Quæuè tibi ſolum commendet fæda voluptas;
Præterea, & nihil eſt iucundum, atque vtile in illis,
Pluſque aloes quàm mellis habent, ſpecteque maligna
Virtutum pulcras poſſunt diſperdere formas.
Errator, non eſt Orator quiſquis iniquus
Contendit placidis ſuadere nocentia Verbis,

Diui-

Diuinum, quoddamque in commoda noſtra repertum
Hoc fuit, & priſcos homines à lege ferarum
Ad placidos vſus vitæ, & connubia iuſta
Tranſtulit: Hoc Ciues coniunxit legibus æquis,
Hoc ſocias iunxitque manus, communia ſuaſit
Commoda, & humanum deuinxit pectus amore.
Antiquas Thebas (notiſſima fama) canendo
Surrexiſſe olim, lapideſque venire coactos
In numerum, & pulcris diſtinguere mœnia portis.
Annè erit (heu facinus!) qui iam formata quietis,
Et pacata diu ſub ſedibus audeat vnquam
Diruere, & verſis confundere vocibus vltrò?
Non mihi perdendi, ſit copia ſola iuuandi.

ADNOTATIO.

POſt genus dicendi Demonſtratiuum ſequitur Deliberatiuum. Huius partes ſunt ſuadere, vel diſſuadere. Non eſt contentum ſolo (vt demonſtratiuum) aſſenſu; ſiue ſola approbatione, & reprobatione. Hæc enim ad ſolam mentem ſpectant, & in Theoria ſiſtunt. Tendit ad voluntatem aggrediendam: adeoque vult, aliquid aut agatur, aut omittatur. Hoc genere dicendi ſuadentur, vel diſſuadentur (hoc eſt ità Auditori rationibus oſtenditur aut eſſe amplectendum, aut non amplectendum, vt etiam petatur ab illo, vt aut amplectatur, aut non amplectatur) Bellum, Pax, & cætera, quæ commemorantur à noſtro Auctore, neque diffuſiùs à me explicantur, quià ſunt apertiſſima. Prætermittendum tamen mihi non eſt id, quod inculcat Arias à verſu trecenteſimo vigeſimo tertio. Quid inculcat? Inculcat, ne hoc genere dicendi, nato ad trahendam voluntatem Auditorum ad noſtram abutamur in re mala. Quod equidem commendandum eſt Oratoribus; multo tamen magis Poetis. Nam quoties Poetæ in pura ſententia ſiſtunt, vtuntur aliquo ex tribus dicendi generibus. Proptereà vtentes Deliberatiuo oportet illos omninò abſtinere à ſuaſione rerum malarum. Vt autem id magis confirmet, fabulam memorat ſatis notam Amphionis, qui dulcedine ſuæ lyræ ſaxa trahens, hoc artificio dicitur Thebas ædificauiſſe. Quo figmento oſtenditur quanta ſit vis eloquentiæ, cuius eſt vel duros homines (vt lapides) mouere. Aſt qui hanc artem poſſident, illa oportet vti ad Ciuitates bonis documentis, le-

Digitized by Google

gibus, moribuſque ædificandas, non improbis, aut deſtruendas, aut inficiendas.

XXXVIII.

Tertia dicendi pars eſt, quæ crimina ſæua
Accuſat, quodcumque nefas, ſceleriſque maligni
Auſa, vel officium præſtandum, iura, fidemque
Poſtulat, aut dictis ſtudia in contraria verſis
Eleuat obiectas fraudes, aut crimina vitæ;
Defenditque reos, libertatemque loquendo
Molitur: tandem hæc agitat quæcumque bilibris
Iuſtitia exercet, numeriſque examinat æquis:
Hæc monet vna forum, lites, ſtrepituſque miniſtrat.

ADNOTATIO.

QVæ ſuperioribus comprehenduntur verſibus apertiſſima ſunt. Oſtendunt enim tertium genus dicendi ſpectare vel ad accuſandos, vel ad defendendos reos; & iudiciale appellatur. Docetur vltimo verſu, hoc genus eſſe proprium Fori: cum Demonſtratiuum, & Deliberatiuum etiam locum habeant in Templis: E quorum Roſtris laudantur viri Sancti, & virtutes &c. Deinde ſuadetur honeſtas morum, & inhoneſtas diſſuadetur. Iudiciale verò ab illis excluditur; niſi fortaſſe aliquandò ad conciliandam nouitatem alicui Themati, illud ingenioſè potius quàm ſolidè ad hanc Iudicialem formam reducatur.

XXXIX.

Si quæ res ſtudio indiguit, duroque labore
Hæc vna orandi magnis ſudoribus vſque
Indiget, & totos conatus exigit vna;
Et commenta diù meditata, & lancibus æquis
Explorata diu: Nam ſi reliquis ego ſanctis
Doctrinis fallar, ſi non minus anxia cura
In cunctis mihi ſit, noſtris ego negligo tantum
Id damnis; mea res agitur, vel fortè meorum,
Quos doceo, quibus & minimum, fallendo, nocebo.
Non etenim ſoliſque viam, Cœlique meatus,
Atque vagos lunæ curſus, & ſidera toto

Fixa Polo dum demonſtro, ſi quandò feſelli
Exacto in numero motus, aut tempore certo,
Continuò decus auertam, nec munera Solis,
Nec deerit placidus terræ quem percipit vſus:
Sidera conſtabunt, conſtabunt tempora Veris,
Autumni, atque Hyemes ſua per veſtigia rurſus,
Errore & nihil illa meo tardata, redibunt.
Aſt multum, ſibique, & multis incommodat errans
Orator: nam cum cupiat ſuadere loquendo
Adſtantem populum, placidiſque impellere dictis,
Vt ſperans quicquam fugiens, auiduſque ſequatur,
Aut nihil efficiet, nimiumuè aduerſa petitis
Dedecus vnde ſibi molitur, deterat omnem
Dicendi formam, & cui ſit res commoda fraudat.
Heù mihi nonnunquam contingat, quod quis iniquo
Iudicio eſt auſus, ſibi dum præconia captat,
Et nomen docti nimium, faciliſque Magiſtri.

ADNOTATIO.

MOnet Arias id quod certiſſimum eſt apud omnes dicendi Magiſtros, maximum inter tria dicendi genera eſſe Iudiciale. Agitur enim, aut de facultatibus, aut de exiſtimatione, aut etiam de capite illius, cuius cauſa in foro agitata ſpectat ad hoc genus. Proinde inculcat Oratori futuro, vt omnem diligentiam adhibeat in conſcribendis Orationibus huius generis. Præſertim monet, ne captandæ ſibi laudis gratia dicat, quæ proficua non ſunt ſuo clienti. Quamquam enim hæc dicendo ſit aucupaturus ſibi nomen docti, & elegantis Magiſtri, nihilominus hanc famam debet negligere, vnicè intentus in illum prò quo perorat.

XL.

Conſpicuus ſolet is conſcendere pulpita ſæpe
Dicturus promiſſa Deum, obſequiumque, fidemque
Non vllo prius arrepto ſibi tempore tantis
Cogendi in formam rebus, ſacraſque videndi
(Argumenta parat cauſæ dum commoda) chartas.
Turpius id multo quod ſeſe antè omnia iactant
Nil legiſſe prius, nil conſuluiſſe Deorum
Arcana, & nec Sacra Patrum commenta piorum.

Ergò ne ità in miſeros populos illuditur, vt non
Dignos eſſe putes, queis horam impendere tantum
Nempè velis? ſed dicta queant quæcumque mereri
Eximias laudes, & munera, quæ tibi cuncti
Supplicibus mittunt votis, admiſſaque gaudent
Eſſe tibi, quæ tu non tempore reſpuis illo?
Ergò nihil ducis cuiuſnam munia tractes,
Quam rem agites, Diuum tibi dum commiſſa docenti
Religio, dum verba Deum ſanctiſſima narras
Arcanis incluſa libris, quos non ſine magno
Fas erat vlli hominum vel conſpexiſſe timore?
Sint procul à noſtris, procul hæc ſint mentibus, auſa,
Atque optem potius tardi, craſſique tenere
Ingenij nomen, tantum reſpondeat ipſis
Officijs factum; Diuis, populiſque probanda.
Dicamus, tanta prò Maieſtate pauentes;
Namque olim vindicta Deum teſtata minaces
Eſt iras, ac ſæpe cadunt, qui Sancta timere
Non norunt, tractant leuiter, temereque frequentant.

A D N O T A T I O.

Opportuniſſimè inuehitur contra Sacros Oratores, qui Verbum Dei ſocorditer tractant. Opportuniſſimè, inquam; Namque cum hactenus egerit de forma dicendi iudiciali, & grauitatem rerum oſtenderit, quæ ſunt illius propriæ; par erat vt eidem annecteret illa quoque, quæ pertinent ad animarum ſalutem, atque ad earumdem perniciem. Hæc omnimodè eſt eorum, qui magiſteria Religionis Chriſtianæ ex munere ſuo populis exponunt, vt virtutem ſectentur, & vitia deteſtentur. Oſtendit igitur quantam mereantur pœnam, qui negligenter id exequuntur. Verſus ſunt clariſſimi, neque indigent longiori expoſitione.

X L I.

Quis durum neſcit fatum miſerabilis Ozæ?
Auſpicium captans felix Betlemmius Heros
De Cariathæis tranſmiſſam ſedibus Arcam
Inſtituit patriæ ſacrandam mœnibus Vrbis.
Illa Dei fuerat ſedes auguſta Superni,
Quam ſuper & Iudex certa, & reſponſa daturus

Adſtabat, vindexque Deus, populoque ſtupenti
Dignatus certis fuerat ſe oſtendere ſignis.
Dumque ipſe accitis coniungit carmina ſacris
Ieſſiades Numen celebrans, dum candidus Ephod
In numerum ludit cytharæ momenta ſecutus;
Turba nouo excipiens venientia numina plauſtro
Occurrit ſupplex palmis; & vota frequentat.
Iam circum ingentes pulſabant ſydera voces,
Intonſi in primis pueri, innuptæque puellæ.
Alternis ſacras patrio ſermone Camænas
Concelebrant, & priſca nouant monumenta, Ducemque
Conclamant, Regemque Deum, Imperijque potentem,
Cui mare, cui terra, & rupes, cui flumina cedant,
Quem montes nec ferre queant, concuſſa tremore
Quem Tellus magno paueat, fumanſque ſalutet.
Has cytharæ voces referunt, reſonantia rauco
Tympana congeminant pulſu, certantque, ſonora
Siſtra crepant, reſonantque cauis tinnitibus æra.
Dumque omnes variè pompam celebrare, dieſque
Solicitant feſtos, atque hoſpite Numine gaudent,
Ecce nouis plauſtrum tremit axibus, ipſa ruinam
Arca minabatur nutans, ſimiliſque cadenti.
Nam bos, ſeù ſtimulis actus, ſeù percitus Oeſtro,
Seù magis impoſitum Numen præſentiat, atque
Contremat, is ſacro ſub pondere contrahit artus,
Collaque non vſquam talem perpeſſa laborem.
Fortè duo fratres, proles Nedalæa, Magiſtri
Adſtabant, plauſtrique Duces, Achaius alter
Præcedit, monſtratque viam, ducitque Iugules.
Alter agit retro, ſtimuliſque opponitur Ozas.
Hic dum ſacra putat iam collapſura, morandi
Impatiens, ac nil veritus, ceù Numina iactans
Contrectanda ſibi, patrijs quæ in ſedibus olim
Aſſeruata, modò nota de ſede migrarent,
Accurrit, manibuſque ſacrum temerarius audet
Tangere, & impulſu melius ſuper axe locare;
Protinus accenſas perſentit Numinis iras.
Heù puer infelix! Subita nam morte peremptus
Concidit, & miſeros artus, conuulſaque membra
Prouoluit, terram pulſans bis, terque, quaterque,
Triſtiaque oſtendit cunctis ſpectacula turbis.
Iamque oculis, fixo & viſu Cœlumque tuenti,

Iam muto gemitu, commotiſque artubus ipſos
Innuit vltores Superos, teſtatur & iras
Numinis, atque docet, ſanctum ſuadetque timorem
Protinus erectus ventura in ſæcula aceruus
Indicat vltrices iras, auſuſque prophanos.

ADNOTATIO.

POetæ, qui metro proſequuntur aliquam facultatem, frequenter inſerunt ſuo Poemati narrationem, aut fabuloſam, aut hiſtoricam, vt amænent ſpinoſitatem carminis, quod (cum ſit intentum doctrinæ) ſolet eſſe etiam aſperius. Arias ex libro Regum primo tranſtulit factum, quod Virgiliana vena in illum finem narrauit, vt Sacri Oratores reuerentiæ monerentur, qua ſacra ſunt tractanda. Prudens lector, ſine commentatione, facilè intelliget, quàm aptè hoc loco poſita fuerit hæc hiſtoria.

RHETORICORVM
LIBER SECVNDVS.

I.

NVnc age quæ ratio ſtatuendi GASPAR in ipſis
Partibus, & quæ ſit cuiuſuis forma, docebo;
Vt varios ineant ſaltus, indagine luſtrent
Diuerſa, quærantque & opes, & commoda captent.

ADNOTATIO.

PRoponit Arias conſilium ſuum: quod eſt Rationem oſtendere quærendi, hoc eſt inueniendi, propria ſingularum Orationis partium, & cuiuſcumque (quæ fecit tria) dicendi generis, Demonſtratiui, Deliberatiui, & Iudicialis.

II.

Nec mihi diuerſus vulgato naſcitur ordo,
Nam fuerint nobis nuſquam linquenda priorum,
Oſtendenda tamen, celebri, veſtigia, cantu.
Sic poteris, dum tu obſeruas, dumque auribus ipſam
Perſtringis Comitis vocem non fallere greſſum.

ADNOTATIO.

PRofitetur ſe non diſceſſurum ab antiquorum Doctrina (quod non eſt faciendum) ſed illam indicaturum, vt futurus Orator illi quoque adhæreat.

III.

Iam quod opus cumque, & quæcumque negotia tempus
Offerat, aſpicias, & quæ ſint, quid ſibi poſcant
Diſcute, non etenim fruſtrà venere rogatum,
Vt placidam præſtes operam, aſſiſtaſque Patronus.
Tum tibi præſcriptos habeant quos ſingula fines
Pone oculis, animoque, & certus cerne, procul nè,
An propè ſint forſan? Nam ſunt quæ longiùs abſunt

Digitized by Google

A fine, & quibus haud multum ſit ſemita nota.
Tota tibi, quæ ſe tradunt ducenda, petuntque
Maiora ingenij auxilia, ex te totaque pendent.
Et ſunt quæ ſpatio diſtant breuiore, tenentque
Iam fermè ſignum, minus hæc tibi dura, minuſque
Sunt operoſa tibi; facilè deduxeris ipſam
Ad metam, properant ipſa, & præcurrere gaudent.
Hinc maior tibi laus cedit, minus inde laboris.

A D N O T A T I O.

PRæceptum vniuerſale tradit Arias, docetque quid ſit Oratori præſtandum. Videlicet, *primò*, quandò illi offertur aliqua cauſa tractanda, illius circumſtantias conſideret, vt ex illis cognoſcat, quo artificio (ſiue conſilio) ſibi ſit procedendum. Hoc monitum commune eſt vnicuique ex tribus dicendi generibus, quæ libro ſuperiore declarauit. *Secundò* conſideret quibus argumentis probari (hoc eſt oſtendi ità ſe habere, vt contendit Orator) poſſit propoſitio (quam & libro iam explanato, & hìc appellat Finem) accommodata illi dicendi generi, ad quod deprehendit ſpectare. *Tertiò* ſciat hæc ipſa argumenta duplicis eſſe claſſis: alia ſunt inſita rei, aperta & manifeſta (quod infrà magis apparebit ab exemplis, quæ proferet) adeòque minus ingenij petunt: alia verò ſunt obſcuriora, & remotiora à fine (ſeù propoſitione) quem ſuprà appellauit Thema. Hæc petunt ſolertiam ingenij, cuius ope vel rationes illæ, quæ diſparatæ videntur, & alienæ à propoſito Oratoris, adducantur, vt videantur illius propriiſſima. Prima argumenta minus laborioſa ſunt; ſecunda plus ſunt ingenioſa: & proptereà præmium, quod Orator ab vſu priorum reportat, eſt facilitas, quæ labore caret; aliorum eſt laus, quæ debetur ingenio ſolerti, acutoque in trahendis ad rem propoſitam rationibus, quæ obuiæ non erant, neque ſe vltrò offerebant. Hæc in vniuerſum oſtenſa, ſeù potius indicata, elucefcent manifeſtiùs ex illis, quæ ſubijcientur.

I V.

Res geſtas, Regumque duces, Mauortia bella
Atque triumphatum Pellæo milite Mundum.
Cunctaque Regna olìm, terræque, mariſque ſubacta
Cui non ſe ſe illa oſtentant? Quem non ſibi callem

Pan-

Pandunt? Non deerit quid dicas ſola ſecuto
Agmina, & inſtructas acies, ſeriemque notanti,
Fortunam belli, prædam, captæque tumultus
Gentis, & ipſa Ducis reſonantia nomina ouantis.

ADNOTATIO.

Exemplum Propoſitionis, ad quam oſtendendam, ſpontè rationes accurrunt, adeòque non indigent ingenio, neque labore, hic ab Aria profertur. Si quis enim, ait, laudare velit geſta Ducum, & bella à Regibus feliciter debellata, qualia debellauit Alexander Macedo, id facillimè conſequetur: cum omnia incurrant in oculos, nedum in mentem Oratoris. Ex quo, diſcat Adoleſcens, facillimam (ſi paria cætera ſint) eſſe Orationem generis Demonſtratiui, præſertim ſi verſetur circà Virum, geſtis conſpicuis, & popularibus, notum. Quis ſterileſcere poterit, ſi Diui Antonij Patauini, aut Diui Dominici, aut Diui Franciſci Xauerij ſint commendandæ actiones? Vbique prodigia occurrunt, vbique populorum acclamationes, vbique res grandes, naturamque ſuperantes; ex quibus valdè pauper eſſet ille, qui neſciret eſſe abundans in dicendo.

V.

Si tamen exiguo nobis cum cortice, quo ſe
Hyblæumque thimum flores depaſta ſalicti
Claudit apis, Regnum inuenias, Regeſque, Duceſque,
Et pacem, atque decus rerum, Sanctumque Senatum,
Iuraque, legeſque & communis commoda vitæ,
Incendas animos furijs, iraque tumenti
Solicites vix dum capientia pectora nomen
Iamque acies, cuneoſque ſtruas, geminamque phalangem,
Et tuba de tenui reſonet, lituuſque ſuſurro;
Hoc opus, hic labor eſt: tibi nam formanda petuntur.
Cuncta hæc, Orantem agnoſcunt, vireſque negatas
Natura ingenio ſe ſe debere fatetur.

ADNOTATIO.

Exemplum propoſitionis, ad quam probandam opus eſt ingenio inueſtigante rationes, quæ ſe ſe ſpontè non offerunt, affert ex minimo Inſectorum, hoc eſt Apum. Facile eſt lauda-

re Duces, & Reges, in quibus apparent arma, & armati, & cætera, quæ paulò ante vidimus. At inuenire hæc eadem arma in Apibus, eſt arduum. Omnia tamen hæc videre eſt in quarto Georgicorum: ibi enim ingenioſiſſimus Poetarum Apes, & eorum Officia, Rempublicamque tam graphicè expreſſit, vt nihil ingenioſius excogitari propemodum poſſit.

V I.

In primis quæcumque mihi exornanda parentur
Nuda prius videam, gracili ſint corpore, ſintuè
Robuſta, & denſis conſtent compagibus artus:
Sic melius poſſim ſinuoſis veſtibus illa,
Hæc habitu tantum facili circumdare, nilque
Supplebo, nihil implebo, namque omnia recta
Omnia plena ſibi conſiſtunt.

A D N O T A T I O.

MEmorem eorum, quæ libro ſuperiore dixi, meum lectorem vellem; vbi nonnihil de hac rerum nuditate verba feci, quam hic Arias ſuggerit conſiderandam in rebus, antequam ornamentis Rhetorum veſtiantur. Nam, quæ ſunt exilia ſunt ornanda (alioqui non apparerent popularibus mentibus, quæ vix intelligunt quid dicatur, niſi per phantaſiam tranſmittantur) magis quàm grandia, quæ ſe ipſis apparent. Torquato Taxo obiecerunt eius aduerſarij nimium argutiarum vſum in ſuo poemate; dixeruntque ab illo Gigantem minio fuiſſe illitum. Quod certè dedecebat. Nam Gigas propter ſuam proceritatem minutias recuſat, quæ cæteroqui Belgicis effigiebus conueniunt.

V I I.

—— Id quoque multum
Contulerit ſuſcepta prius diſtinguere, quodnam
Quæque genus ſeruent: nam ſi perſona ſit, aut res,
Non eadem tentanda via eſt: diuerſa petentur
Ornamenta locis varijs; diuerſa ſequentur
Tempora ponendi ornatus, ratioque locandi,
Vt cuique, & vis eſt, vtque eſt natura decebit.
Ne grauibus leuia, aut calidis ne frigida ſunto

Mixta,

Mixta, nec in cæco voluuntur corpore cuncta;
Nec finis decet in primis, nec prima locantur
Partibus extremis: Sapiens Natura dedit iam,
Et ſeriem certam, & leges quas ipſa frequentat.
Huius qui inſiſtit greſſu, & veſtigia longè
Obtinet, Orator nobis, Sapienſque videtur.

ADNOTATIO.

ITerum docet aliquid ſimile monito præcedenti. Antequam enim ſtylus admoneatur Verbis, petit ab Oratore, vt animo, ratione, mente, ſiue iudicio conſideret quid ſibi ſit laudandum (verſamur enim in ijs, quæ faciunt ad genus dicendi Demonſtratiuum) an ſcilicet ſit perſona, an res: alio enim modò illa, alio hæc commendatur. Quod idem animaduertendum eſt in penè infinitis argumentis, quæ obijci poſſunt Oratori, vt laudentur. Et proinde neceſſe eſt hæc prænoſcere, ne ſi temerè hæc faciamus, temeritatis pœnam (vituperationem nimirum, riſum, & contemptum) mereamur. Prætereà docet, cauendum eſſe vt omnia ſuo loco ponantur; ne quod primo erat dandum, detur extremo. Eſt enim Oratori aſſumenda in exemplar, & exemplum ipſa Natura, quæ in ſuis (qualiacumque ſint, aut parua, aut grandia) operibus ordinem eorum partibus debitum diligentiſſimè ſeruat. Vtinam ſtaret his legibus quicumque artem dicendi profitetur! Verè ſapiens Orator eſſet, atque appareret.

VIII.

Ergò Virum qui laudabant, Vrbemque, laremque,
Et natale ſolum longè, patriamque petebant,
Quærebantque loci ingenium, nomenque, ſituſque;
Quas artes, quos illa viros, quæ magna foueret:
Edocti cunctas partes, atque inde reuerſi
Plurima ſuſceptæ referebant commoda laudi.
Illuſtrant nam ſæpè homines vel nomina ſolum,
Et titulus Patriæ, magno & diſcrimine refert,
Romanus fuerit, doctis an natus Athenis.
An Scytha, vel gelidi productus ad oſtia Ponti.
Quod ſi, luſtrata Patria, nihil inde tuliſſent
Dignum fama olim (nam cuncta obſcura iacebant)
Corrigere ingenio poterant, & vertere laudi

Maiori

Maiori: tanta eſt Oranti parta poteſtas.
Iam noua dicebant, Cœlo, cunctiſque ſtupenda
Signa dati, magnumque virum, quem cura Deorum
Finxerit à patria diuerſum gente, nouumque
Et patriæ decus eximium, gentiſque futurum.

ADNOTATIO.

BReuiter duo capita commemorat, ex quibus aliquis commendari poteſt. *Primum* deſumitur à patria; & conſiderata patria viri commendandi, videbant Oratores, an alij præſtantes ex illa prodijſſent; & ex his occaſionem captabant illius viri extollendi, quem laudandum ſuſceperant. *Secundum* deſumitur ab eadem patria, non feraci virorum præſtantium, neque nobili, ſed ignobili. Docet deinde beneficio ingenij hanc ipſam patriæ obſcuritatem verti poſſe in encomium hominis in ea progeniti. Poteſt enim dici à Deo prouiſum fuiſſe, vt patriam illam primus illuſtraret &c. Certè ex Ithaca oriundus fuit Vlyſſes, inſula parua, & antequam naſceretur Vlyſſes ignota: & ex Arpis, oppido nominis exigui prodiuit Tullius, & Marius. Verùm cum ſit Oratoris magna poteſtas, & vi ſui ingenij, artiſque benè dicendi poſſit ex paruis magna facere amplificando, & ex magnis parua diminuendo, poterit etiam obſcura reddere clariſſima; quatenus beneficio Dialectices conquirere poteſt adiuncta, quæ ſibi in vtramque partem faueant, aut laudare velit, aut vituperare.

IX.

Nec leuiter curant natura quid afferat illis
Ingenio ſexus: Varias hinc vertere formas
Laudando norunt, fuerit ſeù fæmina, ſeù Vir:
Nam iuxtà ſexum vires oſtendere laus eſt,
Si rectè oſtendas; ſi vincas munera ſexus
Laus maior: latè locus hic diffunditur, atque
Plurimus occurrit, dicendi plurima præfert.

ADNOTATIO.

ALiud caput laudationis oſtendit Arias, deſumptum à ſexu: deinde docet viam fæminas ipſas laudibus proſequendi: Vel enim præſtiterunt quæ propria ſunt ſui ſexus; & hoc magni

magni eſt faciendum. Quo pacto Lucretia celebrabitur, quæ vſque ad mortem ſeruauit fidem marito. Vel ſuprà ſexus vires conſuetas ſe extulerunt; & ex hac prærogatiua laus exurget excelſior. Certè Amazones præbuerunt materiam earum laudatoribus; quià neque colo, neque fuſo contentæ, arma ſuſceperunt, & prælia. Quid dicendum erit de fæminis, quas Chriſtiana Religio veneratur? Quid de Catharina Virgine, & Martyre? Quid de Felicitate ſeptem filios morti conſtantiſſimè obijciente, illoſque animante, ne Tyranni furorem pertimeſcerent? Quid de Vrſula exercitum Virginum, ad inſtar Imperatricis, in prælio prò Virginitate ſuſcepto confirmante? Viden' lector quàm vaſti aperiantur ad laudem alicuius, etiam mulieris, campi.

X.

Nec minus eſt, quibus à Patribus ſit natus habere;
Obſcurus, primumque nitens, an ſtemmate auito
Lampade virtutes patrias, lucemque ſequatur.
Ingenio quo ſit quærendum, quiſque Magiſter
Adſtitit, & quas res didicit, queis artibus auctus,
Imbutuſque fuit: docuit quid, præbuerit quæ
Doctrinæ exempla: vt cuncta illi tempora vitæ
Diſpertita patent, & quonam exercita cultu,
Quid dignum geſſit, rebus quæ præmia geſtis?
Ipſe etiam à cunctis ſpectabitur exitus, atque
Quid ſuprema dies oſtendat, quoque decore
Drcedat: quid fata probent, vtque vltima primis
Conueniant, gelidas cineres quæ fama ſecuta eſt.
Idem ſuſcipitur vitæ, & dicentibus ordo.

ADNOTATIO.

VArios fontes reſerat Auctor noſter ad laudes alicuius proſequendas: quos Lector ſe ipſo facillimè poteſt cognoſcere. Tandemque concludit, Laudatori illum eſſe ordinem ſeruandum, quem viuendo ſeruauit laudandus. Opus eſſet hic explicare monitum hoc, vt caueatur, ne Orator fiat hiſtoricus; cum etiam ſcribens alicuius vitam, ſectari ſoleat in ſcribendo ordinem, quem tenuit in ſua vita ille, cuius facta literis mandantur. Verùm ſuo loco id exequar: vbi declarabo, quomodò res inuentæ (quarum inueniendarum hic ratio præ-

ſcri-

ſcribitur) ità ſint diſponendæ, & ornandæ, vt Oratoriæ euadant. A forma enim fit, vt vel ſint Hiſtoricæ, vel Oratoriæ, vel Poeticæ &c. Certè eſſet res adoleſcenti perutilis, ſi aliquod ſuſceptum thema ita variaret, vt ex illo conficeretur *primò* Dialogus (qui eſt infimæ inter omnes ſcriptores formæ, recedit enim minimùm à conſueto, pedeſtri, quotidiano, vulgari, & inartificioſo ſermone, vt patet in Comœdijs Plauti, & Terentij) *deinde* epiſtola: *tertiò* hiſtoria: *quartò* Oratiuncula: *quintò* epigramma: *ſextò* elegia: *ſeptimò* enthuſiaſmus epicometro conſcriptus: *octauò* narratio verſibus hexametris comprehenſa: *nonò* Ecloga: *decimò* Ode: *Vndecimò* elogium: *duodecimò* inſcriptio: *Decimotertio* declamatio. Imò hæc eadem laudarentur, deinde vituperarentur. Eadem ſub forma ſuadendi, & diſſuadendi: abſoluendi, damnandi exhiberentur, &c.

X I.

Iamque erit, vtque locos cunctos luſtrando pererres,
Sed vacuos videas plures nihil inde labori
Suſcepto proprium inuenias, ac laudibus aptum.
At forſan magis infame id, dignumque notari.
Nil deſperandum, namque hæc potes, ingenioque,
Arteque mollire, & minus vſque nocentia verbis
Reddere

A D N O T A T I O.

PErluſtraui (inquiet aliquis) omnia loca, quæ mihi indicata fuerunt, verùm nihil in illis inuenio, quod faueat homini, cuius vellem laudes ennumerare. Omnia ſunt plena ſordibus. Quid mihi tunc præſtandum eſt? Non eſt (ait Arias) deſperandum. Ingenio, & arte (hoc eſt conſilio) eſt vtendum, & modis dicendi trahere in laudem quod cæteroqui meretur infamiam. Hoc artificio Tullius in Miloniana laudauit Milonem, qui contrà conſuetudinem fori, cum eſſet reus, noluit tamen ſordidatum ſe in iudicio ſiſtere, ſed apparuit ſolitis veſtimentis non modò indutus, ſed etiam ornatus. Interpretatus eſt, hoc ſignum fuiſſe eius innocentiæ, & inculpatæ conſcientiæ. Quod, etiam flente inter dicendum Cicerone, idem Milo non fleuerit, non proteruiæ adſcripſit, ſed generoſitati. Imitetur ergò (inquit Arias) Ciceronem Orator, quoties in

eiuſ-

eiuſmodi hominem inciderit, cuius laudibus omnia loca repugnant. In hoc apparet dicentis ingenium.

XII.

—— Namque ſolet cantando vertere Serpens
Naturam immanem, poſito & ceſſare veneno.
Iamque olim cultu aſſiduo, nimiumque fouendo
Dum cauet interdum, interdumque audaciùs hæret,
Blandiùs & tractat manibus parere Magiſtro
Naturæ oblitum vidi, nemoriſque Leonem,
Donec per vicos, donec per compita cunctis
Tractandaſque iubas, & acutos præbuit vngues,
Et iucunda ſui præſtat ſpectacula, qui nunc
Horridus, & cunctis nimium intractabilis ibat.
Nil ſæuum vſque adeò eſt, quod non miteſcere ſit ſpes,
Si modò non cultus ſi non patientia deſit.
Sic ego, dumque locos repeto, dum luſtra reuiſo,
Si quid in his toruum inueniam, natumque nocendo,
Audebo, & cunctas paulatim vertere formas.
Iamque fouens, etiamque canens, nil ſæuus, amicè
Tractabo, donec eadem manſueta videnda
Exhibeam, populis nimium mirantibus artem,
Ingeniumque meum, poſſim qui vertere laudi,
Omnibus horrendum quod ſit, nec laudibus aptum.

ADNOTATIO.

QVæ hoc numero XII. continentur, ſunt adeò plana, vt nulla indigeant explanatione. Duplici ſimilitudine illuſtratum eſt monitum numeri XI., alia à ſerpente petita, alia à Leone. Vterque (licet crudeliſſimus) arte manſuetus redditur. Igitur artis Rhetoricæ beneficio, quædam etiam, quæ cæteroqui incapacia laudis videntur, poſſunt laudari.

XIII.

Atque adeò ſi nulla boni momenta, maliuè
Comperiam, populo ne nimis ſuſpecta, nimiſque
Inuiſa, & toto omninò explodenda theatro
Quocumque ipſe modo tendam, ſtudeamque referri,
Prouidus hæc numquam tentabo, quieſcere paſſus

Sedibus in proprijs, præteruolo protinus, atque
Quæro mihi, propriumque magis, meliuſque futurum.
Immò etiam interdum prudens, ea luſtra tenebris
Occulo, & iniectis ſaxis, atque arbore tota,
Diſſimulo, iam cuncta loci veſtigia furtim
Deleo, ne Auditor quicquam putet inde petendum.

ADNOTATIO.

CVm præcipua cura Oratoris eſſe debeat, vt Auditori ſuo verax appareat, cauere illum oportet, ne huius opinionis iacturam faciat. Propterea, ſi aliquandò ſe ſe illi obiecerit homo, qui nullo ex capite, nulloque artis conſilio, & induſtria laudari poſſit; Arias lectori eſt auctor, ne ſuas vires in hoc argumento conſumat. Pari prudentia præſcripſit Horatius Poetæ, ſi forte incidiſſet in themata nullius capacia ornamenti, vt ab illis manum, ſtylum, operamque remoueat docens

Et quæ deſperat tractata niteſcere poſſe, relinquit.

Idem omninò præſtandum eſt Oratori, ſi quando offendat argumentum nulla via commendabile.

XIV.

Quod ſi facta Virum, Regum vel geſta, Ducumque
Aggrederis laudare, tribus de partibus omnem
Dicendis cumulum rebus congeſſeris, vnum eſt
Quid deceat noſſe, & pulcrum quid, quid ſit honeſtum.
Hic figendus erit factis antè omnia finis;
Huc primùm vertendi oculi, atque hæc prima petendum
Præmia, ne vitam quicquam deforme per omnem.

ADNOTATIO.

VErſanti in laudandis Viris, quorum facta laudem ſine controuerſia merentur, hæc ſunt cauenda. Videndum eſt, an decorè fecerit, an pulcrè, an honeſtè. Sunt enim hæc tria capita ex quibus merentur commendationem Viri, Duces, Reges, eorumque ſimiles, qui ſunt in oculis hominum, velutique in theatro, non autem abſconditi, atque in tenebris; & (ſine metaphora) priuati. Decore facit, qui faciendo ſeruat id quod eſt ſibi conueniens. De quo capite (quod Decorum amplectitur) alibi erit dicendum. Pulcrè facit, cuius facta incur-

cur-

currunt propter magnitudinem in oculos. Quarè pulcrum erit in genere factorum, excidium Troiæ, triumphus Scipionis, Templum Salomonis. Honeſtè denique facit, cuius opus rectæ rationi cohæret, adeoque cum virtute eſt coniunctum. Igitur Viri, Duces, Reges cum ſunt laudandi ab eorum geſtis, in ijs inuenire oportet Decorum, Pulcritudinem, Honeſtatem.

X V.

Altera laudandi rerum pars ponderat ipſas
Tendendi vires, quanto ſudore parentur,
Quaſque vias habeant, & quanta pericula primùm
Vincenda. Alcidem quantis latratibus horrens
Rictibus, & quantis tentatò terreat Orcò
Cerberus. Ille tamen victum, vinctumque catenis
Preſſerit, atque Erebi tandem penetralia fortis,
Plutoniſque Domos ſubiens, turbamque ſtupentem
Immanes auſus, furiaſque coegerit ipſas
Cedere, & obiectis fruſtrà ceſſare colubris.
Optatis donec ſpolijs, prædaque ſuperbum
Attoniti tantis auſis, plauſuque benigno
Lux ipſa, ipſa dies, totuſque exceperit Orbis.
Nam quæ difficili conſtant, magnoque petuntur
Conatu, voluere fore hæc pulcherrima Diui.

A D N O T A T I O.

SI res cęteroqui coniunctæ decoro, pulcritudini, & honeſtati, etiam ad finem perductæ fuerint cum magnarum difficultatum victoria, præbebunt materiam laudatori, vt valdè earum auctorem commendet. Arias producit in Exemplum id quod fabulæ narrant de Alcide abducente Cerberum à Tartareo ſpecu in Cœli lumen. Nemo non videt, quantis conſtiterit laboribus, & periculis huius monſtri catenatio. Quod hic de Alcide dictum eſt, transferri facilè poteſt ad alios Heroas.

X V I.

Si qua breui tamen, & facili ſeſe obuia curſu
Exhibeant, eſt quod laudes; miſerata labores
Eſſe hominum, & tenues vires, & tempora vitæ

Anguſta: hinc magè ſe nobis vicina dediſſe,
Promptaque: ceù pluuias, ceù lumina Solis, & auræ.

A D N O T A T I O.

SVprà volebat Arias, laudandi occaſionem captari à difficultatibus ſuperatis. Verùm quid agatur, ſi nullam huiuſmodi vir laudandus ſuperauerit difficultatem? Recurratur ad artem: dicaturque, in cauſa rerum ſine difficultate peractarum fuiſſe, quod miſeratus fuit tenues hominum vires, & anguſtum viuendi tempus; & proinde illa eueniſſe, quæ prompta fuerunt, & parabilia, ſicut lumen Solis, & auræ. Vnico verbo, ope ingenij, quære cauſam rei ſine difficultate peractæ, cedentem in decus laudati. Quære beneficio ingenij raciocinantis, diſcurrentis, indagantis.

X V I I.

Illud ſæpè etiam rerum oſtendiſſe memento
Laudator, quos hæc fructus, quidque vtile portent.
Maxima pars hominum viliſſima præmia poſcit,
Hæc ſequitur, totoque petit ſibi commoda voto,
Poſthabitis, nudam oſtendant quæ pulcra figuram.
Nil etenim refert faciat quæ exercita nullos
Sint habitura vſus. Vagus vt ſi flumina circum
Ipſe erres leuibus teſtis, leuibuſque lapillis,
Dexter vt oppoſitam ſemper iaculatus in oram
Traijcias cinbas ſaltu lambentia ſummas.

A D N O T A T I O.

LAudabitur etiam aliquis, ſi oſtendatur id, quod ab ipſo factum fuit, in aliorum vtilitatem ceſſiſſe. Ratio eſt: quià plerique mortalium probant quæ ſibi aliquod emolumentum creant. Idque illuſtrat elegantiſſima ſimilitudine noſter Auctor; quæ cum ſeipſa intelligatur, non eſt quod morer meum lectorem in illa explicanda.

X V I I I.

Eſſe igitur pulcrum, magnumque eſſe vtile porrò
Quod dictis ornare paras, oſtendere, laus eſt;
Atque eadem rerum eſt ſpecies, factique probandi.

A D-

ADNOTATIO.

BReuiter repetendo, quæ diffuſiùs dixerat, concludit, eas res, & illa facta mereri laudem, quibus apparet ineſſe pulcritudinem, magnitudinem, & vtilitatem. Nomine pulcritudinis, intellige hìc Decorum, & honeſtatem: nomine magnitudinis, ſpeciem aut rei, aut facti, quæ incurrat in phantaſiam, illamque feriat, quod eſt maximè iuxtà naturam populi: nomine autem vtilitatis id quod affert emolumentum, & commodum.

XIX.

Vnum etiam multa amplexum præcepta docebo,
Si meminiſſe queas. Ex paruis maxima ſæpè
Sermone efficiunt docti, fandique periti,
Inſtantes operi exiguo, tempuſque trahentes.
At ſi ſuſcepto interdum metuere labori,
Taxataſque vident libras, leuioraque Maſſæ
Pondera, ſurripiunt aſcitas vndique furtim
Particulas, videas & opus procedere, nec tu
Deprendas furtum; color vnus, & vna figura eſt.

ADNOTATIO.

AMplificanda eſſe docet Arias, quæ parua ſunt, vt ſic magna appareant. Quod facile eſt præſtare quoties abundat petita ab intrinſeco, viſceribuſque argumenti materia. Verùm ſi hæc deficiat, tunc Orator extrinſeca conquirit, quæ auctor vocat —— *aſcitas vndique furtim*(hoc eſt artificioſè) *particulas*, vt videantur natæ, non autem exquiſitæ, & artificio conductæ: imò tractæ, coactæ.

XX.

Nec tibi nunc longam rurſus præſcribimus artem,
Qua turpes hominum mores, atque improba facta
Res quoque non pulcras damnes, infamia rerum
Atque hominum, verſis quas diximus ante probandi
Artibus: oſtentat ſe ſe, non exigit vlla
Præcepta. Atque vtinam non illaudabilis vſquam

Materies, nuſquam extarent præcepta premendi.
Omnia laus fierent, laudandaque cuncta darentur.
Nunc facinus facile eſt, facile & latrare patrato.
Innumeros videas carpendi ſæpe Magiſtros,
Qui proprio quæcunque ſinu ſenſere foueri
Obliti, & quaſnam geſtent in pectore flammas
Exagitant errata hominis communia fratris.
Heù ſæclum infelix, & rerum perditus ordo!

ADNOTATIO.

EAdem eſt diſciplina contrariorum, adeòque cum oſtenderit Arias via laudandi, facilè poſſet innoteſcere via pariter vituperandi. Hanc nollet indicare; nollet enim eſſe cauſam vituperandi. Nollet etiam aliquem eſſe, cuius genius feratur ad carpendos alios, eoſque reprehendendos: quos tamen abundare, heù, plus nimio, certum eſt. Propterea ad aliud genus dicendi progreditur, expletoque Demonſtratiuo, Deliberatiuum aggreditur.

XXI.

Altera dicenti cura eſt ſuadere, vel alto
Pectore conceptos motus, animoque petita
Diruere, optatiſque auertere finibus ipſum
Quiſquis adeſt, cuiuſque agitur res; vnde vocatum
Hoc genus eſt, quod propoſita deliberat in re.
Nam ſuſpenſa pari diſcernit pondera lance
Vtraque iudicio, libriſque examinat æquis;
Quidque premat trutina, aut poſſit quid tollere cautus
Præuidet, & partem dicendi ſuadet in illam,
Quæ grauiora ſui oſtendit momenta probatque.

ADNOTATIO.

EXplicat nomen huius generis: cumque Deliberatiuum dicatur, oſtendit ſic appellatum, quià veluti librat ea, de quibus verba facit, vt decidat, vtra pars mereatur (tamquam iuſti ponderis, hoc eſt iuſto conformis, & honeſtati, ſiue etiam vtilitati) approbari. Cum autem id fuerit deprehenſum, tunc Orator ſuadet hanc partem eſſe amplectendam: cumque oppoſitam deprehenderit, tunc diſſuadet.

XXII.

Interdum Orator cautus compellere furtim
Alterius lancem partis ſolet, ipſe parari
Quam cupiat; quoties æquantur pondera filo
Ancipiti, quotieſque videt magis illa foueri,
Quæ minus ipſe velit, vel quæ nocitura putauit.
Hic labor ingenij eſt, hæc artis maxima virtus.

ADNOTATIO.

IVdicium Oratoris in genere deliberatiuo verſantis, in illo conſiſtit, vt eligat partem veriorem, æquiorem, vtiliorem. At ingenium eiuſdem elucet, quotieſcumque æquitas, veritas, vtilitaſque ſe manifeſtè non produnt. Tunc enim, artificio eſt vtendum, vt quæ minus clara ſunt, ſic clàra efficiat, vt Iudex, auditorque opinentur illa fauere Oratori. In quo mirabiles ſunt duo Oratoriæ facultatis lumina, Demoſthenes, atque Tullius. Immò antiquitus in Scholis proponebantur Themata ad declamandum, quæ conſultò implicabantur, vt inde in vtramque partem dicentes excitarentur ad oſtendendum, prò ſe æquitatem militare. Qua de cauſa etiam aperiebatur illis fons colorum, hoc eſt rationum coloratarum, quæ puro conſtabant ingenio, ſic experrectò, vt manifeſtum efficeret, quod cæteroqui erat obſcuriſſimum.

XXIII.

Multa quidem ex rebus pars hæc ſibi vindicat: inde eſt
Quod petimus, quod & aduerſi perſæpè negamus;
Quod dubium, incertumque viæ compellimus ire,
Aut auidum, inſtantemque operi reuocamus amicum;
Solamenque mali præſtabitur, inde preceſque
Votaque ſacra Deum, & quæcumque negotia nobis
Cum Cœlo, quęcumque oret quis numina ſupplex.
Omnia queque pię tibi ſunt ſuadenda Coronę:
Siue animos pulſes pauidos, Diuumque timorem
Incutias, errata hominum ſeù carpere cures,
Et penitus deteſtandis auertere factis.
Hinc fas, hincque nefas, hinc certa piacula ſuade,
Siue fidem, ſeù ſpem Diuam, certæque ſalutis

Pignus, & in cunctis ſolatia dira periclis.
Hinc ducas carum cum commendare Sodalem
Fortè velis, quęcumque cupis infectaue, factaue,
Et pete quę rata vel fieri, vel tu irrita poſcas.

ADNOTATIO.

AB vniuerſali deſcendit ad particularia. Suprà docuit quid ſit genus dicendi deliberatiuum: iam formas, ſiue ſpecies ſub illo contentas indicat. Videlicet ſub illo continentur, Petitiones, Repulſæ, Hortationes, Dehortationes, Conſolationes, Precationes, Vota, Commendationes, & alia huiuſmodi. Quid quid enim, aut volumus, aut nolumus fieri ad genus Deliberatiuum ſpectat. Ex quo patet illius eſſe ampliſſimos fines, eiuſque vſum eſſe frequentiſſimum.

XXIV.

Argumenta petes animis Orator agendis
Propoſito in primis pulcro: nam quidquid honeſtum eſt
Viribus obnixè ſummis, ſummoque petendum
Conatu, ipſa ſui præfert ſibi pręmia virtus.
Hanc quiſquis norit, ſenſuque hanc quiſquis acuto
Viderit, ò quanto feruens agitatur amore!
O quanta hanc rapiunt noſtrarum obliuia rerum!
Felix ille animi, cui iam mortalia nulla
Sunt cordi, ſuperis iam conuerſatur amicis.
Sidera iamque habitat, iam terras deſpicit omnes
Terrigena, & terræ præſens gaudetque benignis
Muneribus Diuum, ſapienſque, & lumine puro
Peruidet errores hominum ratione carentes,
Et docet, & placida ſuadet meliora loquela.

ADNOTATIO.

HOneſtatem propoſitam eſſe Oratori genus deliberatiuum tractanti, docet Arias. Et iure: alioqui pernicioſiſſimus eſſet humanæ Reipublicæ. Cum enim validæ ſint in vtramque partem eloquentiæ vires, miſera eſſet noſtra mortalitas, ſi contrà honeſtatem (hoc eſt contrà illa, quæ ſunt conformia rectæ rationi) exercerentur. Omnia, quæ hoc numero comprehenduntur, ſunt, vel citrà explicationem, clariſſima.

XXV.

XXV.

Primum igitur ſit Sancta tibi pulcherrima rerum
Virtus, illius numquam veſtigia linquas,
Quà te cumque feret cedas, agiliſque ſequaris;
Siue per anguſtos calles, ſiue ardua monſtrat,
Pronauè, præcipitemque ſibi minitantia caſum
Fortem animum præſtes: Nihil hanc tenebroſa viarum
Solicitant, nil cuncta mouent: Diſcrimina vinces,
Vincens: hoc illi Diuum ſator, atque hominum Rex
Præſtitit, vt voto numquam fruſtrata, coronam
Nomen & æternum, non & caſura reportet
Præmia, deuictis vel quæ fortuna periclis
Obijciat, vel quæ inuidiæ commenta malignæ;
Quæque metuſque, minæque truces, non fulmina terrent
Virtutem, non aſſiduis agitata procellis
Æquora, non magno concuſſum murmure Cœlum.

ADNOTATIO.

QVæ hactenus hoc numero XXV. proſecutus eſt Auctor noſter, non tam ſunt præcepta, quàm exhortatio ad virtutem ſequendam. Quod idcircò hic voluit facere, ſiue vt variaret, ſimulque ſuum carmen amænaret, & hac digreſſione ſuum Lectorem recrearet; ſiue vt practicè oſtenderet, quomodo Orator Auditores poſſit ad Virtutis amorem ex hoc genere dicendi pellicere.

XXVI.

Hęc ſibi cum ſuades dicenti prima locabit
Fundamenta, dabiſque operam quo munus honeſti
Prępones, ipſum celebres, & pectora vulgi
Concutias ſacro affectu, & virtutis amore.
Plurima ad hoc dederint ſacrę tibi munera chartę,
Quęque olim Hebręis Patribus dictata leguntur:
Aut Arabum celſis in montibus, aut Iebuſęis
Arcibus, intrà aditus, Solymique oracula templi,
Quęque per æternam ſobolem Deus ipſe ſtupentes
Edocuit populos quondam, gnatumque loquentem
Viſibus humanis, & noſtro pręſtitit Orbi.

Et quę per caros comites, ſocioſque laborum
Sanctarum interpres legum Deus ipſe ſupremo
Patre ſatus, populique ſalus, certuſque Magiſter
Tradidit, in què pios poſt ſe vulganda reliquit.

ADNOTATIO.

Antiqui Oratores petebant Doctrinam honeſtatis ſiue virtutis à libris Platonis, qui iure habitus fuit magnus illius Magiſter; præſertim, quià cum Socratem audiuerit (virum prout ferebant ſua tempora, lumine euangelico deſtituta honeſtiſſimum) cenſebatur eius dogmata in ſuas paginas tranſtuliſſe. Vel ſi Platoni non adhærebant, adhærebant aut Pythagoræ, aut Zenoni, aut Epicteto: deinde inſequentibus etiam temporibus, etiam Senecæ, vel Catoni, qui Romæ habiti fuerunt Morum incorrupti Præceptores. Arias ſuum Oratorem amandat ad Sacros libros vtriuſque teſtamenti. Hoc nollem aliquis exiſtimaret ſacris tantum Oratoribus commendari. Vellem (vt eſt) intelligeret quoque humana, ciuilia, politicaque tractantibus inculcari. Eáquè de cauſa, qui cauſas agunt in celeberrimo Venetæ Reipublicæ foro, gaudent teſtimonijs Diuinarum paginarum; eaſque frequentant: præſertim ſenſus literales amplectendo, qui ſunt efficaciſſimi ad probandum.

XXVII.

Diuinis ergò ex Verbis reputemus honeſtum,
Et pulcrum; nam certa ſonant, neque fallere quicquam
Norunt, diuerſumque via ſeducere auentem
Diſcere. Quid proprio referant pia Numina dicto
Hoc primum repetas.

ADNOTATIO.

Cauſam aperit Noſter Auctor, quæ illum mouit, vt Oratorem de virtute, & honeſtate verba facturum amandaret ad ſacras paginas. Fuit autem, quià nihil docent, quod verum non ſit, quod certum, quod indubitatum, quod omni defæcatum errore. Hanc dotem quanti oporteat fieri ab homine ſapiente, non eſt, cur laborem in declarando. Res ipſa loquitur.

XXVIII.

Digitized by Google

XXVIII.

—— Poſthęc tibi priſca loquantur
Scripta Virum, leges ęquę, ſanctęque ſecutę
Lumen, & à ſacris ornantia iura loquelis.
Virtutum ſcriptas formas, veroſque colores,
Et totam pulcri effigiem, vnde vnde petitam
Multa leges, multa & voluet, nam plurima ſunt, quę
Expedit orantem variè didiciſſe, perennem
Si cupiat laudem, proprium ſi expendere curat
Vt deceat munus, ſi publica commoda captet.

ADNOTATIO.

PRæter ſacrarum literarum fontes, alios etiam indicat, ex quibus deriuari poteſt notitia honeſtatis. Sunt verò libri Virorum, tum piorum, tum doctorum. Sunt etiam codices Iuris vtriuſque, tum Ciuilis, tum Canonici: quibus poſt Diuinas chartas nihil eſt præclarius ad omnem honeſtatem inſinuandam. Tandem, ad omnes libros confugiat Orator, qui boni ſint; vt fiat ad inſtar ſagenæ ex omni genere piſcium congreganti, & exinde eligenti quid ſibi, ſuoque argumento conducat, & quæ nequaquam conducunt derelinquenti. Hac ætate pleniſſimæ ſunt Bibliothecæ librorum Oratori profuturorum, ſi benè illis vtatur. Illi ego ſum auctor, vt doctos maximè voluat; præſertim, familiaria ſibi reddat Opera Diui Thomæ Aquinatis, Sanctorum Patrum, Ariſtotelis, Senecæ, Plutarchi, Epicteti ab Arriano illuſtrati: & Platonis.

XXIX.

At quoniam non vna hominum mens omnibus æqua eſt,
Non eadem viſus acies, qua cernere poſſint
Vera bona, atque omnes non in Virtutis amorem,
Non in pulcra omnes, amoto errore, feruntur,
Sed bona pars falſa ſpecie decepta bonorum
Vtile præponit pulcris, & commoda laudi;
Dicentis ſtudium fuerit coniungere honeſtis
Vtilia, & vulgus forma percellere vtraque.

ADNOTATIO.

NOn ſemper vulgus honeſtate mouetur. Idem enim vulgus, quod amicitias (vt canebat Ouidius) vtilitate probat, eàdem etiam vtilitate motus aut amplectitur, aut euitat quæ ab Oratore proponuntur. Propterea aliud caput proprium generis deliberatiui ab vtilitate petitur. Adeòque quotieſcumque in eo verſatur Orator, curet conquirere argumenta ab vtili: ſatagatque ità ſe gerere, vt oſtendat idem, quod honeſtum eſſe contendit, eſſe pariter cum vtilitate coniunctum.

XXX.

Interdum coniuncta patent, ſeriemque bonorum
Conſeruant vno deducta ex fonte, ſuaque
Natura fuerint eadem: cumque vtile honeſtum
In ſocias abeunt formas, vnamque figuram,
Hoc magè quærendum eſt, facilis nam conſtat agenti
Suaſus, ſi formam liceat proponere eamdem
Vtilis, & pulcri: nemo eſt qui ferre recuſet
Pondera, quæ magna captus mercede ſubiuit.
Pulcher bonos raros capiat, quos ſidera magnos
Finxere: At molles animas, vulguſque videmus
Præmia mercedes operum, quodque vtile credant,
Viribus hæc ſummis ſummoque parare labore;
Et petere hinc magnis olim tentata periclis
Æquora, & hinc dubiam quæ oſtentant bella ſalutem.
Hinc raſtros eſt paſſa graues, hinc Dædala tellus
Defoſſumque latus, penetrataque viſcera queſta eſt
A proprijs natis, occultum vt redderet aurum,
Quæque ſinu celata diù ſunt munera auaro:
Tantum animos, vireſque mouet ſpes vtilis auri.

ADNOTATIO.

COmmemorat vim, quam habent ad perſuadendum, Honeſtas, atque vtilitas ſimul coniunctæ. Propterea inſudandum eſt Oratori vt has inueniat. Deinde exaggerat pondus vtilitatis; quod efficaciſſimum eſt ad animos incitandos, vt vel difficilima quæque ſuſcipiant. Quod varijs exemplis manifeſtum reddit.

XXXI.

Digitized by Google

XXXI.

Has formas, atque hæc rerum momenta parabunt
Propoſiti rebus fines, atque exitus ipſe,
Cætera quæ audentes ſociabunt, quæque ſequentes.
Ipſum etiam ſe ſponte oculis perferre videndum
Vtile ſæpè ſolet, ſpeciemque probare probandam;
Quippe minus diuina gerat primordia, craſſum
Sit magis, & duros poſſit perſtringere ſenſus;
Nam pulcri momenta animis cenſenda parantur,
Quos mage purgatos virtute, & munere Cœli
Dij faciles, & multa dedit perceptio rerum.

ADNOTATIO.

MVlta, quæ vtilitatem contineant argumenta (quæ vocantur ab Aria *formæ* & *rerum momenta*) ſuggeruntur à finibus quas ſibi proponunt res: E. gr. Mercatura ſibi proponit augere pecunias negotiando: eloquentia comparare ſibi diuitias dicendo: Militia pugnando &c. Suggeruntur etiam ab exitu, quem ſortiuntur. Deinde ab adiunctis, quorum alia ſint antecedentia, alia conſequentia, alia concomitantia. Vtilitas verò ſe ipſa ſe manifeſtat plus quàm honeſtas. Ratio eſt, quià ſenſibus maximè ſubiecta eſt; honeſtas autem non item. Quo modo loquendi docemur, efficaciorem apud populum eſſe argumentum ab vtilitate petitum, quàm ab Honeſtate.

XXXII.

Quod ſupereſt, vt non poſſit te fallere ſuaſus,
Sed vincat, cunctoſque trabas; Monſtretur ad vnguem
Copia tentandi, faciliſque aſcenſus ad id, quod
Informare velis: Nam quod deſperet agendum
Audierit fruſtrà quiuis, fruſtraque rogabis.
Tandem igitur tu ſterne viam, facilemque petitu
Oſtende, atque aditus monſtra, queis libera poſſit
Turba gradi, nec pertimeat tentare recentes
Acceſſus: hortare animos, percurre ſequentes
Dicendo, atque refer monſtrata exempla priorum.
Moueris hinc cunctos, nullum vecordia tardum

Red-

Digitized by Google

Reddiderit, quiſquis credat pulcherrima quiſquis
Vtilia, & facili ſperet vincenda labore.

ADNOTATIO.

VT perſuadeatur aliquid alicui, eſt illi oſtendendum id, de quo agitur facile eſſe, nedum poſſibile. Sicut enim quæ fieri nullo modo poſſunt nemo tentabit; ità ægrè, quæ difficilia putabit. Propterea ars Oratoris deliberantis omninò curet facilitatem rei oſtendere, & illam diligenter illuſtrare. Neque enim eſt ſatis illam veluti per tranſitum indicare; oportet in illa immorari, illamque diligenter ſus, deque verſare: quod eſt proprium Oratoris aliquid volentis.

XXXIII.

Sed quoniam fugienda etiam proponere dictis
Accidit, atque inſtant damnumque, malumque, monere;
Iam nobis monſtrata via eſt, qua auertere poſſit
Intentos animos, ſi ſcilicet omnia veris
Depingat formis, & turpe, & inutile dicat:
Nec facile inuentu quidquid cupiere, nec artis.
Altera ſit ratio, quàm vis diuerſa probando,
Quàm reprobando fuit, præceptis vnicus ordo eſt.
Hactenus, & laudum formæ, momentaque Pithus.

ADNOTATIO.

ORdo rerum petit, vt quemadmodum docuit artem bona perſuadendi, ſic mala diſſuadendi tradat. Verùm ab hac parte ſe expedit Arias, dicendo, oppoſitam eſſe premendam viam ab Oratore, qui velit diſſuadere. Dicat rem eſſe inhoneſtam, eſſe detrimentoſam, eſſe difficilem. Hocque documento breuiter nobis relicto, finem imponit ijs præceptis, quæ faciunt ad genus dicendi Demonſtratiuum, & Deliberatiuum, tranſitque ad tertium, nempè ad Iudiciale.

XXXIV.

Tertia nunc reſtat dicendi & maxima cura,
Quæque mouetque, agitatque animos, quæ munera Iuris
Solicitat, cui vita ſubeſt, miſerumque nocentum

Suppli-

Supplicium; cui, diuitiæ, cauſæque ſeueræ,
Et ſtrepitus, vndæque fori, & ciuilia cuncta.
Hinc noti celebres quondam, dictique Patroni;
Nam laudes, ſuaſuſque hominum, & communia quæque
Commoda vel ſe ſe oſtentant, facileque ſequentes
Perducunt, dum quiſque ſibi benè conſulit, atque
In proprios vſus aliena negotia tranſfert.
At miſeras hominum cauſas, voceſque reorum
Pauci ſuſcipiunt; aliena iniuria paucis
Fit grauis: Vt primum ſe ſe extricare malignis
Caſſibus, aut agili traſmittere retia ſaltu
Quiſque valet, ſyluis tutus ſe ſe abdidit altis,
Securus deſerta ferat quid turba ſuorum,
Seù canibus vexata animam, ſaltuſque relinquat,
Excipiatuè leues calamos, rabiemque veneni.
Vſque adeò exigua eſt pietas, & cura iuuandi.

A D N O T A T I O.

MAgnifico prorſus exordio præparantur Lectores, vt Genus iudiciale putent æſtimabilius genere dicendi tum Demonſtratiuo, tum Deliberatiuo.

X X X V.

Hinc quondam, & præcelſi animi & præclara Virorum
Pectora in hanc vnam ſtuduere impenſiùs artem,
Maiores & opes, & maxima pręmia quiſque
Fortunis ſocium duxit, vitaque tuendis.
Felices igitur magnæ & præconia famæ
Commeriti, & miſeras hominum fulcire ruinas
Soli auſi, ſoli Officium reuocare paratum
Cedere, feruentes vitijſque relinquere terras.

A D N O T A T I O.

FInis imponitur exordio præparanti Lectorem ad ea, quæ dicenda ſunt de genere iudiciali, commemorando in vniuerſum viros excelſos, qui Patrocinium miſerorum ſuſcipientes, Patronique appellati genus dicendi Iudiciale nobilitauerunt.

Digitized by Google

XXXVI.

Ergò tibi, Gaſpar, fuerit Sanctiſſima pars hac
Dicendi, vt præſens aliena pericula cures,
Et cauſas agites hominum, cauſaſque Deorum,
Namque etiam ſe ſæpè tibi commendat agendam
Religio, ſæpè & dices prò Numine Diuum,
Proque fide, proque obſequio, prò legibus altis.

ADNOTATIO.

HOrtatur Auctor Gaſparem ſuum, vt amplectatur hoc henus dicendi, breuiterque illi proponit quædam capita ad illud pertinentia . .Neque enim continetur in ſolis hominum cauſis: dilatatur etiam ad cauſas Diuinas . Huiuſmodi autem ſunt,quæ ſunt Religionis, quæ ſunt Diuini cultus, & obſequij: quæ fidei,quæ legum. Ex quo patet apud Chriſtianos ampliſſimum eſſe campum exercendi homines in genere hoc: quandoquidem contrà vitia perorandum eſt, & prò Virtutibus: & quidem ità petente cauſæ merito;ità vrgente bono,& malo,vtroque grauiſſimo,cum vtrumque ſit æternum. Bonum quidem, quatenus celeſte præmium promittit;malum verò ſupplicium, apud Inferos intentat.

XXXVII.

Quid melius vita in tota, quid pulcrius vſquam eſt
Munere, quod Sancti reſerat penetralia Iuris?
Quod cum Iuſtitia degit, quodque alma frequentat
Templa, quibus ſacris colitur clementia votis?
Hoc etenim genere, hoc fiunt, quod Rhetoris arte
Iudicij formam, ſeù Iudiciale vocamus:
Tendit enim aduerſis opponere crimina noxis,
Accuſare malos mores, facinuſque paratum
Pellere, & algentes incendere Iudicis iras;
Aut contrà ſedare animos, auertere durum
Supplicium, obiectum crimen, culpaſque nocentes
Diluere, aut placidis leuiora relinquere dictis.
Durus vtrinque labor, ſed quem peruincere poſſis,
Si capita, & rerum formas, ſi pondera primum
Concipias, animoſque agites, & partibus ipſis
Quas tibi deſcribam præſtes attentiùs aurem.

A D-

ADNOTATIO.

LAudatur Genus iudiciale. Oſtenditur eius officium. Nonnulla tanguntur argumenta, quæ ab illo tractantur etiam in Templis. Vt hìc appareat à Religione Chriſtiana præberi, tum copioſam, tum Sanctam materiem exercendi artem Rhetoricam, in ampliore theatro (quàm fuerit vetus forum) Templo videlicet, eaquè de cauſa in illud confluentes, vt Oratori faueant, illiuſque dictis obtemperent. Deinde indicat (quæ ſuo loco diffuſiùs explicabuntur) affectus, quos in hoc genere aut excitare, aut ſedare debet Orator. Tandemque promittit, ſe artem oſtenſurum indicata exequendi.

XXXVIII.

Nil magis obſcuris opponere lumina cauſis,
Aut lucere poteſt, quàm formas noſcere certas
Ad quas præcipuo videatur tendere curſu
Propoſita Oranti ratio. Namque vnica cauſa
Conſtituenda prius ſumma eſt, & quæſtio tantum,
Vnica, cui totus rerum deſeruiat Ordo.
Quidnam eſt id? Nebulas tantas erroris iniqui
Conceptas, ſenſus dubios, & cæca librorum
Commenta, & veram numquam promentia meſſem,
Tam vario antiquas vexari interprete chartas,
Vt dubites cuinam faueas, cuiuſque ſequare
Conſilium, interdum deſperes tanta peroſus,
Et cauſæ neſcire genus, quid quæſtio quæque
Poſtulet, inquè vnam ſummam non cuncta referre.

ADNOTATIO.

MOnitum, non modò vtile, ſed etiam neceſſarium continetur hoc numero XXXVIII. Monetur Orator, vt quæcunque ſibi dicenda erunt ad vnum caput redigantur, quod infrà appellabit ſtatum quæſtionis. Nam ſine hac vnitate, vix poſſet Orator verba facere, præſertim apud populum, cuius ingenium nequaquam acutum eſſe ſolet: & prætereà cum ſcriptis non tradantur cauſæ Oratoriæ (vt poſſint legi, & relegi adeòque conſiderari) ſed pronuncientur; niſi multitudo rerum dicendarum ad vnam redigantur, neque attentus erit po-

pulus (ſi iudex eſſe debet) neque etiam attentus percipiet, aut memoriæ infiget quæ audiet. Quod idem facilè contingere poſſet, etiamſi vnus eſſet Iudex: vtcunque enim fingatur & perſpicax, & intentus, nihilominus adiuuandus eſt, vt ille quàm facillimè percipiat id, in quo vertitur cardo totius cauſæ.

XXXIX.

Vnam nos igitur formam ſtatuamus agendis,
Vnum quærendi fundamentum, vnde opus vnum
Procedat, cunctoſque ſibi compaginet artus.
Hic STATVS eſt. Olim *hac vſi ſunt voce priores;*
Siſtit enim, cauſamque tenet molimine certo.

ADNOTATIO.

Explicat quid ſit vna illa forma, quæ ſtatuenda ſit Orationi toti; decernitque eſſe STATVM quæſtionis. De ſtatibus multa, & quidem ſubtilia traduntur à Magiſtris dicendi, quæ Patrono, & cauſidico puto eſſe neceſſaria: adoleſcentis verò nunc temporis cenſeo captum excedere. Proinde multis omiſſis, ero contentus quædam facillima hic offerre. Tres ſunt quæſtiones (ſic appellatæ, quòd aliquid quæratur, vt ſciatur, & definiri poſſunt, propoſitiones dubitabiles, hoc eſt, quæ in vtramque partem tractari poſſunt, affirmatiuam & negatiuam) An ſit, Quid ſit, & Quale ſit. Per quæſtionem *An ſit*, dubitatur, adeòque quæritur, An res aliqua ſit in rerum natura; V. gr. An ſint Antipodes? Per quæſtionem *quid* dubitatur, adeòque queritur cuius naturæ ſint Antipodes? Per quæſtionem *Quale ſit*, dubitatur, adeòque quæritur quas proprietates habeant Antipodes? Hæ quæſtiones, dicuntur Status, quandò ad ſuadendum proponuntur. E. gr. Si proponatur an ſit nauigandum ad Antipodas, poteſt inquiri primò *An ſint* veræ regiones, an fabuloſæ, adeòque *an ſint* in rerum natura. Quo deciſo, datoque, & probato illos eſſe; ſecundò poteſt inquiri *quid ſint*, cuius naturæ? Et hoc pariter determinato, probatoque eſſe partem terræ ad Polum Antarticum pertinentis; tertio inueſtigari poteſt *quales ſint*, quas proprietates habeant; ſint ne feraces, an ſteriles: ſint ne habitabiles, an inhabitabiles? &c. Propoſita igitur aliqua ex his quæſtionibus, prima conflictio Oratorum diuerſa ſentientium, & defendentium dicitur Status, ſiue conſtitutio cauſæ. E. gr. Quæſitum fuit (hoc

eſt

eſt dubitatum) An Milo occiderit Clodium? Quidam dicebant: Non occidit: Alij occidit? Hæc eſt prima Actoris, & Defenſoris, & quidem præcipua, pugna; ſiue conflictio: Defenſores enim aſſerebant, à Milone non fuiſſe occiſum Clodium: Actores fuiſſe occiſum. Et proinde Tullius nomine ſtatus intellexit Actum ipſum inſiſtendi (ſtandi, immorandi) ſiue vocem vtriuſque partis, Fecit, non fecit. Vnde iam probandum eſt, Actori quidem Fecit; Defenſori vero non Fecit. Formato deinde ſtatu, ſequitur Iudicatio, quæ in hoc conſiſtit; vt Defenſor addat rationem depulſionis (ſiue negationis) ſuæ; Depulſio enim ſine ratione nihil valet. Propterea qui negabant à Milone occiſum fuiſſe Clodium, debuerunt afferre rationem huius dicti. Actor verò refutationem rationis; quæ refutatio appellatur firmamentum. Ex depulſione verò, & firmamento, naſcitur iudicatio, ſiue diſceptatio, & queſtio, quæ in iudicium venit. Hæc autem ſufficiat hic dixiſſe prò aliquali ſtatuum cognitione; hoc vnum monendo, in omnibus generibus cauſarum (vt docet Cicero) reperiri Status; quià in omnibus vtraque pars tractari poteſt, cum Orator verſetur in probabilibus, non autem in certis, ſaltem in opinione, ſiue etiam errore populari. In deliberatiuo, & iudiciali, nemo dubitat reperiri ſtatus, cum ſint aduerſarij. In Demonſtratiuo non ità manifeſtus apparet, ſed tamen eſt: Fruſtrà enim haberetur Oratio, ſi auditores idem atque nos ſentirent. Apud Oratores Forenſes vtique erat contradictio etiam cum laudaretur vir ceteroqui inſignis; vt apparuit, quandò laudandus fuit Pompeius, & quandò Tullius. Apud Sacros noſtræ tempeſtatis Sanctorum commendatores, licet eorum virtus nota ſit, non eſt tamen nota eius quantitas, & magnitudo; imò ſepè ignota eſt qualitas; multi enim neſciunt qualis ille fuerit, adeòque ab Oratore id oſtenditur. Determinato autem ſtatu, qui vnus eſſe debet in vna Oratione, emergit propoſitio, ad quam referenda ſunt alia, quæ deinde ſunt dicenda.

X L.

Quem triplici indugredi viſu, atque inſiſtere planta,
Qua vocat, atque viam demonſtrat quæſtio; namque
Quærendi triplex ratio, conſtatque petitum
Vndique, & à nulla reſtat dubitabile parte,
Cum triplex exhauſta mihi ſit quæſtio. Prima eſt
An ſit quod petimus, fuerit ne, aut certa futuri

Pignora præſtiterit? Nam ſi in non certa vagetur
Mens hominum, nulla eſt dicendi, nulla petendi
Spes: fruſtrà impendas ſtudium, fruſtràque laborem;
Nam tandem inuentis verbis, atque vndique partis
Nulla ſubeſt rerum ſeries, & notio nulla.
Frigidus ergò labor fuerat, dignuſque cachinno
Cuiuſdam, qui dum Logicam finxiſſe Chimæram
Optaret, totum conſumpſit perditus æuum
Intentus Nihilo. Primum ergò quæritur, An ſit?
Hic ſtatus eſt, qui prima petit momenta, modoſque
Conijcit, hinc nomen deduxerat, hincque tuetur.

ADNOTATIO.

QVæ numero ſuperiore explicaui, lucem præbent illis, quę hic dicuntur de prima quæſtione An ſit? Docet Arias, videndum eſse ab Oratore an id, quod eſt venturum in iudicium ſit; alioqui ridicula inſtituetur Oratio, ſi deprehendatur occupari circà Nihilum. Peccant contrà hoc Monitum illi, qui calumniando falſa affingunt alicui crimina: & proptereà cum multa dixerint, tandem apparet nihil dixiſse; de nihilo enim, & de Chimęra dixerunt. Quod etiam illis contingit, qui de nugatorijs rebus verba faciunt. Quamquam enim aliquam ſpeciem Veritatis habeant; nihilominus cum falſæ ſint, non præbent materiam Oratori ad dicendum cum approbatione Sapientum. Ad quæſtionem An ſit reducitur, an res fuerit, an futura ſit?

XLI.

Alter, & hinc varius ſtatus eſt, cum viribus æquis
Deſcribit, cum præſenti dat nomina cauſæ
Orator, proprio diſtinguens limite fines.
Occiſæ conuictus erat Genitricis Oreſtes;
Quæritur, an facinus dicas, & an impius ille
Iura Patrum excidio Matris violanda putarit?
Anne hominis tantum occiſi reus? ille notandus?
Ille etiam, qui totam Aſiam temerarius audet
Ignibus admotis, Epheſinaque lędere templa
Crimen habet; dubium ſed erit, quo nomine culpam
Appelles: An ſacrilegum? Anne incendia tantum
Promentem dicas? Petit hunc ſibi quæſtio QVID ſit.

Definitus eſt nomen, nam fine petendum eſt
Atque notis rerum, quod factis indere nomen
Et quam naturam cauſis adſcribere poſſis.

ADNOTATIO.

DEſcribitur Altera quæſtio, quæ de facto aliquo inſtitui poteſt, & ſuprà oſtendi ſpectare ad naturam rei, diciturque Quæſtio quid ſit. Duobus exemplis hanc doctrinam elucidant Auctor noſter, vt legenti facilè, ſiue vllis notis, poteſt patere.

XLII.

Conſtiterit forſan factum, Naturaque facti,
Sed dubium eſt, an iuſta, nimiſnè iniuſta patranti
Mens fuerit? Venia dignum nè, an vindice pęna?
Hæc rota voluenda eſt dicenti, hæc vltima moles
Tentanda eſt. Nam ſæpè ſolet rem faſſus vtramque
Huic vni neruos intendere, ſeque periclis
Eruere: & non facta negat, ſed iura profatur.
Indicat obmiſſum officium, iuſtumque dolorem
Intentata ſibi immeritò diſcrimina vitæ.
Hic ſtatus, & facti ſeries comprehenditur, ex quo
Quæſitum eſt QVALIS ſit res, quid inutile portet,
Vtile quid, quale exemplum quæ prima ſequatur?

ADNOTATIO.

ECce tertiam quæſtionem, in qua (vt ſuprà dixi) quæritur qualis ſit res. Cicero in defendendo Milone noluit negare factum (quod ſpectabat ad quæſtionem An ſit) neque negauit occiſum fuiſse Ciuem (quod ſpectabat ad quæſtionem Quid ſit) ſed vſus quæſtione Qualis ſit, oſtendendum aſumpſit, Iuſtum fuiſse homicidium; quià licitum erat, apud Romanos, priuato occidere Inſidiatorem; qualis fuit Clodius.

XLIII.

Prima igitur numeranda patet mihi cauſa duobus
Articulis, nec plura mouet coniector anhelus,
Dum prudens ſequitur dubij veſtigia facti.

A D N O T A T I O.

TRes, quos numerauit noſter Auctor ſtatus, iam incipit explanare, vt oſtendat, quæ via ſit Oratori premenda in ſingulorum tractatione. Status, quem primo loco poſuit, ad quæſtionem *An ſit* pertinere diximus. Quoties igitur Orator in hoc ſtatu verſatur, Quid eſt illi faciendum? Si velit oſtendere factum, de quo dubitatur *An fuerit*, coniecturis debet vti, ex quarum vſu hic ſtatus appellatur coniecturalis: quià per coniecturas probamus factum eſse id, quod ſine coniecturis non liquebat. Apud Ciceronem in Miloniana non liquebat, An Clodius poſuerit inſidias Miloni? Cicero per coniecturas conatus fuit oſtendere à Clodio poſitas fuiſse has inſidias Miloni.

X L I V.

Primùm animi impulſus tentat: quid ſæua libido,
Quid metus, Ira nocens, Quid Spes, Aut qnid Dolor ingens
Suaſerit. His etenim quondam concuſſa procellis
Præcipiti fertur curſu, ruit omnia latè
Mens hominum; atque hinc prima capit momenta patrandi,
Siue petat, captetque bonum, vel inutile vitet.
Nec diſpar ratio eſt: ſtimulo perculſus eodem
Æſtuat, vt ſimiles animus perſentiat æſtus,
Dum cupit, aut metuit; dumque iras concipit, aut dum
Feruet amore graui, gaudetuè, doletuè: feroci
Quadrupedi aſſimilis, qui dum per libera campi
Æquora, non equitem dorſo, non ore lupata
Sentit, veſano præteruolat aera curſu;
Tamque agitur Boream verſum, ſeptemque triones,
Siue ortus ſpectet Solis, Zephirumuè, Notumuè,
Quàm ſi tranſuerſo curſu fallentia ſemper,
Atque obliqua nimis ponat veſtigia, demens
Circum agitur, demens decurrit tramite recto.

A D N O T A T I O.

PRimum hic fontem apetit Arias, ex quo Orator conijcere poteſt, an aliquid ſit perpetratum, nec ne. Inueſtiget, quo animo ſit, benè nè, an malè affectus ille, cuius factum inquiritur. Si enim prauis motibus agitetur, ſi cupiditatibus rapia-

tur effręnibus, quarum cauſa ſimilis equo poſſit videri nullos fręnos patienti, facilè deducetur, in ſcelus incidiſse, de quo eſt quæſtio. Quòd ſi animo bono fuerit, facilè quoque inferetur abſuiſse ab eodem ſcelere. Hanc artem ſecutus eſt Marcus Tullius: Namque Clodij animo prorſus iniquo diligenter in medium prolato, concluſit, ab illo poſitas fuiſse inſidias Miloni. Miloniſque item animo contrarijs moribus imbuto, Iudicibuſque repręſentato, auueruncauit à ſuo cliente ſuſpicionem inſidiarum Clodio poſitarum. Locus à coniecturis ampliſſimus eſt, atque ab Oratore tum ingenioſo, tum ſibi attento etiam amplior efficitur. Valetque mirificè etiam in genere dicendi demonſtratiuo: præſertim cum facta viri laudandi pauca ſunt; per coniecturas enim mirificè poteſt commendari. Quod inter cęteros pręſtitit Pater Paulus Segnerus in Oratione Panegyrica, quam ſcripſit de Præcurſore Chriſti Ioanne Baptiſta.

X L V.

Nec ſatis eſſe poteſt ſolum coniecta Voluntas:
Quarè, & agentis opes, & vires diſcute cunctas;
Quid poſſit, quid non poſſit, quid tela, quid arma
Præſliterint: quid diuitiæ, quid præſtet amicis
Auxilium. Loca cuncta nota: nec temporis horas
Negligito: Hæc numeranda ſibi, & repetenda docemus,
Quis, Quid, Vbi, Quibus auxilijs, Cur, Quomodò, Quando.

A D N O T A T I O.

VT veniamus in cognitionem facti, alius fons nos adiuuabit; conſiderando facultatem illius, cuius factum inquirimus. Quo monito docemur, vt conſideremus, an Vires habuerit patrandi facinoris reus, qui illius inſimulatur. Deinde omnia percurrantur adiuncta, vt ex illis eruatur, an fieri, aut potuerit, aut non potuerit id, de quo eſt quæſtio. Hæc autem adiuncta verſiculo omnibus noto continentur: *Quis, quid, vbi, quibus auxilijs, cur, quomodo, quando.* Cicero oſtendit Clodio fuiſſe omnem facultatem occidendi Milonis, nullam verò Miloni.

X L V I.

Sæpè fidem inuertit, fregitquè oſtenſa facultas:
Signa petas, numereſque modos, & pondera cuncta

Obſerues: nam quæ cumulum fecere minorem,
Singula iuncta ſimul maiorem creſcere molem
Iuſſere, & vires paulatim acquirere magnas.
Hoc mentis ſolertis opus diſquirere ſigna,
Et deprehenſa ſimul iuſtis expendere libris.
Nam teſtes, nam Verba hominis ſua geſta profeſſi,
Et tabulæ, extortum dictum, verùmque coactum,
Cęteraque à ſimili ducta argumenta periclo
Adduxiſſe ſat eſt. Ipſa hæc ſe oſtendere poſſunt;
Arte carent; non hæc Rhetor ſua munera dicet,
Aſt alijs accepta refert, ſeù teſtibus ipſis,
Siue Reo, ſiue Actori, ſeu denique vulgo.
Plurima præcipiunt legum, iuriſque periti
De ſignis, quæ viſa prius præcedere factum,
Quæque ſimul, comitemque operam, auxiliumque tulere,
Et quæ mox opus exhauſtum, factumque ſecuta
Contulit Orator leges, legumque Magiſtros;
Hinc bona dicendi pars, hinc prudentia rerum,
Hinc petitur multis, iuſtique, ęquique figura.

ADNOTATIO.

Finem imponit doctrinæ ſpectantis ad facti occulti, ſiue dubij, indagationem Arias, docendo per ſigna poſſe deprehendi factum cæteroqui occultum. Catalogum apponit eorumdem ſignorum: qui cum ſit ſatis clarus, non indiget maiori mei calami luce.

XLVII.

Quod ſi non vllis potuere latentiùs vmbris
Facta hominum abſcondi, tandem depreſſa pateſcunt,
Tunc petitur nomen cauſæ, atque examine multo
Quas ſubeat legum ſpecies, quę iura repoſcat
Diſcutitur: Multum refert quo nomine, quęque
Facta voces; Num ſacrilegus, Num fur tibi fiat
Qui pateras Diuum ſacras, atque aurea vaſa
Artificis rapuiſſe fuit conuictus ab arca;
Aut non rapta neget, ſed furti auertere nomen
Conetur; nam dum Patrię, dum conſulit Vrbi,
Dumque parat magnis deuincere ſumptibus hoſtes
Commodiora capit, nec mens intenta nocendo eſt.

ADNOTATIO.

Fit tranſitus ad aliam quæſtionem, quæ appellatur quæſtio *Quid ſit*. Poteſt conſtare factum: ſimulque latere cuius ſit ſpeciei, adeòque quo ſit nomine appellandum. Furtum E. gr. aliquis fatebitur: at ſupereſt quærendum, an ſit ſacrilegium ab illo commiſſum, nec ne? In quo exemplo videt meus lector naſci dubium circa naturam rei allatæ; adeòque poteſt inueſtigari, an ſit ſimplex furtum, an verò furtum circa rem ſacram commiſsum. Si enim ſit ablata Sacra res, tunc erit ſacrilegium, pœna dignum grauiore, quàm furtum rei prophanæ.

XLVIII.

Non cuiuis facile eſt componere nomina rebus
Vt cupiat. Voluiſſe prius molimina oportet
Multa, quibuſuè leuet factum, vel deprimat, atque
Conceptas animis ſpecies, & pondera cauſę
Inuertat, minuatque, aliamque referre figuram
Iudicis antè oculos cogat diuerſa putantis.

ADNOTATIO.

INdicatur in hoc numero XLVIII. difficultas imponendi nominis cuilibet facto, adeòut vi noui nominis, mutetur opinio in mente Iudicis. Vt propterea ſi aliquem putauiſset reum Parricidij, iam audito Patrono qui oſtendat non eſse commiſsum parricidium, ſed homicidium, de pœna leuiore cogitet. Id præſtare opus eſt Oratoris, tum ingenioſi, tum docti. Statusautem quæſtionis, quæ ſic agitatur, apud Rhetores appellatur Status Definitionis: quià deprehenſum, & confeſsum factum Oratores inter ſe litigant quomodo ſit definiendum. Cum autem definitio ſit Oratio explicans rei naturam (quam Dialectici appellant Quidditatem) ſatis apparet quæſtioni *quid ſit res* correſpondere ſtatum definitionis. Vſus eſt maximus definitionis in arte Oratoria: res enim alio modo definita aliam ſpeciem ſuſcipit, aliam alio. Quidam enim ſi appelletur facetus non eſt vituperandus; ſi ſcurra non item. Si iuſtus, laudabitur; at ſi crudelis, damnabitur. Non eſt autem ità facile definire factum, & proprio nomine illius naturam explicante appellare; quià virtus, & vitium ſunt muro integerrimo iuncta

(vt

(vt ait adagium) hoc eſt ; facile eſt virtutem vitio, & virtuti vitium aſſimilari. Certè veſpa, & apis in multis conueniunt. Diſtinguere igitur vero iudicio facta, & ea proprie definire, propriéque vocare, officium eſt boni, ingenioſi, doctique Oratoris.

XLIX.

Fit tandem leuior, nonnumquam infamia facti,
Aut grauior (namque eiuſdem ſunt munera vtrinque
Artificis) iiſdemque locis depromitur apta
Materies, eadem mouet inſtrumenta ſciens, dum
Diruit, ædificatque: nec ars ſecus vlla reperta eſt.

ADNOTATIO.

Continent verſus paulò ante allati velut exordium eorum, quæ dicenda ſunt de tertio ſtatu ſpectante ad quæſtionem *Quale ſit factum*, vocaturque ſtatus QVALITATIS. Cognitio huius ſtatus valet, tum ad eleuandum (ſiue minuendum) tum ad augendum (ſiue grauandum) aliquod facinus. Vt enim optimè monet auctor noſter, eadem ars fauet vtrinque parti. Namque (vt ſæpè diximus) ars Rhetorica verſatur circà vtramque partem contradictionis, affirmantem nimirum, & negantem. Ratio eſt, quia quæ tractantur ab Oratore non ſunt aut euidenter vera, & bona, aut euidenter falſa & mala, ſed probabilia (hoc eſt præſeferentia, tum veritatem, tum falſitatem : idemque dicas de bonitate, & malitia) eaque de cauſa præbere poſſunt materiem diuerſis Oratoribus, diuersè opinantibus.

L.

Diſce igitur rerum fines deſcribere: Primùm
Exactas ſpecies, generiſque expendito formas;
Officia inquiras rerum, & quæ ſemper adhærent,
Hinc propriora dabis rerum diſcrimina: namque
Prima olim viſus rem conſtituentia noſtra
Effugere: genus patuit, tamen horrida nox iam
Occuluit veras formas, ac furta Promethei
Inuidit ſacras conata extinguere flammas.
Exigua illius tantum momenta caloris

Sed

Sed nimium tractanda animis, nimiumque fouenda
Continuit natura hominum, dum plurima cautus
Colligit officia, atque vſus, monimentaque rerum
Obſeruat, motuſque, & contingentia cuncta.

ADNOTATIO.

Arias, verſibus, quos comprehendit ſuperior numerus L. inſinuat doctrinam ſubtilem de qualitatis natura neceſſariam Oratori, ſi velit vtiliter loqui, cum ſe exhibebit ſtatus Qualitatis. Ne autem philoſophica phraſi contrà decorum poeticum ſe ſe explicet, modis dicendi metaphoricis vtitur. Huiuſmodi ſunt, qui petuntur à *furtis Promethei*: & qui exprimuntur per *horridam noctem*: & per *exigua illius tantum momenta caloris*. Sententia ſine metaphoris eſt hæc: Cum ſit res admodum difficilis veras qualitates rerum cognoſcere: Oratoris munus non eſt eas inquirere in Statu qualitatis, ea diligentia, ſeueritate, & ſubtilitate, qua Dialecticus; ſed contentus ſit via latiore, & propria eorum qui verba faciunt ad populum. Qualitates igitur conſiderandæ in aliquo facto ab Oratore ſunt conſequentia naturam accidentia, & proprietates: Vnde etiam & conſecutio dicitur, ſtatus iuridicialis, & rationis: diceres fortaſſe ſtatum, qui beneficio rationis conſiderat, an factum ſit iuſtum, vel iniuſtum: factum, inquam, illud, quod in quæſtione *An ſit* repertum eſt eueniſſe: & in quæſtione *Quid ſit* cognitum eſt cuius naturæ ſit; adeòque quomodò definiendum fuerit, & quo nomine appellandum.

L I.

Hinc capit Orator formas operumque colores,
Depingit res, hinc deſcribit imagine cunctas.
Tunc grauiora potes, leuioraque nomina factis
Indere, cum fines aptè deſcripſeris ipſos.

ADNOTATIO.

Docet Arias munus Oratoris eſſe ad capita indicata recurrere, accidentium videlicet conſequentiam naturam facti, eiuſque proprietatum; & aliarum circumſtantiarum, & adiunctorum, quæ ſolent obſeruari à popularibus ingenijs: Quod cum ſit, dicitur ea parte qualitatis vti, quæ abſoluta ap-

pella-

pellatur; hoc eſt, quæ nulla extrinſecus petita ratione, abſolutè pronunciat aliquid iure factum fuiſſe. Exemplum congruè poteſt eſſe: Ludimagiſter fatetur clericum verberaſſe, neque tamen excommunicationem incidiſſe. Quare? Quià hæc verberatio iuſta fuit. Et quare iuſta? Quià Magiſtro licet ad correctionem verberare etiam Clericum. Obſeruatis igitur his, quæ naturam facti conſequuntur accidentibus, proprietatibus, circumſtantijs, & adiunctis, poteſt Orator oſtendere aliquod factum (quod ab Aduerſario improbetur) eſſe probandum, & ab aduerſario probatum improbandum; illud vt iuſtum, hoc vt iniuſtum.

LII.

Sin minus obtineas; aduerſas conſule leges;
Quæ certare ſibi, quæ non conſtare videntur,
Arripias prodeſſe tibi, quas credis agenti,
Haſque probes toto, & firmes conamine. Iura
Oſtendas quæ ſit ratio, quæ cauſa ferendi;
Iamque alijs alias præfer, ſacraſque propbanis
Anteferes, vt quæque ſui maiora tenebit
Principia, aut fines, Aſſertor pone, probaque.

ADNOTATIO.

AD Statum qualitatis pertinent leges. In earum vſu ità ſe gerat Orator (quandò caput ſuprà explicatum illi non prodeſt) vt quaſdam eligat, quaſdam relinquat. Eligat ſibi fauentes: relinquat nocentes. Quæ dubiæ ſunt interpretetur pro ſe. Perpendat fines legum, vt inde eliciat, mentem legiſlatoris pro ſuo facto ſtare, licet verba videantur obſtare. Si lex prophana ſibi aduerſetur, ſacram conetur ad ſe trahere. Quod fieri à Cicerone etiam in cauſa Milonis, vbi legem Pompeij contrà homicidas in rem ſuam interpretatur, ſine vllo labore intelliget, qui illius Orationem percurret.

LIII.

Maxima diuinis cedat reuerentia chartis;
Nam Deus, humanumque genus miſeratus, & alta
Vulnera tartareos nobis inflicta per hoſtes
(Vnde tot erroris nebulæ mortalibus ægris

Ex-

Digitized by Google

Exertæ) intonuit Sinèis in montibus, atque
Dum populis fulgur trepidis, dum flamma coruſcans
Buccinaque ex alto diſcindens aera Olympo
Dant ſignum veniſſe Deum, pauidumque timorem
Pectoribus populi incutiunt, vox clara Tonantis
Humanas aures tentat; diuinaque vulgus
Verba omnes capiunt toto reſonantia Cælo.
Tuncque iter anguſtum virtutis, & ardua pulcri,
Atque æqui, iuſtique homines elementa docentur.
Mox digitis inſculpta Dei, renouataque rurſus
Saxa legunt, primas penitus referentia voces.
Paulatim leges cunctas, formaſque decori
Accipiunt; monituſque Dei iam pleniùs audit
Turba pauens, donec iam iuſta volumina, iamque
Excipit exactas leges, diuinaque Verba. Hæc
Conſule, Dicenti magna adiumenta futura.
Non tantum Sol ipſe iubar, non tantaque terris,
Hibernas poſtquam luces, tenebraſque fugauit
Lumina dat, Victorque redit, facieſque videtur
Congeminare ſuas orbi, totuſque fouetur
Mundus, opeſque nouas, & ſemina concipit alma,
Et varios fructus, pulcra & ſpectacula ſyluæ
Edunt, diuitiaſque ſuas natura miniſtrat;
Quantum dant lucis, diuinaque verba caloris
Mentibus humanis præſtant, triſteſque tenebras
Excutiunt animis, multum & torpentia tentant
Pectora, præſtantes vires virtutis, & ampla
Ornamenta parant, alia & procedere vita,
Et diuina palam momenta oſtendere, cogunt:
Siue docere velis ſocios, ſeù carpere mores,
Et peccata hominum, ſeu quidquid denique cures.

ADNOTATIO.

Dignitatem, & auctoritatem Diuinorum librorum Arias illorum intelligentiſſimus, arrepta occaſione proſequitur: hortaturque Oratores (etiam ciuiles, multò magis eccleſiaſticos) vt illos adhibeat.

LIV.

Sunt etiam leges aliæ pietate colendæ,
Iura, Magiſtratuſque omnes, & quidquid ab æquo

Duci-

Ducitur, & pacem, & communia commoda adornant,
Hæc, vt quæque locum fuerint ſortita priorem,
Sic primum venerare pius, ſic conſule. Primum
Pontificum monitus ſacros, decretaque Sancta,
Diuinis quæ ſunt manantia, & eruta verbis,
Atque agitata viris doctis, famaque verendis;
Hæc nos humanis alijs præponimus, hiſque
Parendum eſt, nec fas quemquam contendere contrà.
Proxima ſunt priſcæ leges, & publica iura
Imperij, & legum tabulæ, quas nulla Tyrannis
Infamet, quas nulla ferat violentia, quaſque
Indignum ratione boni nil conſtet habere.

ADNOTATIO.

POſtquam Diuinas chartas laudauit, & Dei leges; laudat etiam Decreta Pontificum; deinde etiam leges humanas, quæ iuſtæ ſint. Certè, tum Ius Pontificium, tum Ius Cæſareum ſunt omnis honeſtatis, & æquitatis theſauri. Vellem lectori meo eſſet gratus Antonius Faber, qui Rationalia ſcripſit in Codicem.

LV.

Succedunt priuata hominum iam dicta Tabellæ,
Teſtamenta ſimul, & quæ ſententia ſedit
Mandanti, ſeù leganti, quandò vltima dixit
Verba, vel impleuit ceras, aut annuit vltrà
Non ſine teſte aliquid. Non pauca negotia ſunt hinc:
Magna hinc dicendo pugna, aut ingentia oborta
Prælia nonnumquam fuerint, dum plurima legum
Congeries, quarum videas contraria ſenſa,
Atque alijs alias certare, & ſiſtere contrà.
Quid facias? Aut quo ſtudio componere lites
Inter tam multa hæc legum diſcrimina poſſis?
Aut ſaltem ſi non poſſis ſedare rebelles,
Inque vnum oppoſitas trahere, & producere ſenſum,
Cuinam te addicas parti? Cuiuſque ſequare
Signa? Paſſuſnè fugam, deſperatuſque ſalutis
Deficias? Nec te ingenium, nec ſiſtere mentis
Robur, & ipſa queant repetita exempla priorum?
Difficile hoc multum eſt, dura & molimina multis.

Oſten-

Oſtentat, terretque animos. Tamen excipe, Gaſpar
Qua ratione queas peruincere, & omnia legum
Conciliare animo prudens diſcrimina.

ADNOTATIO.

ATtingit Arias grauitatem, & auctoritatem teſtamentorum: quæ iure naturæ debent eſſe rata, quoties ſunt confecta legitimè. Simul etiam attingit difficultates, quæ ſæpè inſurgunt, efficiuntque, ne aut celerem, aut omnem ſortiantur executionem. Qua de cauſa? Propter lites quæ inſurgunt, & ſæpè fundantur in legibus, aut varijs, aut variè explicatis. Profitetur, & pollicetur Auctor noſter, ſe oſtenſurum, quam viam inire oporteat Gaſparem ſuum, vt ex hoc labyrintho euadat feliciter.

LVI.

——————————— *Primum*
Hoc ſtatuas: Si quæ leges, ſi iura vocentur,
Et tali quæcunque petant ſe nomine dici,
Immeritò tales titulos prætendere: Quamuis
Auctores iactentque ſuos, reſponſaque Regum,
Atque Ducum; Sapientis opus, voceſque Potentum.
Se dicant; quæcunque ſui primordia dicant;
Si tamen à iuſto diſcedunt, pondera recti
Abijciunt, rationis opeſque, viamque relinquunt,
Si quid Perſonis tribuunt, priuataque tantum
Commoda, & affectus, priuataque ſenſa ſequuntur,
Namque vna eſt recti facies, ſimplexque figura
Neſcia mutari, flecti quoque neſcia, cunctos
Conditione pari tractans, nec Regibus illa
Cedere, nec minimos didicit peſſundare; namque
Sanctio virtutis ſimplex; hæc excipit omnes.
Quotquot Sancta Deæ penetrare ſacraria curant,
Ceruices flexiſſe decet, cui contigit altum
Corpus, & exiguos nullas attollere criſtas,
Impinget pariter, pariterque offendet vterque.
Hęc iuſti menſura patens, hæc Ianua recti eſt:
Nemo nocens fiat, nemoque iniurius, atque
Emeritis nemo fraudetur partibus; vltrà hoc
Quidquid erit, damnum, atque dolus, violentia, fraus eſt:

Non

Digitized by Google

Non viuit, corrupta iacet, tetrumque remittit
Fœtorem ratione carens Lex, ipſaque ſeſe,
Indignamque coli damnat, ſeſe abijcit ipſa.
Has igitur circà leges, quæ pondera iuſti
Deſeruere, nihil, Gaſpar, tu ſolicitus ſis.
Abijce quàm primum, & prorſus contemne loquendo,
Abſurdi tantum ſpecies, & quidquid iniquum
Contineant dicto oſtende: & propone videndum,
Exploſu dignas conclama, atque auribus illis
Infenſas, quas tu iuſtas, credis & æquas.
Vt facinus lex vna probet, quodque improbat omne
Iudicium, penituſque agitant, qui mente valere,
Qui ratione queunt, fieri quì poſſe putandum eſt?
Vt meritò virtutis opus lex fraudet honore,
Hoc vbi contingat, niſi cum iuſtum exulat ipſum?

A D N O T A T I O.

OStenſum hoc numero eſt, quid ſit Oratori præſtandum, quoties aduerſarius afferat prò ſe leges manifeſtè iniquas. Facili negotio, exiguoque artificio reijciuntur; vt liquidò conſtat ex ipſius Ariæ verſibus, in quibus amplificatio (penè Oratoria) continetur contra huiuſmodi peſſimas leges.

L V I I.

Sunt tamen interdum legum diſcrimina parua,
Quas facili ſedare manu ſibi conſtet, & ipſæ
Conciliant ſeſe certi munimine pacti,
Nec verum, atque decens tamen vlla ex parte relinquunt.
Vt, Nocuos lex vna iubet punire, minatur
Supplicium quicunque hominem confecit, & alma
Priuauit vita, tenebraſque ſubire coegit.
Altera non nocuis parcit, nec crimina curat
Libera graſſari impune, ſed crimine purgat
Illum, qui patriæ propter, propriamque ſalutem,
Dum ſibi, dum ſocijſque necem, certumque periclum
Sentit adeſſe, ſuos fortis, ſeque eximit, atque
Fortunam tentare parat; non altera vitæ
Spes patet, atque fugæ, niſi quam ſibi fecerit enſe,
Haud pœna leuiore tamen lex altera ſontem
Afficit, vt tempus, ratioque, vt poſtulat ætas.

Iudi-

Iudicio ſi quis valeat, ſi lumina mentis
Non extincta tenet, potis eſt componere tales
Inter ſe legum labes; lucemque videre
Quam præfert quæcunque ſibi, ſi tempora ſeruet,
Si factique modos, vireſque, humanaque cuncta,
Quæcunque & variare ſolent res, ſenſaque rerum,
Obſcurumque, quod vna tulit lex, altera pandit,
Vltrices aliæ nimium, nimiumque ſeueræ.
Æquior aſt alia eſt lex viſa, & mitior eſſe.
Vna omnes ratio eſt, rationem agnoſcimus vnam,
Iuſtitiæque Ducem eximiam, legumque parentem.

ADNOTATIO.

Traditur hoc numero LVII. ratio conciliandi inter ſe leges, quandò videntur inter ſe pugnare. Traditur etiam ratio illas explicandi, efficiendique ne clienti, quem Orator ſuſcipit defendendum, noceant. Quintilianus, & Seneca in Declamationibus ſuis habenr exempla harum legum conciliandarum: multaſque Tullius (quoties ſe ſe illi offert occaſio) conciliat.

LVIII.

Sed Diuina tamen lex nonnulla indiget vnquam
Humanæ rationis ope: at ſola illa gubernat
Res hominum, Cęlique agnoſcit libera Numen,
Et lucem tantam ſecum, tantumque referre
Fulgorem ſolet interdum, peſtringat vt omnes
Mortales oculos, & noſtræ lumina mentis
Tàm ſuperat, quàm diuinis humana minora
Eſſe ſolens: Nonnunquam autem ſe attemperat ipſa
Captibus humanis facilis, lumenque videndum,
Et ſpecies dat clara ſuas: non rariùs altum
Euolat, & nubes tranſcendit, & æthera magnum,
Et caput, & diuam faciem trans ſidera condit.
Quò quicunque ſuæ fiſus molimine mentis,
Vel ſolam tentare viam contendat, in altas
Præcipiti caſu tenebras miſer excidet, atque
Inſani Phaetontis aget miſerabile funus.
Dum quicquam lex ergò iubet Diuina, nefas eſt,
Si ratio humana id non approbet, hiſcere contrà,
Namque ſatis dixiſſe Deum fuit: Vlterius nil.

ADNOTATIO.

POſtquam Auctor huius libri dixit, quæ faciebant ad vſum legum humanarum, tranſit ad legem diuinam, cuius encomium texit, illiuſque dignitatem patefacit, & reuerentiam, quæ illi debetur. Omnia, quæ hic afferuntur in illius commendationem adeò perſpicua mihi ſunt viſa, vt abſtinuerim à longiore eorum explanatione.

LIX.

Tu ſtudium, curamque adhibe, Numenque precare
Obſtruſos vt te ſenſus, obſcuraque verba,
Atque viam veri doceat: Solet eſſe benignus
Quærenti, faciliſque Deus, ducitque ſequentes,
Illuſtratque animos, reſeratque arcana docendo.
Diſcipulos facit ipſe ſuos, qui mente valere,
Iudicioque ſolent tantum, tantumque diſertis
Vocibus erudiunt homines, populoſque pauentes,
Vt cedat ſtupefacta hominum Sapiemtia, ſeque
Miretur victam, atque Dei iam Numina noſcat.
Hoc iter ingreſſus, diuino hoc lumine doctus
Iam poteris monſtrare Dei reſponſa, magiſque
Obſcurum, hoc magis, hoc claro componere dicto,
Et conferre ſimul, populoſque docere probando.

ADNOTATIO.

VT benè intelligatur lex Diuina, duo ſunt præſtanda: *Primò* vacandum eſt illius ſtudio. *Secundò* ad preces eſt confugiendum. Vtinam hæc monita vellent omnes amplecti, qui ad populum verba de ſacris rebus faciunt. Et quamquam noſter auctor hanc Rhetoricorum artem ad Ciuiles Oratores dirigat; nihilominus etiam Sacros erudire poteſt. Vellem autem ex huius lectione libri proficerent, & legem Diuinam amantes, illi percipiendæ vacarent, Deumque infimis precibus fatigarent, vt ſe in illa erudiret.

Digitized by Google

L X.

Cætera non rarò ambiguum proponere ſenſum
Verba ſolent, legeſque hominum, penituſque legentem
Incertum, dubiumque tenent, vt vtramque probare
Non poſſit dubij faciem; ſed & alterius non
Audeat, inque pari timet inconſtantia lance.
Iudicijs adſit ſenſus communis in illis
Et ratio, & vocum ſpecies, ſermonis, & vſus,
Multaque dicta Virûm ſimilem referentia ſenſum,
Quem tu concedas, legumque iuuantia verba.

A D N O T A T I O.

LEges humanæ (ad quas reuertitur Arias) ſæpè verſantur in ambiguo. Propterea Orator laborat in vſu illarum, & ad ſuam illas cauſam trasferendi. Tollitur ambiguitas, vel ex ſenſu communi: vel ex ratione: vel ex ponderatione vocum, quibus concepta fuit lex: vel ex vſu ſermonis: vel ex commentarijs Doctorum, qui legem (de quo eſt controuerſia) interpretati ſunt.

L X I.

Artibus ex ipſis nonnumquam diſpicitur vis,
Vt, quod in arte decens magis eſt, illud melius ſit.
Multum etiam Logicæ partes his ſæpè tulerunt
Auxilium: Si quis cauſas, fineſque peritus
Excutiat, quid diuinet, quid ſuggerat ipſe
Euentus: Sic ambiguum conſtare videmus.

A D N O T A T I O.

ALias vias oſtendit Arias, per quas deprehendi poteſt vera alicuius legis, cæteroqui ambiguæ, ſententia. *Prima eſt*, ſi Orator oſtendat interpretationem ſuam cum Decoro conſiſtere: aduerſariorum autem eidem aduerſari. *Secunda eſt*, ſi beneficio Logicæ (facultatis ratiocinatricis) venetur legitimum legis ambiguæ ſenſum. *Tertia eſt*, ſi cauſas examinet propter quas lex illa fuerit conſtituta, itemque fines. *Quarta eſt*, quid ſecuturum ſit, ſi aut propria, aut contraria interpretatio admittatur, tamquam vera.

Digitized by Google

L X I I.

Eſt aliud Rationis opus, quod & indiget alto
Diſcurſu mentis, tantum hunc Prudentia ducit.
Sæpè noua occurrunt referenda negotia nobis
Quorum non vlla eſt lex, & quæ nulla notarunt
Innumeris contenta libris ciuilia iura;
Nec, veterum aut exempla Virum, monumentaque nulla.
Hæc ego conſultus propria in ditione locabo
(Nil etenim eſſe nouum credendum eſt, atque recens nil)
Vſque adeò vt veniens in noſtram denique mentem
Protinus excluſum cedat, nec Iuris in vlla
Parte locum teneat, neque porrò conueniens ſit
Legibus, & nullis affine, ſed exulet: Ergo
Deque ipſo nil iudicio ſtatuatur in vllo.
Quin potiùs multa inueniet cognata, recens quod
Adueniet multa id Socium petet Actio, multæ
Adſciſcent leges, permittent partibus, iiſdem
Iudicijſque frui, ſedemque, locumque parabunt,
Si modò non deſit Sapientia, ſi modò rectum
Conſilium, cura, & ſi non induſtria ceſſet.

A D N O T A T I O.

QVid faciendum eſt Oratori ſi quædam illi occurrant tractanda negotia, de quibus nulla lex agat? Illa ipſa negotia beneficio rationis reducenda ſunt ad aliquod illis ſimile, cuius habeatur lex. Quod patebit exemplo mox afferendo.

L X I I I.

Vt, ſi quis noctu ſpoliet, mediamque per vrbem
Non tutos ſinat ire homines, aggreſſus vt hoſtis
Incautos, feriat meritos nil, nilque timentes.
Hoc facinus lex nulla notat; ſed Iuris in ipſo
Limite clauduntur leges, quibus eſſe propinqua
Pœna queat ſcelus audenti, & quæ pondera præſtent
Et trutinas, quibus id facinus dignoſcere poſſis.
Nocturnos etenim fures lex vna coercet,
Et damnat. Graſſatores, ſæuoſque latrones,
Per quos non poſſit ſecurus abire Viator

Ius

Ius aliud punit: Medium tenuere locum, qui
Porticibus medijs Vrbis, vel compita propter
Aggreſſi ſpoliant, clamantes vel pueros, vel
Imbelles, quoſcunque videbant, in-que-paratos.
Hanc veteres artem multum Rationis habentem, &
Iudicij, Rationis opus, munuſque vocabant.

ADNOTATIO.

Scelus, nulla expreſſum lege, adeòque ñulla ſpeciali lege damnatum, neque puniendum, poteſt puniri conſiderando duas alias leges. Quod clariſſimè demonſtrat auctor noſter. Hunc autem modum (qui ſpectat ad ſtatum qualitatis, per quem factum oſtenditur quale ſit) Rationalem appellari docet Arias, ſiue Ratiocinatiuum.

LXIV.

Eſt locus vnus adhuc, quo poſſis tutior eſſe,
Si petis hunc cautus, ſemel hunc ſi doctus adibis,
Ingreſſuſque ſemel contendas fortiùs, inde
Non facilè euelli, ſed prouidus oſtia ſerues,
Nec patiare aliquem tecum deſcendere, ſolus
Obtineas, nulli cedas, non teſtibus ipſis,
Iudicibus, Delatori, non temporis horis.
Omnia contendas diſpellere protinus abs te.
Vt meliùs quid agam cognoſcas, diſcito nomen.
Hic locus eſt patribus quondam TRANSLATIO dictus,
Expreſſam ſignante nota rem, & pondera facti.

ADNOTATIO.

Præparatur (vt patet) lector ad aliquam artis Oratoriæ, & quidem inſignem notitiam. Quæ deinde exponitur, diciturque eſſe TRANSLATIONEM; de qua ferè omnes Magiſtri benè dicendi. Quid porrò ſit Tranſlatio (cuius inſtituitur hic ſermo) mox aperietur.

LXV.

Nam quoties aliena cupit tentare loquendo
Orator, nec rem tractat, nec iura, nec vllas

Digitized by Google

Criminis, aut cauſæ partes, ſed tranſilit ipſum
Iudicium, & tenſis laqueis elabitur, illuc
Tendit, vt obiecta effugiat diſcrimina prudens.
Vt ſi te Iudex compellat dicere cauſam,
Obijcias quicquam, quod cauſam, & tempora litis
Excipias: ſeù quòd tali non Iudice, ſeù quòd
Tempore non ſacro fas ſit te dicere, ſiue
Quod tibi legitimus non aduerſarius adſtat.
Ætatem vel proponas, vel tu ordinis, atque
Fortunæ ſeriem diuerſam: Denique quiduis
Cautus agas potius quàm quod cogaris agendum.

ADNOTATIO.

Meminerit Lector, me diuiſiſſe Qualitatem (à qua denominatur ſtatus qualitatis) in Abſolutam, & Aſſumptiuam. Translatio de qua hic loquitur Arias, ſpectat ad qualitatem Aſſumptiuam. Qualitas enim Aſſumptiua eſt, quæ ad factum probandum externis vtitur argumentis, & auxilijs; eo quod per ſe defenſio ſit infirma. Translatio igitur (de qua modò) criminis eſt, & fit, cum qui fatetur factum, dicit, aut coactum, aut laceſſitum fuiſſe: Vno verbo in rem aliam transfert culpam. Accuſetur E. gr. aliquis quod vocatus à Prætore non venerit; vtendo translatione, fatebitur ſe non veniſſe, non quidem contempto Prætore, ſed à morbo præpeditum, à quo cogebatur decumbere. Videatur Quintilianus libro 3. cap. 6. propè finem.

LXVI.

Cauſidicis notus locus hic, & ſæpè petitus;
Arte parant cauſæ vitare pericula: Nam dum
Iudicia, & lites ceſſant, cauſæque trahuntur,
Permutat fortuna vires, atque exitus omni
Tempore non vnus rebus contingit eiſdem.
Interdum ceſſare ſolet, dum tædia vitat
Delator: Iudex nonnunquam vertitur, ipſa
Tempora (quæ abſcondunt cauſas; & fœdera partes
Intereà feriere) ſolent fregiſſe catenas.
Compedibuſque, rei elapſi, cuſtode remoto,
Per tenebras, & per ſyluas, per quà inuia, gratam
Quærere præcipites, vultu fallente, ſalutem.

Longa

Longa dies, nihil eſt, quod non promittit, & illa
Non nihil exequitur promiſſorum.

A D N O T A T I O.

Oſtenditur vis loci à Tranſlatione, adducta ſimilitudine, quæ petitur à Cauſidicis. Hi quotieſcunque ſentiunt ſe laborare cauſa infirma, totis viribus enituntur, vt illius tractationem trahant in longum. Sperant enim beneficio Temporis ſe poſſe ex illis anguſtijs euadere, quibus premerentur, ſi inter illas cauſa ſibi commendata ageretur. Hæc ſimilitudo optimè noſtri Magiſtri explicat mentem.

L X V I I.

——— Ergò petitus
Vt cauſam dicas, transferto, atque excipe quantum
Ipſe queas teſtes, Prætorem, & cætera; ſi non
Tranſtuleris, ſaltem quantopore tempora differ.

A D N O T A T I O.

Hortatur Oratorem, vt quandò in mala cauſa verſatur, ad Translationem confugiat. Quod fiet, excipiendo (hoc eſt ſuſpectos reddendo, ſeù alia de cauſa recuſando) aut teſtes, aut Prætorem, aut aliquem alium. Si nihil aliud poteſt, tempore vtatur, & procraſtinet.

L X V I I I.

Hæc mihi pauca quidem, atque breui compendia curſu
Sint peragratà, quibus facilè argumenta locorum
Venari in cauſas quaſcunque, & ducere poſſis
Nunc autem egreſſo hos fines patet exitus amplam
In ſyluam, denſis plantis, multiſque virentem
Arboribus: nec prata tibi, nec florida deſunt
Paſcua, non liquidi fontes, non flumina magnis
Gurgitibus, placido & labentes murmure riui.
Hic tu quid cupias, quid captes elige; nam ſunt
Plurima, quæ occurrant paſſim, nec plenior vllus
Eſſe locus quocunque poteſt: Venatio multa

Se dabit antè oculos; adeò vt te forte morentur
Hæc loca ſunt noſtris COMMVNIA dicta Magiſtris.

A D N O T A T I O.

EXpeditis ijs, quæ breuiter docuit Arias, vt ſuus Orator cognoſcere poſſet illa, quibus indiget in quibuſcunque cauſis; dicunturque loca propria, iam gradum facit ad alia loca, quæ dicuntur Communia. Quæ aperiunt viam tractandi genus demonſtratiuum ſunt illius propria: Propria etiam, quæ idem præſtant in genere deliberatiuo: & denique propria generis Iudicialis, quæ manuducunt, vt in illo benè procedatur. Præter hæc ſunt loca omnibus cauſis communia; quæ ampliſſima, & copioſiſſima cum ſint, vtique Oratori ſunt cognoſcenda, copiam eloquentiæ propriam (quæ eſt copiosè loquens Sapientia) amanti.

L X I X.

Dicenti immenſum pelagus fuit omnibus, ingens
Materies, numquamque vllis exhauſta loquendo.
Ingenijs campus numquam intentatus agenti.
Nam poſtquam in proprijs luſtris ſunt commoda rebus
Eruta præſcriptis, tunc quid communis ad has res
Sylua ferat, quod coniungi, quod non alienum
Eſſe queat, penitus quærunt, atque inde petitas
Adijciunt, & opes rerum, iucundaque verba.
Vt ſi Socraticæ menti ſuadere ferendam
Eſſe cupis mortem, populus quam durus, & ipſe
Diſcipulus tentat, corruptus & arbiter: hic tu
Non ſatis eſſe putes oſtendere quæ modò ſoli
Apta viro huic fuerint: fugienda vt tædia vitæ
Tam longæ, aut Ciues tales, taleſque ferendos
Diſcipulos: indigna viris hæc tempora Sanctis
Aſpernenda. Dei conſortia nempè petenda
Artificis mundi, & Cœli, quo cuncta tenentur;
Qui res humanas curat, qui præmia iuſtis
Seruat, in iniuſtos molitur fulmen, & iras
Concipit, aſt differt; ſed nil tamen effugit altum
Conſilium, & certas leges; quibus omnia tractat,
Prò quo ſe vinclis vltrò dat, pròque tuenda
Religione; grauis pedibus non vincula ferri

Exti-

Extimuit; quarè timeat de carcere ſolui?
Non ſatis eſt, quod perſonam conducit ad ipſam
Dicere, ſed quædam communia ſæpè cientur:
Vt, quæ ſunt hominum hæc tam multis plena querelis,
Plena malis: vt tanta oculos inſcitia veri
Obtenebrat: Sed mors naturæ munus honeſtum eſt,
Quæ miſeram claudit vitam, finitque dolores,
Quæque animum ſoluit vinclis, & carcere lapſum
In ſuperùm ſedes, cognataque ſydera mittit;
Vt Diuinarum concepta obliuia rerum
Exuat, atque ſciat penitus, quod nouerat ante,
Iamque Sophis non eſſe nouum, nimiumque timendum
Velle mori, cum toto æuo conetur id vnum
Viuendo gratam meditari in corpore mortem.

ADNOTATIO.

VAſtiſſimum eſſe campum ex locis communibus, exemplo declarat Arias. Ponit Thema, in quo homini Socraticis Philoſophiam profeſſo (quem Diſcipulum vocat) ſit perſuadendum, vt libenter toleret mortem, indignis modis ſibi oblatam. Probat hoc Thema rationibns, quæ propriæ ſint illius Philoſophi: quæ ſunt quidem fortes, ſed anguſtis contentæ cancellis; adeòque nequaquam ſatisfacturæ populo. Probat idem Thema rationibus petitis à loco communi *DE morte conſtanter ferenda*. Quis non videat vberiorem eſſe hanc ſecundam probationem? Igitur (inquit Arias) rationibus primis iunge ſecundas; fietque copioſiſſima, & iucunda Oratio. In quo timeo ne à pluribus magiſtris valdè peccetur. Timeo, ne ſpecie excitandi iuuenilis ingenij, proponendo propoſitiones ſua natura ſteriles, velint à ſuis auditoribus illas probari ingenioſè, non autem copioſè. Si copiam nolint ab illorum ætate, vix illam conſequentur in adultiore. Adeòque non erunt varij in figuris, nec iucundi in affectibus, nec in locutione ſplendidi. Deſinet eorum Oratio in caudam muris, non equi vt phraſi Ariſtotelica vtar.

LXX.

A proprijs igitur ſic te ad communia transfer
Interdum, quoniam vincendi multa patebunt
Argumenta locis communibus, atque decora.
Non modicam ſumes partem; tum longior vt ſit

Dicendi ratio, ſe ſeque extendat, & arctis
Reſpiret deducta locis: ſed & vtile multum
Hinc capiunt populi ſermones, atque theatrum
Plurima ſæpè capit rerum documenta ſuarum.
Namque obiter vel cura domus, ſanctæque docentur
Coniugij lex, atque fides, ſeruandaque magnæ
Fœdera amicitiæ. Iam de virtutibus altis
Fit ſermo: iam quæ curet prudentia mundum,
Atque regat. Populus de Religione loquentem
Audit, & in Superos animumque, & pectora flectet.
Denique ieiuna exiliſque Oratio, ſi non
Communi è ſylua quicquam affert: Reddere DOCTVM
In primis, GRATVM*que poteſt hæc cura loquentem.*
Illa etiam iucunda ſolet ratio altera noſtris
In verbis eſſe: exhilarans conuiuia dulci
Guſtu conuiuas, magno iuuat illa lepore,
Cum quis multa tenet ſapientum dicta, ſua quæ
Vel grauitate mouent, iucundo vel ſale mordent,
Vel veteri arrident ſonitu, ſtructu quoque præſtant.
Atque hæc ceù gemmas, ceù puro ſydera Cœlo
Collocat interdum, penituſque decentia figit.

ADNOTATIO.

EXplicatur hic vtilitas, & copia (contrà ſterilitatem, & inopiam, adeòque ieiunitatem) ſicuti etiam iucunditas coutrà mæſtitiam, Orationis: quæ omnia bona reſultant ex locis communibus. Verùm docendus eſt Lector, quid ſint hi loci, de quibus hic agitur. Propterea ſciendum eſt Ariſtotelem capite decimo quarto Topicorum conſulere ſtudioſo Philoſophiæ, vt habeat locos communes ſignatos de Bono, de Malo, de Deo, de Intelligentijs &c. ex quibus, velut ex fontibus, diſputationes irriget, ne videlicet ſint inamænæ, ſint horridæ, ſint ſiccæ, ſint odioſæ. Quaſi verò ille Magiſter voluerit liberare Diſputationes, cæteroqui ſubtiles, & ſtrigoſas, à propria illarum ſpinoſitate, reddereque illas, quantum fieri poteſt, amabiles, & populares. Porrò ſunt loci communes generalia quædam capita præbentia materiem ſermocinandi de rebus Diuinis, de rebus moralibus: vel etiam de Scientijs, & de negotiationibus, & de rebus humanis. Ad res diuinas ſpectant, quæ docemur de Prouidentia Dei: de illius Sapientia, Iuſtitia, Clementia: De præmijs, quibus afficit bonos; & de ſup-

ſupplicijs, quibus damnat improbos. Ad res morales attinent; qnæ de virtutibus, de vitijs traduntur. Ad Scientias referuntur, earum dignitas, & vtilitas. Ad negotiationes pertinent Mercatura, Coniugia, Pax, Bellum, & ſimilia. Sicuti ad res humanas rediguntur vitæ calamitates, fortunæ, diuitiæ &c. De his agit Aphtonius in progymnaſmatis, velletque vt ijs occuparentur Adoleſcentes cum primò egrediuntur è Grammaticis; ſic enim aſſueſcerent amplæ Orationi, quì (millies repetam) exercenda eſt illorum ætas: Vt, quemadmodum corpore creſcunt, creſcant etiam ſermone. Neque vnquam patiatur Magiſter ab hac doctrina amoueri; vtcunque ſit auditurus (vtique ab imperitis) hanc eſse Orationem verboſam; rebus autem illam eſse locupletandam. Hæc enim quàm falſò iactentur, facilè apparere poteſt conſideranti.

LXXI.

Hanc partem è varijs auctoribus elige, at illam,
Quæ loca præſcribit communia poſcimus, omnia
Ex vſu doctrinarum, rerumque corona.
Nulla etenim res eſſe poteſt, ars nulla docetur,
Quæ mentem fugiatque viri, fallatque diſerti:
Cuncta videt, cuncta & diſcit, tentatque, rogatque
Omnia, qui famam cupit Oratoris, & optat.
At ſtudio aſſiduo præſtans, vigilique labore
Deſpicit hos ſaltem fines, quos QVÆ Quæ tuetur
ARS, & quam rerum partem ſibi vindicat illa.

ADNOTATIO.

Docemur fontes, ex quibus deriuantur Loci communes. Communes dixi, ad differentiam illorum, qui Topici dicuntur. Deriuantur autem ex omnibus libris, qui aut de ſcientijs, aut de alijs rebus ſcripſerunt. Ex qnibus Encyclopędia (vt eam vocat Cicero) aut (vt nunc loquimur) Eruditio, hoc eſt rerum omnium cognitio) reſultat. Hæc oſtendit hominem non modò eſse ingenioſum, ſed etiam libris volutandis deditum; vno verbo Studioſum. Oſtendit deinde Arias hanc rerum varietatem maximi eſſe ab Oratore faciendam. Qua occaſione animaduertere nos iubet, non debere contentos eſſe illarum cognitione rerum, quæ à ſola arte Rhetorica oſtenduntur. Ratio eſt: cum paucæ admodum ſint, non eſſet Oratio

locu-

locuples, neque varia, neque admirabilis. Non ſecus ac locuples non diceretur illa veſtis, quæ auro, gemmis, alijs ornamentis careret veſti adiunctis; non autem cum veſte, eiuſque tela cognatis. In quam rem memini Patrem Curtium Seſtium Societatis Ieſu, virum valde doctum, & prudentem, de quodam Sacro Oratore (benè cęteroqui dicente, ſed deſtituto ijs, quæ hic commendantur) pronunciauiſſe: *Vellem aliquid Bibliothecarum oleret, & ſaperet eius ſermo.*

LXXII.

Aſt ego iudicium eximium hic impenſius optem
Ingentem cenſendi vſumque, locoſque legendi
Quiſquis erit, qui dicendo communia transfert
Præſentem in rerum ſtructuram; qui noua miſcet
Cum veteri iam argumento, & ſæpiùs acto.
Namque, vt iucundum interdum miſcere recenti
Cum cauſa commune genus, ſic ſæpè moleſtum eſt,
Sæpiùs, & ſtomachum mouet, & faſtidia gignit,
Ni ratio multum, atque diù perpendat ab omni
Communi ſylua, quid nunc producere, quid non
Tentari deceat; quibus illud dicere opus ſit
Vocibus, vt ſaltem ſit diſpar forma loquendi,
Et placido deducta modo demulceat aures.
Multa mihi occurrunt in ſylua, paucaque prudens
Eligo: multa adeò præteruolo, multaque linquo,
Ne cumulata graui multarum pondere rerum
Protinus impediant animum dicentis, & ipſe
Faſce miſer nimio procumbat, & excuſſurus
Omnes, mole ſua contundat, & impete lædat.

ADNOTATIO.

VTile eſt, & iucundum ad locos communes diuertere. Verùm opus eſt iudicio, ne Oratio fiat ſpinoſa, & aſpera: & proindè minus fluida, minuſque numeroſa. In quod facilè vitium trahunt res extrinſecus petitæ. Opus eſt etiam ſobrietate; ne ab illorum copia oneretur potius, quàm ornetur Oratio. Hac ætate Oratores, præſertim ſacri, contrà hoc monitum peccant. Toti ſunt in rebus (extrinſecus, & non ab argumento ductis) congerendis. Ex quo fit, vt Auditor illis grauatus, neque retineat hæc extrinſeca propter eorum nimietatem,

tem, quorum meminiſſe, dimiſsa concione, non poteſt; neque item in animo figat præcipuam Orationis ſententiam, cuius cauſa conquirebantur alia. Nonnulli ſunt intolerabiles in confarciendis Sanctorum Patrum dictis: quæ cum idiomate alieno à vulgari efferantur, ab Auditoribus non intelliguntur: adeòque nulla eſt illorum vtilitas; cum tamen ad illam, tamquam ad caput, reſpicere Sacrum Oratorem oporteat. Alij, vt ſpiſsam, denſamque reddant Orationem, breuiſſimè indicant multa, aut ex hiſtorijs, aut ex theſauro ſcientiarum. At, hoc ipſo quod indicantur, non autem explicantur, percipi à populo nequeunt. Benè igitur monemur opus eſse iudicio (addidi ego ſobrietate, qua nos ipſos temperemus, pruritumque ſedemus omnia, quæ ſcimus coaceruandi) in transferendis ad cauſam (hoc eſt ad indiuiduum ſermonem) illis, quæ à locorum communium ſylua exhibentur. De hac ſobrietate dixi multa in meo libro, quem italicè ſcriptum inſcripſi IL BVON' GVSTO. Atque in ea eminere Patrem Paulum Segnerum Societatis Ieſu puto: virum doctiſſimum, atque acri iudicio in ſuis ſcriptis ſemper vſum, cui multa debere me profiteor.

LXXIII.

Reſtat, vt hanc doceam partem, quæ Rhetoris vſum
Nomine præcipuo ſibi vindicat, vnaque ſe ſe
Rhetorices finem nunquam progreſſa fatetur.
Hìc ſua Regna tenet, nulli ſeruire coacta,
Præter quàm propriæ (qua gaudet nata) parenti.
Scilicet huic arti. Nonnullis cętera forſan
Artibus annumeres, alijſque accepta referre
Sæpè queas: Aſt iſtam formam nulla parabit
Ars: alibi numquam inuenias: ſed maximus vſus
Eſt huius: totam ſolet hæc peruincere cauſam
Sæpiùs, & magni moderari fræna Theatri.
Eſt autem (tandem vt noris, quò tendimus) eſt hæc
Pars ea, quæ mentem turbat ſpectantis, & ipſum
Pollicit in noſtrum ſtudium, qua ſæpè mouetur
Præcipiti curſu, atque gradu trepidante, voluntas.
Tunc ſociæ Rationis opemque, aciemque relinquit
Transfuga, & aduerſos non rarò fertur ad hoſtes.
Affectus mouet illa omnes, turbatque quietem
Mentis, & in quamuis potis eſt propellere partem.

AD-

ADNOTATIO.

DOcet Auctor noſter rationem excitandi affectuum eſſe propriam artis Rhetorices. Quod verum eſt. Hæc enim Ars propriè popularis eſt: populus autem affectibus maximè regitur. Porrò affectus turbant mentem audientium; efficiuntque, vt ſic turbati (adeòque mente obnubilati) aliud de cauſa iudicent, quàm iudicabant nondum affecti, aut turbati. In hac turbatione commouenda, multus (ex natura ſua) eſt Orator, benè gnarus ab illa expugnari animos Iudicum. Prophani Oratores in excitandis affectibus toti ſunt; neque admodum curant, iuſtè nè an iniuſtè excitentur. Nimirum apud ipſos eſt lex

—— *Dolus, an virtus quis an hoſte requirat?*

Sacri verò dum eos commouent, id vnum reſpiciunt, vt Voluntatem Auditorum inducant, & pelliciant ad ſuum bonum amplectendum, & à malo ſuo dimittendo. Sentiunt enim hi, non peccari à malis hominibus (ad quos verba faciunt) ignorantia, intellectus, ſed aut peruicacia, aut imbecillitate voluntatis. Proptereà ad huius victoriam collimant, & collimare debent. Alioqui fruſtranea eſſent omnia, quæ docendi cauſa dicerentur, niſi voluntas ſuperaretur.

LXXIV.

Vtitur officio hæc duplici, loca bina frequentat,
Vt faciat quodcunque parat: namque occupat ipſum
Dicentem, atque ſuo verſat prò iure loquentem,
Et faciem, & vultum fingit, vocemque ſonoram
Temperat, vt morem in ſimilem trahat vſque theatrum,
Prætereà in totis verbis dicentis, & omni
In ſermone ſedet pars iſthæc, ſeque videndam
Exhibet, atque animos inde expugnatque, trahitque.

ADNOTATIO.

DVo ſunt illi facienda, qui velit affectus excitare in ſuo Iudice. Primò ipſe occupetur illo affectu, quo alter eſt commouendus. Vtque appareat ſe affectu (quem dicebam) occupatum; faciem, & vultum, & vocem ità fingat, vt petit ille affectus, ſiue illa animi perturbatio. Deinde ſpargat eumdem affectum in tota Oratione. Certè diligens lector obſeruare pote-

poterit in longiſſimis Oratiouibus Tullij diffundi paſſim illum affectum (Iræ V. gr. Miſerationis, Odij &c.) quo ſatagit expugnare Iudicem ſuum. Adeò vt vix vlla ſit periodus, quæ illi affectui non famuletur.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

L X X V.

Iamque alibi dicam, quo vultu formet agentem,
Quoque tono, quali geſtu. Nunc accipe paucis,
Qua ratione ipſum ſermonam temperet, vt ſit
Inſtructos Oratores victricibus armis
Producat, donetque ſacram meruiſſe coronam.
Non ſolum narranda tibi ſunt geſta ſonoris
Vocibus, & proprijs, & quas res poſtulat ipſa:
Aſt ex communi, quam diximus antè, locorum
Congerie, tragicas voces, & magna parabis
Nomina, quæ ſtupidis immittant mentibus ignem,
Frigidaque incendant paulatim pectora, donec
Æſtuet, impatienſque tremat, nec murmure paruo
Obſtrepat, atque tuis videatur cedere votis
Turba omnis. Tu quàm poſſis dic maxima verba,
Quæ furias, iram moueant: ſedentue dolorem:
Vel pietate animos tentent: miſerandaque pone,
Vel quæ ex natura, vel ſorte vocabula conſtant.
Qualia ſunt Præceptoris, Sanctique Parentis:
Qualia ſunt nati, & ſponſi: fraterque, ſororque:
Templaque ſacra Deum, violatæ Numinis aræ,
Diuinas iras, contemptaque fulmina, Cœlum
Infenſum, terras pollutas.

A D N O T A T I O.

TOtam mouendorum affectuum artem hìc certè Benedictus non profert. Eſt enim valdè copioſa. Illam enucleauit maximus huius artis eximiæ Magiſter Ariſtoteles, ex quo cæteri petiuernnt: & ego cuperem ab omnibus Oratorem agentibus diligentiſſimè euolui. Neque pariter ad omnes ſe extendit affectus. Tres indicat: Iram, vt excitetur, Dolorem, vt ſedetur, Pietatem, vt inducatur. Docet vſum vocabulorum energiam habentium, & maximorum. Docet pariter vſum vocabulorum, quæ tenera ſunt, Vt Præceptoris, Nati, Sponſi, Fratris, Sororis. Illorum denique, quibus ſignificatur aliquid Sacrum.

Digitized by Google

Sacrum. Quæ ſicut in exemplum afferuntur, ità nos monent non eſſe hæc omnia, quibus Ars affectuum vtitur. Moneo lectorem meum, vt Poetas legendo, attendat quem affectum in ſuis carminibus excitandum ſibi proponant; & ab ijs videat in praxim redacta hæc Ariæ-Montani documenta. Moneo quoque, vt Prophetas euoluat; pariterque notet, quem præcipuè affectum mouere intendant. Vtique intelliget, viam ab illis teneri à noſtro nobis auctore demonſtratam.

LXXVI.

——— Amplius illud.
Eſſe ſolet, quoties ipſum depingimus, in quem
Dicimus, aut prò quo, & viuam proponere formam
Illius antè oculos Prætoris nouimus aptè.
Vel ſæui in primis mores, natura rapaxque,
Deformi vultu monſtrum, nec voce modeſta,
Non hominis quicquam, niſi vox, bipediſque figura eſt.
Has igitur ſpecies quæres, proprioque locabis
Tempore, vt affectus incendas, cordaque pulſes.

ADNOTATIO.

Hippothypoſis (beneficio cuius res ità exprimitur, vt oculis ipſam cernere videamur) valet ad mouendos affectus. Valet etiam Ethopeia: hoc eſt deſcriptio, & expoſitio morum alicuius. Proinde Cicero vtraque vtitur in Catilinarijs, in Verrinis, in Philippicis, contra Catilinam, Verrem, & Antonium, vt odium in illos concitet. Sicut etiam prò Milone, prò Archia, prò Sextio, prò Marcello, vt miſericordiam illis obtineat. Poetæ ſunt in vtraque eximij. Sacri Oratores oſtendunt populo effigiem Chriſti patientis, vt eliciant ab illo culparum commiſſarum dolorem.

LXXVII.

Sed mea nunc triſti torquentur pectora luctu,
Et ſubitò lacrymæ exundant, ſuſpiria pectus
Ecce cient, penituſque artus tremor occupat omnes.
Ad ſolitos mea Muſa Elegos miſerabile carmen
Prouocat: infelix venit modò Nuncius. Ergò
Ergò erit, vt quantum vitæ mihi Fata pararint

Lucti-

Luctibus impendam miſeris? nulla hora dolori
Non vacet? Atque nouis veteres iungantur, & omni
Tempore lugubres fundam, triſteſque querelas?
Non ſatis, ò Superi, Sanctos ſepeliſſe parentes,
Sanguinis & cari tantum, tantum Sociorum?
Non, & amicorum tanta caruiſſe corona?
Non ſatis hoc? Etiamne meum rapuiſſe Catheiam
Defuit? Heù Cœli facinus! Proh crimina ſæua;
Si verè quis ſit meritus! Cui fila ſororum
Candidiora trahi decuit, maioraue ſemper?
Quem vidit noſtro meliorem tempore totum,
Hiſpanumuè genus, doctorum aut Gallia nutrix?
Quemuè magis ſtupuere virum, ſeù carmina pulcra
Condiſſet, queiſcunque modis, ſiue ore ſonaret
Liberiore, Viris quoties inſignia doctis,
Et virides lauros donaret? Quem magis acrem
Spectaſti, quandò certamen inire parabat,
O Schola! Complutum! Siue hic myſteria magnæ
Naturæ, rerum cauſas tractaret, & alta
Principia, & fines mundi, ſeù ſacra Deorum
Numina, & arcanis quæcunque latentia libris
Tradidit à Superis demiſſus Spiritus oris:
Siue pias leges, & Patrum ſcita piorum,
Nemo fuit noſtro magis admirabilis æuo.
Nemo ſuis facilis magis, aut iucundior vſquam,
Charior; & nobis nemo ſperauimus illo
Præſide, barbariem fœdam, ſtupidoſque Sophiſtas
Sedibus è noſtris ceſſuros, noſtraque regna
Muſarum cultis donis, & munere Phœbi
Non caritura diù. Verùm ſpes irrita noſtras
Frigere, aut ſæclum non felix, Numinibuſque
Inuiſum, & genus incultum, vel barbara ſemper
Natio non meruit tam pulcræ munera laudis.
Ergò Vir nobis raptus lugendus, & omni
Concilio vatum, & ſi quem felicius aſtrum
Finxit in excelſas propenſum ardentiùs artes.
Nam quid agas tanto Matamore, orbatus amice
Alphonſe, ò noſtræ decus Hiſpalis, & mihi vita
Charior, & noſtro mecum conſtricte Cathenæ.
Quas lacrymas fundas triſtis? quæ flumina mœſtis
Sufficiant oculis? Quis te locus, aut quæ mundi
Pars capit hoc ſolitum, gremioque, ſinuque foueri?

Scilicet (heu!) noſtrum decus vnà amiſimus, illo
O, quàm vita olim fuerat dulciſſima, rapto.

A D N O T A T I O.

OPportunè agens de affectibus exijt Arias in affectum doloris propter mortem Catheiæ amici ſuauiſſimi. Imitatus eſt Virgilium, qui in fine primi Georgicorum (vt amænaret ſuum poema) luxit Cæſarem extinctum: & in quarto Ariſtæum. Præterea lamentatione proſecutus amicum, præbuit nobis exemplar lamentationes conſtruendi, & excitandi dolorem; præſertim adhibita Ethopeia: vt conſideranti patebit.

RHETORICORVM
LIBER TERTIVS.

I.

Intermiſſa diù, atque graui dilata dolore,
Dum caſum tanti, Gaſpar, lugemus amici
Carmina nunc redeunt, ſed qualia nempè dolenti
Ex animo poſt tot planctus, poſt longaque morbi
Tempora difficilis, cum iam medicique timerent,
Tuque, domuſque tua, & Mater dulciſſima, quæ ſe
Exhibuit nobis, quæ me ſibi iunxit, & omni
Officio veneranda mihi, & pietate colenda
Suſcipitur, ceditque loco Genitricis amatæ.
Inuitæ veniunt ad carmina noſtra Sorores
Pierides, Gaſpar, mentem nam Muſa quietam
Poſtulat, & ſtabiles ſedes, & gaudia longa.
Solicitos, triſteſque animos, atque anxia vitat
Pectora curarum varijs diſtricta catenis.
Sed vocat Officium, promiſſa & debita tantis
Temporibus; ſtudiumque tui, lex ſanctaque noſtræ,
Gaſpar, amicitiæ, & quæ te cura intima verſat
Diſcendi, quà tu noſtros quotcunque lauat nunc
Betbis Oliuiferis redimitus tempora ſertis
Exuperas Iuuenes, quibus (heù dolor, & pudor ingens!)
Et vita, & vires fugiunt, æuique virentis
Flos operæ pretium magnum facturus inerti
Marceſcens torpore perit, vel ſenſibus altis,
Damnoſa aut tabula, aut inſani vulnere amoris
Obuitur, miſeræ indicium præbetque ſenectæ,
Et fœdam de ſe ſpeciem, tetrumque remittit,
Quo nares ſuperùm puras infeſtat odorem,
Irritatque truces iras, & fulmina magni
Numinis inuito cogit diſcedere iactu.
Quos igitur nunc Muſa negat mihi, cura cui det
Incæpto numeros operi, tibi grata futura
Carmina, & eximios vſus paritura legenti.

ADNOTATIO.

VT patet, verſus ſuperiores continent officioſum exordium ad amicum; cui ſuorum infortuniorum ſuauiſſimè memoriam refricat ob mortem amici Cathenæ.

II.

Hactenus ergò locos dedimus, quibus eruta cunctis
Argumenta patent rebus; quo fomite flammis
Interdum incendas animos, & turbine vertas.
Nunc igitur formas dicendi texere diſce,
Ordirique omnes, neque enim mihi fila ſatis ſit
Plurima monſtraſſe, & vario de vellere ducto,
Ni formam, fineſque operis, & corpus agendi
Quæ Patribus quondam dicta eſt Oratio, monſtrem;
Proponamque omnes partes, quoque ordine ſeſe,
Qua ſerie nectant, quo tempore cuncta ſequantur,
Ne ſine principio incipias, ſine fine quieſcas,
Aut medium nullum inuenias.

ADNOTATIO.

REpetit breuiter, quæ ſuperiore libro tractauit; & illa proponit de quibus hoc: inſinuatque ſe dicturum de partibus Orationis, & de illarum ordine; in eum finem, ne ignarus ſui Operis Orator, aut ſine principio incipiat, aut ſine medio proſequatur, aut ſine fine quieſcat. Hoc autem eſſe contrà lumen naturæ, paulò poſt oſtendet. Ego interim moneo lectorem meum, ab Ariſtotele præcipi, vt quælibet ſcriptio habeat principium medium, & finem: hoc eſt, inde incipiat vnde eſt incipiendum: ibi finiat vbi eſt finiendum; & medio loco ponat, quæ illo loco ſunt conſtituenda. Quod ſicut facilè dicitur, ità conanti difficile apparet; eſt enim opus mentis, quæ antequam calamum arripiat, rem totam ſecum digeſſerit.

III.

——— *Vt plurimus Olim*
Orator, qui dum Naturæ negligit amens
Effigies, artemque fugit, traducit inerti

Tem-

Tempora clamore, atque ingratas pertrahit horas,
Vt nihil efficiat, niſi tantum fallere, ſeque,
Atque alios, qui nec capiunt quo tempore primum
Inchoet, aut quandò dicendo finiat idem,
Cum tamen audirent, & teſtes auribus eſſent.

ADNOTATIO.

Neceſſitatem indicat benè incipiendi: benè proſequendi, benè finiendi, vt ſe gerit Natura. A cuius exemplari Oratores, qui diſceſſerunt, omninò hoc vnum per horas dicendo effecerunt, vt ſe ipſos fallerent, & Auditores, qui ſentiebant, ſe neſciuiſſe quo tempore incæperint, & quo deſierint.

IV.

Namque caput rebus dedit omnibus ipſa creando,
Et certo Natura Parens in fine recluſit.
Iamque modos certos ſemper, numeroſque ſecuta eſt
(Iudicio inducta eximio) quibus omnia finxit;
Nec quas principio leges ea condidit, vnquam
Tranſtulit, atque alias inijt, ſed fędere certo,
Perque ſuas olim formas ſolet ipſa referre
Singula. Non caput immenſum ſine corpore condit,
Nec caput vſque breue ingenti dat corpore iunctum:
Prouida componit res cunctas, ſingula membra
Digerit, & quæ ſunt contraria, monſtra putamus,
Non ex Naturæ ſerie, ſed ſorte parata,
Materia turbante vices, & mole grauante
Artificem formam. Sed contrà, legibus iiſdem,
Atque modis non iniuſtis formata niteſcunt.

ADNOTATIO.

Per locum communem expoſuit quid faciat Natura, quotieſcunque aliquid creat: & qua acrimonia iudicij perficiat opera ſua, certas quaſdam leges obſeruando; à quibus quandò aliquandò diſceditur, opus quod exoritur, monſtrum eſt, forte eductum, non arte formatum. Hæc elegantiſſimè commemorat, vt deinde Oratorem hortetur ad huiuſmodi exemplo ſe conformandum.

V.

Æmula naturæ Ratio, quam dicimus artem
Has ſequitur leges, cuncta hæc veſtigia ſeruat,
Ambitioſa adeò, vt numquam ſibi monſtra putarit
Effingenda, magiſque legit pulcherrima quæque,
Hæcque refert totis ſtudijs, hæc ſola frequentat,
Si modò culta ſit Ars, & munere fungitur illo,
Si cupit, vt ponat nomen, famamque diſertæ.

ADNOTATIO.

ARs æmula naturæ eſt; Artemque ait auctor noſter eſſe Rationem rectam, ſiue præceptis bonis imbutam; quæ ſemper intenta eſt, ne in opus monſtroſum erumpat. Propterea qui velit, & profiteatur ex arte dicere, hunc oportet Naturæ aſſimilari.

VI.

Namque per occidui fluctus maris omnia ſemper
Diuitibus nobis, quæ portabantur ab Indis
(Cum primùm immenſum Pelagus, nec cognita priſcis
Æquora ab Hiſpana primum tentata carina)
Materia forſan fuerant miranda, ſed omni
Arte tamen vacua, & nullam referentia formam.
Ingens ſæpè caput ſpecie deforme tenebant,
Inualidi ceruix colli, & tenuiſſima crura:
Atque auibus, plantiſque eadem, reliquiſque animantum
Effigies formis, populi teſtata vetuſtam
Barbariem penitus, cultuque, atque arte carentis.

ADNOTATIO.

VT magis illuſtretur doctrina de conformando ſe Oratore Naturæ, afferuntur per ſimilitudinem res admirandæ in ſpeciem, re vera monſtroſæ, quæ in Europam veniebant ab Indijs Occidentalibus. Vtcunque materiæ cauſa pretium haberent, illo ſanè carebant, conſiderata forma: erant enim omni proportione, & menſura deſtituta. Huiuſmodi eſſet Oratio, ſi à legibus artis naturam imitantis diſcederet. Quamquam

quam

Digitized by Google

quam enim peregrina dicat, erudita, docta, abſcondita (hæc nihil aliud ſunt quàm materia) ſi careant forma, quæ ab arte inducitur, erunt monſtra, à Sapientibus (ſæpè etiam à populo) deridenda: ad finem certè Rhetorices nullo mòdo conducentia. Rhetor enim, & Orator, cum arte vtantur, à monſtris abhorrent arte carentibus.

VII.

Sic igitur quæcunque voles orare, paratam
Materiam in formam rediges, & finibus illam
Compeſces certis, & ſingula membra locabis
Artifici ingenio, & numquam Rationis egente.

ADNOTATIO.

Hoc vellem altè infixum animo Oratoris, vt dicat ex arte: vtatur ingenio (ſine quo nullo modo poſſet loqui) ſed ab arte (hoc eſt à Ratione præceptis imbuta) gubernato. Adeò vt interrogatus, cur hanc viam potius quàm aliam calcauerit; reſpondere poſſit, ſed afferendo ſui facti cauſam.

VIII.

Et caput in primis fingas, exordiaque apta
Conſtituas (nam ſic caput hoc dixere Priores)
Hinc narres: & proponas, firmetque probando;
Confodias quodcunque timebis obeſſe; perores
Poſtremò: Officio ſic perfungere petito.
Partibus his etenim bis ter perſoluerat omnem
Dicendo effigiem quiſquis iam Rhetoris artem,
Natura monſtrante, modum didicit retulitque.

ADNOTATIO.

Sex Orationis (hoc eſt illius complexionis, tum ſententiarum, tum verborum, quibus vtitur ille, qui arte Rhetorica inſtructus loquitur in aliquo ex tribus dicendi generibus, Demonſtratiuo, Deliberatiuo, Iudiciali) partes oſtendit. Videlicet, Exordium, Nouationem, Propoſitionem, Confirmationem, Confutationem, Perorationem. Has autem partes, quibus conſtat (plerumque, licèt non ſemper) Oratio,

ait Arias à Magiſtris dicendi fuiſſe ſic tum præſcriptas, tum ordinatas, quià Natura hunc illis modum oſtendit. Et verè ſic habet ſe res. Nam ſi aliquis non Orator, apud aliquem de quopiam negotio verba faciat, vt aliquid obtinent, omninò (quamquam artem Rhetoricam ignoret) Exorditur, narrat (ſi opus eſt) proponit, confirmat, confutat, perorat. Meus lector ſe ipſum in aliquo negotio conſtitutum conſideret, vt videat, an hac via incedat; ducente Natura.

IX.

Omnis cura tibi in primis, ſtudiumque, laborque
Dum cauſam ordiris, prudenſque exordia texis,
Conciliare amimos, ſeù Iudex ſit tibi apud quem
Orabis, ſeù concilium, populique theatrum:
Te gratum exhibeas cunctis: Venare fauorem
Viribus, & totis, & totis artibus illis,
Quas locus, & quas cauſa queat monſtrare parata.
GRATIA habet magnum rebus iam pondus agendis,
Tunc facilè audimus, dicenti credimus, atque
Tunc cupit vt vincas Iudex, omniſque corona,
Emendatque animo, & patitur magis omnia; cum tu
Laberis errore exiguo, fert longior vt ſis
Dicendo. Tandem magnæ victoria partis,
Principium eſt habuiſſe decens, & pulcra locaſſe
Fundamenta ſuis numeris ornata, modiſque.

ADNOTATIO.

VAldè commendatur Oratori, vt curam, ſtudiumque impendat in benè exordiendo. Præcipuè in conciliando (hoc eſt amicando) ſibi tum Iudicem, tum Auditores: & multa commoda recenſentur, quæ Oratori obueniunt ex animis in exordio ſuo conciliatis. Hoc monitum magni eſt faciendum. Neque vnquam, ad quoſcunque habeatur ſermo, illo vtendum eſt exordio, quod odium pariat Oratori. Semper eſt ſatagendum, vt gratus ſit Auditoribus ſuis. Qua de cauſa, numquam Satyricus ſit: ſit moratus quidem, non autem Satyricus. Moratus dicit ſpectantia ad omnes; & offendit neminem: Satyricus ad certos, quos vult ferire, & ſit odioſus.

X.

Multa monent Oratores, & multa frequentant,
Dum cauſam incipiunt: tamen omnia, nempè duobus
Concipimus deprompta locis: Namque altera pars eſt,
Cum nos Officium noſtrumque, animumque probamus,
Et quæ nos ratio compellat dicere, & illud
Suſcipere Officium: Communia commoda nempe
Nos agitant, Sanctæ leges, Aſtræaque Diua,
Quæ iacet, atque ſuis queritur deſerta Miniſtris.
Prætoris tum fama etiam, cui tendimus ipſi
Conſulere, & ne per populum rumore ſiniſtro
Immeritò pereat neglecta, & fœda, cauere.
Iamque etiam Diuinus honor, iam Numina Cœli,
Religioque Patrum nobis ſuſcepta docentur,
Prò quibus, haud dubitas dulcis diſcrimina vitæ,
Exilium, gladioſque truces, & cuncta ſubire.
Ipſius pietas turbæ pereuntis, & iras
Numinis in ſe ſe vitijs quæ prouocet, atque
Criminibus, nos ſæpè mouet, cogitque probari.

ADNOTATIO.

EX ijs, quæ præſtare ſolent Oratores boni in ſuis exordijs, vt ſibi auditores concilient (hoc eſt amicent, beneuoloſque reddant) in hac particula, primum aſſignatur. Deſumitur autem à Perſona Oratoris. Hic conciliabit ſibi Auditores, ſi cauſam aliquam afferat dignam laude, à qua dicat ſe fuiſſe pellectum, vt apud ipſos verba factitet: Multas in exemplum cauſas Auctor ennumerat; ex quibus futurus Orator facilè conijciat, quas ipſe proferre oporteat. Hoc enim fixum eſſe debet, tamquam legem immobilem. Orator ſibi Auditores amicat, ſi vir bonis moribus appareat præditus. Præſertim ſi appareat ornatus virtutibus aliarum chorum ducentibus, Prudentia, Iuſtitia, Temperantia, & Fortitudine: vel certè illarum amator. Vt proinde definitus egregiè fuerit Orator: VIR BONVS. dicendi peritus. Adeò vt ægrè ſeparaueris has dotes, bonitatis, & peritiæ ad dicendum. Sed de his erit occaſio aliàs loquendi. Cætera conſideranti ſunt patentiſſima.

XI.

XI.

Altera pars in dicendo exorditur ab ipſis
Iudicibus, ſeù Perſonis quaſcunque pararit
Inſtruere, inque ſuum ſtudeat perducere votum.
Inflammare ſolet concepta aut crimina facti,
Iuſtitiæ aut munus proponere, vt Arbiter ille
Nil prius, aut maius credat quàm iura tueri,
Exercere pias leges, patriaque Tyrannos
Eijcere, atque bonis requiem præſtare, pijſque
Hæc me (inquit) Iudex ſpes, hæc me fiducia cogit
Suſcipere ingentem cauſam, tantumque pericli
Aduerſus tot opes, aduerſuſque improba tanti
Facta hominis, tantaſque minas timuiſſe, nec vllum
Diſcrimen meque Actorem præſtare fidelem
Iudice tam Sancto confiſus, tamque fideli.
Te ſtudio populi verum cupientis, & æquum
Noſcere, & ardentis Diuum pietate parare
Suſcipienda tibi duriſſima munera, onuſque
Dicere de cultu Diuum, de Religione;
De magnis voluiſſe etiam Virtutibus, & quæ
Præmia ſint Iuſtis certa, & qui Sontibus ignes,
Quæ Superum Regna, & quæ ſint inferna docere.

ADNOTATIO.

A Perſona Oratoris tranſit Arias ad perſonas Iudicis, & Auditorum. Quod ideò facit, vt erudiat Oratorem ſi loqui debeat in foro, vbi tractantur negotia ciuilia: ibi enim Iudex, vel Iudices ſunt. Si verò loquuturus eſt in Templum, in quo C8riſtianus populus audire ſoleat Sacros Oratores verba facientes de illis, quæ ſpectant ad Religionem; inſinuat etiam quomodo in exordijs ſe debeat gerere. In vniuerſum cum Iudicibus foro præſidentibus, & cum Auditoribus in Templo morentibus, affectus ſunt adhibendi; quorum ope, tùm Iudex, tùm populus ſe excitent ad præbendas libenter aures Oratori. In hoc enim verſari debent exordia, exordiorumque artifex, vt præparet animos illorum, apud quos verba facit, vt ſibi libenter attentionem commodent.

XII.

XII.

Tandem ſi paucis cupias rem noſcere verbis,
Oſtendiſſe libet caput vnde exordia cuncta
Ducantur: Tunc permittam tibi cętera docto
Cernere Iudicio, variare, & tempore in ipſo
Eligere optandas partes, & commoda cauſis.

ADNOTATIO.

Nihil magis amat ineptus diſcipulus, quàm præcepta excipere prò omnibus omninò, & ſingularibus cauſis. Sed hoc fieri nequaquam poteſt. Sunt euim hæ ſine numero. Proinde, cnm Magiſter oſtenderit prima ſuæ artis capita, oportet Diſcipulum vti ſuo tùm ingenio, tùm iudicio; & transferre ad ſuam peculiarem cauſam, quæ audiuit doceri de omnibus in Vniuerſum. Quis enim Vitruuius E. g. tradens regulas ædificandi, deſcendit ad ſingula ædificia? Hoc fieri nullatenus poteſt. Hoc pendet à circumſtantijs: quæ numero carent. Omnis enim ars, & diſciplina eſt de vniuerſalibus.

XIII.

In tota quæ circumſtant te ſæpè corona
Conſpicitur perſona duplex, Tua ſcilicet vna
Orantis: reliquique omnes ſunt altera, apud quos
Verba facis. Iam Perſona exordire licebit
Reſpectu alterius, quam ſcilicet exigit ipſa
Cauſa magis: Tua ſit, ſiue Auditoris: Ab illa
Argumenta petis, animoſque incendis amore,
Siue tui, ſiue & cauſa: Vel vertis in iram
Conceptos fortè affectus. Sed ſi potes illud
Pleniùs, ac melius fuerit, ſi ducis vtriſque
Principium de Perſonis. Hæc ſumma locorum
Vnde pares gratos orſus, primordiaque aptes.

ADNOTATIO.

Viden' amice Lector, quàm pauca ſint, quæ ex arte diſcenda ſunt vt bona conficiantur exordia? Reſpicias perſonam ſuam Orator: reſpiciatque etiam Auditores. Deinde ſu-

mat

mat materiam exordiendi, vel à ſua, vel ab Auditorum, vel ab vtraque. Nihil veriùs, nihil breuiùs. Verùm ſicuti hæc in vniuerſum traduntur à Magiſtro artem tradente, ità eſt illius, qui huic ſe conformat, hæc præcepta deducere ad ſingulas Orationes. Quod vtique noui præcepti opus non eſt: alioqui tot eſſent præcepta, quot Orationes. Quod tamen fieri nequit.

XIV.

Sed non vna tamen dicendi occaſio, nullum
In numerum cogas formas, quibus incipit omnis
Orator. Quoniam quidam deducit ab ipſo
Tempore, & à feſtis: Quidam mirantur, & altum
Iudicium laudant Veterum, qui iura tulerunt
Talia, tam iuſta. Ac ſunt, qui ſua munera ſæpè
Excuſant, vtque inuiti, multumque rogati
Pulpita conſcendunt. Tandem ſi audieris omnes
Quotquot agunt cauſas, multa obſeruabis agendi
Principia nullos legum ſubeuntia fines.
Quæ tu imitans diſces multò, quàm nempe docendo
Promptiùs, & melius. Nec enim turbare minutis
Diſcipulum cupimus præceptis. Ars breuis vt ſit
Indicet, & veterum referenda exempla parantur.

ADNOTATIO.

MVltas exordiendi vias videt lector ſuperioribus verſibus coaceruatas. Quibus deinde additur, carere numero formas exordiendi. Propterea qui amat proficere in arte Oratoria, tum legendo, tum audiendo Oratores, obſeruet ſingulorum formas. Ex qua obſeruatione fœcundabitur eius ingenium, & multò plures excogitabit. Præceptor qui ſuſcipit inſtituendos in arte benè dicendi Adoleſcentes in hoc ſit intentus, vt plurima oſtendat illis vel à ſe elaborata, vel ab alijs vſurpata Orationum principia. Abundant, ſi vnquam, nunc Auctores. Cum verò Orationum principia dixi, ſciat Præceptor, quem alloquor, ſe non limitari ad eos, qui dixerunt in foro; ſed extendi ad Scriptores Epiſtolarum, Concionum, Odarum, Elegiarum; ipſarumque quas habent Epici Poetæ Orationum. Omnes enim habent eiuſmodi exordia, ex quibus proficere poteſt Orator; ſi derelictis quæ propria ſunt illorum, vtatur ijs, quæ Ora-

Oratorem (hoc eſt hominem ad multos dicentem) decent : & ſunt illi , immò omnibus , communia .

X V.

Iamque monendus erit nobis Orator, vt illud
Cogitet in primis, memorique in corde recondat,
Præcipuam Officij partem, momentaque magna
Vt ſuccedat opus, fructus referatque petitos
Eſſe opportunis affectibus inſita. Namque
Vt vincas ratione omnes contingit, & vſque
Viribus adſtrictos veri, teneaſque, ligeſque:
Sed tamen exhauſto ingenti plerunque labore
Nil tandem efficias, victos, vinctoſque catenis
Cum teneas, nec iam arma queant oſtendere contrà,
Nec mutire quidem. Laſſus tamen omnia fruſtrà
Aggreſſus, ſede immotos, fixoſque relinquas;
Quique premi ſe ſe patiantur, cedere nolint.
Nimirum, quod ſe victos ratione fatentur
Mente negant, atque affectu. Verùm vtraque pars eſt
Peruincenda: etiam magis hæc, cui cęca voluntas
Præſidet, huic hominum quoniam pars maxima ſeruit.

A D N O T A T I O.

COmmendatur Oratori vſus rationum ; & ſimul vſus affectuum . Nam ſicut ratione expugnatur hominis mens, ità affectibus voluntas. Vtraque hæc machina eſt producenda in Oratione, neutra eſt omittenda. Plus tamen eſt vacandum affectui ; idque, ait Arias, quià pars hominum maxima cum rationi non obediat, affectibus tamen ſeruit. Cuicunque literarum humaniorem ſtudioſo hæc pars eò magis eſt commodanda, quò minus in illum inclinat vnuſquiſque ingenioſior . Qui enim pollet ingenio , atque doctrina, totus eſt in oſtendendo Auditoribus illa eſſe, aut ſuſcipienda, aut omittenda quæ argumentis , ſiue rationibus oſtendit. Verùm ſibi perſuadeant Omnes ingenioſi, populum, cnius gratia præcipuè ſunt literæ humaniores , & multò magis publicæ conciones, rationibns (præſertim ingenioſiſſimis, adeòque ſubtilibus, hoc eſt nimis remotè petitis, tamque altè collocatis, vt hebes eorum mens nequeat illas diſcernere) minus moueri quàm affectibus. Hoc quamquam veriſſimum ſit, à paucis tamen vſurpatur. Qua de

cauſa?

cauſa? Ea, quià putant nihil in ea tractanda eſſe ingenij. Sed iniuria.

X V I.

Dum colit ergò ſuis rationibus omnia, latos
Et diſponit agros ſermonis Rhetor habendi,
Differat & mentis valdè opportuna mouenda
Semina, multa quidem, ſed non perdentia cultum
Alterius partis, magis atque iuuantia certis
Diſpoſita in ſpatijs, vt non ſibi retia tendi
Sentiat Auditor, nil non faſtidiat, artis
Conſcius, aut cumulo nimium depreſſus inerti.

A D N O T A T I O.

POtentiſſima Affectuum machina vtendum eſt cautè; alioqui erit inertiſſima. Ait igitur Arias, neque palàm eſſe vſurpandos in quacunque Orationis parte affectus; neque in ea in qua incipit rationes ſuas diſtribuere, vt ex ijs coaleſcat Oratio. Si enim palàm adhibeantur, Auditor intelligens ſe capiendum affectu, non ratione docendum, deſpiciet, imò oderit Oratorem ſibi molientem inſidias. Si verò etiam ingerantur in eum Orationis locum, qui datur rationibus (ſpectantibus ad mentem) turbabuntur ipſæ rationes ab affectibus, qui nihil aliud eſt quàm Turbatio animi. Quare certis quibuſdam Orationis partibus ſunt diſtribuendi, ne deprehendantur ab Auditore. Imò neque ſunt nimium cumulandi: cumulati enim affectus ſibi inuicem nocent.

X V I I.

Certa ſolent Oratores ſibi tempora docti
Captare his diſponendis affectibus: atque in
Principio primo dicendi ſemina ſpargunt,
Perque aditus fermè totos; tamen abdita, ponunt,
Nec nimiumque fouent, quantum vel pectora tentent
Et ſubeant Auditorum, cælataque linquunt
Interius: cultus tamen, atque potiſſima cura
Differtur finem vſque ipſum: Tunc viribus illos
Omnibus affectus tractat, recolitque, fouetque
Quos in principio diſperſerat.

A D-

ADNOTATIO.

AFfectus vbique ſpargendi ſunt; ſed occultè. Palam autem & apertè ſunt mouendi in fine Orationis. Si legatur (inter cæteras) Oratio quam Cicero habuit prò Milone, reperietur à Maximo Oratorum, ità ſparſos fuiſſe in toto illius Orationis corpore affectus moturos Pompeium, & conciliaturos fauorem Iudicum Miloni, eorumdemque odium Clodio, vt tandem in peroratione omnes emergant, velutique in flammas erumpant. Si quærat meus Lector, quomodò ſpargantur? Reſpondeo, ſi in quacunque Orationis parte aliquid dicatur, quod ſeruiat fini, quem Orator intendit. Volebat Cicero miſericordiam parare Miloni, vt abſolueretur. Quid agit? Quotieſcunque aliquid pronunciat ſpectans ad Milonem, illud ipſum laudat, & vel aliquo epiteto, aliquo aduerbio, aliqua circumſtantia veſtit, ex quibus (parum quidem ſemper, ſed tamen ſæpe) appareat Milo vir dignus abſolutione: Clodius autem dignus morte. Quid aliud ſunt illa, quæ in exordio collocat. *Ne turpe ſit prò fortiſſimo viro dicentem timere: minimeque deceat eum ipſe Milo de ſalute potius Reipublicæ, quàm de ſua turbetur?* Quàm frequens eſt in huiuſmodi formulas ille magnus vir? Conſequitur verò ex his, quietis quidem, ac tranquillis, ſed ſæpiùs repetitis clauſulis, vt ſenſim Auditor amet Milonem, auerſeturque Clodium. Adiuuant denique Patronum Milonis, vt poſſit in peroratione illos affectus exerere, quos exeruit, iam non ſecretò, ſed palam. Hóc animaduertere licet in quocunque bono, etiam Hiſtorico, nedum Poeta, & Oratore. Vide dicto lib. 2. num. LXXIV.

XVIII.

——— Ergò memento
Plurima fila tibi, quandò exordire, trahenda
Partibus ex illis, quæ perturbare quietam
Sufficiunt mentem, noſtriſque inducere votis

ADNOTATIO.

SPargendi ſunt in exordio illi affectus, eorumque ſemina, quibus nos præuidemus opus habituros in fine Orationis. Si enim in principio Orationis incipimus turbare mentem (portionem animæ ratione vtentem) & inuadere voluntatem,

tem, iam habebimus diſpoſitum Oratorem, vt nobis perorantibus cedat.

XIX.

Prætereà ne longa nimis tu exordia ponas
Deceptus dulci inuento, feruoreque primo
Dicendi: Nam ſunt quibus ipſa Oratio ſæpe
In caput omnis abit; ſed cætera corpore membra
Exigua, & tantis non reſpondentia cœptis,
Ridiculumque parant, & opus, vacuúmque laborem.
Sunt quibus vſque adeò creſcunt exordia, longam
In reliquas etiam partes minitanria molem,
Vt nemo aſſiſtens ſpectandum ducat, & aures
Obturet, metuatque ſibi, & ſubſellia linquat.
Aut ſaltem ſi hunc religio teneatue pudorue,
Officijue fides, populi, aut reuerentia legum,
Omnia agat potius, quiduis meditatur & intra
Se tacitus voluit, placidas quàm commodet aures
Dicenti attentos oculos, animumque fauentem
Iamque adeò vulgus, iam plebs, ignaraque turba
Metiri didicit iam faſtidire priora
Verba ſalutantum ſacro in ſermone, nimis ſi
Prolixa, atque nouo ſint oſtentata reperto.
Ergò breue incipiat, prò tempore ſcilicet, atque
Pro modulo cauſæ dicendæ , ac quadret in ipſa
Membra caput, quiſquis noſtris attendere curat
Præceptis, namque huic etiam parere iuuabit.

ADNOTATIO.

IVre immoratus eſt Arias in comendanda exordiorum breuitate. Neque eius admonitioni quidquam habeo, quod adijciam, vt clarior fiat. Placet vnum animaduertere, quod, experientia me docente animaduerti, à nonnullis protrahi in longum Exordia. Id autem euenit, quià ſæpiſſimè in Exordium conijciunt Orationem; & propterea iam non eſt Exordium, ſed alia Oratio. Audiui enim qui probabant id quod obiter aut dixerunt, aut erat dicendum, confirmabant, & (ſi Deo placet) confutabant, & perorabant. Quod genus exordiorum eſt hoc? Meminerit Orator exordium eſſe caput Orationis, nihilque prætereà. Animaduertat quid fiat in ſermone quoti-

quotidiano, quandò aliquis Vir magnus aditur, obtinendæ rei alicuius gratia. Præmittuntur vtique officioſa verba, præparatur eius animus ad negotium, cuius cauſa illum conuenimus. Sed finis tandem, immò celerrimè, illi præparationi imponitur; alioqui, aut derideremur, aut ab eius conſpectu abigeremur. Idem præſtandum eſt quotieſcunque ad multos verba facimus; tandemque dicendum eſt quid doceat natura, quam (heù nimium!) corrumpunt multi hoc ipſo quod è loco Superiori verba faciunt. Præter faſtidium verò, quod gignitur in animis Auditorum expectantium id, cuius audiendi cauſa venerunt, non præparationes; proh quantum temporis demitur ipſi Orationis corpori! Aut quàm longa contingit Oratio! Parcus igitur ſit in Exordijs bonus Orator: neque velit omnia (aut nimio plura) in illud conijcere.

XX.

Grandia prætereà ne ſunto exordia, magnis
Ampullata modis, & vocibus vſque petitis,
Quæ tundunt aures ſonitu, ſed ſenſa miniſtrant
Exigua, atque animos fallunt ſperantis ab alto
Principio montis partum, ridendaque tandem,
Aut quibus & caruiſſe velis ſpectacula promunt.

ADNOTATIO.

TVrgida carpit exordia, & ampullatis conflata verbis: quæ ſi deriſa fuerunt à Venuſino Poeta, vbi damnat exordium vatis, qui incæpit,

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum,

Quid exclamaret contrà Sacros Oratores ampullatiſſimè, contrà ſerietatem, & contrà maieſtatem, pietatemque pulpiti, & Templi exordientes? Deſinunt autem ſæpiſſimè hæ Principiorum ampullæ in veſſicas vento inflatas, ventoque eiecto diflatas: & apparet in illo partus montium, iuxtà illud

Parturient montes naſcetur ridiculus mus.

XXI.

Vnde Parens Latij, tantumque furoris in illos
Diffudiſſe animos? tam ſæuaque vulnera noſtris
Vrbibus & populis, ferro graſſante, latinum

Imperium vertiſſe feres? celebrataque quondam
Roma caput mundi trunco iacet inque ſepulto.

ADNOTATIO.

Eiulatione, ſiue lamentatione, quæ paucis incluſa eſt verſibus, ſignificat Arias, alia via ſe geſſiſſe Romanos Oratores, qui in Vrbe, terræ non minus, quàm Eloquentiæ Regina prudentiùs orabant, & exordiebantur modeſtius, vt apparet ex Orationibus Marci Tullij.

XXII.

Talia ſunt noſtris nonnumquam Vatibus Orſa,
Cum tamen ardenti committunt prælia Marte.
Ille timens magnos vadit fugiendo per agros
Alter equo ſequitur, per rura & proijcit haſtam
Aſt aliter noſter Chiroſius, vnica Betbis
Gloria, Caſtalidum decus, atque optanda Poetis
Mens priſcis, optanda viris, qui liberiore
Eloquio, nomenque ſibi, famamque pararunt.
Nec ſatis in patria notus, tamen inclyta fama
Buccina per latium, per quos Germania fines
Extendit Gallos populos, extremaque noſtra
Heſperiæ auditur per littora: mirus vtroque
In genere, Hiſpanum ſeù tendat condere carmen,
Humanæ & celebrare prius monumenta ſolutis,
Tartareo quondam partos ex hoſte triumphos
Attonitas reddit mentes, & viſcera ſacris
Ignibus ardere, & lacrymas diffundere cogit;
Siue canat lætum, Gaſca redeunte trophæum,
Atque acie tantum viſa, pauidumque tremore
Pizzarrum dare terga ferat, parataque magni
Littora Neptuni ſæuo vſurpata Tyranno;
Siue etiam clarum in ſua carmina Pontion armis
Aduocet indomitis figentem colla Iuuencis,
Argumento omni, atque omni mirabilis auſu.
Non tamen inceptis turgentibus, atque maligno
Progreſſu, potius grauis, atque modeſtus in ipſis
Principijs, prudens paulatim ſurgit, opuſque
In mediumque decens, & finem protrahit altum.

AD-

ADNOTATIO.

OMnia, quæ ſuperiores verſus complectuntur manifeſta ſunt. Comparat Oratores (quos ſua ætate audierat) tumidioribus vſos exordijs, comparat, inquam, turgidiſſimis plus iuſto Poetis. Deinde arripit occaſionem laudandi Chiroſium Poetam, & Oratorem notiſſimæ famæ; ſed in principijs grauem, & modeſtum: nullo autem pacto audacem, & turgidum. Sanè Oratores huiuſmodi oporteret interdum perpendere, ſe iacturam facere boni nominis. Cum enim deberent audire, ſe cordatos eſſe decorique ſeruantes; proh Deum bonum, quam ſibi opinionem pari vna? Vtique iuuenum ſine decoro laſciuientium in Verbis, ſicuti laſciuiunt, & luxuriunt in moribus. Ad minimum cogitare licet, illos ex animo nequaquam dicturos, qui exordia huiuſmodi promunt nihil animi præferentia.

XXIII.

Pontius Heſperio genus alto à ſanguine Regum,
Antiquo, longoque gerens ſe ſtemmate dignum,
Luditur hic tenuem non dedignatus auenam:
Dum tamen in triſtes ſedes Plutonia Regna
Inuidia tactos iuuenes deſcendere cogit;
Nigrantes adeunt Erebi fuligine portas,
Admotaque manu, bis terque quaterque trementes
Pulſant, ac magico tentant aperire ſuſurro.
Quid melius priſcis dictum, quid pulcrius? Ergò
Principia omninò clara, atque modeſta decebunt.

ADNOTATIO.

SIcuti laudauit amicum ſuum, & Poetam egregium Chiroſium, ità laudat Pontium. In eius carmine laudat id quod ſummoperè eſt commendandum; deinde concludit, id quod primò volebat, Principia Orationum clara eſſe, & modeſta oportere.

XXIV.

Mox aliud tibi conſtat opus, voluendaque moles,
Sed quæ non egeat tantis iam viribus, & non

Poſtulet ingenij conamina tanta diſerti;
Ipſa trahit quoniam ſeſe, paretque volenti
Dicere, & oſtendit formam, certamque figuram;
Et ſpeciem fert ipſa ſui, quam ſcilicet ornet
Orator, proprioque paret componere vultu.
Hæc pars antiquis dicta eſt Narratio, facti
Scilicet, aut dicti ſeries, oſtenſaque forma.
Nam quæcunque forum admittit, vel concio plena,
Oratorque agitat ſunt omnia, factauè dictauè,
Humanæ ſi ſint cauſæ, parteſue Deorum,
Quas agis; in duplici natura hæc cuncta feruntur
Dictum eſt, aut factum quidquid concluditur Orbe.

ADNOTATIO.

Expedita doctrina manuducente ad Exordium (quod eſt prima pars Orationis) tranſit ad ſecundam, quæ eſt Narratio. Definit Narrationem; docens eſſe Seriem dicti, aut facti. Vellem adoleſcentes (ſi qui legent has paginas) animaduerterent, ſe nihil benè narraturos, ſi in ijs, quæ ſuſcipiunt narranda, ſeriem non habeant. Series porrò eſt ordinatio earum rerum, quæ præcedere debent, & earum, quæ ſubſequi. Adeòut ſi vnquam, hic certè credendum eſt Ariſtoteli docenti, quidquid ex arte ſcribitur, conſtare Principio, medio, & fine. Igitur qui narrat, ſolicitus ſit ſui principij, ſui medij, ſui finis. Videat quas rei circumſtantias primo loco debeat reuelare lectori, aut auditori ſuo: quas ſecundo, quas tertio. Seruato enim hoc ordine clara erit; non ſeruato, erit confuſa narratio, ſiue expoſitio rei. Videat etiam, quid interrogaret, Auditor, aut Lector, ſi narratorem poſſet interrogare de re narrata. Vt ſic curet nihil omittere quod faciat ad plenam, integramque rei expoſitionem: ità vt illa ſiue lecta, ſiue audita, de nulla illius parte dubitari poſſit. Narratio aut facti (nempè expoſitio) aut dicti. Quid eſt difficilius, exponere quæ facta ſunt, an quæ dicta? Mirabilis eſt Cardinalis Sfortia Pallauicinus, exponens, quæ dicta fuere in Synodo Tridentina.

XXV.

Hanc partem res ipſa dabit, nec ab arte petendum eſt
Quid narres.

AD-

A D N O T A T I O.

ITà omninò eſt: Narrationis materia non inueſtigatur ab ingenio. Subminiſtratur Oratori, vel à cliente, ſi patrocinium illius ſuſcipitur; vel aliundè; vt à libris, ſi quandò Orationem Panegyricam habiturus, facta viri, ſiue Diui laudandi petuntur à ſcriptoribus eorum, quæ geſta ſunt ab ijs.

XXVI.

—— Quali ornatu dicenda parentur
Artis opus fuerit: quoniam querimonia veſtit
Interdum rem dum narro, quam narrat & alter
Irato ſonitu, & verbis fingitque loquendo,
Quos habitus prodeſſe ſibi putat. Induit vnam
Rem vario cultu, atque refert Orator eandem.
Hic facinus miſero narrat ſermone parentis
Occiſi, aut natum vultu præferre paratus,
Inque reum culpas, & cauſam conijcit omnem;
Et quæcunque reus peccauerit omnia profert;
Ille tacet quæcunque ſibi nocitura putauit,
Et narrat factum leuiùs, ſæuaſque querelas
Fingit in occiſum, ſed crimina dirigit illuc,
Vnde ſibi delata videt, ipſumque nocentem,
Narrando innocuum penitus monſtrare laborat.
Ergo habitus quales deceat prò tempore, proque
Perſona, & cauſa Orator narrando ſubibit.

A D N O T A T I O.

LOquitur noſter Auctor de narratione Oratoria, non autem de hiſtorica. Hiſtoricæ narrationis munus eſt rem, ſicuti euenit, veriſſimè, nulla falſitatis mixtura repræſentare. Oratoriæ eſt aliud. Qui enim Oratoriè narrat, in eum finem narrat, vt ad ſuam voluntatem Iudices ducat. Igitur in illud intentus eſt, vt aut prætereat quæ nocent huic ſuo inſtituto; aut dicat, quæ proſunt. Inculcet, exaggeret, minuat: vel contrà, & quæ ſibi fauent, & aduerſantur. Pariter veſtiat factum potiùs hac, quàm alia figura. Neque ſcirem in quo magis emicare debeat Oratoris ingenium, & iudicium quàm in his, quæ dixi. Certè præſtantiſſimus eſt Marcus Tullius, quo-

Digitized by Google

tieſcunque narrat factum aut clientis, aut inimici. Videantur narrationes ſcelerum Verris: proh quot circumſtantijs veſtiuntur, quot adiuncta reuelantur, quibus exclamationibus aſſociantur, vt harum omnium beneficio lucem illam ſortiantur, ex qua Iudices credant, nulla dignum eſſe clementia tam perditum hominem. Cuius artis, quià benè nouerat inſcium fuiſſe Cæcilium Nigrum, idcircò in Diuinatione oſtendit, non fuiſſe eligendum in Accuſatorem contrà Verrem. Iam verò in cauſa Milonis, licèt factum non inficietur, ſed fateatur à Milone Clodium occiſum, nihilominus quot diſſimulat? Quot excuſat? Quot in bonam partem interpretatur? Ego, quandò erudiebam Adoleſcentes in claſſe Rhetorum, proponebam eamdem rem diuerſimodè narrandam. Proponebam, vt diuerſum ſibi finem præfigerent. Narrare iuſſi ſententiam à Manlio prolatam contrà filium, qui propter inobedientiam damnatus ab illo fuit, quamuis pugnando vicerit. Narrauerunt nonnulli, vt ex narratione Iudices fauerent Manlio: Narrauerunt alij, vt opitularentur filio. Quo artificio vtebantur? Hoc ipſo quod Arias hic oſtendit. Inde apud antiquos declamatores, ingenioſiſſimè tractabantur (exercendi adoleſcentes gratia) in vtramque partem facta: & eo ingenio, ſagacitate, & induſtria, vt verè poſt auditum vtrumque declamatorem, penderent Auditores, incerti cui addiudicarent cauſam. Varijs figuris induatur narratio, de qua hic eſt ſermo: quod à noſtro Magiſtro ſignificatur ſub vocabulis querimoniæ, iræ, diſſimulationis &c. Neque Oratori ſic narrare deſideranti aliud exemplar malim proponi, quàm id, quod quotidiè accidit in priuatis negotijs, immò in ipſis familijs. Quotieſcunque enim aliquis erroris alicuius inſimulatur, ille qui inſimulat, beneficio ingenij à Dialectica naturali excitati, profert quæ factum aggrauant. Qui verò ſe tuetur, factum idem ſub alijs circumſtantijs ennunciat, à quibus culpæ multum detrahitur. Legatur Narrationes, & conciones Poeticæ, in quibus hæc præcepta emicant, ſi boni Poetæ ſunt.

XXVII.

Ordinis in primis eſto non vltima cura,
Temporibuſque ſuis prudens diſtinguito cuncta:
Quid primum, quid ſit medium, quoque ordine tandem
Res fuerint geſtæ oſtendat; nam plurima lucis
Incrementa parant Series, & Tempora rebus

Di-

Dicendis; tantum & fidei verſatur, vt olim
Commenta humani ingenij, meditataque rerum
Fabula, & à doctis verba ementita poetis
Ordine narrandi, ac ſerie diſpoſta recenti,
Et ſpecies veri magnas, laudemque pararint,
Atque fidem; tantum ſeries, iuncturaque, & ordo
Diſſimulant falſi; tantum mens noſtra docendo
Afficitur certo diductis ordine rebus.

A D N O T A T I O.

QVæret aliquis, qua de cauſa res ordine illo narratæ, quem commendat Arias, faciant maximè ſibi fidem? Reſpondeo id naſci, quià Auditor neſcit ſibi perſuadere tot circumſtantias poſſe fingi. Poetæ narrantes id quod nunquam fuit, toti ſunt vt minutiſſimis illud adiunctis amiciant. Secuti naturam, quæ ſingulis rebus proprias, & ſine numero dotes adiungit, ex quibus fiunt illæ quæ ſunt, non aliæ. Quod animaduertentes acuti Quæſitores alienorum criminum, ad mille deſcendunt interrogando adiuncta: benè gnari, ſi interrogatus in aliquo ſe implicet, facilè etiam in alijs ſe irretiturum.

X X V I I I.

Hoc igitur ſtudio dicas, vt tempora cuncta
Obſerues, ac proponas, numereſque loquendo
Cuique ſuum, quo geſta patent: Nam rebus in ipſis
Vt nihil abſque ſuo fit tempore, ſic narratur,
Nil bene temporibus turbatis, ordinibuſque.
Hoc agit hiſtoriæ ſcriptor, ſed Concio tota
Atque etiam Iudex audit quicunque profantes
Poſcit idem iam Oratores; ſed turba loquentum,
Et pueri, & vetulæ indoctæ, & quicunque pararit
Dicere quid, facileſque aures narrando petiuit,
Natura ſtimulante ſolent diſtinguere rerum
Momenta, atque pari coniungere tempora ductu
Cum rebus, partemque ſimul componere vtramque.

A D N O T A T I O.

COnfirmat documenta ſpectantia ad ordinem ſeruandum ab Oratore dum aliquid narrat; dicendo illius tantam eſſe cu-

ram Hiſtoriarum Scriptori: & addendo, Concioni, Iudicibus; immò pueris, vetuliſque ipſis illum placere. Adeoque Ordo ſeruandus in Narratione præcipitur ab ipſa Natura potius quàm à Magiſtris dicendi. Niſi quod boni Præceptores docent id, quod ab obſeruata in ſuis rebus natura didicerunt: & illa communicant alijs, qui hæc non obſeruauerunt.

XXIX.

Libera ſed Vatum mens eſt, nec legibus illa
Paruerit ſemper noſtris, namque altiùs audent
Transferri quocunque animum Sacra Muſa vocarit,
Ducuntur ſtimulante Deo, & tranſcendere limen
Sæpè ſolent, nec Natura, nec iam ordine ſeſe
Includunt: Medias interdum Spiritus in res
Arripitur ſubito, atque mouet penetralia cantu
Intima, & incipiens, ex geſtis vltima tractat,
Vnde in principium rurſus diuertitur, atque
Ordinis oblitus, rem complet , primaque ſæpè
Fundamenta notat, nunc velox peruolat vſque
In medium, texitque ſuam narrando Camenam.

ADNOTATIO.

MOre illorum, qui præcepta verſibus includunt, diuertit ad aliud, aliquo modo ad ſuum conducens propoſitum. Quare cum Oratorem inſtituat vt benè narret, & ſupra commemorauerit Poetas item narrantes; nunc oſtendit diſcrimen quod intercedit inter Poetam, atque Oratorem, immò etiam Hiſtoricum. Verſatur in hoc præcipuè: quià Poeta cum profiteatur ſe afflari oeſtro Apollineo, ſæpiùs ab illo abripitur, adeòque non ſequitur ordinem rerum; ſed interdum ab vltimis, interdum à medijs incipit. Hoc tradit Horatius in ſua poetica: hoc præſtant Epici, & Drammatici; tum quià nolunt eſſe Oratores, nolunt eſſe hiſtorici; tum quià perturbatio ordinis naturalis ſæpè conducit ad præcipuum, quem ſibi vnuſquiſque præſcribit in ſuo poemate finem. Certè ordo perturbatus frequenter breuitati conſulit: & ſemper nouitati. Auditor enim Drammatis, & Lector Epopeiæ numquam ſciunt quid ſit euenturum; adeòque ſuſpenduntur, neque totam fabulam (ſiue actionem) complectuntur, niſi audito illius fine. Hanc viam ſi narrando iniret Orator, peccaret: neque enim ipſius eſt velle

id

id quod vult Poeta: cum numquam Orator profiteatur ſe abripi ab oeſtro, ſiue furore, ſed regi à Veritate.

XXX.

Non tamen imprudenti animo peruertere totam
Adſpicis hiſtoriam: Seriem quandòque canendo
Negligit; aſt tempus certum quo cuncta gerantur
Obſeruat, redditque docens: Vt Numina Diuum,
Quæ quamuis nullis momentis ſubdita, nullis
Temporibus ſubiecta, tamen quæcunque miniſtrant,
Quæ generi donant hominum per tempora certa
Diſpoſuere: illis præſentia cuncta beatis.
Paulatim nobis donantur prò modulo, prò
Exiguæ mentis captu, pròque ordine rerum.
Id verò numquam Narratio negligit, Immo
Obſeruare ſolent, & ſemper tradere, ſiue
Orator, ſeù geſtorum, rerumuè probatus
Scriptor, & hiſtoriæ addictus, liberuè Poeta.
Scilicet vt ratio ipſa locorum reddita conſtet
Depicta in proprijs ſpatijs, ſeriemque ſecuta,
Quam tenuere rei momenta, quamque viarum
Aut iter, aut ordo geſtorum elegerat ipſe:
Siue per immenſum pelagus, ſcopuloſque ſonantes
Res fuerint geſtæ, aut per terram, flumina fingunt,
Vel fluuios, ſyluas, fontes, puteoſque perennes:
Nil variare decet, ſed cuncta in ſede locare,
Quam dederit Natura parens.

ADNOTATIO.

NE lector decipiatur ab illis, quæ Arias dixit de ordine perturbato ſequuntur dum aliquid narrant Poetæ, ſubtiliter explicat, à Poetis ità perturbari ordinem, vt tamen, neque ab hiſtoria (ſeruantiſſima temporis) omninò diſcedant, neque vmquam tempora varient. Deinde addit à Poetis obſeruari loca in quibus contigit id quod narrant. Ex quibus id tandem elicit, Oratori eſſe curam habendam temporum, quibus id quod exponunt in concione, euenerit.

XXXI.

— Res nulla probare
Tam ſolet hiſtorias, nec conciliare fauorem
Atque fidem, quàm certa loci pictura, moduſque:
Nec ſubitò Pelagus totum tranſcurrere debet
Hiſtoricus, nec multa vna præteruolat hora
Millia terrarum, atque viæ: neque in æthere pingit
Venantes catulos, aprumuè, aut luſtra ferarum;
Nec piſces alit in terris, vituloſque marinos
Montibus aerijs tranſmittit: paſcua læta
Non petat in rupe, ſterili neque quærat arena.
Nemo hæc (ni portenta canat, vireſque Deorum,
Mutatuſque vices rerum, ſigna edita Cœlo
Humanum ductura genus) peruertere debet.
Nemo, inquam, Ratio cui contigit, vllauè ſani
Portio Iudicij. Nam quæ per noſtra frequenter
Regna libri eduntur, veteres, referentia ſcripta
Errantes equites, Orlandum Splandina Græcum,
Palmerinumque Duces, & cætera, monſtra vocamus,
Et ſtupidi ingenij partus, fœcemque librorum
Collectas ſordes in labem temporis, & quæ
Nil meliùs tractent, hominum quàm perdere mores.
Temporis hic ordo nullus, non vlla locorum
Seruatur Ratio, nec ſi quid fortè legendo
Vel credi poſſit, vel delectare, niſi ipſa
Te turpis vitijs ſpecies, & fœda voluptas
Delectat, moreſque truces, & vulnera nullis
Hoſtibus inflicta, at ſtolidè conficta, leguntur.

ADNOTATIO.

ADhuc perſiſtit in digreſſione inchoata, quam tamen vtilem reddit. Docet enim à bonis Hiſtoricis ſeruari veritatem locorum; neque arbitrariè, aut fingi, aut variari. Arripit deinde occaſionem vituperandi Scriptores rerum omninò falſarum, & portentoſarum. qui *Romancieri* italitè dicuntur. Horum mens in hoc vnum collimat (ait Arias, damnatque) vt lectorem fallant, & dulci veneno per voluptatem propinato ad vitia trahant, vitijſque contaminent, & mores illius perdant. Diſcat Lector, præcipuè Adoleſcens ab hac peſte librorum ocu-

los auertere; vel noui ſint, vel antiqui. Multæ enim ætates (non autem ſolum noſtra) his abundant in contumeliam humanæ naturæ, inquinamentis.

XXXII.

Ergò loci Ratio, & nomen, ſpeciesque, ſituſque
Obſeruanda tibi, memorique in mente tenenda;
Et ſpatium, & Natura etiam, terræque, mariſque,
Vt quadrent rebus narrata, oſtenſaue factis.
Hìc ego non dubitem multum laudare docendi
Partem illam, quam priſci homines, intentaque famæ
Pectora liquerunt ſcriptis: dum ſingula luſtrant
Immenſæ terræ ſpatia, & dum flumina tranant,
Dum pelagique vias veſtigant, ſtagnaque, portus;
Quidquid & in toto norunt memorabile mundo
Depingunt; formaſque breues, facilemque figuram
Orbis, & in partes diſponunt, Vt tibi tandem
Non ſit opus peragrare maris, terræue iacentis
Difficiles nimium curſus, ſed iam pede ſicco,
Iamque Domi reſidens, patriæque intentus amatæ
Omnia perſpicias lætus loca, quæ-tibi-cunque
Sint audita ſemel; ſiue illa illuſtria geſtis
Induperatorum, monumentaque priſca reſeruent;
Siue locis genium fuerit mirabile raris
Oſtenſis; ſeù quid teneant, quod fama frequentet.
Nec viſus mihi formam hominis, nomenque tueri
Quiſquis inexpertus pelagi, nulloque labore,
Sed facili ſtudio cognoſcere negligit orbis.
Mirandam ſpeciem, partes, formaſque, ſituſque.
Namque hominis natura olim formata probatur
In Pelagi, & terræ imperium, totuſque per æuum
Mundus erat ſedes noſtra, atque armenta, feræque,
Et volucres, & monſtra Maris quæcunque ſub vndis
Neptunus paſcit, Triton, Protheuſque recenſent
Noſtra olim fuerant, nobis ſunt edita cuncta.
Quod ſi hominum crimen, ſi læſi Numinis iræ
Tantarum imperium rerum, fructuſque vetabant,
Interdicta tamen non eſt vel notio noſtris
Mentibus; at potius ſit commendata videndi
Copia, vel ſaltem noſcendi: vt ſcilicet ipſum
Cunctarum Auctorem rerum miremur, vt altè

Cri-

Crimina iam dulces nobis prodentia fructus
Deteſtati, ipſas flectamus Numinis iras,
Et meliora etiam, maioraque dona petamus.

ADNOTATIO.

GEographiam laudat, eiuſque Magiſtros, in eum finem, vt Orator ab hac facultate diſcat cognoſcere loca, & regiones, & alia, quæ ad eorum notitiam attinent: ne, data occaſione illorum commemorandorum in ſuis narrationibus, erret. Cicero quantus eſt etiam in hac parte! Quantus Virgilius!

XXXIII.

Hoc ſatis ad cauſas narrandas credimus eſſe,
Vt breuis, & diſtincta ſuis vt temporibus ſit,
Atque locis: vt cauſa etiam narratio rerum,
Partibus his conſtans tibi quas prodeſſe putaris.

ADNOTATIO.

DEſcendit à digreſſionibus, quæ hactenus explicatæ fuerunt, ad narrationem Oratoriam, cuius cauſa diuertere voluit, licèt vtiliter. Alias conditiones, ſiue potiùs dotes narrationis Oratoriæ recenſet, quæ ſatis claræ ſunt, neque egent expoſitione.

XXXIV.

Hæc tamen haud rarò fuerit dicentibus olim
Prætermiſſa: etenim cum res iam conſtet, & omni
Indice ſemoto ſe ſe præferre videndam
Poſſit, inexperti fuerit conſumere tantum
Temporis, vt tandem iam Auditor diſcat: id ante
Conſtiterat melius, namque ipſi vidimus, atque
Adfuimus: Fuerit quare prudentia ſæpe
Narrandi ſtudio, caſſoque vacare labori.

ADNOTATIO.

MOnemur ſæpe neceſſariam non eſſe Narrationem in Oratione. Certè quotieſcunque, aut res, aut factum nota ſunt,

Digitized by Google

ſunt, eſſet ſuperfluum narrare id, quod ſcitur ſine noſtra narratione. Adde ſæpè fieri poſſe non pendere à Narratione Orationem noſtram.

XXXV.

Aſt neglecta fuit numquam pars illa loquendi,
Quæ totum concludit opus, quæ FINIS *agendi eſt,*
Inque vnam hanc omnem, ac ſtudium, curæque parantur,
Cuique orantis opes cunctæ ſeruire iubentur.
PROPOSITVM dicta eſt Logicis, pars ſcilicet illa,
Quam ſibi propoſuit dicendo quiſque probare,
Siue breui, aut tenui dicat molimine ſolum
Contracto ſermone vſus, vireſque ſecutus
Dicendi, & veri neruos, & pondera quærens,
Qualem dicendi obſeruant Gymnuſia formam:
Siue etiam maiore ſono popularia tractet
Munera, perque forum, per templa, & pulpita latè
Exercere velit multis certamina verbis,
Affectuſque paret, vel vulgi pectora tentet:
Quidquid agat, quocunque modo quis dixerit, & qua
Arte quibus-verbis-cumque, & quocunque tenore
Propoſitum in primis oſtendit, propoſitumque
Collocat, obque ipſum certat; nam FINIS *agendi*
Ipſum illud firmare fuit, dictiſque probare.
Hoc parat, hùc tendit; nam qui proponere dictis
Neglexit certum votum, finemque petendum,
Non minus inſanit, quàm ſi vndique comparet omnem
Materiem, atque trabes, cęmenta, & maxima ſaxa,
Æs chalyben, fabros, & marmora; neſciat autem
Quàm molem ſibi deſcribat, quæ mœnia plantet,
Ædificetnè Domum, vel Turrim, Pyramidemue.

ADNOTATIO.

AGit Auctor noſter de Propoſitione, quæ ſtatui debet ab Oratore tamquam finis Orationis vltimus. Hæc numquam omittitur, non ſolum ab Oratoribus, ſed neque à Philoſophis, à Poetis, ab Hiſtoricis. Quicunque enim vult audiri, ſi dicit, aut legi, ſi ſcribit, eum oportet ſignificare de qua re dicturus ſit, de qua ſcripturus. Scriptores id exequuntur in ipſo ſuorum librorum titulo: quod etiam Poetæ obſeruant.

XXXVI.

XXXVI.

Ergò tibi proponendum ſit ſemper, & vnum,
Seù tu multa petas votum perducere ad illud
Quod cupis in primis expleri; Hoc propoſitum ſit,
Cum factum, infectumque paras oſtendere quicquam,
Cum vè optas fieri, cum ve aduerſaris agendum:
Quidquid aues tandem vel confirmare, negaſuè,
Vel ſuadere paras, vel diſſuadere, vocamus
PROPOSITVM prima in facie Sermonis, idemque
Cum confirmatum fuerit, CONCLVSIO dicta eſt.

ADNOTATIO.

IN quocunque genere futura ſit Oratio, Demonſtratiuo, Deliberatiuo, Iudiciali, ſemper ſtatuenda eſt Propoſitio: & quidem in principio (hoc eſt poſt Exordium) Sermonis. Eſt enim propoſitio, veluti Scopus, ad quem diriguntur cætera, quæ ab Oratore ſunt afferenda. Hæc propoſitio antequam proponatur dicitur QVÆSTIO: dum proponitur probanda dicitur PROPOSITVM: poſtquam rationibus fuit confirmata, appellatur CONCLVSIO. Quærimus enim an Milo inſidiatus fuerit Clodio: deinde probamus illi non fuiſſe inſidiatum: tandemque concludimus id, quod probandum aſſumpſimus.

XXXVII.

Cura etiam dum proponunt fuit illa Patronis
Non ingrata vnquam, ſed maxima commoda ſemper
Promittens; ſi quam cauſam, & quæcunque pararent
Dicere, diſpoſitis monſtrarent partibus, ac ſic
Quiduè tacere velint, vel ſi quid tractare profari:
Conſulerentque ſimul cauſæ, totique coronæ.
Plurimum enim intererit, ſeù tu turbata relinquas,
Et cæco confuſa modo, ſeù ſingula prudens
Diſponas quæcunque tibi dicenda parantur.

ADNOTATIO.

DOcet Auctor, multorum exemplis adhærens, Partitionem eſſe vſurpandam. Eius munus eſt proponere, & breuiter

Digitized by Google

uiter indicare capita, quæ ſunt in Oratione tractanda. Quod Cicero frequenter facit, adductus illis rationibus, quas Arias hic recenſet. Definitur à Quintiliano lib. 4. cap. 5. in hæc verba: Partitio eſt noſtrarum, aut aduerſarij propoſitionum, aut vtrarumque collata ennumeratio. Deinde ait, controuerſiam eſſe apud Magiſtros dicendi, an illa ſenſit adhibenda, an relinquenda. Eius verba ſunt hæc: Quidam vtendum ſemper putant; quòd, & eat fiat cauſa lucidior, & Iudex intentior, ac docilior, ſi ſcierit, & de quo dicimus, & de quo dicturi poſteà ſumus. Rurſum quidam periculoſum id Oratori arbitrantur.

XXXVIII.

Hoc meus in Templis nollem deſideret vnquam
Auditor; ſed cum nos de pietate colenda,
De Superum domis dicentes audiet, antè
Præuideat quàm multa ſibi, quàm commoda rerum
Tractentur; ſi verba tamen non ſingula mente,
At capita, & partes ſaltem, certaſque figuras
Concineat, ſecumque ferat, tacituſque reuoluat.
Non omnes Villega tuum qui nomen, & artem
Mirantur, quandò magni Sacraria Templi
Ingreſſi Sacrum proſpectant fornice læua
Munus, & erectas in cultum Virginis aras,
Et Templi effigies, quas Dorica ſuſtinet Ancon,
Singula non omnes operis perpendere norunt
Momenta, & partes cunctas, connexaque membra
Artis, & in minimis nunquam fallentia rebus,
Naturæque parem curam, ſimilemque decorem.
Attamen in Superos pietas concepta, tuique
Et ſtudium, & laudes ſpectantum in fronte leguntur;
Quandoquidem cuiuis facile eſt cognoſcere viuum
Virginis os, puerique ſacri ſalientia membra;
Ipſum prætereà Diuini infantis alumnum
Felici puerum gaudentem ducere dextra,
Cæteraque exiguo in ſpatio concluſa, quibus iam
Iam manus inuideat Paphijs celebrata tabellis.

ADNOTATIO.

COmmendatur Præconibus Verbi Diuini vſus partitionis, eo præſertim ex capite, quod illa iuuari poſſunt Audito-

res vt memoria teneant Oratoris ſacri documenta. Deinde (de more) accipit occaſionem diuertendi (ſed cum opportunitate) ad laudes amici ſui Villegæ; deſcribitque ſacellum Diuinæ parenti ſacrum: vtiturque his omnibus (veluti ſimilitudine) ad illuſtranda, quæ docuit de Partitione.

XXXIX.

Illud in hoc genere & cupio te diſcere Lector,
Quod breuiter lucem admoueat, ducatque parantem
Partiri, & gratis oſtendat partibus vti.
Omnis cura tibi cum vis partire, laborque
Sit primùm ſtatuiſſe modos, momentaque cauſæ
Quæque tibi in primis fuerint communia, & hoſti,
Quæque vltrò conceſſa velis, nec tendere contrà
Coneris, cum ſint cunctis manifeſta, nec illa
Poſſe negare datur, vel nil conceſſa nocebunt.
Hæc primum ſtatuas breuiter, breuiterque remittas,
Vt facilè hæc donare feras, permittere & hoſti.
Prima igitur pars hæc dicta eſt Seiunctio, cuius
Officium, cauſæ admiſſas ſeponere partes.

ADNOTATIO.

VT manuducat Oratorem in ijs quæ conducunt ad bonam partitionem, monet Auctor noſter, curandum eſſe, vt ſecernamus ea, quæ aduerſarius admittit, nobiſque concedit. Proderit maximè vſus huius præcepti, vt breuitati conſulamus. Cur enim velimus inſudare vt ab inimico extorqueamus id quod vltrò concedit? Quæ doctrina vtilis eſt non modò in Cauſis forenſibus, ſed etiam in alijs, quæ finguntur inſtitui ad ſimilitudinem cuiuſdam fori. Id contingit in Sacris Orationibus, quæ habentur ad populum. Orator Virtutis cauſam agens, cum auditores hortatur ad illam amplectendam, habet ſibi aduerſantes illos, qui vitijs dediti ſunt. Proinde Euangelicus Orator ſecernat ea, quæ concedunt vel ipſi amatores vitiorum, neque terat inutiliter tempus illa demonſtrando. Audiui quoſdam diù immorantes vt oſtenderent Omnibus eſſe moriendum. Quorſum hæc probatio? Quis veritati tam manifeſtæ contradicit? Maneat igitur valdè fauere Partitioni Seiunctionem; fauet enim breuitati, adeòque ad ipſam compendioſiùs peruenimus Partitionem: fauet etiam claritati; ſeiunctis enim, neque

que

Digitized by Google

que probatis his, quæ Aduerſarius admittit, limpidius effulgebit partitio noſtra, à qua inutilem aliarum rerum demonſtrationem, tamquam velum quoddam obſcuritatem facturum, remouerimus.

X L.

Altera cura tibi ſit, quas vis ipſe tueri
Expoſuiſſe prius partes, breuiterque tuliſſe,
Et numeraſſe etiam: Docilis ſic namque paratur
Auditor, facilèque tenet molimina cauſæ
Hac mihi poſterior pars, eſt Diuiſio dicta.

A D N O T A T I O.

AD Diuiſionem tranſit, quæ in eo occupatur, vt partes exponat, & numeret, de quibus eſt verba facturus Orator. Quod euidentiſſimè apparet in Oratione quam habuit Tullius prò lege Manilia, vbi ennumerauit dotes, quibus oportebat illum eſſe præditum, qui eligendus erat in Imperatorem contrà Mithridatem.

X L I.

Vt, ſi concedat mortem genitricis Oreſtes,
Sed neget eſſe ſcelus, promittens acta Parentis
Dicturum ſeſe; thalami violata iugalis
Iura, & adulterium, Patris & crudelia fata,
Atque nefas legem ſociam prodentis amici.

A D N O T A T I O.

CElebris apud antiquos erat cauſa Oreſtæ, qui Matrem occidit Clitemneſtram. Arias eam hic commemorat; vt ex illa elucidetur id, quod paulò antè docuerat. Igitur, qui perorabat contrà Oreſtem, nihil dicebat de morte illata Clitemneſtræ: id enim cencedebat Oreſtes, immò profitebatur. Quin etiam dicebat nullum à ſe fuiſse commiſsum crimen; ſuſtulerat enim de medio Matrem, vt vleiſceretur iniurias Agamemnoni Patri à Clitemneſtra irrogatas. Quarè longè aliud fuit agendum illi Oratori, qui oppugnabat Oreſtem.

ram Hiſtoriarum Scriptori : & addendo, Concioni; Iudicibus; immò pueris, vetuliſque ipſis illum placere. Adeoque Ordo ſeruandus in Narratione præcipitur ab ipſa Natura potius quàm à Magiſtris dicendi. Niſi quod boni Præceptores docent id, quod ab obſeruata in ſuis rebus natura didicerunt: & illa communicant alijs, qui hæc non obſeruauerunt.

XXIX.

Libera ſed Vatum mens eſt, nec legibus illa
Paruerit ſemper noſtris, namque altiùs audent
Tranſferri quocunque animum Sacra Muſa vocarit,
Ducuntur ſtimulante Deo, & tranſcendere limen
Sæpè ſolent, nec Natura, nec iam ordine ſeſe
Includunt: Medias interdum Spiritus in res
Arripitur ſubito, atque mouet penetralia cantu
Intima, & incipiens, ex geſtis vltima tractat,
Vnde in principium rurſus diuertitur, atque
Ordinis oblitus, rem complet, primaque ſæpè
Fundamenta notat, nunc velox peruolat vſque
In medium, texitque ſuam narrando Camenam.

ADNOTATIO.

More illorum, qui præcepta verſibus includunt, diuertit ad aliud, aliquo modo ad ſuum conducens propoſitum. Quare cum Oratorem inſtituat vt benè narret, & ſupra commemorauerit Poetas item narrantes; nunc oſtendit diſcrimen quod intercedit inter Poetam, atque Oratorem, immò etiam Hiſtoricum. Verſatur in hoc præcipuè: quià Poeta cum profiteatur ſe afflari oeſtro Apollineo, ſæpiùs ab illo abripitur, adeòque non ſequitur ordinem rerum; ſed interdum ab vltimis, interdum à medijs incipit. Hoc tradit Horatius in ſua poetica: hoc præſtant Epici, & Drammatici; tum quià nolunt eſſe Oratores, nolunt eſſe hiſtorici; tum quià perturbatio ordinis naturalis ſæpè conducit ad præcipuum, quem ſibi vnuſquiſque præſcribit in ſuo poemate finem. Certè ordo perturbatus frequenter breuitati conſulit: & ſemper nouitati. Auditor enim Drammatis, & Lector Epopeiæ numquam ſciunt quid ſit euenturum; adeòque ſuſpenduntur, neque totam fabulam (ſiue actionem) complectuntur, niſi audito illius fine. Hanc viam ſi narrando iniret Orator, peccaret: neque enim ipſius eſt velle

id

id quod vult Poeta: cum numquam Orator profiteatur ſe abripi ab oeſtro, ſiue furore, ſed regi à Veritate.

XXX.

Non tamen imprudenti animo peruertere totam
Adſpicis hiſtoriam: Seriem quandòque canendo
Negligit; aſt tempus certum quo cuncta gerantur
Obſeruat, redditque docens: Vt Numina Diuum,
Quæ quamuis nullis momentis ſubdita, nullis
Temporibus ſubiecta, tamen quæcunque miniſtrant,
Quæ generi donant hominum per tempora certa
Diſpoſuere: illis præſentia cuncta beatis.
Paulatim nobis donantur prò modulo, prò
Exiguæ mentis captu, pròque ordine rerum.
Id verò numquam Narratio negligit, Immo
Obſeruare ſolent, & ſemper tradere, ſiue
Orator, ſeù geſtorum, rerumuè probatus
Scriptor, & hiſtoriæ addictus, liberuè Poeta.
Scilicet vt ratio ipſa locorum reddita conſtet
Depicta in proprijs ſpatijs, ſeriemque ſecuta,
Quam tenuere rei momenta, quamque viarum
Aut iter, aut ordo geſtorum elegerat ipſe:
Siue per immenſum pelagus, ſcopuloſque ſonantes
Res fuerint geſtæ, aut per terram, flumina fingunt,
Vel fluuios, ſyluas, fontes, puteoſque perennes:
Nil variare decet, ſed cuncta in ſede locare,
Quam dederit Natura parens.

ADNOTATIO.

NE lector decipiatur ab illis, quæ Arias dixit de ordine perturbato ſequuntur dum aliquid narrant Poetæ, ſubtiliter explicat, à Poetis ità perturbari ordinem, vt tamen, neque ab hiſtoria (ſeruantiſſima temporis) omninò diſcedant, neque vmquam tempora varient. Deinde addit à Poetis obſeruari loca in quibus contigit id quod narrant. Ex quibus id tandem elicit, Oratori eſſe curam habendam temporum, quibus id quod exponunt in concione, euenerit.

XXXI.

XXXI.

— Res nulla probare
Tam ſolet hiſtorias, nec conciliare fauorem
Atque fidem, quàm certa loci pictura, moduſque:
Nec ſubitò Pelagus totum tranſcurrere debet
Hiſtoricus, nec multa vna præteruolat hora
Millia terrarum, atque viæ: neque in æthere pingit
Venantes catulos, aprumuè, aut luſtra ferarum;
Nec piſces alit in terris, vituloſque marinos
Montibus aerijs tranſmittit: paſcua læta
Non petat in rupe, ſterili neque quærat arena.
Nemo hæc (ni portenta canat, vireſque Deorum,
Mutatuſque vices rerum, ſigna edita Cœlo
Humanum ductura genus) peruertere debet.
Nemo, inquam, Ratio cui contigit, vllauè ſani
Portio Iudicij. Nam quæ per noſtra frequenter
Regna libri eduntur, veteres, referentia ſcripta
Errantes equites, Orlandum Splandina Græcum,
Palmerinumque Duces, & cætera, monſtra vocamus,
Et ſtupidi ingenij partus, fœcemque librorum
Collectas ſordes in labem temporis, & quæ
Nil melius tractent, hominum quàm perdere mores.
Temporis hic ordo nullus, non vlla locorum
Seruatur Ratio, nec ſi quid fortè legendo
Vel credi poſſit, vel delectare, niſi ipſa
Te turpis vitijs ſpecies, & fœda voluptas
Delectat, moreſque truces, & vulnera nullis
Hoſtibus inflicta, at ſtolidè conficta, leguntur.

ADNOTATIO.

ADhuc perſiſtit in digreſſione inchoata, quam tamen vtilem reddit. Docet enim à bonis Hiſtoricis ſeruari veritatem locorum; neque arbitrariè, aut fingi, aut variari. Arripit deinde occaſionem vituperandi Scriptores rerum omninò falſarum, & portentoſarum. qui *Romancieri* italitè dicuntur. Horum mens in hoc vnum collimat (ait Arias, damnatque) vt lectorem fallant, & dulci veneno per voluptatem propinato ad vitia trahant, vitijſque contaminent, & mores illius perdant. Diſcat Lector, præcipuè Adoleſcens ab hac peſte librorum ocu-

los

los auertere; vel noui ſint, vel antiqui. Multæ enim ætate s (non autem ſolum noſtra) his abundant in contumeliam humanæ naturæ, inquinamentis.

XXXII.

Ergò loci Ratio, & nomen, ſpecieſque, ſituſque
Obſeruanda tibi, memorique in mente tenenda;
Et ſpatium, & Natura etiam, terræque, mariſque,
Vt quadrent rebus narrata, oſtenſaue factis.
Hic ego non dubitem multum laudare docendi
Partem illam, quam priſci homines, intentaque famæ
Pectora liquerunt ſcriptis: dum ſingula luſtrant
Immenſæ terræ ſpatia, & dum flumina tranant,
Dum pelagique vias veſtigant, ſtagnaque, portus;
Quidquid & in toto norunt memorabile mundo
Depingunt; formaſque breues, facilemque figuram
Orbis, & in partes diſponunt, Vt tibi tandem
Non ſit opus peragrare maris, terræue iacentis
Difficiles nimium curſus, ſed iam pede ſicco,
Iamque Domi reſidens, patriæque intentus amatæ
Omnia perſpicias lætus loca, quæ-tibi-cunque
Sint audita ſemel; ſiue illa illuſtria geſtis
Induperatorum, monumentaque priſca referuent;
Siue locis genium fuerit mirabile raris
Oſtenſis; ſeù quid teneant, quod fama frequentet.
Nec viſus mihi formam hominis, nomenque tueri
Quiſquis inexpertus pelagi, nulloque labore,
Sed facili ſtudio cognoſcere negligit orbis.
Mirandam ſpeciem, partes, formaſque, ſituſque.
Namque hominis natura olim formata probatur
In Pelagi, & terræ imperium, totuſque per æuum
Mundus erat ſedes noſtra, atque armenta, feræque,
Et volucres, & monſtra Maris quæcunque ſub vndis
Neptunus paſcit, Triton, Protheuſque recenſent
Noſtra olim fuerant, nobis ſunt edita cuncta.
Quod ſi hominum crimen, ſi læſi Numinis iræ
Tantarum imperium rerum, fructuſque vetabant,
Interdicta tamen non eſt vel notio noſtris
Mentibus; at potius ſit commendata videndi
Copia, vel ſaltem noſcendi: vt ſcilicet ipſum
Cunctarum Auctorem rerum miremur, vt altè

Cri-

Digitized by Google

Crimina iam dulces nobis prodentia fructus
Deteſtati, ipſas flectamus Numinis iras,
Et meliora etiam, maioraque dona petamus.

ADNOTATIO.

GEographiam laudat, eiuſque Magiſtros, in eum finem, vt Orator ab hac facultate diſcat cognoſcere loca, & regiones, & alia, quæ ad eorum notitiam attinent: ne, data occaſione illorum commemorandorum in ſuis narrationibus, erret. Cicero quantus eſt etiam in hac parte! Quantus Virgilius!

XXXIII.

Hoc ſatis ad cauſas narrandas credimus eſſe,
Vt breuis, & diſtincta ſuis vt temporibus ſit,
Atque locis: vt cauſa etiam narratio rerum,
Partibus his conſtans tibi quas prodeſſe putaris.

ADNOTATIO.

DEſcendit à digreſſionibus, quæ hactenus explicatæ fuerunt, ad narrationem Oratoriam, cuius cauſa diuertere voluit, licèt vtiliter. Alias conditiones, ſiue potiùs dotes narrationis Oratoriæ recenſet, quæ ſatis claræ ſunt, neque egent expoſitione.

XXXIV.

Hæc tamen haud rarò fuerit dicentibus olim
Prætermiſſa: etenim cum res iam conſtet, & omni
Indice ſemoto ſe ſe præferre videndam
Poſſit, inexperti fuerit conſumere tantum
Temporis, vt tandem iam Auditor diſcat: id ante
Conſtiterat melius, namque ipſi vidimus, atque
Adfuimus: Fuerit quare prudentia ſæpe
Narrandi ſtudio, caſſoque vacare labori.

ADNOTATIO.

MOnemur ſæpe neceſſariam non eſſe Narrationem in Oratione. Certè quotieſcunque, aut res, aut factum nota ſunt,

ſunt, eſſet ſuperfluum narrare id, quod ſcitur ſine noſtra narratione. Adde ſæpè fieri poſſe non pendere à Narratione Orationem noſtram.

XXXV.

Aſt neglecta fuit numquam pars illa loquendi,
Quæ totum concludit opus, quæ FINIS *agendi eſt,*
Inque vnam hanc omnem, ac ſtudium, curæque parantur,
Cuique orantis opes cunctæ ſeruire iubentur.
PROPOSITVM *dicta eſt Logicis, pars ſcilicet illa,*
Quam ſibi propoſuit dicendo quiſque probare,
Siue breui, aut tenui dicat molimine ſolum
Contracto ſermone vſus, vireſque ſecutus
Dicendi, & veri neruos, & pondera quærens,
Qualem dicendi obſeruant Gymnaſia formam:
Siue etiam maiore ſono popularia tractet
Munera, perque forum, per templa, & pulpita latè
Exercere velit multis certamina verbis,
Affectuſque paret, vel vulgi pectora tentet:
Quidquid agat, quocunque modo quis dixerit, & qua
Arte quibus-verbis-cumque, & quocunque tenore
Propoſitum in primis oſtendit, propoſitumque
Collocat, obque ipſum certat; nam FINIS *agendi*
Ipſum illud firmare fuit, dictiſque probare.
Hoc parat, hùc tendit; nam qui proponere dictis
Neglexit certum votum, finemque petendum,
Non minus inſanit, quàm ſi vndique comparet omnem
Materiem, atque trabes, cęmenta, & maxima ſaxa,
Æs chalyben, fabros, & marmora; neſciat autem
Quàm molem ſibi deſcribat, quæ mœnia plantet,
Ædificetnè Domum, vel Turrim, Pyramidemue.

ADNOTATIO.

Agit Auctor noſter de Propoſitione, quæ ſtatui debet ab Oratore tamquam finis Orationis vltimus. Hæc numquam omittitur, non ſolum ab Oratoribus, ſed neque à Philoſophis, à Poetis, ab Hiſtoricis. Quicunque enim vult audiri, ſi dicit, aut legi, ſi ſcribit, eum oportet ſignificare de qua re dicturus ſit, de qua ſcripturus. Scriptores id exequuntur in ipſo ſuorum librorum titulo: quod etiam Poetæ obſeruant.

XXXVI.

Ergò tibi proponendum ſit ſemper, & vnum,
Seù tu multa petas votum perducere ad illud
Quod cupis in primis expleri; Hoc propoſitum ſit,
Cum factum, infectumque paras oſtendere quicquam,
Cum vè optas fieri, cum ve aduerſaris agendum:
Quidquid aues tandem vel confirmare, negaſuè,
Vel ſuadere paras, vel diſſuadere, vocamus
PROPOSITVM prima in facie Sermonis, idemque
Cum confirmatum fuerit, CONCLVSIO *dicta eſt.*

ADNOTATIO.

IN quocunque genere futura ſit Oratio, Demonſtratiuo, Deliberatiuo, Iudiciali, ſemper ſtatuenda eſt Propoſitio: & quidem in principio (hoc eſt poſt Exordium) Sermonis. Eſt enim propoſitio, veluti Scopus, ad quem diriguntur cætera, quæ ab Oratore ſunt afferenda. Hæc propoſitio antequam proponatur dicitur QVÆSTIO: dum proponitur probanda dicitur PROPOSITVM: poſtquam rationibus fuit confirmata, appellatur CONCLVSIO. Quærimus enim an Milo inſidiatus fuerit Clodio: deinde probamus illi non fuiſſe inſidiatum: tandemque concludimus id, quod probandum aſſumpſimus.

XXXVII.

Cura etiam dum proponunt fuit illa Patronis
Non ingrata vnquam, ſed maxima commoda ſemper
Promittens; ſi quam cauſam, & quacunque pararent
Dicere, diſpoſitis monſtrarent partibus, ac ſic
Quiduè tacere velint, vel ſi quid tractare profari:
Conſulerentque ſimul cauſæ, totique coronæ.
Plurimum enim intererit, ſeù tu turbata relinquas,
Et cœco confuſa modo, ſeù ſingula prudens
Diſponas quæcunque tibi dicenda parantur.

ADNOTATIO.

DOcet Auctor, multorum exemplis adhærens, Partitionem eſſe vſurpandam. Eius munus eſt proponere, & bre-

uiter

uiter indicare capita, quæ ſunt in Oratione tractanda. Quod Cicero frequenter facit, adductus illis rationibus, quas Arias hic recenſet. Definitur à Quintiliano lib. 4. cap. 5. in hæc verba: Partitio eſt noſtrarum, aut aduerſarij propoſitionum, aut vtrarumque collata ennumeratio. Deinde ait, controuerſiam eſſe apud Magiſtros dicendi, an illa ſenſit adhibenda, an relinquenda. Eius verba ſunt hæc: Quidam vtendum ſemper putant; quòd, & eat fiat cauſa lucidior, & Iudex intentior, ac docilior, ſi ſcierit, & de quo dicimus, & de quo dicturi poſteà ſumus. Rurſum quidam periculoſum id Oratori arbitrantur.

XXXVIII.

Hoc meus in Templis nollem deſideret vnquam
Auditor; ſed cum nos de pietate colenda,
De Superum domis dicentes audiet, antè
Præuideat quàm multa ſibi, quàm commoda rerum
Tractentur; ſi verba tamen non ſingula mente,
At capita, & partes ſaltem, certaſque figuras
Concineat, ſecumque ferat, tacituſque reuoluat.
Non omnes Villega tuum qui nomen, & artem
Mirantur, quandò magni Sacraria Templi
Ingreſſi Sacrum proſpectant fornice læuo
Munus, & erectas in cultum Virginis aras,
Et Templi effigies, quas Dorica ſuſtinet Ancon,
Singula non omnes operis perpendere norunt
Momenta, & partes cunctas, connexaque membra
Artis, & in minimis nunquam fallentia rebus,
Naturæque parem curam, ſimilemque decorem.
Attamen in Superos pietas concepta, tuique
Et ſtudium, & laudes ſpectantum in fronte leguntur;
Quandoquidem cuiuis facile eſt cognoſcere viuum
Virginis os, puerique ſacri ſalientia membra;
Ipſum prætereà Diuini infantis alumnum
Felici puerum gaudentem ducere dextra,
Cæteraque exiguo in ſpatio concluſa, quibus iam
Iam manus inuideat Paphijs celebrata tabellis.

ADNOTATIO.

COmmendatur Præconibus Verbi Diuini vſus partitionis, eo præſertim ex capite, quod illa iuuari poſſunt Auditores

que probatis his, quæ Aduerſarius admittit, limpidius effulgebit partitio noſtra, à qua inutilem aliarum rerum demonſtrationem, tamquam velum quoddam obſcuritatem facturum, remouerimus.

XL.

Altera cura tibi ſit, quas vis ipſe tueri
Expoſuiſſe prius partes, breuiterque tuliſſe,
Et numeraſſe etiam: Docilis ſic namque paratur
Auditor, facilèque tenet molimina cauſæ
Hæc mihi poſterior pars, eſt Diuiſio dicta.

ADNOTATIO.

AD Diuiſionem tranſit, quæ in eo occupatur, vt partes exponat, & numeret, de quibus eſt verba facturus Orator. Quod euidentiſſimè apparet in Oratione quam habuit Tullius prò lege Manilia, vbi ennumerauit dotes, quibus oportebat illum eſſe præditum, qui eligendus erat in Imperatorem contrà Mithridatem.

XLI.

Vt, ſi concedat mortem genitricis Oreſtes,
Sed neget eſſe ſcelus, promittens acta Parentis
Dicturum ſeſe; thalami violata iugalis
Iura, & adulterium, Patris & crudelia fata,
Atque nefas legem ſociam prodentis amici.

ADNOTATIO.

CElebris apud antiquos erat cauſa Oreſtæ, qui Matrem occidit Clitemneſtram. Arias eam hìc commemorat; vt ex illa elucidetur id, quod paulò antè docuerat. Igitur, qui perorabat contrà Oreſtem, nihil dicebat de morte illata Clitemneſtræ: id enim ccncedebat Oreſtes, immò profitebatur. Quin etiam dicebat nullum à ſe fuiſse commiſſum crimen; ſuſtulerat enim de medio Matrem, vt vlciſceretur iniurias Agamemnoni Patri à Clitemneſtra irrogatas. Quarè longè aliud fuit agendum illi Oratori, qui oppugnabat Oreſtem.

XLII.

Tertia dicentem ſequitur, ſed maxima, cura,
Confirmare ſuas cauſas, intentaque dictis
Conſtabilire: omnes vires hæc poſcit, opeſquè,
Argumentorum neruos, & pondera, quæque
Arma parat Ratio, & vis inuenit ipſa diſertæ
Artis: in hanc videas obnixè intendere partem,
Et ſtudium mirere illud, vigilemque laborem,
Et trepidantem operam, quam Rhetor præſtat anhelus,
Vndique dum munit cauſam, dum fulcit, & antè
Ædificat Vallum, dum Propugnacula figit,
Ne quid inexpertum, non tentatumque relinquat.
Scilicet vt cauſam firmetque, animoſque, fidemque
Conciliet, veramque probet partem, aut potioris
Momenti, ſuperetque ipſo certamine cauſam
Alterius quicunque paret contendere contrà.
Hæc pars à noſtris iam Confirmatio dicta eſt
Cauſidicis.

ADNOTATIO.

Agit de Confirmatione, potiſſima vtique inter partes Orationis, & quæ numquam omittitur. In illo autem ſita eſt, vt quod aſſumpſerimus, aut defendendum, aut aggrediendum confirmemus; hoc eſt, adductis rationibus, argumentis, & probationibus, oſtendamus tale eſſe, quale à nobis fuit propoſitum. Ex quo conciliabitur noſtris fides dictis, Auditores in noſtram ſententiam trahentur, tandemque hoſte, qui nobis contradicebat, ſuperato, victoriam referemus. In hac parte excellit Orator: in hac emicat eius Dialectica, ſi quam tenet: in hac ingenij vis apparet: In hac denique eruditus, ab inerudito diſcernitur. Et propter hanc confirmandi ſolertiam maximi fuere Cicero Romæ; Athenis Demoſthenes; & quicunque eorum veſtigia ſequuntur. Inter quos ætate noſtra, quantus fuerit Pater Paulus Segnerus Societatis Ieſu, eius opera teſtantur: propter quæ meruit appellari Tullius Chriſtianus. Quod teſtimonium hic attuliſſe iuuat, non ſolum vt amiciſſimum caput hac animi amantiſſimi ſignificatione proſequerer; ſed etiam vt Lectores ad illius Conciones amandarem, ex quibus diſcere pote-

poterit, quàm fortiter, quàm variè, & quàm Oratoriè ſuas confirmet propoſitiones.

XLIII.

—— Huic tota ſubeſt Contentio, quandò
Hic Rationis opes, atque hic Victoria partis
Principis humanæ mentis proponitur. Ergò
Huic multùm incumbas Orator quiſquis haberi
Doctus amas, immortale & per ſæcula nomen
Quæris, & à nullis culpanda relinquere doctis
Scripta, pares Vulgi affectus, mentiſque quietæ
Impulſus, ratione pares peruincere doctos.

ADNOTATIO.

Laudat, & iure merito, laudat hanc Orationis partem, ad quam ſpectat *Contentio*; in illa enim neruus Oratoris omninò conſiſtit: adeòque vt benè procedat, omnes vires, conatuſque exerunt quicunque ex arte dicunt ad populum. Valet contentio ad excitandos affectus in vulgo: & præterea ad impellendos etiam eos, & in noſtram partem trahendos, qui ſunt mentis quietæ. Quo modo loquendi innuuntur Auditores magis ſapientes, qui cum nequaquam obnoxij ſunt (vt vulgus) perturbationibus (ſaltem ea vehementia, qua minus ſapientes) nihilominus, ſi benè vtatur Contentione Orator, illos quoque impellet, & ad ſuam voluntatem deducet.

XLIV.

Hanc partem gemino potis es ſoluiſſe labore,
Nec ſequitur plures curas Orator agendo
Dum parat, & cauſam firmare, & viribus ipſam
Conſtabilire ſuis. Primum eſt producere multa
Argumenta locis, tibi quos ſignauimus antè;
Nec vacat hos curſu rurſus monſtrare peracto:
Sat puto teque viam, & veſtigia cuncta notaſſe.

ADNOTATIO.

Primum caput, ex quo conſurgere poteſt Contentio hic oſtenditur: nempè ſi multa argumenta congerantur petita

à locis tum communibus, tum proprijs cuiuſque dicendi generis, de quibus ſuprà dictum eſt. Hæc argumentorum congeries valdè eſt Oratorum propria, copiam enim amant, vt obruant multitudine rationum Auditores. Cum enim Oratores non agant in Scholis, neque ad doctos, ſed in foro, atque ad indoctos, ità ſe gerere debent, vt afferant quæcunque poſſunt, ſperantes Auditorem, ſi minus vni argumento petatur, petendum ab alio. Quod ità euenire patèbit conſideranti bonos Oratores, qui ex multitudine argumentorum victoriam referunt.

X L V.

Altera cura tibi fuerit quæcunque pararis
Argumenta, ſua vt detur finxiſſe figura,
Atque modo tali, qualem ratio ipſa loquendi
Exigat: hæc etenim momenti maxima pars eſt
Scire quibus torquere queas tua tela modis, vt
Viribus, & cunctis facilè vt ſis dexter in armis
Gymnaſia hac tua te poterunt in parte iuuare.
Illic nam Iuuenum Ratio exercetur, & illic
Ludicra proponunt Logici certamina, cauſis
Grande operæ pretium in cauſis, factura, nec vſquam
Palladiæ meruit quis maxima præmia palmæ,
Ni docti primùm deductus ab arte Magiſtri
Ingenij leuibus vires exercuit armis,
Edocti iaculum torquere, & cedere, & hoſtis
Oppoſitique minas, atque intentata cauere
Vulnera, quæque fugæ fuerint momenta, quibuſque
Temporibus premere, & conſtanti pectore pugnam,
Clamoreſque truces, atque ardua cuncta ſubire.

A D N O T A T I O.

Docetur hic ars veſtiendi argumenta proprijs figuris; vt his veſtita vim habeant, intrentque animos, & mentes Auditorum. Hæc eſt ex præſtantiſſimis dotibus, in quibus excellere oportet Oratorem. Neque enim ſatis eſt excogitaſſe rationes, niſi eaſdem ità proferat, vt ſuam exerant vim. Dialecticis eſt forma ſua, & ſignata, ſed valdè limitata, qua rationes efferunt, quibus contendunt oſtendere veritatem ſuorum effatorum. Oratoribus eſt amplior, eſt copioſior, neque intrà certos fines concluditur. Et propterea eſt difficilior. Facilis redde-

detur

detur (inquit Arias) *primò* ſi argumenta proferat Orator ſub ea figura, & tali modo dicendi. *Qualem ratio ipſa loquendi exigat*. Hoc ſi nouerit in praxim redigere Orator, vtique ſuis argumentis afferet pondus, quod illis debetur. Verùm ſicut difficile eſt id explicare; ità cenſeo facillimè ab illo poſſe Oratore comprehendi, qui beneficio ſui iudicij obſeruet quid contingat in ſermone familiari, & illis, quos natura donauit facultate quadam, & gratia dicendi. Hi ductu tantæ Magiſtræ probant quæ dicunt, & quæ ſunt ipſis contraria refellunt, non modis, figuriſque dialecticis, ſed alijs, quæ à ſuis affectibus ſuppeditantur. Hos imitetur Orator: ſciatque hominem popularem (quà popularis eſt) ferè ſemper aliqua figura ab aliquo affectu petita vti, ſub qua rationes ſuas producit, & argumenta. Scire autem qua figura ſit in ſingulis circumſtantijs rationes veſtiendæ, hoc eſt quidem iudicij, ſed tamen artis aliquid habere poteſt. Eccè autem illam. Figura dicendi (præſertim illa, quæ ad ſententias pertinet, ex quibus ſunt argumenta) definita fuit ab antiquo dicendi Magiſtro, dictumque nihil aliud eſſe, quàm Rationem veſtitam affectu. Quarè Orator, qui velit formare ſibi figuras rei conuenientes, videat in primis, quem affectum mereatur id, de quo agit. Si agat E. g. de Bruto Cæſarem perfidiosè aggreſſo, à quo beneficijs fuerat affectus innumeris; facilè cognoſcet illi odium deberi. Hoc vbi ſtatuerit, iam quærat aliquem effectum odij. Proh quot occurrent! Odium enim iraſcitur: odium execratur: odium imprecatur: odium deridet &c. Poſtquam hos effectus illius affectus adnotauerit, quo digna eſt res, de qua loquitur, efferat rationem, quam inuenerit, ſub formula effectus alicuius procedentis ab affectu, quem putauit deberi ſuæ cauſæ: V. g. execrationis, imprecationis, deriſionis &c. Quod ſi præſtiterit, omninò ſentiet ſe aptauiſſe figuram congruentem rei ſuæ; adeòque contorſiſse ſuum argumentum illa machina, quæ illi debebatur, & valida erit contrà ſuum aduerſarium. Quod autem hic oſtendi in affectu odij, poſsem oſtendere in alijs affectibus. Verùm id meo lectori relinquo faciendum. *Secundò* amandat Arias Oratorem, quem hic inſtituit, ad Gymnaſia, in quibus traditur ars benè, hoc eſt Rhetoricè, Oratorièque dicendi. Ibi (ſi præceptores muneri ſuo ſatisfaciant) erudiuntur adoleſcentes in Declamationibus, & Controuerſijs, Argumenta quidem, ſiue Themata falſa continentibus, veruntamen ità tractata, vt abundent figuris, etiam ſuprà neceſſitatem quæſitis, vt iuuenes aſſueſcant illas tractare: præſertim verò

coloratis, quibus nihil ingenioſiùs excogitari poteſt. Videat, Lector, Quintiliano attributas declamationes, & controuerſias, quæ apud Senecam ſunt. Videat etiam auctorem librorum ad Herennium, & Libanium ſophiſtam.

XLVI.

Non igitur magnos debet contemnere ludos
Orator, doctiſque operam præſtare Magiſtris
Quiſquis erit qui noſtra legat, noſtriſque moueri
Conſilijs putat eſſe aliquid: Nam ſi modò non te
Quidquam aliud poſſint Gymnaſia docta iuuare,
Illud non magnum credas, dignumque petitu
Quod trepidantem animum confirmant? Quemque pauorem
Ingens turba ſolet dare circumſpecta volenti
Dicere, ſeù quicquam in medium proponere, nullus
Hæc timeat primis quicunque aſſuebit ab annis
Certare in magnis ludis, grandemque coronam
Doctorumque ſenum cernat, iuuenumque virentum
Ora, & amicorum cœtus peccata paratos
Seruare, & lapſum exiguum ridere Sodalis?
Deſpiciat tamen hæc cuncta, intrepiduſque ruborem
Exuat, & dicat: maioremque eſſe coronam
Iam cupiat, vacua & doleat ſubſellia partis.

ADNOTATIO.

Digreditur (ſed cum vtilitate, & gratia) ad profectum, quem adoleſcens capere poteſt ex Gymnaſijs. Recenſet ruborem, qui excutitur à iuuene coacto dicere, exercendi ſe cauſa, in illis, coram ſenibus, & coram Iuuenibus: qui illò confluunt, non ſolum audiendi, animandique cauſa nouitium Oratorem, ſed etiam eius errores carpendi. Quibus illud emolumenti conſequitur, quod paulatim aſſueſcit tum multitudini (cuius conſpectum non exhorrebit, quandò ad illam erit in vera cauſa dicendum) tum prudentiæ, quam ſibi comparat ex ſuis ipſis, quos rideri videbit erroribus. Cætera ſunt manifeſta.

XLVII.

Argumenta igitur dicendi quærito noſtris
Præceptis: loca cuncta tibi monſtrata notabis,

Erut-

Eruериſque, & opes ingentes, commoda magna.
Illa tamen, qua formentur ratione, modoque
Conſule doctores Logices, qui cuncta docebunt
Argumentandi molimina: Certiùs illos
Hanc partem tractare vides, breuibuſque docere
Exemplis, breuibuſque modis, nam ſemper in arctum
Proponunt contracta tibi argumenta: Sed hæc tu
Liberiora dabis; namque hæc contracta loquendi
Forma valet partem rationis vincere, ſed non
Efficit interdum, ac viſa eſt nimis arida multis,
Conuenit atque Scholis tantum, quibus vſque laborant
Diſcipuli ſermone breui perdiſcere multa.

ADNOTATIO.

Modum conſtruendi, quæ dicuntur argumenta, tradunt ex inſtituto Logices Magiſtri. Ab illis iubet Arias hunc peti. Ea præſertim de cauſa, vt fiant ex arte, adeòque cuincant id quod oſtendendum aſſumitur. Monet tamen, Oratori non eſſe illa breuiter afferenda, ſed latiùs eſſe protendenda, vt fiant Rhetorica, & Oratoria. Erat hoc animaduertendum: multi enim decipiuntur, putantque ſatis eſſe, ſi dicant ad rem, rationeſque afferant intentum concludentes: quod omninò falſum eſt. Si enim forma deſtituantur Oratoria, nullo modo ad Oratorem ſpectabunt. Quare, qui à Logico diſcit (& diſcere debet) Syllogiſmum, eiuſque artificium: qui enthimema: qui exemplum: qui inductionem, & qui dilemma, iam vltrà progrediatur; & quod ſtrictim ab illis vſurpatur, ipſe extendat. Hac autem occaſione, vellem ego quoque lectori meo ſignificare, vt caueat, non ſolum à ſiccitate, & ieiunitate Logicorum, verùm etiam ab eorum ſubtilitate, & anxietate. Subtiles logici ſunt, gaudentque rationibus à longè petitis. Hanc ſubtilitatem vitabit (quam populus ſua intelligentia non aſſequetur) ſi argumenta petat à locis Topicis, quæ ſunt obuia, & facilis intelligentiæ. Sunt prætereà logici valdè anxij, & ſoliciti, vt conſequentia, quæ ab antecedente petita ab ipſis fuit, etiam alijs appareant. Proinde omnes librant voces, apiceſque vt, ità dicam, ipſos ad trutinam reuocant: nihilque admittunt quod veritati ad amuſſim non hæreat. Hanc anxietatem, & ſolicitudinem omninò oportet ab Oratore vitari. Alioqui fiet valdè moleſtus, & fiet Scholaſticus, neque (vt eſt) erit popularis. Quarè (vt decet virum doctum) vta-

tur argumentationibus, quas Logici docent, non autem modo, quem illi vſurpant. Argumentetur populariter, vt fit à cordatis viris, ſibique attentis in familiari, quotidianoque conuictu. Quis enim inficiabitur ab his ad rem non dici? Quis non valdè? Quis non fortiter? Quis non efficaciter? Et tamen ab illis abeſt Dialectica ſolicitudo, & anxietas. Quæ, inter cætera incommoda (quæ vincuntur à Dialecticis, quià ſunt proprij artificij, & opificij, adeòque grata) hoc parit ſummo conatu vitandum; Vt nimirum nimis attentum velint Auditorem. Hanc autem nimiam attentionem qui ſibi vellet; in primis laboraret incaſſum. Populus enim non eſt capax tam exquiſitæ attentionis. Deinde, ſi illam obtineret, vtique delaſſaretur Auditor, eiuſque caput obtunderetur, & odio haberet Oratorem, hæc ſibi mala parientem. Quarè laudi non poteſt ſibi vertere Orator, quod omnia ſua dicta propoſitioni cohæreant (ſi nihil aliud agat) neque quod oporteat ſibi attentiſſimum Auditorem eſſe. Quid igitur erit in illo ſummoperè commendandum? Hoc: ſi illa vtatur dexteritate in argumentando, vt ſuus Auditor, quàm minimè defatigetur. Addo, vt etiam ſi diſtrahatur (& ſanè diſtrahetur) etiam ſi dormitauerit (quod proculdubio continget) poſſit adhuc vim argumenti, & probationis ſentire. Mihi quidem legenti Tullianas Orationes, contingit animaduertere duo: Alterum eſt, ab eximio viro dici concludentiſſimè, adeòque Dialecticè: alterum id ab illo ità fieri, vt nihil omninò appareat ex dialectica anxietate: Imò non apparet dialecticum eſſe: & ea de cauſa, valdè laborant Magiſtri, dum iuuenibus conantur oſtendere cohærentiam, immò conſequentiam ſingularum Orationis partium. Vndè hoc? Quià maximus homo, ità dialecticè argumentatur, vt argumentationem dialecticam accommodet debili auditorum menti: ab illis eam attentionem nequaquam volendo, quam Dialectici. Idcircò diuertit, & redit, ludit, & ſerius fit: miſcet argumentationi narrationes: quædam etiam producit recreandi Auditoris cauſa, quæ proculdubio à rigore dialecticorum abhorrent, ſed Oratorio valdè proſunt theatro. Cauſidicos, & qui ſæculari agunt in foro, huic præcepto ſe conformare audiui Venetijs. Ab illo diſcedere (heù nimium!) audio frequenter eccleſiaſtici fori Oratores. Sæpiùs fiunt ſubtiliſſimi: ſæpius fiunt anxij, & ſoliciti; adeòque Auditorem fatigant, & fruſtrà fatigant; cum nullo pacto id aſſequi valeat, quod diligentiſſimè meditatum, & elaboratum, ſemel, & per tranſennam accipit; atque (vt plurimum) tempore, &

hora

hora importunis. Quis enim ignorat Conciones haberi die ad meridiem vergente? Quis etiam ignorat tunc eſſe ex negotijs defeſſos Auditores? Aut etiam inedia laborare, quæ facilè ſomnum conciliat? Propterea ſi fatigatis aliundè hominibus, nouam addat fatigandi cauſam Concionator, quam attentionem ſperare poterit? Hæc ſi benè perpendantur à meo Lectore, planè intelliget à multis peccari, quià ad populum afferunt ſubtilitates Dialecticas, & ab illo maiorem poſtulant attentionem, quàm ille poſſit præſtare.

XLVIII.

Nuda igitur ratio, ac tenuis proponitur illic,
Verbaque pauca nimis, tantum referentia rerum
Naturam exiguo molimine, nudaque ab omni
Ornatu; noſtro præſertim tempore, quando
Anguſtè effertur quæuis ſententia. Quondam
Ipſa hæc liberiùs multò, grauiuſque fluebant.
Conſtat Ariſtotelis libris, potiuſque Platonis,
Plutarchi, atque etiam ſcribentis plura Galeni,
Quos ſimul vtilibus videas iucunda parare,
Et res miſcentes doctas, & dulcia verba.

ADNOTATIO.

VRget id quod aggreſſus eſt dicere, ſpectatque ad dilatationem argumenti; ne logicum ſit in ore dicentis ad populum, ſed Rhetoricum & populare. Ait, hac ætate Philoſophos, eoſque qui de ſcientijs ſcribut, id facere ſtilo valdè preſſo, & arido, quod olim non eueniebat. Ariſtoteles, Plato, Plutarchus, & Galenus producuntur in medium. Apparet ex eorum ſcripſit eſſe doctos: apparet etiam non eſſe ſtrigoſos, & macilentos, & neſcientes loqui. Quod idem apparet in libris, quos Cicero edidit: qui cum ſint omni doctrina referti, ſunt etiam omni elegantia pleni, ità vt quæ videbantur Scholis tantum apta, fuerint accommodata ingenio populari. Cardinalis Sfortia Pallauicinus optabat hanc docendi in Scholis conſuetudinem renouari, interruptam, quià quo tempore corrupta fuit lingua latina, cathedras aſcenderunt homines qui illam neglexerunt: adeòque barbaras voces inuexerunt, & idioma ſibi fecerunt à populari diuerſum. Et inde euenit, vt paulatim, hac corruptela vim conſuetudinis accipiente, penitus omnis

omnis elegantia, ſuauitaſque tradendi ſcientias, aut euanuerit, aut etiam expulſa fuerit. Verùm ab hac ſpe valdè diſtamus. Omnia enim docentur ſine ornamento, adeòque ſine vllo oblectamento, quod reddat amabiles ſcientias. Nonnullis ab hinc annis, hæretici redierunt ad viam antiquorum. Incæperunt tradere ſuos errores ſtilo iucundo: ex quo obtinuerunt, vt occultetur venenum, auidèque legantur: & cum blandè ſe inſinuent, iam non tantum vt vera eorum doctrina, cæteroqui falſa creditur, ſed etiam ab indoctis amatur. Si verò aliquis quærat, vnde cognoſci poſſit, Doctorum (de quibus loquimur) libros eſſe nudos ab omni ornatu? Reſpondeo, quià carent illis artificijs ex quibus comparatur Orationis ornatus. Sunt autem hæc, quæ innuam poſtquam oſtendero quid ſit Ornamentum in genere. Eſt igitur ornamentum pulcritudo quædam ſuperaddita rei, ſine qua eſſe poſſet. Quo pacto dicuntur ornati parietes ab auleis, quæ pulcritudinem illis adiungunt, ſine qua adhùc eſſent parietes. In re noſtra, Ornamentum Orationis erit pulcritudo ſuperaddita ſententiæ, quam explicamus per verba, ſine qua adhuc maneret ſententia, hoc eſt ab Auditore intelligeretur. Certè ſi quis dicat: Deus eſt Optimus, id ſimpliciſſimè dicet, & ſine ornamento, intelligeturque ſententia illis verbis expreſſa. Iam fiet ornata, ſi addetur aliqua pulcritudo. Porrò pulcritudo addita Orationi eſt aliquid oblectans illum, ad quem Oratio dirigitur. Hæc oblectamenta deſumi poſſunt, *primò* ab ijs, quæ aures oblectant. Et hæc ſunt electio vocum, quæ magis auribus placeant quàm aliæ. Qua ratione voces ſonoriores, grandiores, faciliſque pronnunciationis ſunt meliores, quàm minus ſonoræ, grandes, arduæque pronnunciationis. Quò pariter ſpectant, quæ de numero harmoniam faciente præſcribuntur: & quæ de iunctura, de collocatione, de cæſis, membris, periodiſque ſolent oſtendi; & in vniuerſum figuræ Verborum. *Secundò* deſumi poſſunt ab ijs quæ phantaſiam. Ex quo capite ſi aliquis ad explicandam ſententiam (quæ ſine orationis ope manet in animo cæteris ignota, illique vni nota à quo fuit concepta) vtatur aliquo effectu ſenſibili (hoc eſt afficiente aliquem ex corporis ſenſibus) qui Phantaſiam feriat, quæ ſenſus communis eſt, percipitque omnia quæ à ſingulis corporis percipiuntur ſenſibus. Hinc ornamenta quamplura deſumunt Poetæ, conſueti phraſim ſuam conformare ex vocibus aliquid ſenſibile importantibus. Sic dicturi diem eſſe, dicunt Aurora in roſeis fulgebat roſcida bigis: in quo verſu omnia decerpta à ſenſibus, phantaſiam quoque recreant.

creant.

creant. *Tertiò* deſumi poſſunt ab ipſo Oratore. Tunc aliquis mos, & quidem bonus inſeritur Orationi; ſicque ornatur ſententia, quatenus Auditori reuelatur aliquid illi placens, nempè Oratorem eſſe benè moratum. *Quartò* deſumi poſſunt ab Auditore: quod fit cum aliquis in illius animo excitatur affectus; vnde ſententia explicatur per formulam pathos habentem. *Quintò* deſumi poſsunt à re, de qua agitur; quod propriè fit beneficio rationis, ſiue Logices; aperiendo aliquid in re latens, quod auditori placet, vel ſit aliquid vnde fiat acumen aliquod, gnomi aliquod, vel aliud quippiam ab ingenio eductum. Ecce varia capita Ornamentorum. Quibus cum deſtituatur in ſuis doctrinis Dialecticus, quà Dialecticus; hinc eſt eius Orationem (hoc eſt Voces complexas, & explicantes aliquam animi ſententiam) eſse nudam ab omni ornamento. Hæc obiter innuiſse ſufficiat de Ornamentis. Cæterum diligenter euoluenti bonos Oratores, Scriptoreſque, apparebit illos hoc artificio vti, quod docet ipſa natura liberaliter, ſiue ciuiliter educata. Certè quicunque vrbanitatem profitetur, quoties adit virum aliquem (ad minimum) ſe maiorem, illum compellat (etiam neſciens artem benè dicendi) formulis à conſueto diſcedentibus, & ornatis. Qua de cauſa à conſueto diſcedit? Hac vna; quià ſententiæ nudæ addit quidpiam ex ijs, quæ adnotaui: Saltem aliquid moratum: ſaltem aliquid patheticum. Quod præſtat etiam (prò ſua imbecillitate) quicunque vel ruſticus homo accedit ad alium ſuæ conditioni ſuperiorem.

XLVIII.

Et refert multum id, nam libera pectora tangunt
Impulſu dulci dicendi, & vincere mentem
Conantur, redduntque bonos, doctoſque viciſſim
Diſcipulos, moreſque regunt, animum quoque luſtrant.

ADNOTATIO.

NE videatur aliquid dixiſse inutile, numero ſuperiori, oſtendit vtilitatem, quam parit Scientia ornamentis veſtita. Valet enim ad motus animorum: valet ad mores: valet ad reddendos diſcipulos, bonos, & doctos. Quod cum contingit, enim verò ſunt firmiter, conſtanter, perſeueranterque boni: Sunt enim boni vi doctrinæ mentem ſtabilientis in veritate earum rerum, quæ bonum efficiunt hominem.

XLIX.

XLIX.

Hinc doctos Iuuenes videas, qui plurima paſſim
De rebus didicere ſacris, de moribus vſque
Plurima, ſed tenui, ac dura ſub imagine vocum
Hæc didicere, nec integris ſunt moribus ipſi,
Nec populos ſermone queunt perducere in alta
Mœnia virtutis, vel vita exempla probare.
Non igitur ſola eſt ratio diſcenda, ſed omni
Dicendi ornanda eſt ſpecie, ſuauique decore,
Vt placeat, ſubeatque iuuans penetralia noſtri
Pectoris, atque paret ſedes, intuſque medullis
Hæreat, & nullis vellatur viribus: Inde
Membra regat, cogatque ſequi pulcherrima quæque.

ADNOTATIO.

COnfirmat quæ hactenus docuit: aitque Iuuenes illos, qui didicerunt aut mores, aut res ſacras, ſed à Magiſtris ruditer illa docentibus, nec bonos imbuiſse mores, nec aptos fuiſse ad promouendos in bonis moribus populos. Credo hac de cauſa. Quia qui haurit eam doctrinam ſub rudibus Dialecticorum formis, haurit illam theorico ſolum modo, non autem pathetico. Modus theoricus habent vim docendi, non autem mouendi: neque mouetur aliquis à rudibus illis modis, ſed ab alijs cultum habentibus. Ratio eſt, quià hi amantur, non item illi. Amati verò penetrant in voluntatem, efficiuntque vt vno, eodemque tempore intellectus à doctrina erudiatur, & voluntas à ſuauitate dicendi tentetur. Ecce duabus (vt ità dicam machinis) vtitur qui dicit ornatè, & docet ornatè: vnica verò qui docet inornatè. Quid igitur mirum, ſi inexpertus vim Orationis ornatæ, illam neſciat adhibere apud eos ad quos egreſsus è Schola eſt verba facturus? Quid mirum ſi qui illam non adhibent, eorum animos non intret, non moueat, non vincat? Idcircò Societas Ieſu docet ſuos artem Oratoriam, vt hoc inſtrumento adiuti, efficaciùs poſſint in animis Auditorum infigere ſalutarem Euangelij doctrinam. Hoc commendatiſſimum velim cuicunque Sacro Oratori: quod & diſcere poterit ab ipſis, qui Sacri dicuntur libris, tum veteris, tum noui Teſtamenti: in illis enim quidquid docetur, theorico, & Scholaſtico modo nequaquam docetur, ſed valdè pathetico, & in

animos ſe inſinuante. Immò cum ſumma Verborum ſimplicitate, reperiet ornamenta ſententiarum prorſus Diuina, metaphoraſque adeò elegantes, vt apud prophanos non reperiantur illis æquales. Sancti verò Patres, qui primatum in eorum claſſe ducunt, elegantiſſimi, & ornatiſſimi ſunt; illi præſertim qui verba fecerunt ad populum. Vt ex his omnibus, quæ delibaui potius quàm enucleaui, meus tandem lector intelligat, contentum non debere Oratorem eſse ſola ratione. Nam ſi contentus illa eſſet, in quo differret à Logico?

L.

Hoc meus Orator curet rationis habere
Fundamenta, modos logicos, formaſque diſertas:
Liberiore tamen campo ſpatietur, & ipſam
Non ſit contentus RATIONEM vincere; tentet
Tentet, & hanc partem mentis, quæ libera nobis,
Et iuuet in primis ſenſus, ſpecieque loquendi
Alliciat, gratis commendans omnia verbis.

ADNOTATIO.

Finis imponitur doctrinæ ſpectantis ad ornatum argumentorum ex officina Logices petitorum. Doceturque Orator, ne ſit contentus Rationem (hoc eſt intellectum potentiam, quæ percipit res) peruincere, quod etiam ſit à Dialectico, ſed anhelet ad vincendam Auditoris Voluntatem. Hoc opus eſt Oratoris: qui ſemper aliquid vult aut fieri, aut non fieri ab Auditore. Neque enim orat, vt veritate manifeſtata, in illa ſiſtatur: Orat, & vera probare nititur, vt Auditor trahatur ad Voluntatem Oratoris; quod Dialecticus non curat; cui ſatis eſt theorema ſuum ità diſputando demonſtrare, vt cogatur antagoniſta ſibi cedere, faterique vera fuiſse tum prolata, tum probata. Verùm Orator finem ſuum non conſequetur, niſi Rationum ponderibus elegantiam quoque ſermonis addiderit.

L I.

Confirmare tribus continget partibus: Vna eſt
Vndique collatis, cauſæ fulcimina, rebus
Atque fidem præſtare tuæ, quocunque probare
Poſſe putes illud non prætermittere, quamuis

Non

Digitized by Google

Non manifeſta tibi reddatur cauſa, tamen ſit
Iuncta probabilibus rebus, quas ſcilicet ipſa
Aut ratio dederit cauſæ ingeniumque pararit
Vndique, & in tempus præſens produxerit, vt ſic
Ipſe fidem faciens vincas, palmamque reportes.
Altera pars cauſam firmandi eſt, optima rerum
Ponere non vllos ritus metuentia duros
Fundamenta, quibus connixa eſt cauſa, negari
Quæ nequeant vllis rationibus, atque perire.
Hanc confirmandi faciem, quæ viribus vſque
Nititur eximijs, poteris tu dicere Pondus;
Pondus enim cauſæ eſt magnum, nec cedere doctum.
Sed confirmandi pars tertia Firmamentum eſt,
Quæ noſtrum non fulcit opus, ſed concutit hoſtis
Collidens crebro fundamenta impete, nec non
Ictibus aſſiduis, inimicaque tela retundit.
Vt ſi ſe vitijs offenſum ſæpe queratur
Lutherus, & quædam non diſſimulanda videri
Chriſticolum populis, confingere qualia multa
Ipſe ſolet, cauſas prætexens turpibus auſis,
Criminibuſque ſuis: dicens quod ſcilicet illum
Vita Sacerdotum quorumdam offendit auara;
Accuſator ego contendam; crimine turpi
Non careas Martine tamen, namque omnia legum
Iuraque, faſque vetant paucorum crimina multis
Obijcere, & nullo diſcrimine perdere cunctos.
Magna Sacerdotum pars eſt (quod & ipſe negare
Haud poteris) quibus Officij eſt non infima cura,
Qui ſanctè, purèque colunt myſteria Diuum,
Vnde nefas tantum confundere protinus omne?
Eſtò igitur, non iuſta quidem ſit vita malorum,
Nempè Sacerdotum, ſed quis tu Luthere vindex?
Num deſunt, Sanctique Patres, Sanctuſque Senatus?
Num ſupremus abeſt Iudex? Num denique Iura
Non ſunt, quæ iubeant diros punire nocentes?
Horum nempè fuit, cunctos quos vindice pœna
Nouiſſet dignos compeſcere; præmia dignis
Reddere, cuique ſuum ius & ſeruare decebat:
Stulte, quibus cauſis, aut quo veſane colore
Criminis euites aciem, ſceleriſque notari
Effugias? Si cuncta Deum tu iura, hominumque
Confundis? Si Iudicibus, Patribuſque relictis

Sedi-

Seditione graui conturbas omnia? Nec vis
Pontifici parere ſacro, nec legibus vllis;
Exemploque tuo, ac verbo vis cogere vulgus,
Imperiumque auuerſari, & contemnere cuncta
Iura hominum: Diuinum etiam, ſanctumque timorem
Spreuiſſe, & laxas vitijs effundere habenas.
Scilicet hæc pietas fuit, & prudentia magna,
Atque Sacerdotum compeſcere crimina, nullos
Eſſe Sacerdotes, nullum voluiſſe Senatum,
Pontificem nullum, Prætorem denique nullum:
Vindicibus populum priuare, ac Religionis
Vincula diſcutere, & mundum ſine legibus eſſe;
Quod nec in Infernis ſæui penetralibus Orci
Poſſe manere putem; Nam quamuis Ordinis illic
Nulla ſubeſt ratio, quamuis Confuſio cæca
Illic ſit, ſua iura tamen ſeruantur & illic.
Nec temerè quiſquam tenebroſi in carceris antro,
Aut patitur ſæuas pœnas, aut triſtia damna:
Omnia ſunt firmata ſuis iam legibus: Abſque
Legibus, ipſa etiam Plutonia Regna perirent.

ADNOTATIO.

CVm tres partes elucidauerit Arias, quas Confirmatio agit, commoratus eſt diutius in tertia, quæ Firmamentum dicitur. Vtque ſolet, digreſsus eſt, impugnauitque planè Oratorio modo Lutherum, inſectatuſque illum tam acriter fuit, vt nihil habere potuiſset, quod reſponderet, ſi hæc audiuiſset contrà ſe dici. Adeòque præceptum ſuum exemplo à ſe conformato elucidauit.

LII.

Tres igitur ſunt hæ, quas Confirmatio partes
Verſat agens: Eſt vna FIDES*: eſt altera* PONDVS.
Eſt FIRMAMENTVM, *quod ſemper percutit hoſtes.*

ADNOTATIO.

BReuiſſima Anacephaleoſi hic repetuntur tres partes Confirmationis. *Prima* dicitur Fides: cuius munus eſt, omnia veſtigare, quæ aliquo modo prodeſse cauſæ poſsunt; effi-

cien-

ciendo , vt Auditor præſtet fidem Oratori , credatque ab illo vera dici . *Secunda* dicitur Pondus. Eius munus eſt hærere ipſis rationibus , quibus , vtpotè firmiſſimis , neque ab Aduerſario ſoluendis , cauſa innititur . *Tertia* denique Firmamentum dicitur ; & tota eſt , vt aduerſarium torqueat , illumque reſpirare non ſinat , omni ſpe amputata refellendi , quæ contrà ſe proferuntur .

L I I I.

Confirmat Rhetor formis perſæpe duabus .
Interdum firmans geminis dicenda figuris ,
Quas diſceptandi docta traducit ab arte .
Ille quidem ſæpè à ſimili , vel compare rerum
Natura accumulat quæ non timet eſſe neganda .
Hæc vbi conſtituit , ſtudioque latente probauit ,
Propoſuit prudens hoſti , iuſſitque fateri ,
Protinus , incautumque , inuitumque opprimit , atque
Propoſitam trahit in cauſam , & concedere cogit .
Hæc noſtris Logicis Inductio dicta figura eſt .
Sunt qui Exempla vocent ; ſed nos Exempla vocamus ,
Quando à Perſonis , Perſonarum quoque geſtis
Argumentandi vires inducimus : At cum
A reliquis rerum naturis pondera , vimque , &
Argumenta trahit , ſimplex Inductio tunc fit .
Hanc ſequitur Natura magis , formamque frequentat ;
Sæpiùs & minimum pars hæc producitur arte ;
Nam facile , & pronum eſt inducere : ruſtica turba ,
Et pueri inducunt : Dedit hoc Natura benigna
Omnibus expoſitum : Quarè & vis maxima in illo eſt
Ordine , nec Veneris minimum , minimumque decoris .

A D N O T A T I O.

AGit de Inductione (acturus deinde de Syllogiſmo) argumentatione valdè Rhetorica , valdeque populari . Diſtinguit Inductionem ab Exemplo : aitque Inductionem à rebus peti : Exemplum à Perſonis . Deinde docet Inductionem ferè à natura diſci ; eſt enim hæc argumentatio vel ipſis notiſſima ruſticis . Definitur à Cicerone Inductio in hæc verba : Inductio eſt Oratio , quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius , qui cum inſtituta eſt : quibus aſſenſionibus facit , vt illi dubia quæ-

dam

dam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſentit, probetur. Velut apud Socraticum demonſtrat Socrates cum Xenophontis vxore, & cum ipſo Xenophonte Æſchinem locutum. Dic mihi (inquit) quæſo Xenophontis vxor: Si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes; vtrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod ſi veſtem, & cæterum ornamentum muliebre pretij maioris habeat quàm tu habes; tuum an illius malis? Illius verò, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, virum ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpatia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus eſt; tuumnè equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod ſi fundum meliorem habeat, quàm tu habes; vtrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quod ſi vxorem meliorem habeat quàm tu habes, vtrùm illius malis? Atque hic Xenophon quoque tacuit. Poſt Æſchines quoniam vterque veſtrum (inquit) id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam quid vterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mauis habere; & tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maximè vis. Quare niſi hoc perfeceritis, vt, neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profectò id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multò maximè requiretis, & tu vt maritus, quàm optimæ mulieris ſis, & hæc, vt quàm optimo viro nupta ſit. Hic cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum; factum eſt propter ſimilitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi concederetur. Hæc Cicero lib. 1. de Inuentione.

L I V.

Altera forma, licèt naturæ in finibus orta eſt,
Artis habet magnam partem, ingenijque diſerti,
Et Vulgo ſemota magis, doctiſque propinqua,
Non aliena tamen penitus, non abdita Vulgo.
Namque vſus perſepè monet, tractatque frequenter
Hanc formam pueros inter, turbamque minorem,
Vt credas è Naturæ radicibus ortam.
Hæc nomen vulgare tenens à fonte Sororum
Auerſum, cupit offerri numeris, pedibuſque,

Aptius vnde illi Vates COLLECTIO, nomen
Fecerunt, Græcas perdocti exponere voces.

ADNOTATIO.

Tranſit ad Syllogiſmum, quem circumſcribit, cum quantitas metrica non patiatur proprio nomine in verſum hexametrum intrare; & proinde appellat illum Collectionem.

LV.

Ergò tribus conſtat Collectio partibus: Vna eſt
Maior habens claram lucem, rebuſque probandis
Conueniens: ſequiturque Minor, quæ Aſſumptio multis
Dicitur, Aſſumens quamuis conuincere partem.
Tertia pars Vulgo logicis concluſio dicta eſt:
Dicta quoque à multis intentio ſæpè Poetis.
Has tibi ieiuno tradit ſermone diſerta ars,
Quam logicen dicunt, tantum confingere ſueta
Argumentandi nudas ſine corpore formas.
Quas vbi Rhetoricis Orator ſæpè figuris
Ornaui dicens, verbiſque, modiſque decoris
Exbibuit, tantum Veneris perferre videntur,
Vt cunctos moueant ſenſus, ducantque, trahantque,
Ac rapiant cunctos, cunctorum & pectora pulſent.
Ipſum prætereà Logicum, magnumque probandi
Artificem fallant miratum tanta decoris
Munera, qui non agnoſcat ſua fila, ſuum nec
Incluſum ſentis vt opus, ſed Rhetoris omne
Eſſe putet, tantaque exardeat artis amore.

ADNOTATIO.

Arias ennumerauit propoſitiones, quibus conſtat Syllogiſmus, ſiue Collectio, eaſque appellauit nomine, quod illis indiderunt Logici, Maioris nimirum, Minoris, & Concluſionis: deinde alio, quo ſolent illas vocare Rhetores; Aſſumptionis, & Intentionis. Quæ cum clara ſint, nihil immoror in illis explicandis. Moneo tamen ab Oratore ſæpiùs mutari ordinem illarum propoſitionum. Dialectici primo loco ſemper ſtatuunt Maiorem, & ſecundo Minorem: Oratores confundunt, ſæpiuſque ab ipſa Concluſione incipiunt. Ratio eſt,

quia

quia populariter argumentantur, non autem Scholaſticè; voluntque vim Syllogiſmi à Logicis; ſed ab arte ſua volunt ipſam logicorum formam velari, ne appareat.

L V I.

In genere hoc, illud cupiam te aduertere. Lector,
Sæpè aliquam partem ſtudio properante relinqui
Huius quæ nobis dicta eſt Collectio, formæ.
Siue quod id ratio variandi poſtulet ipſa;
Seù vehemens petat id dicentis & impetus, vt qui
Feſtinet, damnetque moras, & feruidus hoſtem
Vrgeat: Enthymema illud dixere priores.
Nec genus aduerſum eſt primis, aſt cuncta ſecanda
Et contracta modò ſpecies, ſed viribus vna;
Ac librata pari momenti pondere; tantum
Commoda, & ad facilem captum, & torquerior apta.

A D N O T A T I O.

VTiliter monemur Enthymematis, quod etiam vocatur Syllogiſmus imperfectus. Familiare eſt Oratori Enthymema: Ratio eſt, quià magis accedit ad modum argumentandi, quo vtitur populus, raró Syllogiſmum vſurpans. Præterea ſæpè contingere poteſt Maiorem propoſitionem, aut eſſe nimis à longè petitam; & tunc excedit intelligentiam populi, qui hæc longè petita, cum ſint ſubtilia ipſe verò tardæ, pinguiſque mine ruæ, non aſſequitur: aut eſſe nimis propinquam, & obuiam; & tunc fiet Oratio loquax, dicenſque illa, quæ neceſſe non erat dicere: adeòque propter alterum ex his capitibus, ſæpè derelinquunt Oratores Syllogiſmum, atque vtuntur Enthymemate. Siue tamen vtantur Syllogiſmo, ſiue Enthymemate, numquam tamen Ornamenta dimittunt; quod inculcandum eſt, præſertim quià hac ætate ſunt plures, qui inuexerunt in ſuas Diſertationes modum argumentandi planè Logicum, & præferentem tres propoſitiones, omninò inſulſas: deinde ſubtiliſſimas producunt rationes; quas vbi dixerint ingenioſas eſſe, putant ſe notam mali Oratoris euitauiſſe: quaſi verò ingenium ſit totum illius Choragium, quod certè non eſt. Vult vtique ingenium, ſed ornamenta cœteris dotibus adiungens: ſine quibus non conſiſtit Oratio rethoricè elaborata. Vtitur ergò Orator Enthymemate libentiùs, & frequentiùs, quàm Syllogiſ-

mo. Vtitur etiam non rarò Epicheremate, quod eſt argumentatio vim Syllogiſticam, aut Enthymematicam vnica propoſitione complectens; quale eſt illud Poetæ ex ore Mercurij ad Æneam, ſuadentis, vt Carthagine abiret, in qua Vrbe certa mors imminebat, de qua ipſe dormiens non cogitabat: *Et potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?* Ecce Syllogiſmum, multò magis Enthimema contentum breuiſſimo Epicheremate; ſed robuſtiſſimo, & efficaciſſimo.

L V I I.

Artis opus proprium tandem, & pars optima reſtat.
Nunc referenda mihi, cuius ſine munere nullus
Orator dicendus erit: Fortaſſe diſertus
Quiſquam erit inuentis felix, atque ordine felix,
Cæteraque ingenij teneat præconia: laudem
Orantis tamen huic numquam concedere noſtra
Muſa velit, quicunque caret vel lumine tanto
Dicendi. Huic parti nomen feciſtis Athenæ,
Sæpè phraſim, quam Romano ſermone vocamus
Eloquium, ſiue huic affinia nomina voci
Tu mecum meditere, meis non apta Camœnis
Nec faciles ceſſura pedes in vincula noſtri
Carminis, obliquo cupiam ſeù tendere caſu
Retia, vel cupiam ductu concludere recto
Effugient, quocunque modo, labentur, & arctos
In numeros numquam venient, legemque ſeueram.
Vnum igitur nomen, quo rem nos ſæpè vocamus
Sit ſatis Eloquium, dum rem cognoſcimus ipſam,
Et partes, vireſque omnes numeramus: id eſt, quod
Conandum inſtitui, non artis nomina cuncta
Tradere, ſed facilem, ac dulcem pede carminis artem,
Efficere, & voces, & nomina tu tibi magnis
Cuncta voluminibus quæres, queis priſca virorum,
Et noua queis conſtat Sapientia; protinus artem
Cum teneas noſtram, mox cunctas conſule chartas.

A D N O T A T I O.

AGgreditur illa docere, quæ ſpectat ad elocutionem, quæ in arte Rhetorica eum ſibi vindicat locum, vt ſine illa nequeat aliquis laudem Oratoris mereri. Dicetur fortaſſe diſertus, hoc eſt ſciens diſſerere, ſciens raciocinari: Dicetur in-

ge-

genioſus, dicetur doctus; at ſi careat elocutione non erit Orator. Quid enim eſt Orator? Eſt vir oratione præſtans. Quid eſt Oratio? Ratio manifeſtata per Oris officium, hoc eſt loquelam: non tamen quocunque modo, ſed optimo, & præſtantiſſimo, qualem oſtendit ars vnica elocutionis; quæ quantum ſit Oratoris propria, ſuperfluum eſt pluribus oſtendere: ab eloquendo enim dictus eſt eloquens, immò ipſa eloquentia. Hoc eſt copioſè loquens, ornatèque Sapientia.

LVIII.

Eloquij præcepta tibi diſcenda paramus,
Quam partem certè Orator ſibi vindicat vnam.
Cætera fortaſſis naturæ munera dicas,
Aut accepta alijs referantur ab artibus; aſt hanc
Qua loquimur partem nulli debere fatetur
Orator, niſi Rhetoricæ, ſtudioque perenni
Dicendi: Hos tantum eſt aſſueta agnoſcere ſemper,
Nec fines alios emenſa eſt: prima tuetur
Lumina, priuatoſque lares, ſed nomina tanta
Hic habet vt meritò orandi ſibi præmia palmæ
Sola olim tulerit, tantum & dicendo valeret
Quiſque, huius quantum partis Veneremque, modumque
Perciperet ſtudio, aut vſu, atque in publica ferret
Commoda; finis enim cunctis hic artibus vnus.

ADNOTATIO.

ITerum commendat Oratorem ab elocutione, quæ adeò eſt illius propria, vt nemo illam auſus fuerit adhuc illi contendere. Simul docet hanc parari à ſtudentibus Rhetoricæ; & facilem reddi ab illis, qui ſe dicendo exercent. Si enim vnquam verum eſt adagium, Cytharizando fit Cytharædus; hic certè veriſſimum eſt; loquendo ad leges Rhetorum fieri eloquentem.

LIX.

Totum igitur genus hoc, noſtro quod nomine, & arte
Diſcimus Eloquium, cuius momenta putamus
Maxima, non multis id conſtat partibus: Id tu
Mente, animoque queas facilè comprehendere; namque
Membra duo eloquij formam, totamque figuram

mo. Vtitur etiam non rarò Epicheremate, quod eſt argumentatio vim Syllogiſticam, aut Enthymematicam vnica propoſitione complectens; quale eſt illud Poetæ ex ore Mercurij ad Æneam, ſuadentis, vt Carthagine abiret, in qua Vrbe certa mors imminebat, de qua ipſe dormiens non cogitabat: *Et potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?* Ecce Syllogiſmum, multò magis Enthimema contentum breuiſſimo Epicheremate; ſed robuſtiſſimo, & efficaciſſimo.

L V I I.

Artis opus proprium tandem, & pars optima reſtat
Nunc referenda mihi, cuius ſine munere nullus
Orator dicendus erit: Fortaſſe diſertus
Quiſquam erit inuentis felix, atque ordine felix,
Cæteraque ingenij teneat præconia: laudem
Orantis tamen huic numquam concedere noſtra
Muſa velit, quicunque caret vel lumine tanto
Dicendi. Huic parti nomen feciſtis Athenæ,
Sæpè phraſim, quam Romano ſermone vocamus
Eloquium, ſiue huic affinia nomina voci
Tu mecum meditere, meis non apta Camænis
Nec faciles ceſſura pedes in vincula noſtri
Carminis, obliquo cupiam ſeù tendere caſu
Retia, vel cupiam ductu concludere recto
Effugient, quocunque modo, labentur, & arctos
In numeros numquam venient, legemque ſeueram.
Vnum igitur nomen, quo rem nos ſæpè vocamus
Sit ſatis Eloquium, dum rem cognoſcimus ipſam,
Et partes, vireſque omnes numeramus: id eſt, quod
Conandum inſtitui, non artis nomina cuncta
Tradere, ſed facilem, ac dulcem pede carminis artem,
Efficere, & voces, & nomina tu tibi magnis
Cuncta voluminibus quæres, queis priſca virorum,
Et noua queis conſtat Sapientia: protinus artem
Cum teneas noſtram, mox cunctas conſule chartas.

A D N O T A T I O.

AGgreditur illa docere, quæ ſpectat ad elocutionem, quæ in arte Rhetorica eum ſibi vindicat locum, vt ſine illa nequeat aliquis laudem Oratoris mereri. Dicetur fortaſſe diſertus, hoc eſt ſciens diſſerere, ſciens raciocinari: Dicetur inge-

genioſus, dicetur doctus; at ſi careat elocutione non erit Orator. Quid enim eſt Orator? Eſt vir oratione præſtans. Quid eſt Oratio? Ratio manifeſtata per Oris officium, hoc eſt loquelam: non tamen quocunque modo, ſed optimo, & præſtantiſſimo, qualem oſtendit ars vnica elocutionis; quæ quantum ſit Oratoris propria, ſuperfluum eſt pluribus oſtendere; ab eloquendo enim dictus eſt eloquens, immò ipſa eloquentia. Hoc eſt copioſè loquens, ornatèque Sapientia.

L V I I I.

Eloquij præcepta tibi diſcenda paramus,
Quam partem certè Orator ſibi vindicat vnam.
Cætera fortaſſis naturæ munera dicas,
Aut accepta alijs referantur ab artibus; aſt hanc
Qua loquimur partem nulli debere fatetur
Orator, niſi Rhetoricæ, ſtudioque perenni
Dicendi: Hos tantum eſt aſſueta agnoſcere ſemper,
Nec fines alios emenſa eſt: prima tuetur
Lumina, priuatoſque lares, ſed nomina tanta
Hic habet vt meritò orandi ſibi præmia palmæ
Sola olim tulerit, tantum & dicendo valeret
Quiſque, huius quantum partis Veneremque, modumque
Perciperet ſtudio, aut vſu, atque in publica ferret
Commoda; finis enim cunctis hic artibus vnus.

A D N O T A T I O.

ITerum commendat Oratorem ab elocutione, quæ adeò eſt illius propria, vt nemo illam auſus fuerit adhuc illi contendere. Simul docet hanc parari à ſtudentibus Rhetoricæ; & facilem reddi ab illis, qui ſe dicendo exercent. Si enim vnquam verum eſt adagium, Cytharizando fit Cytharædus; hic certè veriſſimum eſt; loquendo ad leges Rhetorum fieri eloquentem.

L I X.

Totum igitur genus hoc, noſtro quod nomine, & arte
Diſcimus Eloquium, cuius momenta putamus
Maxima, non multis id conſtat partibus: Id tu
Mente, animoque queas facilè comprehendere; namque
Membra duo eloquij formam, totamque figuram

Perficiunt : Vnum eſt ſelectis omnia verbis
Dicere, queque tua non ſint nimis abſona lingua:
Seù tu Romano cupias, ſeù dicere Graio,
Hiſpanumuè forum dicens, Gallumuè frequentes:
Seù Magis Indorum cupias impellere gentem
Dicendo, ſeù Germanos de Religione
Compellare pares: Namque omnibus omnia linguis
Artifici proferre modo prohibet nihil, etſi
Barbara, & à noſtro nimium diſtantia Cœlo
Gens fuerit, Græci penitus rudis, atque latini
Sermonis; tamen hæc nunquam fraudata loquendi
Vſibus egregijs, ipſorumque auribus apto
Verborum, dulcique ſono, gratôque lepore.
Herculeum quondam eloquium mirata vetuſtas
Gallica, qua potuit propellere pectora dictis,
Inque aures, docta connectere vincula, lingua;
Frænaque in immanes populos, queis tota moneri
Turba hominum vociſque ſequi moderamina dicta eſt.

ADNOTATIO.

PRimum caput oſtendit parandæ elocutionis Arias; docetque pendere ab electione Verborum, ſiue vocum. Qui enim vult benè loqui, hunc oportet non temere omnes vſurpare voces; ſed relictis, quæ non ſunt bonæ, illis ſubrogare bonas. Ne autem videretur hoc præceptum concludi intra fines, Latinæ, Græceque linguæ, monet illud extendi ad cuiuſcunque Nationis ſermonem: Vnicuique enim ſuus eſt lepor, ſua Venus, ſua gratia loquendi.

LX.

Barbara Theutonicis lingua eſt, colliſaque multis
Partibus, & noſtris omninò diſſona verbis;
Sed tamen inuenit, dicendo, verba, modoſque
Lutherus (heù dirum noſtro quoque tempore monſtrum!)
Religionis onus Sanctæ, & teterrima peſtis,
Quemque Giganteo conceptum ſemine tellus
Sæua paraturum in Sanctos molimina Diuos
Edidit anguineo perfundens ora veneno.
Hic ergò inuenit, dicendo, verba, modoſque,
Queis falſum ſuadere (nefas) corrumpere Chriſti

Ius potuit, populoſque ſuis erroribus actos
Præcipiti ſtygios curſu propellere in omnes.
Tantum igitur ſtudium linguæ, patrijque leporis
Contulit huic, quamuis vocum ſit barbarus vſus,
Vt, non vera, tamen turpi temerarius auſu
Suaſerit, & multis populis perſuaſerit, vſque
Ad gladios, igneſque rogi, & diſcrimina mortis
Maxima, quæ noſtro perpeſſos cernimus æuo.
O ſuperùm veneranda cohors, auertite veſtris
E populis immane nefas, dirumque furorem,
Ne ſerpat contacta lues, atque impleat Orci
Non exoratas vndas, ſtygiamque paludem:
Inque ipſum ſceleris tanti, fraudiſque nefandæ
Auctorem extremo concluſum carceris antro
Fulmina, tela, faces ſæuas, igneſque perennes,
Et volucres, furiaſque omnes, atque omnia tandem
Tormenta, & triſtes cunctas immittite pœnas.

ADNOTATIO.

VT excitetur quicunque ad Vocum delectum, ex quo Elocutio comparatur, profert in medium hæreſiarcham, cœteroqui æterno, infamique ſilentio damnandum. Hic eſt Lutherus. Gente fuit Theuton. Lingna Theutonica aſperior videtur exteris. Ille tamen vir ſceleſtiſſimus, ingenio, & arte dicendi abuſus, illam valdè deliniuit, reddiditque ſuauem. Quis iam deſperet idem conſecuturum in alio ſermone, qui ſit Theutonico dulcior? Excurrit deinde in vituperium hominis, & in iuſtiſſimas propter damnum Religioni catholicæ à tanto monſtro illatum querelas.

LXI.

Sed redeo, nedum commotus pectore acerbo
Tot maledicta, tamen minus hanc explentia mentem
Accumulem. Dabitur tempus, quo falſa profeſſos
Confringam, validiſque impugnem multa lacertis.
Tu tantum Dux eſto meis Chriſte optime votis,
Nazaridum decus æternum, verique, bonique
Auctor, & infernis Numen trepidabile Regnis.

ADNOTATIO.

Redit ab incæpta diſgreſſione, & inuectiua contra Lutherum, quam æſtro raptus poetico incæperat. Cœtera ſunt manifeſta.

LXII.

Eloquij pars vna tibi conſtabit in ipſo
Verborum ſatis electu, curaque petito
Iudicio: neque enim, tibi quæ ſeſe obuia cuncta,
Obtulerint mox admittes, cupieſque referre.
Multa tibi penſanda prius, voluendaque multa,
Vt referas, ipſis coniuncta, & commoda rebus:
Cuncta quidem nouiſſe volo, vel & vltima, noſtrum
Verba Oratorem: tamen hæc ſibi credita certis,
Diſcretiſque locis cupiam, ſi quandò parabit
Dicere, vt inueniat proprijs quadrantia cauſis:
Nulla etenim vox eſſe poteſt, modò prodita conſtet,
Et certo ſignata vſu, quæ ſola vagari
Debeat incerta, aut nulla ſociabilis anſa.
Sunt propriæ ſedes cuique, & loca commoda cuique.

ADNOTATIO.

Cognitionem omnium vocum requirit Arias in Oratore, vt, prò opportunitate modò his, modò illis vtatur. Et monet prudentiſſimè, nullam eſſe vocem, quæ ſuo loco poſita, vtilis, immò iucunda eſſe non poſſit. In hoc autem ſita eſt Oratoris induſtria, vt acri iudicio, & ab experientia, librorumque lectione limato, ſciat hanc opportunitatem vocum cognoſcere. Vtcunque enim ſit vilis, ſit exilis, ſit abiecta vox aliqua, ſi tamen prudenter vſurpetur, elegantiam habebit ex ipſa vilitate, exilitate, abiectione. Quid vilius Vomitu? Et tamen illo vox à Cicerone tanta gratia in Marcum Antonium fuit adhibita, vt plauſum reportauerit, & aduerſarium altis vulneribus ſauciatum cum ſuo rubore dimiſerit.

LXIII.

Hæc igitur voluenda tibi non vltima cura
Traditur in noſtram quiſquis diuerteris artem,

Vt tibi cunctorum Verborum regula certa
Conſtet, & ad qualem legem, finemque, modumque
Pertineant prudens diſcernas, inque tuum ius
Diſpoſitis ponenda locis tibi cuncta recondas:
Tum metire, ſuo cum tempore res petet vltrò
Quæ rebus quadrent ipſis, iungantur & aptè,
Ne rerum pars nuda breui ſit nomine, & vltrà
Promineat tenuis ſpectanda, & voce minore
Eleuet, atque graues cauſas, & pondera rerum.
Neù maius nomen, grauiuſque, & viribus impar
Indideris rerum: ex Nano faciendo Gigantem;
Nec deceat, ſed & ipſa ſuo cum nomine parua
Res cadat, inque ſinu pendens, reuolutaque lato
Ridiculam ſpeciem, vanum quoque præbeat vſum.
Verba igitur grauibus rebus quadrare recuſant
Exigua, & vitium, magnumque admiſſa ruborem
Concipiunt ſummas non attingentia partes.
At contrà leuibus rebus componere magna
Nomina ridendum eſt; ceù tentes fundere longis
Vtribus humorem exiguum: Sonat intus, & vſque
Voluitur, extremas ſemper verſatus in oras:
Cætera vel vento comples, vel inania linquis.

ADNOTATIO.

MVltus eſt in commendanda hac prima electione vocum, ità vt grandibus rebus voces aptentur grandes; & exiguæ exiguis. Non eſt ſuperuacanea hæc commendatio; quià verè peccatur à neſcientibus artem in hac cura. Dum enim ſoliciti ſunt de ſermone emendato, hoc eſt grammaticali, ne per vmbram quidem ſuſpicantur id, quod hic monet Arias: quod tamen eſt magni faciendum. Opus non habet hoc præceptum longiore commentatione. Vnum habeo, ad quod horter adoleſcentes. Legant bonos ſcriptores, & præ omnibus Marcum Tullium, planèque deprehendent hanc viam ab illo Oratore calcari. Res videtur plena faſtidij, & laboris: verùm paulatim manſueſcit, fitque adeò dulcis, & familiaris, vt procedente tempore, ſpontè veniant ad calamum voces, & quidem illæ ipſæ, quæ petuntur ab argumento.

LXIV.

Sint tibi nota prius, dicenda, orandaque cuncta.
Alter, & inde labor, quo ſint ſermone ferenda
Proſpicere, & paruis componere tantula rebus
Nomina; ſed grauibus rebus coniungere magna
Verba pares, formis, ſpatiiſque capacibus apta.
Si mediocris erit res, ſint mediocria vocum
Pondera; ne quando deſcribis prælia propter
Arbuſta, & ſalices glaucas, lymphaſque liquentes
Inter barbatos hircos, capreaſque fugaces,
Hæc pugnare feras quàm forti pectore, & armis,
Sed præſtare canas ſaltu, cornuque ferire.
Neù rurſum Regumque, Ducumque micantia dicens
Pectora, bellorum vires, & pectora ſæua,
Hìc, dicas, fugit, hic currit, contingit, & illum
Percutit, atque manus imponit, calce, feritque.
Natura inuenit nobis res: nomina rebus
Commodà nos ratio, atque vſus reperire coegit.
Iudicio quærenda igitur, cauſiſque probanda.

ADNOTATIO.

Nihil vtilius dici poterat ab Aria noſtro. Monet igitur Oratorem, vt prius quàm admoueat manum calamo, cogitet de qua cauſa; ſiue de quo argumento ſit verba facturus. Ex hac enim præmeditatione conſequetur, vt cogitet etiam de verbis opportunè eligendis. Qui ſecum faxit, id omninò illi continget, quod adagio circumfertur: Currus trahit boues. Si hanc viam ineat, cauebit iam maximum in Oratione abſurdum, vſurpandi videlicet voces magnas in tenui: rurſumque tenues in magno argumento. Rem autem ſubijcit oculis proponendo duplex certamen: aliud exile, quod euenit inter capras, & hircos; alterum grande, quod agitur inter Duces, & Reges. Quid poteſt fingi magis ridiculum, quàm primo aptare voces cubitales, ſecundo digitales? Quare poſt expoſitum vtrumque certamen concludit: Voces eſſe iudicio examinandas, vt quadrent cauſis explicandis.

LXV.

L X V.

Sed tamen & proprias voces, & nomina linguæ
Quærere præmoneo, peregrinaque cuncta cauere
Abſona ſermoni, & nimium diſtantia vulgi
Auribus: illa etenim non intellecta parabunt
Vtile nil: laudis dicenti prætereà nil:
Tantum affectantis nomen, ſeſeque parantis
Oſtentare alias voces, & nomina doctum.
Quod vitium fuge tu quiſquis mea carmina laudas,
Atque artem cupis orandi pertingere. Nam, cur
Si ſuadere paras alijs res, vteris iſtis
Vocibus, & Clario dignis interprete, vel quos
Reſpuat, eluſum dum ſeſe iudicat abs te
Auditor, tamquam cupias oſtendere, voces
Quas tenet is nimium communes; te modò doctum
Produxiſſe nouas, quas non intelligit ipſe?

A D N O T A T I O.

INculcatur Oratori futuro vſus vocum propriarum illius linguæ, quam loquitur. Alioqui ſi hac proprietate careat, eius Oratio non erit popularis; adeòque peccabit contrà ſuum officium, à quo monetur, vt ſit vir popularis, & populariter (hoc eſt ad captum populi) verba faciens. Monetur etiam, vt peregrinas voces, & vſu detritas, & antiquatas, & huiuſmodi populo ignotas euitet. Idque duplici ex capite. Primò enim apparebit affectatus; quo vito nullum eſt odibilius: præfert enim curam, attentionem, & ſolicitudinem oſtentandi ſe, & alijs ſe anteferendi. Secundò contemptum neſcio quem auditorum oſtendit: quaſi velit is, qui ſic loquitur, declarare ſe vnum ſermonis gnarum, reliquos non item. Quo pacto conſeruabit beneuolentiam, quam in Orationis exordio ſibi ſtuduit comparare? Adde ſic futuram Orationem valdè obſcuram. Vtinam hoc vitium ab omnibus vitaretur! Certè multum hinc damni reſultat in cauſam quæ tractatur. Quod ſi cauſa ſit pia (qualis eſt apud omnes Sacros Oratores) quis oculo ſicco patiatur Oratores, vanitatis cauſa, illam prodentes?

LXVI.

LXVI.

Sic nuper Iuuenes (vaniſſima pectora) noſtri,
Quorum fortè tibi ſunt cognita nomina, Gaſpar,
Neſcio quid magnum egregijs virtutibus auſi,
Scriniaque, & folles defraudauere paternos,
Atque auri quodcunque ſenex contraxit auarus
Eripiunt, cunctaſque parant inuiſere partes
Orbis, & immenſos terræ, pelagique labores
Durare, vt tandem rerum prudentia maior
Viſendi ſtudio, doctis, cupidiſque paretur;
Neuè domi ſegnis, rudis, atque inopina ſenectus
Occupet, & vitam videatur ducere inertem.
Italiam fato profugi, ligurinaque vix dum
Littora calcarunt, cum iam remeare, lareſque
Exoptant proprios, ſaturi, feſſique laborum:
Dulcis amor patriæ: patriam repetamus amici,
Deſertoſque foros, & dulcia fercula Matrum,
Quas nimis (heu!) mœſtas facimus, lacrymaſque perennes
Cogimus, & triſtes pro nobis edere planctus.
Iam ſatis audendo, terræque, mariſque repertum eſt,
Dum iuga ter Phœbe minuit, ter cornua complet.
Iam tribus (heu nimium!) lunaribus abſumus annis.
Talibus inde domum dictis, patriamque reuiſunt,
Miranturque alias facies, & pondera rerum
Mutata, & quas iam virides videre profecti
Arentes nimium meſſes caneſcere; quodque
Creuerit in longos tunc nata cucurbita ramos.
Iamque minus docti Iuuenes, rerumque periti,
Nil niſi inauditas voces, noua nomina rerum
Italico accentu crepitant, damnantque paternos
Sermones, & verborum formamque, ſtruemque,
Noſtrorum, inuidiamque mouent, cum cætera turba,
Turba puellarum, & iuuenum mirata loquentes
Succinit, & tales iam concrepat anxia voces.

ADNOTATIO.

ID, quod euenire ſolet quibuſcunque (qui parum ſapiant) cuiuſcunque gentis Iuuenibus, attribuit ſuæ, Hiſpanæ nimirum, auctor Hiſpanus. Et opportunè ad reprehendendam affe-

affectationem illorum Oratorum, qui derelictis patrij ſermonis vocibus, peregrinas, obſoletas, & vulgo ignotas vſurpant. Non egent elucidari verſus, quos hoc numero Lector peruoluit. Proficuum tamen puto, ſi addidero, maximam apud magnos Oratores, & ſcriptores curam fuiſſe, vt omnibus intelligerenturquæ, aut dicebant, aut ſcribebant. Quàm rarò opus eſt vti Calepino, vt intelligatur Cicero, Virgilius, Liuius, Cæſar, & cæteri, ſine controuerſia, maximi viri? Qua de cauſa? Quia ſtuduerunt popularitati Sermonis. Et ea quoque de cauſa non miſcuerunt proprio Idioma peregrinum: neque enim græcas ſententias E. gr. inſerit Cicero ſuis ſcriptis (excipe epiſtolas, quas ad doctiſſimum ſcribit Atticum, adeòque nullo labore intellecturum linguam græcanicam) neque Liuius, neque Cæſar. Immò neque Sancti Doctores Eccleſiæ, qui melioribus vixerunt ſæculis. Alta mente infixum gerebant, ſe loqui ad ſuos: & proptereà opus eſſe eorum vti ſermone. Quod (heù nimis!) cum à noſtris ſine neceſſitate, non ſeruetur, immò libentiſſimè excurratur in linguam extraneam (talis nunc temporis eſt latina) impleanturque Sacræ Conciones dictis latinè prolatis, vellem animaduerterent, an hæc pompa vtilitati Auditorum conferat? Pompa (inquam) non autem vtilitas.

LXVII.

Noſtra ſit at numquam ſermonem linquere cura,
Vocibus & patrijs cuiuſuis dicere linguæ:
Nec, niſi vel rerum nouitas, cum nomina, reſque
Sunt aliena, vltrà, noua nos inducere cogat;
Vel ſaltem, ſi pulcra ſubeſt ſententia linguis
In reliquis veniam poſſit concedere quiſquis
Audierit; ſed rara tamen, quamque approbet vſus;
Nec ſe ſe oſtentans, vt factis commoda noſtris,
Atque decens, & mox dictis clareſcat ab ipſis.
Quiſquis eris vocum nimium ſtudioſe nouarum,
Dedecus, inuidiamque tibi dennuncio, ſi non
Sint accepta tuis inuenta vocabula curis,
Et modicam laudem ſi ſint accepta: Parabis
Vitare ingentes igitur, caſſoſque labores.

ADNOTATIO.

EVndem clauum figit, & valdè commendat abſtinentiam à vocibus peregrinis: deinde etiam à nouis. Si quas autem huiuſ-

huiuſmodi adhibuerimus, hoc & faciendum eſt prudenter, ne videantur quæſita, ſed ſpontè venientia, & neceſſaria. Tunc enim vitatur affectatio; maximum, vel in ipſa virtute, etiam morali, vitium. Certè primi, extra omnem aleam, Scriptores, ab hac peſte procul abſunt: eorumque cura eſt, vt cum vtantur maxima in dicendo, ſcribendoque cura, nolint tamen apparere eam curam adhibere. Quapropter cum diſſimulent artem, ſæpè contingit ab ineruditis putari illos arte deſtitui: neque enim animaduertunt veriſſimè ab illo cantatum fuiſſe, qui cecinit,

Si latet ars prodeſt, affert detecta pudorem.

LXVIII.

In verbis etiam antiquis eſt gratia maior,
Et grauitas, ſi rara etiam, ſelectaque ſi ſint.
Nec curæ ſuſpecta nimis, ſed credita caſu
Oblata, aut proprio dicentis cognita in vſu.

ADNOTATIO.

Facile eſt in aliam affectationem incurrere ſpectantem ad voces antiquas. Hanc eſſe cauendam hic monemur: & rarò inuehendas eſſe has voces, & cum illa, tum cautela, tum parſimonia, immò raritate, quam indicat hoc loco Arias. Labuntur (neſcio qua de cauſa) in hunc ſcopulum ſenes, præſertim eruditi: qui cum cæteroqui florente eorum ætate, ab hoc furfure abſtinuerint, annis ingraueſcentibus, voces amant antiquas, & obſoletas inuehere. Fortaſſe quia omne ſimile appetit ſuum ſimile. Vel etiam quia putant ſe beneficio ætatis eſſe tantæ auctoritatis vt poſſint in theatrum educere voces illas, quæ dudum ab illo fuerunt excluſæ.

LXIX.

Compoſitis ſeruandi eadem, ratioque, moduſque:
Vnica compoſitis felix eſt Græcia verbis.
Pluribus vna modis voces committere multas
Auſa, ſed obtinuit longo vſu, dum ſibi laudem
Ambitioſa parat, dum multaque dicere tentat.
Has tibi diuitias inuidit cætera turba
Linguarum. Parcit multum componere ſermo

Ne-

Nomina Romanus: tantum compingere verba
(Non tamen & temerè) aſſuetus; nam temperat, & ſe
Cogit in anguſtas leges, contenta paratis
Vocibus, inuento cuiuis inimica recenti
Itala lingua quidem vocum ſplendore, modiſque
Et numeris diues, tenuis componere tantum.
Gallia nominibus doctas imitatur Athenas
In componendis: Germania barbara, nobis
Ignota, & de qua nullum promittere poſſum
Iudicium, tantumque paro proponere linguas,
Quas didici, & teneo. Patrij ſermonis egeſtas
Nulla quidem, quamuis multis Hiſpania linguis
Diuiſa eſt; at cuique tamen ſua munera ſunt ſat.
Copia nulla deeſt Verborum, nullaque rerum,
Dum modò non deſit, qui rectè deligat vſus,
Sed nimium tenuis conceſſa licentia nobis
In componendis tum verbis, tumque nouandis.

ADNOTATIO.

NOnnulla docemur, quæ pertinent ad voces ſimul coniungendas, ità vt ex duabus, & etiam tribus coaleſcat, aut vnum nomen, aut vnum Verbum. Græci feliciſſimi ſunt in hac compoſitione, vt patere poteſt ſcientibus eorum linguam. Latini amantes grauitatem, & alieni ab oſtentatione ingenij, & ab omni Vanitate, quæ curam declaret ambitionemque) declinant compoſitionem hanc. Quid faciant cæteræ linguæ, patet ex verſibus ſuprà allatis.

LXX.

VTERE IVDICIO in cunctis, penituſque memento
Orandi non eſſe tibi leue munus, vt inde
Securo liceat dormire, & ſternere in aurem
Vtramque. At nimio ſtudio, curaque paranda
Multa tibi, non res ſolum ſed nomina: voces
Multimodæ, quarum cauſas, & pondera doctus
Proſpicias, & certa pares in tempora quidquid
Perpenſum, lectumque tibi, vel compoſitum ſit.
Nam quo alito ſperes, prælo peruincere cunctos
Dicendo, magnamque tibi contendere palmam?
Cum pariter valeant omnes coniungere voces,

Et motus, & cuncto animi meditata referre,
Si non aſſiduam curam, iuſtumque laborem
Impendas verbis, ac rebus protinus illis,
Quæ temerè, & nullo ſtudio profundere nouit
Cætera, vulgarem rapitur dum turba, per vſum?

ADNOTATIO.

MEminerit Orator, ſe Oratorem eſſe: hoc eſt hominem, qui profitetur de quocunque argumento dicere benè, ſapienter, ornatè. Meminerit ſe dicere ad populum, hoc eſt ad omnes, qui Ciuitatem componunt: neque enim Populus plebem tantùm complectitur, ſed quotquot in Ciuitate viuunt, neque coarctantur in Scholis. Hæc duo ſi recordetur Orator, vtique ſegnis non erit, ſed valdè ſolicitus, vt ſui muneris dignitatem tueatur; animaduertendo, ſe patere iudicijs & linguis tantæ coronæ, quantam videt in populari Auditorio. Quod vbi præmiſit Arias, mox hortatur hunc hominem, qui Orator dicitur, vt comparet ſibi intra ſuæ domus, lycæique parietes, aſſiduo ſtudio copiam rerum, & verborum. Ne videlicet, vbi ſe obtulerit neceſſitas dicendi, ſterilis appareat, & inops: adeòque cogatur eadem repetere, & eamdem rem iiſdem vocibus phraſibuſque veſtire. Ego eram Auctor iuuenibus, quos erudiebam in arte benè dicendi, vt antequam ſtylum admouerent argumento cuilibet, ſecum reputarent, ecquid eſſet illis frequentiùs nominandum. Quod vbi cognouiſſent, ſeponerent, nomina, verba, & cæteras formas eidem congruentes, vt parati eſſent ad variandos modos dicendi. Quot modis Virgilius intrà paucos verſus, nominat equum Troianum? Si hanc copiam non habeat Orator, vix differet à cætera turba artem dicendi neſciente. Omnes enim animi ſenſa aperiunt loquendo, ſed eadem repetendo verba; eaſdem iterando formas &c. quod quià paupertatis eſt, idcircò non ſapit, & contemptum parit: & qui ſunt illi obnoxij, laudem Oratoris non merentur. Igitur, ſi Oratorem ſe profeſſus in eaſdem miſerias inciderit, aut nullus, aut triobolaris Orator habebitur.

LXXI.

Vtere compoſitis tandem, componere parce.
Nec nimis auriculis credas, examina vulgi
Te fallent: Nam ſæpè ſolet noua nomina vulgus,

Et modò compoſita prægrandis admittere plauſu.
Poſt vbi iam ventoſa videt, commentaque tantum
Verborum, queis nulla ſubeſt ſententia, tandem
Negligit, & vacuas patitur diducta per auras
Protinus illa ſuo cum magno Auctore perire.

ADNOTATIO.

VSus in quacunque lingua voces nonnullas admittit compoſitas. Illis vtatur (ſi velit) Orator. Nam, cum approbationem à conſuetudine habeant, ſcopulos euitabit, quos paulò antè oſtendimus. Cæterum caueat Orator, ne deludi ſe, aut allici patiatur à vulgari plauſu: Vulgari inquam, non populari: nam ſæpè vulgus (hoc eſt homines, qui in populo ſunt minoris iudicij) approbat voces compoſitas. Verùm vbi animaduertit illas carere ſententijs, & eſſe ventoſas, ſiue ampullatas, tandem deridet, neque diutius illas durare patitur. Quod euenire quotidie videmus; cum vituperio eorum, qui voces huiuſmodi eructauerunt, ſine arte vſurpatas. Italorum nonnulli excogitauerunt voces *Imparadiſare*, *Impurgatoriare*: quis illas adhuc teneat?

LXXII.

Vidimus in noſtris (nec multum viximus) annis
Scriptorum ingentem cumulum, quæ vulgus inerti
Susciperet ſtudio, noctùque, diùque teneret
In manibus, caneretque, forent ſi carmina, ſi non,
Attamen aſſiduè legeretque, & dicta referret.
Illa autem nuper tantum laudata videmus
Vilibus officium ſolum præbere tabernis,
Vt piperis, thuriſque ferant reuoluta maniplos,
Aut elementorum pueris inuiſa recondi.
Nempè ſua leuitate perit quodcunque ſine arte
Eſt opus, & nullis innixum viribus. Vt flos,
Qui neque odore placens, nulloque probabilis vſu
Exhibent ſpeciem tantum, gratumque nitorem.
Tantum operis, tantumque perit curæ, atque laboris,
Si non te ratio, aſt vulgi ſententia ducat.

ADNOTATIO.

CONfirmat doctrinam ſuam Arias argumento ab experientia ducto. Multi ſcriptores, qui delectati Vanitatibus à ſe damnatis, plauſum vulgi retulerunt, paucis deinde annis vixerunt. Quod omninò oportuerat euenire. Nam quod ſine arte elaboratur, citò deficit. Hinc diſcat meus Lector, Ciceronem, Virgilium, Horatium, Liuium, Ouidium, cæteroſque huius egregiæ notæ viros adhuc viuere, & victuros, quià illorum ſcripta, Artis (hoc eſt rectæ rationis) columnis inſtiterunt. Si arte carerent, exitum ſortirentur, & ſortiti eumdem fuiſſent, quem alij, qui ſine arte ſcripſerunt, indulgentes ingenio, & auræ vulgari. Ea de cauſa, vel antequam libri Typis imprimerentur (quorum ope facilis eſt euulgatio ſcriptorum) Amanuentium labore ſcribebantur, & hoc pacto viuebant. Credat Lector, tam improbum ſcribendi, & exſcribendi volumina grandia laborem à nemine ſuſcipiendum fuiſſe, niſi meridiana luce liqueret clarius eorum bonitas. Quam bonitatem cum non aduerterint illi Amanuentes, factum eſt quoque, ne tanto labore illos dignarentur, qui non egregiè dixerunt. Nunc temporis, quid mirum, ſi vulgentur codices etiam inſulſi? Paruo conſtant; nam vna præli preſſura tot exemplaria ſpatio vnius diei excuduntur, quot ſatis ſunt vt ad integram perueniant Prouinciam. Verùm quis Bibliopola diteſcit ex horum impreſſione? Imprimuntur impenſis auctorum, qui vel ſua donant opera, vel ſi non donant, illa vident à ſalſamentarijs empta, *ne toga cordillis, ne penula deſit Oliuis*.

LXXIII.

Magnus in hoc genere eſt, noſtro quoque tempore Petrus
Veleius, claro (Gaſpar) tibi ſanguine iunctus,
Et mihi amicitia, quo numquam clarior alter
Montano, cui Montano non charior vllus.
Conſtamus, paribuſque animis, paribuſque elementis,
Corporis imparibus modulis, tamen vna voluntas,
Inque bonis vna eſt ſententia, nec malè quicquam
Annuat is, quamuis malè quid me velle putarit.
Ingenio quantum valeat cognouimus omnes,
Cum docto ſermone libros componat, vbi omne

Et

Et rerum decus eximium, Veneremque loquendi
Exhibet. Expoſuit nuper Sanctiſſima dicta,
Et vitæ præcepta, quibus Sapientia ſeſe
Inſinuat dulci eloquio, blandoque lepore.
Maxima præterea Latio ſermone parare
Ingenij monumenta ſui non detinet vſque,
Quæ legum, & Iuris nodos exoluere cæcos
Iuſtitiæ, & faciem poſſint oſtendere certam,
Grataque ſermonis ſpecies, quo cultior alter,
Quemue ſuum magis agnoſcat Pater ipſe Latini
Tullius eloquij, & dulcis Polymnia, non ſit.

ADNOTATIO.

Amæna digreſſiuncula laudat ſcripta Petri Velei, ſecum iuncti amicitia, & amore benè ſcribendi. Quaſi velit in eius libris agnoſci hæc ipſa expreſſa, quæ hic noſter Auctor pluribus docuit.

LXXIV.

Eſto igitur proprij ſemper ſermonis amator,
Et conare nouas non intermittere voces,
Ni Ratio, & rerum nouitas id poſtulet, vt ſic
Diſſimules ſtudium, & tantum dixiſſe puteris
Quæ res ipſa petit pro cauſa, & pondere cauſæ,
Eſſeque ſolicitum de rebus. Sentiat ipſe
Auditor tantum, & pro vero cernere promptum,
Non pro dicendi fuco contendere inani.

ADNOTATIO.

Auream planè doctrinam, dignamque vero Oratore verſus allati continent. Docemur cauere à verbis nouis, hac tamen lege, vt liceat innouare verba, ſi res noua, neque aliter explicabilis id petat. Innouata eſt vox Bombardæ, quià bellicum illud inſtrumentum nulla vox latinitatis antiquæ poterat explicare. Eodemque iudicio plures excogitatæ ſunt, vt videre poteſt Lector apud Famianum Stradam, Angelum Gallatium, & Ioannem Maffeium. Cum enim duo primi bella ſcripſerint, in quæ nouæ ex arte militari conuenerint machinæ, & nouæ munitiones antiquis ignotæ, noua pariter expo-

fuere vocabula. Tertius verò, cum ſcriberet de rebus Orbis noui, coactus fuit voces innouare rebus conuenientes nouis. Hoc idem fecere rerum Eccleſiaſticarum politi ſcriptores. Multa ſe illis obtulerunt, ad myſteria, & cæremonias, Religionemque attinentia. Quid igitur fecerunt? Finxerunt ſe viuere illo ſæculo, quo florebat lingua latina: & beneficio Iudicij cogitauerunt, quibus vocibus illi Parentes latinitatis hæc noſtra expoſuiſſent: eaſdemque ſcriptis ſuis inſeruerunt, vtique expectantes, aut cenſuram, aut laudem lectorum. Docemur etiam diſſimulare artem (quod eſſe poteſt illius tantum, qui benè artem teneat, vſu non minus, quàm ſcientia) ne apparentes illius amatores videamur veritatis non eſſe omninò tenaces. Docemur prætereà ità dicere, vt Auditor iudicet, à nobis dici, quæ dicenda (ad leges rectæ rationis) ſunt, non autem ingenij, aut voluntatis. Docemur tandem ità nos gerere, vt appareamus rerum, non autem Verborum, & fuci Orationis amantes. Vtinam hæc intelligant, tum qui ad palmam egregij, aut Scriptoris, aut Oratoris aſpirant: tum qui verba faciens de Religione ad populum, illi tenetur Chriſtum inculcare, & præmia Cœli, pœnaſque Infernales, non autem pueriles, & Rhetoricæ (ſi hoc nomen mæretur) puerilis ineptias, & inſanias.

L X X V.

Idem, vnuſque labor diſquirere conſona rebus
Nomina cum verbis, atque hæc connectere puræ;
Structuramque aptam vocum, & perſæpè receptam
Vſibus auctorum, aut populi in ſermone, referre.
Nam mens occulto connectit ſingula motu,
Connectitque alias res rebus, tempora partes,
Atque modos varios, & cætera proſpicit intus,
Coniungitque agitans, nec ſolum quæque docenda,
Quæque putat diſcenda; ſed vt quoſcunque dolores
Sentiat: & curas, & quæ ſperatque, timetque,
Affectumque omnem mens concipit, inde profari
Percupit, atque parat cognata vocabula rebus
Conceptis, & quam ſeriem, nexumque tenere
Res videt, has ſerie, & nexu coniungere voces
Curat, vt æquales motus, ſimileſque figuras
Alterius menti inſinuet, referatque loquendo.
Ergò opus eſt, proprius verborum conſtet vtrique

Vſus,

Vſus, & ex æquo referatur mentibus vna
Quæ res, quæ rerum ſpecies oſtendat, imago.

ADNOTATIO.

PErfectio dicendi, quatenus reſpicit proprietatem, petit, vt id, quod habetur in mente, verbis ad amuſſim exponatur. Oratio enim nihil eſt aliud, quàm vehiculum earum, qua ſunt in animo ſententiarum. Hanc expoſitionem ad amuſſim ille non faciet, qui perfectè linguam non calleat, ſecundum omnes, & quidem minutiſſimas eius proprietates. Qua de cauſa multi non dicunt, quæ dicenda ſunt; immò neque illa, quæ nollent; cum enim careant verbis proprijs, fieri nequit vt omnia exprimant. Vt autem magis confirmet neceſſitatem ſermonis proprij, ſubdit egregiè Arias, non minus Oratori, quàm Auditori oportere perpectas eſſe proprietates linguæ. Quod adeò certum eſt, vt nulla interpretatione indigeat. Videant iam Oratores, qui loquuntur impropriè, & qui ſprynges, & ænigmata iaculant in aures eorum, à quibus audiuntur, an ſperare poſſint ſe intelligendos? An vna futura ſit, quæ vtriuſque ex æquo mentibus referatur, & quæ res, & quæ rerum ſpecies oſtendat imago? Si quis has chartas euoluerit, diligenter hic hæreat, vt monitum tam neceſſarium altis mentibus inſerat.

LXXVI.

Hanc ſibi Grammatici partem ſumpſere probandam,
Syntaxim græco dicentes nomine, perquam
Optima verborum ſeries, ordoque paratur,
Namque ſolæciſmos cunctos docet illa cauere.

ADNOTATIO.

SYntaxis eſt pars potiſſima proprij ſermonis, cui ſatis non eſt voces habere proprias, ſi earum coniunctio non ſit qualis petit lingua, quam loquuntur. Quo ex capite nemo eſt qui non admiretur Syntaxim Tullianam; non autem tanti faciat Syntaxim aliorum (vtcunque ſint ingenioſi) qui poſt illum venerunt. Vt ſciamus à Tullio vinci (quod ſpectat ad Syntaxim) Plinios, Senecas, Valerios Maximos: multoque magis Panegyriſtas, qui dicuntur antiquorum. Adeòque cum omnes lau-

dem mereantur ingenioſorum, Marcus Tullius (nemini quoad ingenium inferior) maior omnibus eſt in Syntaxi, de qua loquimur. Hanc à Gramaticis diſcere oportet, & in bonis libris recognoſcere, eos diù, noctuque voluendo.

LXXVII.

Nec ſolum plano, & proprio ſermone profari
Sit ſatis: interdum admittit vel ſchemata, vel quas
Ordinis appellant illi, vocumque figuras,
Quales ſyllepſes varias, & Zeugmata dicunt,
Atque alias, quibus vtuntur perſæpè Poetæ;
Quaque decent arcta conſtrictum compede verſum,
Et noſtros, ſi rara tamen, productaque, docto
Iudicio, acutorumque vſu: nam copia fandi
Liberior quantò fuerit, minus atque ſeueris
Legibus addicta, hoc ſimplex magis, atque modeſta,
Atque minus petulans dicendo debuit eſſe:
Quodque datur veniæ, ne ſtulta licentia fiat,
Et decus in vitium vertatur, ſæpè cauendum eſt.

ADNOTATIO.

NOnnulla attinguntur, quæ competunt ſermoni figurato, etiam intra cancellos Gramaticorum. Quæ innuiſſe hic ſufficiat. Quis enim futurus Orator illa poteſt ignorare? Quædam etiam delibantes propria Poetarum, de quibus Magiſtri poetices ſunt conſulendi. Aliquando licere Oratori (ſed raro, ſed cum Iudicio) vti præindicatis figuris docet Arias. Qui deinde, Orationem ſolutam à vinculis metri, propriamque Oratorum, aït debere minus petulantem eſſe, quàm Poetarum, immò prorſus modeſtam. Quod diligenter eſt Oratori ſeruandum: alioqui ſuos fines egrederetur: & cum careat vinculis poeticis, immeritò vellet illius priuilegijs vti, quorum vnum (neque certè exiguum) in libertate, atque (vti ita dicam) petulantiola ſitum eſt. Alioqui, quod datur veniæ, fieret ſtulta licentia, & decus verteretur in vitium. Vitioſum enim eſt, & valdè vitioſum, ſi Orator ratione ductus, non (vt Poeta) œſtro agitatus, vellet poeticè loqui.

LXXVIII.

LXXVIII.

Sunt etiam quædam linguæ ornamenta, ſonoras
Reddere quæ poſſunt voces, blandèque fluentes,
Quæ facilè obſeruare poteſt, præſtareque quiſquis
Non nimis obtuſa voces præſentiat aure.
Nec labor eſt magnus curare hæc; magna tamen laus
Id curare fuit, quoniam faſtidia multa
Ille cauet quicunque ſonum, vocumque nitorem
Proſpicit, & curat, ne ſe collidere voces
Aſperiore modo iunctæ, ne offendere linguam
Dicentis poſſint, aureſque ingratiùs vſque
Tentare. Vt quandò ſe conſona litera duro
Multiplicat nexu, neque ſit ſociabilis ipſo
Concurſu. Exemplis hoc fiet clarius ipſis,
Si dicam: Præſens venias, præſteſque petenti
Auxilium magnum, magniſque huc viribus adſis.
Neuè etiam crebris frangatur hiatibus vlla
Formula dicendi, multis vocalibus ora
Multiplici rictu diducat, & hiſcere cogat.
Omni ego te officio, atque omni tu amplectere amore
Me, vt reames ſimili affectu, ingenue atque rependas.
Et crebrò repetita tibi ſit littera nulla; vt
Tanta tenet totum triſtem turbatio mundum.
Nulla eadem tibi vox fuerit repetenda frequenter,
Aſſiduè obtundens miſeras cum mentibus aures:
Quod ratione nequit rationi oſtendier, illa
Nec ratio dicenda quidem, aut ratione probanda.

ADNOTATIO.

Varia elocutionis vitia hic indicantur, quæ ſpectant ad collocationem, & iuncturam verborum, Tullio, cæteriſque eius imitatoribus familiariſſimam. Damnantur colliſiones, & aſperitates vocum: damnantur voces hiulcam reddentes Orationem: damnatur repetitio eiuſdem literæ, & repetitio eiuſdem vocis. Hæc vitia exemplis ſunt illuſtrata. Moneo, exempla ab Auctore allata eſſe huiuſmodi, vt vix reperiantur ab ineptiſſimo vſurpata. Voluit tamen illa tam abſurda proponere, vt ex illis appareret faciliùs tum ſua doctrina, tum erroris turpitudo. Multò magis moneo cauendum eſſe ab ite-

ratione, aut repetitione crebra eiuſdem dictionis, quod frequenter euenit minus cauto ſcriptori; ſed cum eius dedecore (eo quod oſtendat ſe laborare inopia vocum,) & cum faſtidio audientium, quibus recoquitur eadem cambre. Moneo denique vnicuique eſſe familiares neſcio quos modos dicendi, & interiectiones, & tranſitiones, quos neſciens effundit tertio quoque, ſi minus, verbo; certè tertia quaque periodo: adeò vt iam caſus auditor poſſit eos expectare. Ciceroni dicitur familiarem fuiſſe clauſulam *eſſe videatur*. Alieno igitur periculo ſe faciat prudentem meus Lector. In ſe ipſum inquirat, vt deprehendat, an in labes huiuſmodi offendat, quæ certè dedecorant Orationem cæteroqui formoſam.

LXXIX.

Illud in his etiam vitijs vitare memento,
Ne ſimili caſu vocis leuitate laborent,
Dum nimium affectas ſonitu componere eodem
Verborum fines: perijt nam pondus, & omnis
Dicendi grauitas, vbi QVICQVAM GRATIVS æquo
Ingeris. At VARIIS hominum natura, animuſque
Gaudet, & ex omni variatum parte probamus.
Namque leue eſt nimium, nimium reperiſſe Volentes
Gaudentes, flentes, amentes, fortaſſe & amantes.
Præterea conciſa nimis ſi Oratio conſtet
Partibus exiguis membrorum, & mole minori
Laſſat dicentem crebro conamine, laſſat
Hunc quicunque audit, nec molli tendere greſſu
Permittit, trepido rapiens per ſingula ſaltu.
Hoc Senecæ vitium magnæ præconia laudis
Imminuit, dum crebra nimis ſententia giro
Vix benè clauſa breui Verborum concitat, atque
Angit anhelantem Lectorem ſæpè, rapitque
Præcipitem, ac ſpatij ſemper maioris auentem.

ADNOTATIO.

DVo carpuntur: frequentatio ſimiliter deſinentium, & cadentium (cuius deformitas nata ex affectatione ſoni, ſatis elucet in exemplo, quod allatum eſt) & oratio nimis conciſa; cuius cauſa minus arridet Seneca callentibus artem dicendi. Hac occaſione puto animaduertendum Lectori meo.

Se-

Senecam nullo modo eſſe aſſumendum in exemplum Oratori: nam magnus ille vir numquam cogitauit illa ad populum dicere quæ ſcripſit. Fuit eius conſilium eleganti ſermone, velutique per aphoriſmos Philoſophiam moralem Romanis tradere. Ità vt allecti libenter legerent, & proficerent: immò fortaſſe volebat Seneca à Lectore ſuo ſententias breues, quibus ſua ſcripta repleuit, memoriæ mandari, non ſecus ac ſi eſſent verſus: quod non ità facilè ſperare potuiſſet, ſi iuſto ambitu fuiſſent comprehenſæ. Cæterum ille modus, quo Seneca vtitur, ineptiſſimus eſt Oratori ad populum verba facienti. *Primò* enim non eſt pronnunciabilis ab Oratore Oratorio ritu. *Secundò* populus non perciperet. *Tertiò* vterque laſſaretur enormiter: Conſtat enim experientia lectorem Senecæ multas eius paginas, immò multas eius periodos non poſſe breui ſpatio legere, ſed cogi lectionem interrumpere: fatigatur enim mens ab attentione, quæ plurima exigitur ab illo libro. Id autem naſcitur, quià illud opus non eſt elaboratum ad leges naturæ, & popularis capacitatis. Quis enim vnquam (vel ſapientiſſimus) ne ipſe quidem Seneca ſic loquitur? Si verò loqueretur, eſſet intolerabilis eius ſermo. Populus autem nullo modo ſe conformare poteſt illi Orationi, quæ nimis abhorret à quotidiana. Quarè intelligat Lector, ſcripſiſſe Senecam elegantiſſimè, ſed neque Oratoriè, neque populariter, neque vt docet Natura. Scripſit ſcholaſticè. Sicut autem nunc temporis nemo ſapiens probaret illum, qui formas vſurparet iam admiſſas in Academijs, continenteſque vocabula, quæ ſibi fecere propria; ità non eſſet laudabilis, qui ſtylum Senecæ ad popularem concionem traduceret: eſt enim Scholaſticus; non minus quàm ille, qui nunc eſt in vſu Scholarum, licet hic noſter ſit barbarus, ſit incultus, ſit omni elegantia, & ornamento deſtitutus; Senecæ autem omninò huic ſit contrarius.

LXXX.

Quod ſupereſt quæcunque tibi ſententia menti
Inſideat, vocum dicenda eſt ordine, qualem
Natura inſinuat: namque illa minoribus vſque
Principijs veniens paulatim ſurgit, & amplas
Inducens partes tandem rem perficit omnem.
Sic leuiora tibi ponenda vocabula primùm.
Auge etiam maiore ſono molimina vocum
Maiora, atque animos creſcens percellere tenta:

Vt,

Vt, ſi quem grauibus vis exagitare querelis,
Moribus impuris dicas, & turpibus auſis
Infamem, ſceleriſque omnis, fraudiſque nefandæ
Exemplum non auditum, ſæuumque Tyrannum;
Inuiſumque Dijs monſtrum, mortalibus atra,
Atque inimica lues, æuique infamia noſtri.

ADNOTATIO.

SEquendam eſſe naturam in explicanda per voces ſententia, præcipit Arias, illas ordinando, vt natura petit. Quod præceptum adeò eſt neceſſarium, vt qui ab illo diſceſſerit, omninò ſibi perſuadere debeat, errare in elementis Oratorijs. Quotieſcunque Oratio non eſt ſimilis Naturæ, tolerari non poteſt. Non ſecus ac imago à pictore omni ſtudio elaborata, tunc tandem laudatur, cum naturæ rei, quam ſuſcepit imitandam, conformatur. Si difformetur, omninò damnatur. Quod ſi aliquis dicat Orationem, qualis effunditur à natura, eſſe rudem, fieri autem pulcram ab arte: reſpondeo id eſſe prorſus falſum. Nam ſi natura humana loqueretur elegantiſſimè loqueretur. Qui autem non loquuntur eleganter, ideò ſic non loquuntur, quià ſunt rudes, ſunt impoliti. Orator, vtpotè artifex dicendi, totus eſt in elaborando ſuo ſermone tanta induſtria, quanta opus eſt, vt aſſimiletur illi, quo vteretur Natura humana, ſi verba faceret. Certè credibile eſt Adamum locutum fuiſſe perfectiſſimè: idemque præſtitiſſe Salomonem: & omnium optimè Chriſtum Dominum; de quo eſt vaticinium Dauidis in hæc verba: *Diffuſa eſt gratia in labijs tuis*: & ipſi qui illum audiuerunt profeſſi ſunt; *nunquam ſic locutus eſt homo*. Addo artem benè dicendi, vt inſinuat Ariſtoteles, ortam fuiſſe ex obſeruatione eorum qui benè loquebantur, & eorum qui malè: & inde factam fuiſſe artem, hoc eſt complexionem præceptorum, quorum munus eſt, non fingere ſibi ſermonem, ſed oſtendere virtutes, quæ ſunt in ſermonem inuehendæ, & vitia, quæ ab eodem ſunt remouenda. Hæc verò præcepta fundantur in natura: quatenus, obſeruatis quibuſdam hominibus qui (beneficio bonæ naturæ, quam ſortiti fuerant, ſitæ in recto iudicio) rectè loquebantur; & obſeruatis alijs qui (deſtituti eo iudicio) malè item loquebantur, ſtatuerunt, loquendum eſſe vt primi, non autem vt ſecundi. Solet autem Natura à tenuri principio paulatim ſurgere; vt patet eius opera conſideranti. Hanc vt diſcamus imitari in Oratione,

ne, proponit Arias exemplum à ſe elaboratum, in eum finem, vt exagitetur homo moribus impuris. Creſcit in illo vituperando, donec tandem concludat, illum eſſe Infamiam (obſerua vſum abſtractæ vocis, ex qua aliquid valdè creſcit) ſæculi noſtri: quo nihil poteſt ignominioſius fingi. Ex quo intelligat Lector, illi eſſe curandum, vt creſcat Oratio, quò magis progreditur, non autem decreſcat. Maximi viri id obtinent, conſtabitque id attentè eorum ſcripta euoluenti; vbique ſanè, ſed præſertim vbi raciocinantur, & vbi mouent affectus. Tali raciocinio vtuntur, vltrà quod non poſſit prouehi; & illò perducunt affectum, vt nullus relinquatur locus vlteriùs progrediendi. Hac tamen dote libri Prophetarum vincunt quoſcunque vel præſtantiſſimos, tum Oratores, tum Poetas. Neque mirum: Spiritus enim Domini, & Auctor Naturæ, & ipſa Dei Sapientia, quæ mentes eorum impleuit, eorum etiam linguis voces ſuppeditauit, & phraſes, & ordinem, quibus exprimerent ſententias, quas gerebant in mente, etiam ore, & ſermone.

L X X X I.

Interdum tamen & vitium ſplendere decoro
Aſſolet oſtentu, quoties in corpore toto
Vna ſubeſt facies pulcri, ſpecieſque nitorque.
Optat amans variare nimis natura, nec vno
Semper in aſpectu contenta eſt. Aſpice cunctos
In pratis flores, cum terras purpureum ver
Aduenìens cœpit vario ueſtire colore,
Vt deceat multis diſtincta in partibus: At ſi
Cuncta papaueribus rubeant, vel cuncta liguſtris
Albeſcant, ingrata oculis faſtidia præbent.
Virginis & pulcram faciem, vultumque decorum
Sæpè decet næuus; Sed, vt hic ſit, fingitur arte.
Sic etiam facie in pulcra Sermonis, & omni
Corpore, dicendi vitium irrepſiſſe probatur
In verbis, aut verborum compagibus: idque
Diſſimulare loco fuerit non vltima virtus.
Fallitur Auditor, dum quam ſibi tendier artem
Pertimet, ingenio, & cautus ſibi proſpicit, illam
Neglectam, vitio deprehenſo, iudicat, & ſe
Suſpicione mala ſecurus liberat, atque
Te rebus putat addictum, cauſaque ſtudentem
Neglexiſſe modum vocum, ſermonis & artem.

AD-

ADNOTATIO.

ARs æmulatur Naturam, & vbi aliquid imperfecti in aliquo illius opere inuenit emendare conatur. Hinc Orator debet eſſe ſolicitus, vt ſe conformet in ſuo ſermone Naturæ varietatem enixè quærenti. Proptereà ità ſtudeat compoſitioni, collocationi iuncturæque vocum, & ſermonis elegantiæ, vt aliquandò has omnes pulcritudines opportunè negligat. Difficile eſt id exequi, ſi iudicio deſtituatur ille, ad quem hoc præceptum dirigitur. Vel enim ſpecie negligentiæ bonæ impinget in malam incuriam: vel ſpecie elegantiæ, varietatem, & bonam negligentiam non conſequetur. Id adnotauiſſe proderit ſaltem, ne contemnantur egregij ſcriptores, quoties apud illos hæ, quas commendo, negligentiæ deprehendentur: nihil enim eſt illis artificioſius. Verùm cum in loco vſurpantur, non autem temerè, proderit id obſeruauiſſe, ne huiuſmodi negligentijs prauus magnorum virorum imitator ſuum nimis impleat opus.

LXXXII.

Vna mihi iam dicta ſatis pars creditur eius,
Eloquium quod ſermo vocat Romanus, Athenis
Dicta phraſis, cui tota ſubeſt iam gratia fandi,
Quæ puri ſermonis habet præcepta, ſonumque.
Altera virtutis tantæ dicenda paratur
Pars, Patribus quondam dicta exornatio noſtris,
Quæ rerum ſplendore ſolet, vocumque nitore
Lumina dicendis apponere magna, animoſque
Pertentat, non exiguis, & viribus ipſos
Expugnat, mirìſque modis, angitque, rapitque,
Dum vario voces agitat, voluitque rotatu,
Verborumque vires, & vultus commouet omnes:
Atque etiam dum res varijs percellit, agitque,
Atque probat, reprobatque modis, nec ſemper eodem
Proponit ſenſu, nec forma perſtat in vna.
Hoc ſtudium fuerit duplex, namque altera cura
Verborum, vocumque vſus cognoſcere, & artem,
Non quam Grammaticus poſſit præſtare, loquendi
Scilicet & rectè formas, atque ordinis vſum,
Cuius & in noſtris tranſacta eſt mentio chartis;

Sed quædam præcepta tibi proponimus, ad quæ
Grammatici non aſſueſcunt; & munera noſtræ
Sunt artis tantum: Nam captans commoda vocum
Arbitrio voluit proprio, componit, agitque,
Separat, & multis contemperat omnia formis.
Altera non voces tractat, vocumque figuras
Solicitat, ſed res ipſas, & pondera cuncta
Concipit, & varijs affert, monſtratque figuris.
Ergò Verborum vna eſt exornatio, Rerum
Altera; multiplici conſiſtit & vtraque parte,
Quas tibi præſcribam, quarumque exempla docebo
Carmine quo potero, quod mens amplexa tenere
Et valeat paucis ediſcere verſibus; etſi
Non dulci præſcripta tibi ſint carmine cuncta.

ADNOTATIO.

TRanſit Auctor noſter ad figuras Verborum, & Sententiarum, quarum cognitio ſpectat ad Rhetorem, cuius officium eſt efficere Orationem ornatam. Breuiter, & veluti ſummatim oſtendit quid ſit proprium vtriuſque claſſis figurarum; minutiùs illas explicaturus deinceps. Quid ſint Verba, ſiue voces: quid etiam Sententiæ ſatis conſtat. Figuræ Verborum, ornant verba: Figuræ Sententiarum, ornant ſententias. Quomodo? Efficiendo, vt, quæ ſua natura nihil aliud habent quàm affirmationem, & negationem (mens enim intra ſe id vnum præſtat in vnaquaque re) beneficio artis Oratoriæ plures formas induant; quatenus hæ affirmationes, & hæ negationes (quibus contenti ſunt Philoſophi, homines nequaquam populares) efferantur modò ſub vno, modò ſub alio aſpectu, & petito ab aliquo affectu, ſiue animi perturbatione. Idque, vt ſe conformet Orator populo: qui in efferenda ſuæ mentis ſententia, rarò vtitur affirmatione ſola, & ſola negatione, ſed aſſociat illam alicui perturbationi. Ratio eſt, quià populus non loquitur (ex natura ſua) vt doceat, ſed vt moueat illum cum quo loquitur, ad præſtandum aliquid quod velit. In quo differt à puro Philoſopho. Purus Philoſophus loquitur, vt doceat Veritatem. Populus ſi vera loquitur, hæc ipſa loquitur, vt ad ſuam voluntatem illum trahat, cum quo loquutus eſt. Quia verò voluntatis eſt propria perturbatio, hinc eſt vt perturbationem populus ſuis ſermonibus miſceat. Quod igitur ſine artificio, & ductu naturæ facit populus, id Orator, ope

ſuæ

ſuæ artis exequitur, quotieſcunque Sententiarum figuras vſurpat.

LXXXIII.

Prima mihi occurrit ſpecies, optatque canendo
Exponi in primis; nam ſedes occupat illa,
Et loca prima petit, repetit quoque primo loquendi
Principia vnde habuit nomen Repetitio. Græcis
Anaphora eſt, partem repetens dicendo priorem: Vt
Alcides Nemees vicit, ſtrauitque Leonem,
Alcides Hydram ingenio confecit, & arte,
Alcides ſæuo. Tauri reſtrinxit & ignes,
Alcides arcu Stymphalida monſtra peremit,
Alcides caſus, & mille pericula vicit.

ADNOTATIO.

Facillima eſt huius, aliarumque figurarum ad Verba ſpectantium doctrina. Circa quam, meus Lector eſt admonendus, has quoque figuras fundari in motibus animi: & proinde ſi eas adhibeamus, ſed non appareat ab animo proficiſci, erunt inſulſiſſimæ. Repetitio eſt effectus animi valdè commoti: qui cum ſibi non videatur ſuam ſatis mentem aperuiſſe ſemel nominata re quapiam, illam ſæpiùs repetit, vt ſibi hac repetitione ſatisfaciat. Quod hic volui declarare, vt conſtet eatenus eſſe Orationem pulcram, quatenus aliquid animi, quod pariter ſit pulcrum refert. Pulcrum autem apud homines eſt, etiam id quod eſt terribile: etiam quod eſt flebile. Quæ addidi, vt indicarem pulcritudinem Orationis exurgere præſertim ex aliqua perturbatione animi, quæ appareat in dicente. Sicut tabulæ pictorum ſunt egregiæ, in quibus aliquid animi eluceat, à quo reddantur ſimiles Naturæ.

LXXXIV.

Sæpiùs extremum repetit Conuerſio Verbum:
Hanc Anadiploſim Græci dixere diſerti: Vt
Annibal Italiam VICIT, armiſque doliſque
Vicit, & ingenio, conſtanti & pectore VICIT.

ADNOTATIO.

ETiam in hac figura cernitur animi quædam commotio: quæ in vniuerſum contingere dicitur, quandò diſcedit à ſua tranquillitate, in eo conſiſtente, vt quietè affirmet, & neget. In cuius rei ſignum, Magiſtri, qui docent, id faciunt ſedendo, non vt Oratores ſe mouendo, & per ſuggeſtum diſcurrendo. Exprimunt enim hoc ſitu corporis quieto, nec agitato, animi quietem nulla perturbatione commoti. Qui legerit Angelica Diui Thomæ Aquinatis opera, hanc docentis tranquillitatem, quietem, & ſerenitatem, de qua loquor, deprehendet: & percipiet, quàm verè etiam in figuris, quas Rhetores appellant Verborum, ſit aliqua (qualiſcunque tandem ſit) commotio animi. Quod ſicuti hic placuit commemorare, ſic deinde parcam in alijs, quæ ſequenter figuris oſtendere. Hæ animi (præſertim variæ) commotiones reddunt ornatam Orationem; ità vt Ciceroniano videatur eſſe continuum quoddam, ex hac varietate, Dramma, & Theatrum.

LXXXV.

Complexa eſt duplex Verbum Complexio: Vtrinque
Principium, & finem dicti conterminat: eſtque
Illa loco facies dicendi pulcra, decenſque: Vt
Vnde Doli, fraudeſque malæ ſunt? Propter amorem:
Vnde perit pietas, & virtus? Propter amorem.
Sæpiùs at ſpecies, quæ verbum duplicat vnum
(Vt deceat tamen, & creſcat Sententia) nomen
Conueniens meritò huic parti dat Duplico Verbum.
Vt: Verres quicquam eſſe poteſt? quidnam niſi Verres?
Me me adſum qui feci, in me conuertite ferrum
Viuere iucundum eſt: ſed dum ſit Viuere honeſtum,
Nam minus id ſi ſit, non eſt mihi Viuere tanti.
Hæc repetita tibi ratio Traductio dicta eſt;
Iudicio tamen, vt deceat, tractata probatur.

ADNOTATIO.

SVprà improbauit Auctor eiuſdem vocis frequentem repetitionem: hic autem eam laudat. Quare? quià, vbi improbatur, nullum eſt artificium: vbi autem laudatur eſt Artificium.

cium. Ecquod? Hoc: vt Sententia viuacior appareat: quod obtinet ex repetitione Verbi profecti ab animo perturbato: quam perturbationem non habet ille, qui repetit ſine vllo artificio Verbum. Ex quo, videat meus Lector, quantum poſſit animi affectio elucens in Oratione: reddit elegans id, quod cæteroqui eſt inelegans. Inelegans eſt repetitio vocis, in qua nulla ſit affectio animi; ſit elegans, cum adeſt.

LXXXVI.

Articulus multis ſuccreſcens vocibus, & quas
Nulla tamen nectat coniungens copula partes:
Vt: Veni, vidi, vici: Sermone, ſonoque,
Vocibus, ardenti vultu conterruit hoſtem.
Quæ ſimili caſu referuntur plura loquenti
Illa cadunt, ſimilique modo, nomenque receptant:
Commendas hominem tantum mihi laudis egentem
Quantum ego cognoui ſceleratæ fraudis habentem.
Huic ſimilis fermè & ſpecies, quandò omnia fines
Membra tenent ſimiles, & pars ſibi conſonat omnis
Vicinum referens ſonitum, ſimilemque tenorem.
Inuidioſa mihi ſunt, quæ tu cuncta paraſti
Quæ ſtudioſa tibi, & quæ tu tibi pulcra putaſti.
Parciùs hac tamen vtendum (mihi credito) forma.
Eleuat aſſiduè repetita hæc ſæpè loquentis
Momenta, & pondus, doctis neque conuenit vſque
Auribus: hanc noſtro repetentes ſæpiùs æuo
Auctores grauitate carent, vt epiſtola multa
Mondomidæ oſtendit tibi Præſulis, Aureliuſque.
Membra vocant quæcunque breui ſunt integra ſenſu,
Exiguo & giro clauduntur, & excipiunt ſe,
Reſpondentque ſibi: Vt: Nec tu tibi conſulis vnquam,
Et facis, vt noſter rectè ſibi conſulat hoſtis:
Et patriæ officium non præſtas. His tribus vſque
Hæc conſtare poteſt membris, neque plura petenda.
Compar eſt totidem numeris ornata figura,
Quæ ſibi conſimili iungit reſpondere vocum: Vt
Bella parant alij, triſtes agitantque tumultus,
Feſta colunt alij, menſaſque, epulaſque frequentant.
Paranomon dictum vicino ex nomine ludet,
Conciliat dictis Venerem, cum ſorte, locoque
Accidit; Vt: Falſi quidam dixere Meronem

Cui

Cui nomen verum dederat gens priſca Neronis.
Sic etiam amentes Dauus compellat amantes.
Eſt etiam quædam fingendi nomina virtus,
Quæ voces petat à rebus; ſentire putabis
Res ipſas, non verba modò demiſſa per aures:
Hinnit equus, rapidique ruunt de montibus amnes.
Rara quidem nos hæc: ſed græca licentia fingit
Vberiore modo, cunctis pars nota Poetis.
Antonomos propria nil dicens voce, trahenſque
Exterius nomen: nam ſi quis dicere Homerum
Tendit, Mæonidem dicit, dicitque Poetam,
Et Sapiens, dulcique ſenex, vicinus Hymetto.
Cognatis aliud partes denominat omnes
Vocibus, à proprijs tantum abſtinet; haud tamen eſt res
Clara minus: Bacchum cum ſentis dicere vinum,
Et fruges Cererem, iure hoc agnoſce petitum.
His ſimilis mihi ſe demonſtrat Abuſio, cuius
Arbitrio improprijs eſt quiſquam vocibus vſus,
Et cognata petit iam certis, legitimiſque
Depoſitis: Numerum dicens prò pondere, Pondus
Prò numero, breuibuſque ſolet confundere pauca.
Sæpè etiam dum feſtinant, ſeſeque viciſſim
Impediunt, properantque nimis prodire laborant
Verba, neque integro prorumpunt omnia ſenſu:
Vnde fit, vt deſit verbum, cuius tamen ipſa
Poſtulet officium conſtans Oratio; ſiue id
Præcipiti affectu dicentibus impediatur,
Dum feruet, trepidatque nimis mens, linguaque non quit
Excipere hæc tam multa nimis ſimulacra loquendo,
Quæ cupiens efferre animus, tantumque morari
Impatiens efferre tamen conatur, at ipſo
Impete præcipiunt egreſſus vltima verba,
Primaque deficiunt, vnde hæc DEFECTIO dicta eſt.
Cum magis affectu, atque tono, vociſque tenore
Quàm verbis quiſquam ſe ſe exprimit, aut retinendo
Dimittit, reticetque aliquid, cuius mihi ſenſus
Difficilis nimium non ſit, Reticentia Verbi
Dicta olim; pars hæc multum cognata priori.
Te nè ego, qui primus ſtygios inuiſere lucos
Debueram, lethique graues habitare tenebras?
Hoc primæ exemplum formæ: Aſt hoc alterius ſit:
Per ſuperùm ſedes iuro, per fulmina magni

Patris, & aſtra ſimul radiantia nocte ſerena,
Si non fraude mihi raptos fur peſſime Tauros.
Sed quid opus iurare? Dabis, dabis improbe pœnas.
Vltima, quæ in verbis nobis ponenda figura eſt
Multum habet & Veneris, cum certa inducitur arte,
Eſtque frequens Vulgi ſermonibus: inde tamen non
Sit repetenda tibi temerè: at tu prouidus illam
Iudicio admittas docto; nam ſæpè figura
Diſplicet, ingratumque facit quod dicimus: vt ſi
Aſſidua, aut nimis obſcura, aut deducta remotis
A rebus, noſtroque nimis diſtantibus vſu,
Nomen, & huic dictum ſit Permutatio parti.
Scilicet à proprijs quandò quis vocibus audet
Diuertiſſe, petens ſimiles res, verbaque promit
A ſimili rerum facie, & virtutibus ijſdem,
Seù vitijs, augetque modum, minuitque loquendo,
A viuis ad viua trahens, ad viuaque rurſus
Non animata ferens, omnique carentia ſenſu.
Rurſus ad hæc queis viua deeſt viuentia flectit;
Et genere in ſimili componit inania vitæ:
Vt durum ſi quis ſocium, ſilicemque vocarit,
Qui robur, rigidoque ferat præcordia ferro:
Moribus aut ſæuis quemquam eſſe Lycaona dicat,
Siue Lupum, fraudeſque petat cognomine vulpis:
Seù fluere hunc animo dicat quicunque timore
Concutitur; namque hæc non ſolum nomine ducta eſt
Forma, ſed in verbis etiam ſua iura frequentat.

ADNOTATIO.

OMnia, quæ continentur intrà numerum marginalem 1455. ſunt apertiſſima, & nulla indigent expoſitione. Quæ deinde incipiunt à verſu: *Vltima, quæ in Verbis nobis ponenda figura eſt*, vſque ad verſum 1480. indigent aliqua illuſtratione. Docet Auctor noſter nonnulla ſpectantia ad metaphoram, beneficio cuius valdè ornatur Oratio: quatenus ſententia, cæteroqui ſimplex explicatur per rem illi ſententiæ extraneam: ex quo duplex bonum exoritur. *Primò* mens lectoris duo eodem tempore diſcit, & quidem ſine labore: diſcit ſententiam, & diſcit id, quo per metaphoram illuminatur, ornaturque ſententia. Si enim E. gr. ego dixerim crudum aliquem hominem eſſe Lycaona, eſſe Neronem &c. ecce duo diſco & illum eſſe

cru-

crudum, & fabulam Lycaonis. Euenitque metaphoricè loquenti id quod euenit condienti cibos: qui enim cibos condit, duplicem eodem tempore delectationem comedenti præbet; aliam quæ naſcitur ex cibo, aliam quæ ex condimento. *Secundò* ſententia, quæ cæteroqui (cum ſit opus mentis quæ non cadit ſub ſenſum) eſſet inſenſibilis, ſubtilis, & minimè popularis, adeòque inornata, ſit ſenſibilis. Benè tamen monet, vſum metaphoræ (quam nomine Permutationis appellat) opus habere iudicio, alioqui fiet violenta (quibus non ſe conformat natura) intolerabilis. Monet translationem fieri quatuor tritiſque modis: cum vox aliqua transfertur ab animato ad animatum: ab inanimato ad inanimatum: ab inanimato ad animatum: & rurſum ab animatum. Monet denique fieri etiam translationem non in ſolis nominibus, ſed etiam in Verbis, vt ſi aliquis dicat, timidi *fluere* præ timore præcordia, quod veriſſimum eſt. His omnibus addo, vſurpanti metaphoram debere eſſe proſpectum, illam eſſe ornamentum, adeòque alicuius ornamentum. Propterea ſi deſit ſententia, quæ eſt id quod ornatur, eſſet ornamentum ſine re ornata, quod eſſet fruſtratorium, & inane. Non ſecus atque inane eſt, & nugatorium habere coronam tabulæ, ſiue picturæ, ſi deſit pictura, in cuius gratiam elaborata fuit corona. Quod diligenter obſeruandum eſt, in ijs omnibus, quæ ſunt ornamenta Orationis. Addo prætereà metaphoram oportere eſſe verecundam, quià extranea eſt, & vſurpatur loco vocabuli proprij; vel quià hoc deſideratur, vel quià videtur eſſe opportunior vox metaphorica, quàm propria. Proinde audaces metaphoræ pariunt aut faſtidium, aut contemptum. Hoc etiam addo metaphoris aſpergendam eſſe Orationem, non autem ſaturandam: alioqui qui totus eſſet metaphoricus oſtenderet ſe aut in argumento verſari verbis proprijs non explicabili, aut ſe laborare verborum propriorum inopia. Neque omittendum eſt bonam metaphoræ formationem pendere à ſcientia, & cognitione vocabulorum propriorum: & proinde qui ſtudet elegantibus metaphoris, ſtudeat proprietati linguæ: alioqui eueniet illi ſæpè malè transferre, vt patet. Denique moneo metaphoram oſtendere, tum mores illam vſurpantis, tum affectum, immò iudicium, & ingenium. Namque vnuſquiſque prò moribus, quibus eſt imbutus, transfert; item pròut eſt affectus: & tandem prò viribus ingenij ſui, & ſui iudicij. Quod hic breuiter indicatum adiuuare poteſt adoleſcentem, vt vſurpaturus metaphoras videat, ne ſe contemptibilem reddat, & ſuam ſententiam de-

M 2 tur-

turpet, & obſcuret. Certè neque deturpata, neque obſcurata dici poteſt ornamenta habere ſententia; ſi minus poſitiua, certè negatiua, vt cum Scholaſticis loquar.

LXXXVII.

Nec ſolum à ſimili ſpecie dicendo ciemus
Nomina, ſed quandoque etiam vel non ſine magno
Ornatu petimus contraria nomina rebus.
Ac velut irriſu, atque ioco perſæpe vocamus
Vrbanum Scurram: parcum quoque dicimus illum,
Qui ſua turbarit turpi patrimonia luxu:
Multaque, quæ longum foret ennumerare canendo;
Quæque libris vt vis poteris, ſermoneque vulgi
Excipere, atque alta doctus componere mente:
Quippè etenim ratio vna patet dicentibus vſque,
Et ſuperat cunctas, numeroque, vſuque frequenti
Quaſcunque in ſermone vides ſupereſſe figuras.

ADNOTATIO.

DVo, quæ ſunt digna conſideratione hìc habeat meus Lector. *Alterum* metaphoras quàm plures diſci poſſe, ſi obſeruentur quæ contingunt in ſermone familiari: illi enim ſermoni plures, & frequentes metaphoræ, etiam in ore vulgi, contingunt. Quarè ſi futurus Orator attendat, quæ dicuntur quotidiè, diſcet multas metaphoras. Præſertim ſi obſeruet eos, qui aliqua perturbatione ſunt affecti, magis autem mulieres. Nam docente natura erumpunt in metaphoras ingenioſiſſimas: & prò qualitate morum, etiam moratas. Et hinc videat quoque meus Lector, totam dicendi artem inniti naturæ fundamento, quod ſæpiùs repetere, omninò puto proficuum, omninò neceſſarium. *Alterum* figuras carere numero: quamquam enim magiſtri dicendi tum græci, tum latini catalogum figurarum ediderint, non tamen omnes complexi fuerunt, ſed quaſdam ſolum, vt excitarent adoleſcentum ingenium. Cæterum, & ſunt innumeræ; & illæ ipſæ figuræ, quarum ſyllabum habemus apud Præceptores Oratoriæ facultatis varijſſimè poſſunt vſurpari. Videat lector ea, quæ ſuprà adnotaui numero XLV. Diſcet, cum figura ſit effectus alicuius affectus, tanta erit, quanta eſt variatio affectus. Quis autem comprehendat quot modis variari poſſit affectus, & ab

vno-

vnoquoque qui eodem teneatur affectu? Comprehendi non poteſt: cum vnus, & idem affectus diuerſiſſimè pro diuerſitate animi, corporis, humorum, propenſionis, educationis, ſcientiæ, inſcientiæ tractetur. Certè diuerſimodè eiulat vnuſquiſque: vnuſquiſque ſuo proprio, & indiuiduo modo, intenſiore, remiſſiore, dolet, gaudet, iraſcitur &c. hoſque affectus diuerſa ſui corporis conformatione declarat: diuerſimodè protendens, aut retrahens brachia: diuerſimodè attollens, & dimittens oculos: diuerſimodè corrugans, & explanans frontem &c. Quæ hic idcircò attuli, vt Adoleſcenti claram facerem doctrinam variandæ figuræ, quæ pluſquam dici poteſt confert ad ornandam Orationem, & ità ornandam, vt nulla appareat affectatio, ex qua frigiditas Orationis naſcitur. Legat eos concionatores, qui artem Rhetoricam benè tenuerunt. Inter quos puto numerandos (omnes enim non poſſumus recenſere) Patrem Aluyſium Albricium: Patrem Ioannem Rho: Patrem Aloyſium Iuglares: Patrem Paulum Segnerum: à quibus multa diſcet ad hanc variationem figuræ valdè conducentici. Sicut etiam ab Auguſtino Maſcardo, à Patre Daniele Bartolo, & à Patre Annibale Leonardellio. Omnes enim artem Rhetoricam ex ipſis fontibus apparet didiciſſe; ſicut etiam à Patre Franciſco Zaccaronio.

LXXXVIII.

Vt tamen admonitus diſtinguat ſingula, detque
Partibus ipſa ſuis proprias cum nomine formas
Te, breuibus, partem duplicemque, vſumque docebo;
Nam ſi aliena tibi ſunt pauca vocabula rebus
Traducta ex alijs, proprijſque adiuncta loquendo,
Nec latet ex omni res, & ſententia mente,
Sed quædam ſimulacra ſui, parteſque videre
Permittat, ſimplex hæc ſit Translatio, nota
Omnibus: vt Florens ætate & Feruidus ira.
Hæc eadem ſi perpetuo ipſa tenore latebit,
Vndique collatis alienis Vocibus, vt non
Sit ſatis accipere hæc quæ ſunt tibi cunque probata,
Vt certus pateat ſenſus, ſed imagine in illa
Diſcutienda tibi ſint omnia nomina, vt altè
Explicita, & veros oſtendant ſingula ſenſus,
Et finem, quem dicendo reſpexerat Auctor;
Hæc dicenda tibi eſt Intentio: ſcilicet, in qua

Verba aliud monſtrant, aliud ſententia dicit:
Claudite iam riuos pueri ſat prata biberunt,
Multaque quæ noſtris ſic ſunt cantata Poetis.

ADNOTATIO.

DOcetur hic quid ſit ſimplex Translatio; quid autem Allegoria, ſiue inuentio. Exemplis vtriuſque allatis patet doctrina.

LXXXIX.

Nulla voluminibus ſacris repetita figura
Eſt magis, vt Vatum libri teſtantur, & illa
Carmina Ieſſidæ plectro modulata Poetæ,
Diuinis quandò flammis agitantur, & alta
Concipiunt animo myſteria; ſurgere cernis
Verba per æthereas auras, & creſcere in alta
Sidera, principijque ſui momenta referre;
Protinus humanamque omnem peruincere captum.
Hæc tibi adoranda in primis proponimus, atque
Non temerè tentanda, priuſquam Numina ſupplex
Exores, menteſque petas tam grandibus aptam
Reſponſis: ſimul aſſiduum, ſtudiumque, laboremque
Impendas: tecum meditare, atque omnia Patrum,
Qui doctrina olim celebres, pietate probati
Sedulus euoluas commenta. O magna beatæ,
Et ſuperos meditata Choros productio Vitæ,
Nocte, dieque ſacras attentè euoluere chartas,
Auribus atque Deum humanis audire loquentem,
Conſilijs Superumque admitti, certaque tandem,
Sanctaque doctrinæ veræ præcepta tenere,
Vnde animo lucem admoueas, qua tendere greſſus,
Et vitæ peragrare vias, poſſitque labores
Vincere, difficiles curas, atque ardua cuncta,
In Superas donec ſedes, patriamque piorum
Contingat tolli, æternamque habitare quietem!

ADNOTATIO.

QVæ docuit Arias, hic illuſtrat, amandando Lectorem ad Sacros Diuinæ Scripturæ libros, præſertim prophetales,

tales, qui pleni ſunt Tranſlationibus omnem ingenij humani ſtudium vincentibus. Et certè tanto viro credendum eſt; cum illi ex longo, doctiſſimoque ſtudio notiſſima fuerint ſacroſancta Biblia. Ego qui duodecim annis vacaui ex munere à meis maioribus mihi impoſito Diuinos libros interpretandi (cum cæteroqui viginti, & vnum impenderim literis humanioribus tradendis) ſanctè aſſeuerare poſſum, plus diſci elegantiæ ab vno Prophetarum, quàm à quocunque Oratore prophano. Ea de cauſa Sancti Patres, qui præditi ingenio, doctrinaque imbuti puram ab omni vitio mentem ſacris voluminibus applicuerunt, tam benè ſcripſerunt, & dixerunt, vt certè vicerint Græcos, Romanoſque Oratores. Fortaſſe non omnes aſſecuti ſunt proprietatem linguæ aut Demoſthenis, aut Tullij, cum non vixerint ſæculis melioribus Idiomatis græci, aut latini (quod commune fuit alijs quoque ſcriptoribus, qui poſt illa ſæcula floruerunt) cæterum quod ſpectat ad metaphoras, & reliqua ingeniorum lumina, eminent Chriſtiani, de quibus loquor, homines ſuprà prophanos. Neque mirandum id videri debet conſideranti adiutos fuiſſe à probitate vitæ (valde conducente ad Oratorem faciendum, qui etiam ab Ethnicis definitus fuit Vir bonus, dicendi peritus) & à continuo Diuinorum librorum ſtudio, ex quibus Deus afflauit eorum mentes, vt implerent paginas ſententijs eximijs, linguaſque ſoluerent in ſermones tum elegantiſſimos, omni, veraque vtilitate plenos. Qui non credit, experiatur.

X C.

Hactenus in verbis, tibi quæ ſunt cunque figuræ
Muſa dedit, tentatque alias euoluere formas,
Ornatuſque alios, quibus aut ſententia ſurgit,
Aut meliore modo procedit, & vndique vires,
Aut decus, & pondus ſibi conciliare laborat,
Mille modis varians artem, & faſtidia pellens,
Et tentans animos omni peruincere mole.

A D N O T A T I O.

TRanſit Auctor à figuris Verborum ad figuras Sententiarum, hicque aperit finem, cur inuentæ ſint tot figuræ; aitque eſſe inuentas; *primò* vt ſententia ſurgat: hoc eſt à modo dicendi minus plauſibili, & minorem attentionem ſibi compa-

Verba aliud monſtrant, aliud ſententia dicit:
Claudite iam riuos pueri ſat prata biberunt,
Multaque quæ noſtris ſic ſunt cantata Poetis.

ADNOTATIO.

Docetur hic quid ſit ſimplex Translatio; quid autem Allegoria, ſiue inuentio. Exemplis vtriuſque allatis patet doctrina.

LXXXIX.

Nulla voluminibus ſacris repetita figura
Eſt magis, vt Vatum libri teſtantur, & illa
Carmina Ieſſidæ plectro modulata Poetæ,
Diuinis quandò flammis agitantur, & alta
Concipiunt animo myſteria; ſurgere cernis
Verba per æthereas auras, & creſcere in alta
Sidera, principijque ſui momenta referre;
Protinus humanamque omnem peruincere captum.
Hæc tibi adoranda in primis proponimus, atque
Non temerè tentanda, priuſquam Numina ſupplex
Exores, menteſque petas tam grandibus aptam
Reſponſis: ſimul aſſiduum, ſtudiumque, laboremque
Impendas: tecum meditare, atque omnia Patrum,
Qui doctrina olim celebres, pietate probati
Sedulus euoluas commenta. O magna beatæ,
Et ſuperos meditata Choros productio Vitæ,
Nocte, dieque ſacras attentè euoluere chartas,
Auribus atque Deum humanis audire loquentem,
Conſilijs Superumque admitti, certaque tandem,
Sanctaque doctrina veræ præcepta tenere,
Vnde animo lucem admoueas, qua tendere greſſus,
Et vitæ peragrare vias, poſſitque labores
Vincere, difficiles curas, atque ardua cuncta,
In Superas donec ſedes, patriamque piorum
Contingat tolli, æternamque habitare quietem!

ADNOTATIO.

Quæ docuit Arias, hic illuſtrat, amandando Lectorem ad Sacros Diuinæ Scripturæ libros, præſertim prophetales,

Digitized by Google

tales, qui pleni ſunt Translationibus omnem ingenij humani ſtudium vincentibus. Et certè tanto viro credendum eſt; cum illi ex longo, doctiſſimoque ſtudio notiſſima fuerint ſacroſancta Biblia. Ego qui duodecim annis vacaui ex munere à meis maioribus mihi impoſito Diuinos libros interpretandi (cum cæteroqui viginti, & vnum impenderim literis humanioribus tradendis) ſanctè aſſeuerare poſſum, plus diſci elegantiæ ab vno Prophetarum, quàm à quocunque Oratore prophano. Ea de cauſa Sancti Patres, qui præditi ingenio, doctrinaque imbuti puram ab omni vitio mentem ſacris voluminibus applicuerunt, tam benè ſcripſerunt, & dixerunt, vt certè vicerint Græcos, Romanoſque Oratores. Fortaſſe non omnes aſſecuti ſunt proprietatem linguæ aut Demoſthenis, aut Tullij, cum non vixerint ſæculis melioribus Idiomatis græci, aut latini (quod commune fuit alijs quoque ſcriptoribus, qui poſt illa ſæcula floruerunt) cæterum quod ſpectat ad metaphoras, & reliqua ingeniorum lumina, eminent Chriſtiani, de quibus loquor, homines ſuprà prophanos. Neque mirandum id videri debet conſideranti adiutos fuiſſe à probitate vitæ (valde conducente ad Oratorem faciendum, qui etiam ab Ethnicis definitus fuit Vir bonus, dicendi peritus) & à continuo Diuinorum librorum ſtudio, ex quibus Deus afflauit eorum mentes, vt implerent paginas ſententijs eximijs, linguaſque ſoluerent in ſermones tum elegantiſſimos, omni, veraque vtilitate plenos. Qui non credit, experiatur.

X C.

Hactenus in verbis, tibi quæ ſunt cunque figuræ
Muſa dedit, tentatque alias euoluere formas,
Ornatuſque alios, quibus aut ſententia ſurgit,
Aut meliore modo procedit, & vndique vires,
Aut decus, & pondus ſibi conciliare laborat,
Mille modis varians artem, & faſtidia pellens,
Et tentans animos omni peruincere mole.

A D N O T A T I O.

TRanſit Auctor à figuris Verborum ad figuras Sententiarum, hicque aperit finem, cur inuentæ ſint tot figuræ; aitque eſſe inuentas; *primò* vt ſententia ſurgat: hoc eſt à modo dicendi minus plauſibili, & minorem attentionem ſibi compa-

randi diſcedat. *Secundò* meliore modo procedat; qui vtique melior eſt, quandò aliqua figura opportunè veſtitur. *Tertiò* vt conciliet ſibi ſententia *Vires*, *Decus*, *&* *Pondus*: quæ tria bona conſequitur quoties figuratè effertur. Figura enim (vt aliàs dixi) eſt effectus alicuius affectus: Sicuti autem affectus eſt validus, validuſque effectus validi affectus; ità vires, efficaciamque ſuam refundit in ſententiam. Quæ vires, & quæ efficacia conſiſtit in impreſſione animi, quam parit ſententia figuratè propoſita. Vtique alia vis dicentis, *tu es monſtrum*, à dicente: *O monſtrum!* Vel *Quis tale monſtrum aſpexit?* Vel *perdant te Superi monſtrum omnium monſtroſiſſimum*. *Quartò* vt varietur ars, neque appareat. *Quintò* vt tollatur faſtidium, quod naſceretur, ſi eodem modo, tenoreque integra Oratio procederet. Addo, vt maximè fiat naturalis, adeòque maximè artificioſa Oratio; quæ talis eſt, quandò modò ſub vna, modò ſub alia figura procedit: ſic enim imitatur natura, qua nihil fęcundius in varianda figura dicendi, etiam in quotidiano, familiarique ſermone; qui (ſi conſiderabitur) apparet & incredibili varietate figurarum pleniſſimus.

X C I.

In quibus ecce rogat primum ſe Pyſma referri,
Quæſtio nomen habens, muris benè nota Latinis.
Forma rogans ſemper, non vt quid diſcere tentet
(Non etenim didiciſſe parat) ſed quærere ab hoſte
Quò magis impellat quærendo, aut Iudicis iram
Excitet, adſtantes, rapiatque, trahatque rogando.
An ſemper fortuna tibi parere Tyranne
Debuerit? Quandò finem, quas ipſe paraſti
Fraudibus, atque dolis impones, vimque remittes?
Mox huic reſpondens ſequitur Subiectio, cuius
Officium eſt, quod tutè petas, vel poſtulat hoſtis
Reſpondere tibi, atque alios præuertere dictis:
Præuentum poteris ſimul hanc dixiſſe figuram:
Is nè tibi Sapiens, quem ſi Sapientia cultu
Ornaret proprio, numquam tot adire labores
Diuitias, & opes propter, vulgique fauorem
Tentaret: potius peteret ſecreta camœnis
Addictus, miſero præſertim tempore, quandò
Et Virtutis honor iacet, & ſua propria laudi
Deficiunt, tantumque valet violentia, frauſque.

Aſ-

Affectu commota venit, ſeſeque canendam
Obijcit indigno mæſta Exclamatio vultu
Ora ferens ira excandentis plena doloris.
Compellans, fremituque ciens, homineſque, Deoſque;
Tempora vel mores, ciues, Vrbemque, locumque,
Reſque alias quibus oſtendit ſe offendier, aut quos
Conſulit, atque citat teſtes, vel poſtulat horum
Auxilium, tentatque ſuos lenire dolores.
O ſuperi, quorum Numen, terræque, mariſque
Infernique tremunt Reges, auertite quæſo
Tantum immane nefas noſtris auertite regnis.
Sit ſatis, heù miſeros tantis erroribus actos
Germanos, dum Martini præcepta ſequuntur,
Deſeruiſſe viam virtutis, certaque iuſtæ
Præmia militiæ æternas perdiſſe coronas.
O ſuperi reuocate precor, miſeroſque docete
Certum iter, & longè meliorem reddite mentem.
Huic generi affinis fuit Acclamatio, cuius
Officium eſt, dum res perpendit, iudicioque
Ennumerat rerum cauſas, momentaque cuncta
Colligere in pondus certum, & molimina certa,
Inde monere alios, & pondera cuncta docere.
Vt: Snperas ſedes liquiſſe, atque ætheris altì
Regna beata nimis, nulliſque obnoxia curis,
Et terras mortali olim coluiſſe figura,
Et cælaſſe Deum vilis ſub imagine Serui,
Non ſatis hoc tibi Nazaride, & tot adiſſe labores,
Totque homines ſanaſſe ægros, & faucibus Orci
Tot rapuiſſe viros, placidæ quoque præmia vitæ,
Inſigni pietate illis tam multa dediſſe.
Dumque doces præcepta homines diuina, quis vnquam
Pondere curarum, atque opera maiore docendo
Perfunctus, vigil & ſatagens, noctuque, diuque?
Non ſatis hoc: ſed deformem poſt omnia mortem,
Infameſque Cruces, culparum opprobria cuncta
Non dubitas perferre, nec inde ſubire ſepulcrum,
Atque Erebi pallentem vmbram, noctemque profundam
Viſere, funeſtaſque Stygis peragrare Tenebras:
TANTVS amor noſtri, ſceleriſque piamina tanta.

ADNOTATIO.

PLacet tantiſper hic meum Lectorem morari, vt videat figuras ſententiarum hactenus commemoratas eſſe effectus, variorum affectuum. Conſequens etiam erat, vt procederent ex præmiſſa raciocinatione, vt ſic appareret Auditoribus, Oratorem non erupiſſe in effectus illorum affectuum, niſi à ratione ad eos impellerentur. Conſideret Lector hæc, quæ dico; deinde antè oculos ſuos poſita Interrogatione: poſita Subiectione: poſita Exclamatione: poſita Acclamatione, cognoſcet oportere illas ex plenitudine alicuius affectus erumpere: alioqui abſurdiſſimum eſſet illis ſe tradere. Quod ſi illis ſe tradit Orator, id facit, quia à ratione cogitur: ideòque pulcræ ſunt figuræ, & efficaces. Secus eſſent ridiculæ, & nullarum virium. Atque hinc patebit diuerſo modo illis vti hominem figuris, & Iuuenem: hominem dico exercitatum, & ſuo ſibi præſenti ingenio. Iuuenis illas vſurpat nulla præuia raciocinatione, adeòque frigidiſſimè. Non ità vir arte præditus.

XCII.

His etiam eſt coniuncta mihi Inſultatio amara,
Viſcera concutiens, riſu quæque exprobrat hoſti
Vota, aut fortunam, quæ & res metitur ab ipſo
Euentu, non admittens cauſamuè, animumuè,
Stultitiam irridens votorum: ſæpiùs autem
Inſultans miſeris, quorum triſtiſſima fata:
I modò, & Oceani fluctus, & triſtia monſtra
Neptunum patere iratum, & diſcrimina vitæ
Vltima pertuleris mundum peragrando remotum,
Et regno, & noſtro nimium diſtantia Cœlo,
Vt tumidus rediens auro per crimina parto
In tumidis animum demittas naufragus vndis:
En agros, & quam bello Troiane petiſti
Heſperiam metire iacens, fert Muſa Maronis.
Ambigit Orator nonnumquam quam petat omni
Ex numero rerum, aut vocum quæcunque ſibi ſunt,
Obrui prò cauſæ ratione, & pondere, quamuis
Multa quidem, tamen ignorat quidnam eligat, & ſic
Auget idem, cauſæque modos exaggerat altè:
Nomen & huic fuerit Dubitatio formæ.

Qui populos turbat dictis, qui Religionem
Peruertit, Superoſque ſuis in ſedibus nudet
Solicitare, nouas facieſque inducere mundo
Nititur, inque homines diſcordia ſemina miſcet
Sacrileguſne mihi dicetur? An impius? Anne
Filius Eumenidum? Quo tandem nomine poſſim
Compellare, mihi incertum, nam cuncta minora
Sunt ſcelere, & furijs hominis, quæ nomina cunque
Nota mihi, extremas etiam ſignantia peſtes.

Sæpiùs Orator cauſam communicat hoſti,
Iudicibuſque ſuis, & cunctos conſulit; illis
Proponit cauſam, & quidnam ſibi quiſque pararet,
In ſimili caſu poſitus ſi fortè fuiſſet
Quærit, & hoc pacto proprias defendere partes
Nititur, à ſimili trahit argumenta periclo;
Nam tibi quod cupias ignoſces, ſi cupit alter.
Vt tibi ſi inſidias fieri fortaſſe videres,
Intendique necem, quam nullo euadere curſu
Nec ratione alia poſſes, quàm vulnere, nec tunc
Arma tibi nihil expectanti cætera adeſſent,
An dubitas torquere tamen quæque obuia ſaxa? &
Quem non ſuſtineat inimicum cominus impar
Eminus euites: vetat hoc Natura negari:
Dicenda eſt noſtris hæc PARTICIPATIO muſis;

Multa etiam ſolet Orator permittere ſæpè
Iudicibus ſiue aduerſis cenſenda, vbi cauſæ
Fidit, & oſtendit tantum, nec diſputat ipſis
Libera permittens ſuffragia ſcilicet, & ſe
Diſſimulans nil velle illis cenſere, nec vlla
Pondera perſpicere, aut verbis non plura morari.
Hæc & ab antiquis Permiſſio dicta figura eſt.
Vt: Quantum foret ô ſatius cum ſerpere cœpit
Hæc inimica lues, populos quæ perdidit omnes
Teutonicos, tantis obſiſteret antè malis, quàm
Miſſus ad hoc fuerat feruentem vt ſiſteret hoſtem?
Dicite vos, pia turba, Patres, perpendite quantum
Tunc melius foret hanc penitus reſtinguere flammam.
Vnde ortum tanta cœpere incendia; Vos iam
Dicite, non iterum hic ſum dicere plura paratus

Iam ſe ſe audaci producta Licentia fronte
Flagitat à nobis dici, nec plura morari
Suſtinet; expediam quarè hanc, nam libera cum ſit

Parendum quidquid cupiat, vel multa ferenda
Infræni quæcunque velit producere lingua.
Hæc igitur perſæpe ſibi complura licere
Liberiùs dixiſſe petit, quàm tempora, vel res,
Vel perſona ferat præſens, cum qua ſibi ſermo eſt.
Acribus interdum Verbis hæc vtitur, atque
Nil verita exponit quidquid conceperit in ſe.
Mox vbi contactos animos præſentit amaro
Verborum ductu, rurſus lenire laborat,
Atque ità rem tractat, non vt reuerentia cauſam
Perdat, & imminuat præſtantia pondera rerum;
Lenit & hæc rurſus, libertatemque loquendi
Temperat, inuidiam cauſæ quò auertat, & iras
Iudicis inflectat conceptas, commoda tandem
Procurat cauſæ dum miſcet libera blandis.
Vt: Te (fabor enim) Iudex vitare parabam
Cum tibi iam mites animos ſupereſſe putarem,
Huius vt inuidiam contemnere poſſe Tyranni
Non poſſes, facinuſque hominis compeſcere vero
Iudicio: At poſtquam, qua ſis probitate rogarem
Qua mente inſtructus, quanta ratione valeres,
Et miſeris quantum auxilium perſæpè tuliſses,
Et didici tam multa tuæ præconia laudis,
Iuſtitiæ quàm ſancta tibi ſint munera, quamque
Intrepidus ſceleri obſiſtas; Felicia, dixi,
Sæcula, meque etiam, fateor dixiſse beatum,
Cui tali Cenſore agere, & cui contigit ipſo
Iudicio in quemcunque velim quæcunque profari.

ADNOTATIO.

Figuræ, quas oſtendit hactenus Arias, ſunt ab ipſo egregiè elucidatæ, quantum patitur metrum, cui ſe alligauit. Ex omnibus confirmo quod docui; omnes, Sententiarum præſertim, figuras eſſe imitationes naturæ humanæ affectibus, ſiue perturbationibus agitatæ, quæ vel ſine vllo Oratorum artificio in illas egrediuntur. Orator totus eſt in imitanda natura: quatenus alienum negotium, in cauſis, quas ſuſcipit (aut defendens, aut accuſans) agens, ità dicit, vt velit credi dicere ex animo. Hanc opinionem vt conſequatur, oportet eum dicere vt diceret, ſi cauſa quam agit eſſet propria. Si huiuſmodi eſſet agitaretur illis affectibus, à quibus nullo negotio ſuppeditaren-

tur

Digitized by Google

tur figuræ, modò hæ, & modò aliæ pro opportunitate rei. Natura enim ſe non derelinquit.

XCIII.

Gratia nec minor eſt illi conceſſa figuræ,
Cum quis ſermonem auertit, ſeriemque loquendi,
Abſenteſque petit verbis, atque aduocat, vt ſic
Opprimat aduerſos, affectuſque excitet altos
Iudicibus, cauſæque paret, ponduſque fidemque.
Vt: Priſcos Patres Vates olim, Patreſque, Duceſque,
Et ſacris quæcunque leguntur nomina libris,
Diſcipuloſque nouæ legis, tuque optime Chriſte
Bacchantis Martini infandos aduoco in vſus.
Vos benefacta ſimul docuiſtis iuncta, fidemque,
Et penitus partem dictis ſociaſtis vtramque;
Nec, niſi promiſſis Diuinis crediderit quis,
Et dictis quæcunque liber proponit vterque,
Efficiat quæcunque volet, quemcunque laborem
Expleat, at pereunt quæ non coniuncta fide ſunt.
Si credat, valeatque fide, & tranſmittere Montes,
Et lunam claro poſſit deducere Cœlo,
Sed ſterilis, nulliſque decens virtutibus, omni
Caſſus ope, ornatuque operum, damnatus abibit
Iudicio Superum æternas habitare tenebras.
Et tamen auſus eras Martine inſane docendo
Ignauos feciſſe homines, dum præmia nulla
Eſſe doces rectè factis. Quid defuit ergò,
Vt Superos humana etiam curare negares?
Hæc igitur dicenda tibi eſt Auerſio forma,
Quæ ſubitò mutat perſonam ſæpè loquendo.

ADNOTATIO.

HActenus locutus eſt Arias de Apoſtrophe, ſiue Auerſione, quæ definiri ſolet *ſermo auerſus à Iudice*. Nobiliſſima planè figura, & orta ab animo vehementer commoto: qui deſperans à Iudice ſuo exaudiendum, ad alios quicunque ſint, ſermonem conuertit. Cæterum hæc ipſa figuræ huius nobilitas efficit, vt multi ab illa pellecti, illam, ſed malè vſurpent. Vſurpari debet in calore Orationis, & poſtquam plura ad Iudicem ſuum locutus Orator, fingit ſe ab illo non audiri, hoc eſt

ex-

exaudiri. Id multi non attendentes vſurpant illam in ipſo Orationis principio, adeòque Verba faciunt cum ignoto Auditoribus. Alij in decurſu Orationis auertunt ſe à ſuo Auditore, qui (præſertim in Orationibus extrà forum habitis) eſt ſuus Iudex, & alloquuntur perſonas idæales, & planè fictas; vt Famam, Regna, Prouincias, Virtutes, Vitia &c. & interdum tamdiù cum illis loquendo verſantur, vt planè videantur obliti Auditorum ſuorum: cum tamen vnum ex neceſſarijs Oratori artificijs ſit, alloqui Auditorem, quem idcircò deberet ſæpè in curſu Orationis nominare. Cicero iterat, aut Iudices, aut Quirites, aut Cæſarem, quandò ille erat præcipuus in cauſa, quam agebat, Iudex. Prætereà mali Oratores, ſi quid narrant, in ipſa narratione miſcent apoſtrophas, diuertentes, & quidem diutius à ſuis Auditoribus. Qui ità ſe gerunt, *primò* oſtendunt ſe non loqui cum Auditoribus, quod maximum eſt erratum. *Secundò* efficiunt ne Auditor ſibi attendat. *Tertiò* eorum ſermo euadit abſtractus, & leuis, & in auras planè euaneſcit. Proinde iudicio eſt opus in vſu præclariſſimæ cæteroqui figuræ. Poetæ, præſertim in lyricis, & in ſyluis vtuntur apoſtrophe, etiam in principio poematum ſuorum: & benè; nam fingunt ſe oeſtro agitatos, & mente verſari cum illa re, ſiue perſona ad quam dirigunt apoſtrophem ſuam. Quod idem præſtant cum laude interdum Oratores, de quibuſdam argumentis verba facientes, quæ notiſſima ſunt Auditori. Vt, quando habetur Oratio funebris præſente cadauere: tunc benè inchoari poteſt per apoſtrophem ad ipſum cadauer. Pariter feria ſexta maioris hebdomadæ, qua die Chriſtianus Auditor nouit, verba eſſe facienda de Chriſti pœnis; in ipſo dicendi principio vtuntur Apoſtrophe, aut ad ipſum Chriſtum, aut ad Cœlum ex Solis ecclipſi tunc obtenebratum, quandò eius Creator occubuit. Hæc & ſimilia argumenta admittunt in Exordijs cum laude Apoſtrophem. Extrà aliquam huiuſmodi circumſtantiam Auditoribus notam, non video quàm benè, & quàm ad exemplar naturæ inchoetur Oratio per Apoſtrophem. Quis vbi ſe conferat ad aliquem cum illo verba facturus, non ſtatim illum alloquatur? Certè reputaretur ſtultus, ſi conuerteret ſermonem ad alium, cum eò venerit vbi eſt, quem deſtinauit alloqui. Hæc mihi viſa ſunt animaduertenda, ne ineptus fiat vſus Apoſtrophes.

XCIV.

XCIV.

Rarius at genus eſt illud, quo ſæpè negamus
Dicere nos quicquam, quod non tamen vſque tacemus.
Nouimus vt quandò quæ non coniungere cauſæ
Poſſumus inſtanti, tamen & memorata parabunt
Inuidiam, aut laudes, & non aliena ferentur
Propoſito nobis fini: tunc fingimus illa
Negligere, at manifeſta tamen feciſſe probamur.
Quidnam commemorem luxus? quid prandia? cœnas
Tanta voluptatum commenta? & munera tanta
Luxuriæ, quibus à puero corruptus agebas
Infamem vitam, quam moribus vſque malignis
Ad ſummam mortis tandem perduxeris horam?
Turpe tuum volumus fatum, Martine, tacere,
Vt nimio oppreſſum vino meritoria vidit
Quod ſanus conuiua bibis Caupona iacentem;
Scilicet hic hominis fuerat, ſanctique, pijque
Exitus, vt Superas aſcenderet ebrius oras.
Occupat hæc verbum id, quod prætermittere fingit.
Quare & deductum ſortitur ab Occupo nomen.

ADNOTATIO.

RAriorem vſum, ait Arias, eſſe huius figuræ; & iure: appareret enim facilè illam eſſe fictionem: & proindè Oratoris fidei derogaret. Proptereà opus eſt ſumma dexteritate quoties illam vſurpamus. Cæterum puto monendum eſſe meum lectorem, vt ſonoriores, patentioreſque figuras in vna quapiam Oratione neque iteret, neque in longiùs trahat. Imitetur bonos Theanorum curatores, qui Scenas elegantiſſimas, & rariùs cæteris, & breuiùs Spectatori oſtenſas volunt, ne ſatientur.

XCV.

Sunt aliæ ſpecies variandis vocibus aptæ,
Quæ Veneres addunt ſermonibus, & quibus ipſa
Amplior efficitur ſententia, ſiue velis rem
Augeri, aut minui, ſeù pondera quæque parare,
Aut etiam extenuant rerum momenta ſeuera

Aut

Aut rurſus leuiora parant augere loquendo.
Prima mihi occurrit multis circumdata verbis
Congeries, & ſe ſe poſcit deſcribier ante,
Cuius & officium fuerit quæ dicta fuerunt,
Protinus admotis altè producere verbis,
Quæ ſi non eadem tamen æquiualentia ſunto.
Vt: Populi pacem tu euertere funditùs audet?
Tuque hominum penitus pergis turbare quietem?
Tuque moues fluctus ſæuos, turbamque procellis
Ebrius: heù, miſeramque agitas, & perdere pergis?
Nec tamen aſſiduis verbis oneranda figura eſt,
Bis cumulata iuuat, nec ter repetita nocebit.
Luce nitens multa ſequitur Deſcriptio, ſeque
Poſtulat in primis efferri, multa datura
Lumina dicendis rebus: nam nulla figura eſt
Vtilior veram naturam exponere rerum,
Actaque, & euentus propriaſque oſtendere partes;
Eſtque breuis, breuitate tamen, quæ commoda multa
Afferat, & dictis quæ pondera certa probandis
Non te religio, rerum ſed cura nouarum
Compulit in populis tantos agitare tumultus
Exitium ò noſtri, Martine, & dedecus æui.
Principibus ceſſiſſe ſacris, ſeſeque modeſtum
Præbere, atque alios eadem præcepta docere
Religio eſt: At non populi ſibi quærere plauſus,
Et rerum turbare modos, maioribus vllis
Non vllam præſtare fidem, miſcere prophanis
Sacra, nec omninò cognoſcere faſque, nefaſque:
Ambitionis erat modus hic, non Religionis.
Illa etiam non grata minus perſæpè figura eſt,
Quæ parat antè oculos rem, quæ ſit geſta referre,
Vt te audire neges, ſed demonſtrata videre;
Tantum habet ars vitæ & motus, vt pingere verbis
Vſque adeò valeat res omnes, atque docere,
Certiùs vt nullo poſſis ſpectare theatro.
Dumque agitur res ipſa quidem, ſi teſtis adeſſes
Certiùs, aut melius rem non didiciſſe valeres.
Hæc à nonnullis pars Demonſtratio dicta eſt,
Vel quià rem viſu ſpectandam ſubijcit: eſt qui
Indidit arte ſua ex priſcis Subiectio nomen.
Iam Tuba committit trepidas in prælia turmas,
Tela volant, enſeſque feri ſtringuntur, & ingens

Fit

Fit clamor, triſtes iactant ad ſidera voces:
Pars cadit hic, alij ſuccedunt, perdidit ille
Crura, manuſque: alius pedibus protritus equorum
Corruit hic, animamque vomit cum ſanguine, & huius
Occupat haſta fugam, tenet & tellure refixam.
Vndique ſpirantum gemitus, animaſque trahentum
Auditur, feruent ſæuo loca ſingula Marte.

ADNOTATIO.

Circa Deſcriptiones, vellem admonitum Adoleſcentem, vt in illis fingendis memor eſſet, ſibi, aut factum, aut rem ità eſſe oculis phantaſiæ ſubijciendam, vt videri, non ſolum audiri putetur. In quo multi hac ætate decipiuntur; nam deſcriptiones onerant acuminibus, & cogitationibus, ſiue animaduerſionibus, ingenioſis quidem, ſed ad intellectum auditoris, non autem ad phantaſiam directis. Ex quo ſequitur, ne per vmbram quidem rem poſſe videri: nihil enim continent quod videri poſſit, ſed tantum quod intelligi, & quidem ab illis, qui ſint experrecta, & excitata mente. Vellem ſe conformarent exemplis magnorum virorum, Tullij, Virgilij, Liuij, Ouidij, & ſimilium. Eorum deſcriptiones conſtant adiunctis rem ità colorantibus, vt ſi pictor aliquis illa conſideraret, & ad ſuam telam pennicillo transferret, elegantiſſimam exhiberet imaginem: quod certè, neque eueniret, neque euenire poſſet, ſi adiuncta perpenderet, ſiue (vt melius dicam) cogitationes, quibus vtuntur mali deſcriptionis artifices. Quomodo enim referet in tabulam Apelles ipſe ſubtiliſſimam cogitationem, quam de aliqua re, aut facto aliquis expoſuit? Id quod dico, ponderanti, meridiana luce clarius apparebit, non poſſe deſcriptiones haberi, niſi ex circumſtantijs ſub ſenſus cadentibus.

XCVI.

Gratia nec minor eſt, cum quis concluſa latenti
Cortice verborum ſuperantia ſenſa relinquit,
Suſpicione mihi magè quàm ſermone probanda;
Significatur enim res verbis, non tamen omni
Exprimitur parte, & maior ſententia dicto eſt.
Emphaſis eſt Græcis, quæ & ſignificatio noſtris;
Fitque per ambiguum verbum quod vertis ad vſum

Digitized by Google

Ipſe tuum: fitque exceſſu, & grauiora loquendo,
Vt leuiora probes etiam: fit ſæpè ſequela,
Et rationis ope ex dictis non dicta legentis.
Interdum ſermo incœptus præciditur antè
Quàm res clareſcat, ſed non obſcura relicta eſt,
Vſque adeò vt certum nequeas deprehendere ſenſum:
Quid tibi cum Dominis, tibi cum Martine Tyrannis?
Si tibi Religio eſt cordi; non illa fauore
Indiget humano: humanis non viribus illa
Nititur: è cœlo elapſa eſt, mortalia temnit:
Quis te Principibus ſociauit, Iudicibuſque?

ADNOTATIO.

SÆculo noſtro frequentatur Emphaſis, credo plus iuſto, & cum detrimento Auditorum in Sacris Orationibus: & cum detrimento veritatis in factorum, apud Hiſtoricos, ennarratione. Inualuit enim amor conciſorum, vt aiunt, & paucis multa non ſolum dicendi, ſed etiam docendi, immò oſtendendi animum ſuſpicioſum, & per hoc ingenium acutum, quod penetret ad intima; prudens tamen, ſiue callidum, quod nolit deprehendi falſa dicere, aut ſcribere. Vno verbo amatur Tacitus, vir ſuſpiciones ingerens de quocunque (penè dixi) bono viro. Ex quo capite comparauit ſibi multos amatores; quaſi verò res admirabilis ſit ſuſpicari mala quæque & peſſima. Certè ſuſpicio eſt iudicium valdè imperfectum, & ab homine morigerato non proferendum niſi cum limitatione, & in grauiſſimis negotijs, vt excitentur illi, quibus manifeſtatur ſuſpicio ad indagandam veritatem; ex qua ſequi poſſet aliquod graue incommodum. In Oratione autem populari frequentior Emphaſis vſus reddit ſermonem obſcurum. Præterea, dum Auditor detinetur in ponderandis dictis emphaticis diſtrahitur à reliquis Oratoris ſententijs vtilioribus. Quod ſi Emphaſis occupetur circa aliquod vitium, aut aliud, quod adſcribi poſſit certæ cuipiam perſonæ, id vtique efficietur; adeòque mutuò ſe in concione reſpicient auditores, veluti innuentes inter ſe, dictum emphaticum Concionatoris ad hunc, vel illum referri hominem, illumque voluiſſe pungi: & poſt concionem illud idem repetitur. Quo fructu? Nullo: Niſi fructum appellaueris Oratorem ſacrum haberi, aut mordacem, aut aſtutum, aut malignum. Verùm, etiam cum Emphaſes carent his improbitatibus, & bonæ ſunt, nihilominus illas

opor-

oportet non eſſe nimis frequentes; immò oportet eſſe raras, alioqui erit obſcura Oratio.

XCVII.

Fingimus interdum voces abſentis amici,
Verbaque ſuſcipimus necdum prolata, modoſque
Illius, quem nos dicentem ad noſtra citamus
Iura: eadem ratio eſt cum rebus fingere voces
Nitimur, aut formam quibus hæc natura negarit.
Hoc iuuat in primis, & multum conficit, arte
Si tamen, atque loco proprio, & ratione petatur;
Et fuit à noſtris hæc Conformatio dicta.
Chriſtus (Vt) in terris ſi nunc foret, vt fuit olim,
Tum cum Diſcipuli lino, ratibuſque relictis
Non ad deſidiam, nec ad otia fœda vocantem
Feruenti affectu Dominum, ſtudioque ſequuntur;
An Martine putas illis te agnoſceret ille
Artibus audentem populos ſubuertere? Iam te
Deijceret, vacuamque fidem, & non ſancta monentem
Ocia reijceret, Seruum mercedis iniquæ
Sæpè vocans porcum immundumque, canemque prophanum.
Nec tamen eſt abſens Chriſtus; auditur ab omni
Nunc populo, exagitans & te Martine, tuamque
Doctrinam infernis ductam de ſedibus, inque
Infernas referens ſedes mendacia faſſos
Quoſque tua, & Cœlo proclamat Chriſtus ab alto,
Atque Euangelium verbi vox viua ſuperni,
Æternumque pijs ſolamen, luminis alti
Lucida fax clamat, te te Martine furentem,
Et mihi inurentem infami mendacia lingua
Exagitent furiæ, nec noſtri muneris vnquam,
Tuque, tuique feras ingentia præmia, qui me
Conſpurcare mali commento audetis iniquo.

ADNOTATIO.

VAldè attentus debet eſſe ſibimet Orator, quotieſcunque inducit aut veras, aut fictas perſonas loquentes: curare enim debet, ne eorum Orationes diſcrepent à decoro, eæque ſint, quæ putentur veræ. Peccare poteſt maximè cum elegantiores ſunt eorum Orationes. In quo numquam tolerari

poſſunt ſermones quidam quos nonnulli Oratores ex ſacris ponunt in os Diuæ Mariæ Magdalenæ ad pedes Chriſti iacentis: qui *Primò* longiſſimi ſunt: *Secundò* aut elegantiarum, aut (veriùs) ineptiarum pleniſſimi, quas ſi protuliſſet illa mulier Sanctiſſima, & ſuorum dolentiſſima errorum, deridenda fuiſſet. *Tertiò* alludentes, aut ad fabulas, aut ad hiſtorias, aut ad aliam eruditionem. Pariter puto cauendum eſſe ab Oratore, ne veras conciones, & abſolutè prolatas, perſonarum præſertim viuentium inuehat in ſuam Orationem: ſunt enim incredibiles. Ex doctrina Proſopopeiæ, Mortui excitantur à tumulis, parietes inducuntur loqui, & ſimiles aliæ perſonæ; ſed cum particula conditionata *Si*. Si Maiores noſtri caput è ſepulcris extollerent, & in hunc locum venirent, puto hæc ad nos eſſe dicturos (Si loqui poſſent parietes, opinor exclamarent, & dicerent) Etenim ſi Patria, quæ mihi carior ipſa vita eſſe debet tecum loqueretur ò Marce Tulli &c. Conciones ſub hac conditione prolatæ ſunt veroſimiles (dummodò etiam veroſimilibus impleantur ſententijs) ſine illa conditione nullam ſibi comparant fidem; niſi tamquam hiſtoricas, & ab hiſtoria petitas, profitendoque inde petitas recitaret. Marcus Tullius inducit Milonem, ſed qui præſens erat loquentem: verùm qua breuitate? Qua veroſimilitudine? Quod dixi; cum nullo modo veroſimiles ſint nonnullæ Orationes, quæ ſæpè in Panegiricis Sanctorum audiuntur, velut ab illis prolatæ. Hiſtorici habent conciones, & quidem alias directas, & alias indirectas. Cenſores illorum multa objiciunt directis, pauca indirectis. Quarè? Quià directæ vix ſunt credibiles, indirectæ non item.

XCVIII.

Pingimus interdum faciem, veroſque colores
Perſonæ, cuius conamur dicere cauſam,
Membraque formamus dictis, cum ſcilicet hac ex
Parte modum, ac voces, atque argumenta putamus
Addere materiæ noſtræ: Nam ſæpè videmus
Corporis ex ſpecie mentem, facieque notamus,
Affectus, motuſque animæ, quæ ſæpiùs inde
Proditur, & certo indicio ſpectanda pateſcit:
Illaque ab Officijs Effictio dicta figura eſt.
Frons breuis, & luſca cernendo lumina, nares
Perſimiles Satyris, rictus diductus, acutis

Dentibus, atque color fuſcus, & totius vſque
Corporis & motus, ſpecies ac forma ferina
Quid niſi inhumanos potuit promittere mores?

ADNOTATIO.

NOn ſolum corporis effigies ab Oratore deſcribitur, ſed etiam animi mores pinguntur: quod præſtat Ethopæia in huiuſmodi moribus occupata. Maximum ornamentum Orationis, habentiſque etiam maximam vim ad argumentandum: & à Cicerone frequentatur.

XCIX.

Per certos nunc verba gradus ducuntur, habentque
Ponderis haud minimum, Ratio nam creſcit eundo,
Atque parat vires, additque affectibus artem.
Hinc nomen cœpit forma, atque Gradatio dicta eſt.
Quis modus eſt vitijs? Si quidquid criminis acres
Concipiunt animo iuuenes expromere tentant?
Atque exprompta patrare licet, quæcunque licebunt
Hæc poſſunt: nec quæ poſſunt feciſſe morantur,
Nec reprobant factum Patres, neque iura coercent.
Ordinis interdum Venus eſt, vt parte priore
Expoſita ad reliqua accedas quæcunque parabis
Dicere: tunc breuiter repetes quæ dixeris, & quæ
Sunt dicenda breui tentes proponere forma.
Hactenus audiſtis quali pietate caleret
In Patrem, ac fratres Iacobi filius: at nunc
Inſontem, ac puerum fuerit quæ iniuria fratrum,
Et ſcelus exponam, quod nulla Tragædia vincit.
Nec minor eſt vſus, cum quis producere verba
De re quacunque incipiens, cupit addere ad illam
Forte minus verbum, aut maius prò pondere cauſæ:
Tunc ſimulat ſe verba prius damnare relata,
Et propriora loqui poſſe; & ſe corrigit, addens
Particulam, quæ correctum dennunciet: inde hæc
Forma capit nomen Correctio: Dicere ſiquis
Sic velit: Egregium miſerunt Numina Regem
Nunc populis noſtris: Patriæ at dixiſſe Parentem
Sit melius: qui tam aſſiduus iam antè omnia curat
Rem populi, oblitus quæ ſunt ſua commoda cunque.

Nota nimis vulgo eſt alia, & protrita figura
(Nec dicenda mihi lex id niſi poſceret artis)
Continuos ſenſus quæ ſæpè interſecat, atque
Inſerit vſque breuem ſenſum, quò cetera clara
Sint magis, ac ſine quo tamen haud obſcura fuiſſent.
Huic ego Romanum facio Intercluſio nomen,
Nota magis Græco eſt, nam dicta Parentheſis illis.
Sæpè ego (nam memini puerum me audiſſe recentem
Eſſe ignem) in populis incendia magna timebam.
Atque vtinam tunc naſcentes extinguere flammas
Qui potuit vellet (potuit quis?) tunc poſuiſſent
Hæc mala, iam pacem coleres pia turba quietam.

ADNOTATIO.

Non eſt contemnenda Parentheſis: beneficio enim illius multa obiter dici poſſunt (& quidem vtilia) quæ fortaſſe ſine parentheſi, vel nullo, vel violento modo dicerentur. Præſertim quià Parentheſis habet hoc proprij, vt benè pronnunciata, & mutata voce, aut renouet, aut ſibi conciliet attentionem. Audiui quoſdam Sacros Oratores per hanc figuram cientes in animis Auditorum non leuiter affectus.

C.

Contendit perſæpe aliquis contraria iactans
Verba, nec exiguam Venerem ſolet illa figura
Addere dicendi, & vires protinus auget.
Sed tamen hanc partem multum Rationis egere
Dicimus, vtque illis formis vtare modeſtè,
In quibus ars noſtra oſtendit præconia laudis.
Hic etenim Stulti peccant, quæcunque figuræ
Partem aliquam Veneris didicere, & laudis habere
Obnixè, his ſolis incumbunt, ordine nullo
Inculcant, nec verba ſciunt, nec tempora rerum
Eligere, hinc pariunt faſtidia ſæpè, odiumque.
Partibus his multum laudatis: nam videas tu
Oppoſitis qui ſemper amant contraria verbis
Congerere aſſiduis concurſibus, atque parare
Prælia verborum, turbis ingentibus vſque
Extructas acies veluti committere bella
Rhetoricum ſit opus ſolummodò, præterea nil.

Qui

Quò magis ingenio tibi ſunt, atque arte regenda.
Hæc quæcunque vſu ſunt inuidioſa frequenti,
Ne videare ſequi vulgus, neu linquere cauſam.
Sic ergo Antithetis proprijs ſuadebimus vti,
Non vt in antithetis ratio ſit tota loquendi:
Qui nocet, ò Patres, ſocius dicatur, an hoſtis?
Chriſticolamne voces hominem cuicunque ſuperſunt
Diuitiæ, aſt inopi ſaltem dare nolit amico,
Quo vitare famem poſſit, quo frigora pellat?
Is tibi Chriſticola eſt, non Mauro ſæuior omni?
Hanc vocat Antitheton ſibi Græcia tota figuram;
Nos etiam proprio dicemus nomine Pugnam.

A D N O T A T I O.

NIhil verius, nihil vtilius poterat meo Lectori inſinuari, quàm id quod commendauit ſuperioribus verſibus Arias. Quandò (vt ſuprà monui) figura aliqua eminet, illa rariùs eſt frequentanda, nam artem manifeſtat. Vbi verò contrapoſita, ſiue Antitheta occurrunt, tunc parciùs illis vtendum eſt. Peccatur in hoc à multis, qui captantes laudem ingenij, illaque (non multam laudem ſanè merenti) contenti, toto conatu conquirunt antitheta: credo vt videantur mirabili quodam modo, & paradoxico loqui: mirabile enim eſt (ex ſua natura) vti contrarijs ad aliud contrarium explicandum. Hi conſiderent quod à noſtro auctore hìc traditur.

C I.

Grammaticis eſt illa etiam notiſſima forma,
Non ſpernenda tamen dicenti, munera cuius
Hæc fuerint: vt quæ numero proponere nullo
Vocum poſſe putet, ſatis ac ſit nomine ab vno
Oſtendi, tamen ambage, & molimine vocum
Efferat interdum cauſa ducente decora:
Nonnumquam vt variet ratio repetita loquendi,
Simplicis interdum defectu vocis ad artem
Appoſitæ, aut metri ratione, aut carminis vſu.
Sit tamen hæc virtus, vt quandò id cogat egeſtas
Diſſimules, & ſponte ſua videare petiſſe.
Id fiet, ſi tam gratis ambagibus vti
Noueris, vt, ſimplex etiam ſi nomen haberes,

Eſſe magis credas gratum, atque optabile, quod tu
Pluribus oſtendis verbis, ſpatioque moraris.
Vt Patris æterni pignus ſi dicere IESVM,
Aut vis hunc pura de Virgine promere natum,
Aut hominum Præceptorem, vitaque Magiſtrum:
Cuncta decent, & rem ſignant, animumque laceſſunt.
Circuitus Patribus dicta eſt hæc forma Latinis.

ADNOTATIO.

PEriphraſis eſt figura notiſſima, & cuius bonus vſus parit multa commoda. Opus tamen habet iudicio. Nam ſunt plures, qui veluti nauſeent vocabula propria, Periphraſim, ſiue circuitum plus iuſto frequentant. Incidunt autem hi in ſummam affectationem: fatigant Auditorem: longiorem reddunt Orationem, illamque ea gratia priuant, quæ reſultat à vocabulis proprijs. Audiui Sciolum quemdam (ſunt enim Scioli, qui malo vſu elegantiæ illam contaminant) qui damnabat Poetam pium, qui ſanctiſſimum Ieſu nomen ſuis verſibus inſerebat, illumque culpabat, quaſi redderet humilem Ieſu nomen ſtylum. Bone Deus! Si tam ſublime nomen, quo audito curuant genu Angeli, homines, Dæmones, illi videbatur humile, ecquod erit ſublime! Vtamur ergò ſobriè periphraſi, neque ſimus ex illis, vt dicebat lepidè amicus meus, qui aut nolunt, aut neſciunt Panem appellare Panem, & Vinum Vinum, præſertim in Oratione ſoluta.

CII.

Iam multis ornata modis dicenda figura eſt,
Quæ ſe ſe expectandam demonſtrat ſæpiùs, ac non
Faſtidita manet; faciem nam promit eandem
Ornatam vario comptu, vt tu cernere dicas
Nunc aliam, atque aliam, tantum ſcit fallere, & arte
Decipere incautos ſenſus, ſed & addere vires
Illa ſolet rebus magnas, & lumina verbis.
Fit repetendo iterum, atque iterum quæ pulcra videntur,
Sic tamen vt repetas res ipſas, verba, modumque
Dicendo inuertas, fugiens faſtidia cuncta.
Immutat numerum vocum, deducere docta
Rem verbis vnam multis, & cogere in arctum.
Nonnumquam adſcitis alijs inuertere primas

Illa

Illa cupit voces; nonnumquam vocibus iiſdem,
Ordine mutato, variat, ſed & omnia vertit.
Nempè modos, ac verba ſimul permutat, & ipſum
Dicendi affectum, atque alio pronnunciat ore:
Vnde illi, quià tanta poteſt variare loquendo
Atque polire etiam, venit, eſtque Politio nomen.
Vt: Mihi nil potuit, te Gaſpar, carius eſſe,
Non animo iucunda magis quæcunque voluptas
Eſſe meo potuit, quàm teque videre, frui te.
Nec mihi vita fuit potior, quàm dulcia tantæ
Munera amicitiæ, quam nos, non diuitis Indi,
Delitijs, non Imperio præponimus vlli.

ADNOTATIO.

Politio, ſiue Expolitio eſt vna ex figuris maximè Oratorijs, & aptiſſimis ad eloquentiam. Ornat, copioſam reddit, variamque Orationem: recreat Auditorem, patiturque illum tantiſper requieſcere à labore attentionis ſine vllo detrimento cauſæ. Commendari debet Magiſtris, vt in illa diligenter exerceant adoleſcentes.

CIII.

Vtilis ad vitam ſupereſt Sententia laude
Nominis ipſa ſui multum celebrata, potenſque
Non ſolum audiri, ſed & alta mente reponi
Vtilitate ſua pretium promittere honeſtum
Et dare non fallax, ac plurima commoda multis.
Illa breui vocum numero, præceptaque vitæ
Optima demonſtrat, momentaque maxima rerum,
Atque decus grauitatis habet cum pondere vocum;
Vt: Nihil in vita pulcrum, ſi non ſit honeſtum:
Innocuus quiſquis fuerit, fortiſſimus idem eſt.
Nil timet in vita quicunque timere Deum ſcit.
Illa locis impreſſa ſuis, multumque decoris,
Et fidei multum, dicendo, & ponderis addit.

ADNOTATIO.

Veriſſima ſunt quæ docet Arias. Veruntamen eſt cauendum ne nimis frequentetur: alioqui impediretur curſus Ora-

Orationis : incideretur in obſcuritatem : & plus attentionis ab auditore ſuo (qui popularis eſt) exigeret Orator , quàm poſſit ille præſtare. Hoc quæſo memoriæ inſculpat qui dicit ad populum : Nolit ab illo exactiſſimam attentionem, quæ eſt ſuprà ſuum captum . In quo peccatur à multis, qui ſic dicunt ad popularem coronam, ſicuti dicerent in Academia acerrimis ingenijs conſtante. Meminerit Orator ſacer, Auditores conuenire in ſuum Forum, propè meridiem : defatigatos à negotijs, quibus vacauerunt : & fatigandos à proxima inedia ſomni conciliatrice. Meminerit à ſe dici, quæ diù meditatus eſt, ab Auditore excipi curſim : & ab Auditore carente ingenio quanto abundat qui dicit. Propterea, quæ dementia eſſet dicentis, ſi expectaret ſe audiendum, ſicuti audiretur apud Sapientiſſimos ? Qui pronnunciat Sententias , ſiue Gnomas , pronnunciat dicta breuiſſima, & petentia multam meditationem. Quomodò poterit Auditor plura ex illis ſua mente concoquere ? Quomodò poterit attendere Orationi toti deductæ per ſubtiliſſimum ſubtiliſſimæ item Raciocinationis filum ; ad leges Dialecticorum omninò elaboratæ ? Neque ſatisfacies dicendo, rem, de qua agitur petere ità tractari : Reſpondetur enim, aliam omninò viam peti ab eadem re tractata apud populum, aliam apud doctos. Certè ſi Tullium conſideraueris, apparebit perfectiſſimus dialecticus, ſed ſuam Dialecticam reddit facillimam captu . Quod vellem benè perciperet, qui ſpecie recti decipitur. Non negamus opus eſſe dialectica Oratori Sacro : negamus illi eſſe vſurpandam , quæ nimio ſubtilior cum ſit (etiam ornamentis Rhetorum veſtita) excedit capacitatem popularem.

C I V.

Vltima dicenda eſt nobis, ſed magna figura,
Quæ ſtruit, atque parat toti fulcimina cauſæ,
Et neruos, venaſque omnes ſermonis habendi
Roborat , atque Oratorem confidere cogit,
Audaceſque animos addit, vt vincere tandem
Conetur ; firmuſque velit perſiſtere cœptis.
Huius erit ratio, & virtus, vt rebus in illis,
Quas tibi præcipuè dicendo profore credas
Sæpiùs inſiſtas , repetaſque, & corpore toto
Sermonis vires hinc cunctis partibus addas ;
Vt pars nulla tibi toto in ſermone vacare

Viribus his poſſit, neruis, & ſanguine, per quæ
Vita ſubeſt, pariterque tuæ fiducia cauſæ.
Sæpiùs hoc repetas, volumus; multumque moreris,
Vnde tuis ſperas fore maxima commoda rebus.
Inde habet hoc nomen Ratio, quià ſemper in illis
Fit mora præcipuè rebus, quæ maxima nobis
Fulcimenta parant Com-dicta-moratio quondam eſt.

ADNOTATIO.

Agitur hic de figura, cuius nomen eſt Commeratio, quæ habere locum certum non poteſt, ſed ſpargitur in toto Orationis corpore, prò iudicio Oratoris. Eius munus eſt ibi inſiſtere, vbi plus vtilitatis ſibi promittit, & plus damni timet Aduerſarius. Ex quo occurres quibuſdam Anticiceronianis carpentibus illum Oratorem, quia, rem ſemel dictam iterum dicit. Hoc non eſt vitium, ſed virtus: repeteret millies, ſi repetitio faueret ſuæ cauſæ, prò qua vincenda laborat à primo Exordij verbo, vſque ad extremum Orationis. Vitium ſanè eſt Oratorum Sacrorum, qui timentes notam affictam Ciceroni, nihil commoratur in illo, quod eſſet validiſſimum, argumento. Vitium etiam eſt res tantum innuere (ità vt vix audiatur earum nomen) & progredi. Vitium eſt in laudationibus Sanctorum tanta tenuitate eorum facta attingere, vt videantur ex ſcripti Indices, qui ſolent apponi à ſcriptoribus eorum vitarum in fine. Si commoratione vterentur, Auditor Domum ferret memor illa, quæ per hanc figuram reliquiſſet eorum mentibus impreſſa.

CV.

Exemplum ſi fortè petas breuitate ferendum
Haud facile, & promptum eſt oſtendere: nam modò cunctis
Partibus infundi hanc formam ſermonis habendi
Dum tibi deſcribo memini dixiſſe: nec vnum
Occupat illa locum, nec ſede moratur in vna.
Sed tamen in ſacris dabimus pulcherrima libris
Exempla, & manifeſta quidem, repetitaque ſæpe.
Nec minus in cauſis ciuilibus, omnia paſſim
Sunt huius generis confecta exempla. Patronos
Quoslibet antiquos ſi conſulis, vt Ciceronem,
Sæpiùs audieris, dum pellere crimina tentat,

Pro-

Digitized by Google

Protegere & cauſam curat Milonis amici,
Sæpiùs id repetit, Vim vi propellere ius eſt.
Et ſacra Ieſſiadæ ſi voluas carmina vatis
Inuenies, dum ſæpè Deum, ſupplexque precatur,
Auxiliumque petit, veniam vè, & Numina placat,
Sæpiùs vna illi totis clementia libris,
Et miſerata malis noſtris mitiſſima Patris
Viſcera ſæpè illi hæc pleno verſantur in ore.

A D N O T A T I O.

CLariſſima ſunt quæ de Commoratione dicta modò ſunt à noſtro Auctore. Vtilitatem illius oſtendit, quandò vel prò nobis, vel prò alio oramus; hoc eſt alicui patrocinamur. Quæ ſubijciuntur, ſpectant etiam ad offendendos Aduerſarios; immò eorum ictus repellendos.

C V I.

Nec verò ſatis eſt propriam defendere cauſam,
Argumentorum & tibicine ſuſtentare,
Et ſtruere id quod quæris opus, parteſque tueri
Sæpè tuas, ſi non hoſtis quæcunque pararet
Arma cauere queas, clypeoque retundere forti,
Atque retorquere interdum; iaculataque contrà
Irrita feciſſe: hæc artis pars maxima, paucis
Conceſſa eſt: nam qui accuſant vel crimina, multos
Inuenias, vel qui laudent quæque optima vulgo
Sæpè Oratores videas; non indiga tantis
Viribus ingenij eſt pars hæc; fluit obice nullo
Ipſa ſibi, curſuque ſuo prolabitur, atque
Nititur in vero: ratio hæc capit inde, modumque
Contenta, & numerare gradus, ſpecieſque malorum,
Siue boni partes; multum fiducia præſtat
Dicenti, & perſæpè ſolet clamore ciere
Numina, Iudicium, teſtes, & tempora, mores,
Ordine neglecto, atque arte, & tamen vſque perorat.
At Patronus erit multis inſtructior armis,
Artibus atque alijs, varius quarum indiget vſus:
Nec ſatis eſt proprijs rationibus omnia poſſe
Confirmare, ſed aduerſis obſiſtere telis
Eſt opus, & propulſare, & molimina cuncta

Digitized by Google

Vertere quæcunque illa paret producere contrà
Accuſator, vt & proprias defendere partes
Poſſit, & egregij laudem perferre Patroni.
Priſca tulit raros ætas defendere doctos;
Nam facile & pronum eſt, & res, & crimina verbis
Exagitare malis: ducit natura loquentem,
Ipſaque in humani facti indignatio clamat.

ADNOTATIO.

EXcurrit in oſtendendo quàm ſit difficile inuenire bonum Defenſorem: ſtatuitque facilius eſſe Accuſatorem reperire. Præſertim quia Defenſori ſoluenda ſunt, quæ ab Aduerſario obijciuntur: adeòque iam non agit cum populo artem dicendi neſciente, ſed cum alio Oratore, cui non eſt res facilis imponere, & artem occultare.

CVII.

Mille modos, formaſque mouet, variaſque figuras
Defenſor, cum ſæpe neget, minuatue probata
Crimina: ſæpè etiam culpam traducat in hoſtem,
Molliat interdum, nonnunquam rideat altè,
Ridiculumque docere paret quodcunque probarit
Accuſator, & infeſtet perſæpiùs ipſum,
Multaque deſpiciat dictis, quæ magna fuiſſe
Dixerit alter, & inuertat quæcunque nocere
Crediderit, doctus non cedere viribus vllis.

ADNOTATIO.

VErſibus paulò ante allatis totus eſt Arias in oſtendendo quid faciat bonus Orator, quandò ſuſcipit aliquem in ſuam clientelam, illumque defendit. Mille enim ſe mutat in formas, vt aduerſariorum arma (argumenta nimirum) infirmet; hoc eſt, oſtendat Auditoribus nihil probare contrà ſuum clientem.

CVIII.

Hæc varijs dictata olim pars vocibus, vt qua
Confutet, crimen pellat, contrariaque arma

Infirmet, ſic ducta tenet ſua nomina verbis.
Non alios tractare locos, aliudue mouere
Argumentorum pondus, dum diruit, atque
Infirmat, ſolet Orator, ſed fontibus iiſdem
Confirmat proprias cauſas, hoſtique repugnat,
Vnde nouam præceptorum non poſcimus artem.
Sed tamen, & finem triplicem proponere ſueuit
Rhetor, vt aduerſæ deuitet vulnera plagæ;
Aut etenim penitus frangit iaculata negando,
Aut leuiora facit verbis, aut mollia reddit.
Protinus obiectum crimen reprehendere tentat;
Sin minus id poſſit, mendosè colligis, inquit;
Et tibi concedam partes fortaſſe priores
Poſteriora ſequi ex iſtis tamen abnuo; vel ſi
Id ſequitur, tamen oſtendam, leuiuſque, minuſque
Eſſe quod intendis, quàm tu fortaſſe putaris.
Teque adeò Tragico affectu, cumuloque loquendi
Obruere adſtantes aures, non vincere cauſa.
Eripuit ſic ſæpè reos ingentibus vſque
Criminibus, gladijſque exemit, colla catenis,
Compedibuſque grauem diſſoluit, libera miſit
Crura manuſque necem metuentis, & vltima fata,
Vel leuiora dedit pœnarum pondera dictis,
Mitius exilium, facile, & reuocabile ſuaſit..

ADNOTATIO.

MVlta breuiter collegit Auctor noſter, quæ facit Orator, cum aliquem defendit contrà aduerſarium. Quæ vt redigantur ad illam Orationis partem, quam tradunt Rhetores in Scholis, vſurpat nomen ab illis vſurpatum, videlicet Confutationis (quæ eſt pars annexa Confirmationis) infirmationis, depulſioniſque criminis. Quæ vocabula idem ſignificant. Cæterum quæ minutim oſtendit fieri ab Oratore dum confutat aduerſarium, clarè apparebunt legenti Orationes Ciceronis: immò Conciones, quæ ſunt apud hiſtoricos: quin etiam multas epiſtolas; & multas elegias; & Orationes quæ habentur apud Epicos. Docet deinde eoſdem eſſe locos confutandi, qui fuerunt confirmandi.

C I X.

Pondera, dicendique modos perſtrinximus omnes,
Quæ loca tentari deceat, quibus vtier auſis,
Et quibus expediat quæcunque effingere formis
Argumenta, quibus propriam fulcire paretur,
Aut contrà aduerſas penitus proſternere cauſam.
Principijs quibus vtendum, quæ exordia quoque
Iudicio ponenda, ſatis iam diximus antè.
Nunc opus ingenio, doctam nunc quærimus artem,
Quæ totum demonſtrat opus ſub fine decenti
Claudere: pondus enim multum, momentaque magna
Finibus orandi conceſſa: & ſæpè videmus,
Qui totum turbauit opus disiectaque toto
Corpore dicendi lacerauit membra, ſub ipſum
Correctus finem placuiſſe, & cuncta tuliſſe
Præmia conceptæ cauſæ; rurſumque notaui
Quàm multos, quibus orando ſua præmia iam iam
Ceſſura, & merito melioris debita cauſæ
Eripit artis egens ingratus & exitus. Ergò
Non ſatis oraſſe ex arte eſt, niſi & arte perores;
Finis enim, & quæ ſunt cura concepta recenti
Promptiùs inuadunt, mentique tenaciùs hærent,
Dum non plura putant ſibi iam ſpectanda, nec vſque
Diſtrahitur longis Auditor curſibus, ac iam
Sentit adeſſe modum, cupit & meditanda referre,
Et referenda alijs cauſæ momenta referre.
Summa perorandi ratio, ſpeſque vltima (quæ non
Tollat, & incerti euentus diſcrimina tollat)
Conſtiterit duplici cura: namque Altera pars eſt
Ennumerare gradus cauſæ, & fortiſſima quæque
Argumenta breui motu pertingere: non quod
Sermonem repetiſſe pares, atque integra rurſus
Verba, modoſque omnes dicendo voluere, ſed quod
Quidquid habet vel momenti, vel ponderis ipſa
Cauſa, vel ingenio quidquid coniungere cauſæ
Contingit, reparare iterum, facilique figura
Perpendenda iterum artifici proponere ſumma:
Vt, quæ oſtenſa prius varijs ſunt partibus, atque
Fortaſſis leuiora alijs ſunt ſingula viſa,
Nunc vires cumulata ſuas ſibi mutua iungat

Officia, & turba vincant, & cedere cogant.
Altera cura animos magnis affectibus vſque
Perturbare, nec in ſolis rationibus omnis
Vincendi vis ſemper ineſt: nam libera mentis
Portio, quæ imperium noſtri ſolet illa tenere,
Concipit interdum, ratione negante, figuras
Quas amat, atque vltrò ſequitur, ſeque afficit illis:
Vſque adeò vt multum aſſiduo defeſſa labore
Dum meliora docet ratio incaſſum ſe intelligat vſque
Sudaſſe, atque gemens cedat, penituſque trahatur:
Tantum habet arbitrij, tantum imperijque voluntas.
Humana; vt poſtquam rerum conceperit altos
Affectus, ratione vlla, neque viribus vllis
Succumbat: non ſi ſæui tormenta Tyranni
Intentent, mortemque trucem per vulnera: non ſi
Dedecus; externis tandem non viribus illa
Eruitur; niſi paulatim quos induit, ardens
Exuat affectus, aliamque effingere formam
Incipiat.

ADNOTATIO.

Neceſſitatem benè perorandi oſtendit, in qua parte Orationis eminuiſſe Marcum Tullium, omnes conſentiunt. Ætate autem noſtra eminet in ſuis, quas dixit ad Populum ſacris Concionibus, Pater Paulus Segnerus Societatis Ieſu, & Concionator Sacro Apoſtolicoque Palatio datus à Sanctiſſimo Domino Innocentio Duodecimo.

CX.

—— Sed qua poſſit molirier arte
Hoc opus, inque tuas partes perducere mentem
Alterius, diſcenda breui præcepta docebo.
Principio quæcunque tibi tractanda paratur
Cauſa hominum, vel cauſa Deum quæcunque mouenda
Suſcipitur, cupiam tantum tibi tradere curæ,
Vt proprium penitus credas, vt nil alienæ
Partis habere putes, tua ſit, tua tota, nec vllum
Participem facias tecum: ſiue vtile quid ſit
Ordiri quodcunque paras, vel inutile quidquid,
Quidquid erit tandem, quemcunque & cedat in vſum

Fin-

Finge tuum penitus, nec quidquam cura tepeſcat
Vlla tibi, quamuis fuerit, qui vel ſua, vel ſe
Tradit agenda ferox inimicus, durus, & aſper,
Vel Scytha, vel Turca immanis, vel barbarus hoſtis,
Sit quicunque, vel inuiſus, patriæque, tibique.
Suſcipienda tibi vel non eſt cauſa patrono,
Vel ſemel vt ſuſcepta, animo tractanda fideli.
Non fruſtrà propriam cauſam tibi credidit is, qui
Committit tibi ſe totum, auxiliumque, fidemque
Implorare tuam voluit: tu concipe talem,
Talem animum, qualis deceat, ſanctumque, bonumque,
Veracemque virum: fortunam protinus omnem,
Et miſeros caſus, & mentem antè omnia totam
Alterius veſtire tibi, tua ducito cuncta
Commoda, Damna, malum, iacturam, ſpemque, metumque,
Et quodcunque poteſt animo ſupereſſe clientis,
Hoc Patronus habe: noſtram vel protinus artem
Mitte, nec è noſtris quiſquam te dixerit eſſe
Diſcipulis, Oratorem qui antè omnia iuſtum
Optamus, fortemque animo, ſemperque fidelem.
Iamque adeò ſi ſancta tibi ſuſcepta Dei ſit
Religio, & diuina paras euoluere ſcripta,
Atque fidem populos, præceptaque Sancta docere,
Offenſumque Patrem vitijs, & iuſta minantem
Supplicia, aut blandis ad maxima dona vocantem
Vocibus, & miſeros homines meliora monere
Ipſe velis, maiora tuis hæc credito rebus.
Nec tanti vel vita tibi, vel munera vitæ
Omnia, vel patriæ charæ, vel ſancta Parentum
Sit pietas, quanti fuerit ſanctiſſima Diuum
Religio, & curanda tibi maiore labore, &
Viribus humanos nimium ſuperantibus auſus.
Maxima præcipimus, fateor, maioraque noſtro
Conatu, ſperanda tamen; nam ſæpiùs illa
Vidimus in terris fieri, ſi ſacra reuoluas
Carmina; ſi hiſtorias, ſi cuncta exempla priorum,
Inuenies miranda tibi ſpectacula rerum.
Spiritus vt quondam Cœlo delapſus ab alto
Pectora diuino afflatu penetrata virorum
Iuſſerit humanis incognita viribus vſque
Tentare, & tentata etiam peruincere, quæ nunc,
Et Reges, populique omnes, rerumque periti

Mirati, victaſque manus, animoſque dedere.
Qualia non noſtris etiam ſperare negatum
Temporibus, modò mens adſit pia, menſque timore
Plena Sacro; quam non rerum veſana cupido,
Vel miſera ambitio, luxus, faſtuſque ſuperbi,
Nullaue terrenæ vitæ vnquam commoda tentent,
Sed moueat virtus, moueat reuerentia diuum,
Veraque totius, perfectaque commoda gentis.
Quiſquis & hanc mentem affectu, ſtudioque pararit
Accipiet maiora animo iam munera ab alto
Æthere, quæ humanis iubeant tentare periclis
Maiora, & tentata modis peruincere magnis.
Siue ergò Diuina paras exponere dictis,
Concipe maiores humanis ſpemque, animumque,
Atque minora puta Cœli quæcunque ſub axe,
Vt cura, ſtudioque pio, ſanctoque labore
Religionis agas cauſam, recteque perores:
Siue agites hominum ſuſcepta negotia quæque,
Nulla minora tuis, vel non aliena putaris;
Tunc Natura tibi affectus, animique parabit
Irritamenta, & flammas quibus ipſe mouere,
Et turbare queas, mentemque impellere magno
Impete Iudicibus, turbæque, omnique coronæ,
Et trahere inuitos etiam, potiuſque ſequentes.
Ipſe tibi propriam cum tu rem feceris, & cum
Affectus prius ipſe tibi conceperis altos,
Vt doleas verè, & verè indignatus, vt omni
Lætitia in rebus lætis correptus aperta
Pectora demonſtres dictis, animique furores
(Cum iuſta ratione tamen) viuaſque querelas
Natura monſtrante vias, expone, modoſque
Fingere quos nequeat, nequeatque ars vlla docere.
Nulla igitur præcepta dabo, quibus ipſe mouere
Alterius mentem valeas; ſed protinus vno
Omnia concludam: PROPRIAM bonus indue mentem,
Qualem optas alijs: tua tunc fortuna, tuuſque
Continget reliquos animus; communia coget
Eſſe tibi, atque illis cuncta infortunia caſus,
Cæteraque humanam penitus variantia vitam.
Cogit enim natura homines communibus vſque
Motibus impelli, ſeù gaudia, ſiue dolores
Vita ferat, cauſas & cuncta pericula iungit.

Et

Et facilè alterius damnum, triſteſque ruinæ
Peruadunt ſenſus noſtros, & mutua tentant
Pectora. Conceſſum ſed ſi non cuncta leuare,
At ſentire tamen vlli credam eſſe negatum.
Oſtendunt lacrymæ, & riſus, quæque omnibus inſunt
Argumenta pari affectu, ſimilique labore
Exerceri animos hominum, multumque moueri.
Ergò cura duplex fuerit, ſtudiumque, laborque,
Dum finem feciſſe paras ſermonis habendi,
Ennumerare modos cauſæ, & momenta referre,
Atque animos mollire hominum, compellereque altis
Motibus, inque tuæ affectus effingere mentis.
Hæc mihi peruincet demum, hæc Oratio palmam
Eripiet, quæ clauſa graui fine, atque decenti eſt.

ADNOTATIO.

QVæ faciunt ad benè perorandum aperuit Arias tam clarè, vt nulla opus ſit declaratione. Vrget id quod eſt vrgendum vnicuique Oratori, vt quod ſuſcipit agendum, ſuſcipiat tamquam ſuum; numquam autem tamquam alienum. Deinde ſe effundit, & diffundit ad illos, qui Verbum Diuinum, pietatem, religionem, mores Chriſtiano homine dignos populum docent. Vtinam hæc ſcripta à Viro numeris omnibus abſolutiſſimo legantur! Spero valdè illi profutura, ne terat tempus, & laborem; & vento paſcat Auditores ſuos, cum cibo cęleſti, vireſque daturo, vt in Cœlum poſt mortem migrent, & ſint paſcendi, & ipſi ſic paſci exoptent.

Digitized by Google

RHETORICORVM
LIBER QVARTVS.

I.

Quæ cauſæ, quibus eruere argumenta, lociſue,
Qua ſerie inuentis vti, quæ verba petiſſe
Conueniat, quibus exornentur & omnia formis
Diximus, & quales fines quæque omnia poſcant;
Nunc Oratorem qualem, quantumque Patronum
Optemus facile expediam tibi carmine tantum.
Tuque adeò quem noſtra colit, celebratque Camœna
Adſis præclarum cui dat Sapientia nomen,
Heſperiæ decus eximium doctiſſime Iani,
Quem pietas, quem ſancta Deum reuerentia magnum
Efficiunt, quem rara facit doctrina colendum,
Qui cunctos virtute trahis, ſermone diſerto
Perducis, magnoque tibi coniungis amore.
Te ſpectata diù probitas, & cognita multo
Tempore, & aſſiduo exemplo Sapientia diua
Sublimem excelſis, Iani, poſuere cathedris,
Et formanda tuo exemplo, monitiſque dedere
Pectora, mentem, animumque excelſi Principis, in quem
Incumbet moderanda olim pars maxima mundi,
Namque, vbi diſpoſitis per regia geſta Philippus
Decedet carus terris, & ſidera tandem
Pondere laſſatus rerum, melioraque regna
Atque decus Cœli meritum, æternaſque coronas
Sponte petit lætus, vita ſatiatus, & annis;
Carolus Imperij moles, & pondera regni
Suſcipiet, referetque & Auum, referetque Parentem,
Heſperiæ deſiderium, nomen quoque duplex.
O tibi quæ doctum tentabunt gaudia pectus,
Cum celſo vectum curru grandæuus alumnum
Cum videas mixtum ſolio, cum ſceptra tenentem,
Tunc, quæ iam magni, duce te, moderamina Regni
Iuſtitiam, atque fidem didicit, Diuumque timorem
Exercere paret, præceptaque ſancta referre,
Pectore quæ tenero nunc Iani, ſculpis, & altè
Inſinuas, Regemque paras formare futurum.

Da

Digitized by Google

Da facilem mihi te, Vatique ignoſce volenti
Artibus ex multis, quibus es tu maximus, vnam
Dicere, & ingenuos animos, menteſque docere;
Et patere, hîc Oratorem dum pingere conor,
Te mihi præſentem fieri, exemplarque colendum
Dede tuum; nam ſi vultus, veroſque colores
Expreſſiſſe tuos nobis iam fortè negatum
Ingenij culpa, exiguæ & virtutibus artis,
Si tamen & primas vmbras, ductuſque mouemus
Inuariata tuo figentes lumina vultu,
Hoc ſat erit, non vt Ianij componere laudes,
Et faciem pinxiſſe ferar, ſed vt optima dicar
Ipſe Oratoris poſuiſſe exempla diſerti.
Iamque alij Vates, quibus & Natura benigna
Carmina conceſſit fluxu, tua facta canendo,
Effigieſque tui veras miranda parabunt
Edere, longinquis etiam ſpectacula Regnis,
Æternaſque tuo capiti peperiſſe coronas
Certabunt: tua facta omnes, laudeſque canentes
Diuite materia inuenta, cunctiſque parato
Munere, & ad facilem palmam, lauroſque vocante.
Nec minor hæc ſit cura mihi, ſi carmina Muſæ
Vberiora dabunt, & tantis commoda votis.

ADNOTATIO.

Ponit exordium, & propoſitionem huius quarti libri, qui erit de ipſo Oratore. Deinde excurrit in laudes amici ſui, cui commiſſa fuerat cura educandi Caroli filij à Philippo Secundo Hiſpaniarum Rege; ſed infelici euentu, vt ex hiſtorijs patet, narrantibus à genitore ipſo morte Carolum fuiſſe damnatum. Reliqua non egent expoſitione.

II.

In primis quicunque voles Orator haberi,
Mentem, animumque tuum magnis virtutibus omni
Ornabis ſtudio: tibi ſit ſanctiſſima ſemper
Iuſtitia, humanoſque ſimul, quæ temperat actus
Atque modum ſtatuit Virtus, quæque omnia perfert
Fortunæ tormenta, manens immobilis, atque
Erecta ceruice omnes contemnere caſus

Sueuit, & immotis oculis proſpectat Olympum.
Nam, cui cauſa hominum cedat, cui cauſa Dei ſit
Suſcipienda, bonumque paret ſuadere, malumque
Diſſuadere petat, cui fas, cui iura parentur,
Cui fuerit commiſſa olim ſanctiſſima legum
Maieſtas, cui Templa Dei, cui publica cuncta,
Qui ſcelus inuiſum accuſet, qui ſæua nocentum
Pectora conturbet dictis, quem vita reorum,
Fortunæque omnes tangant, ſeſeque tuenda
Commendent lacrymis multis, & ſupplice voto,
O quantum decet eſſe virum, iuſtumque, piumque!
Non illum ſæui in primis tormenta Tyranni
Terruerint, non ambitio, neque inania vulgi
Murmura, falſus honor, vanæ & præconia laudis
Tentabunt: procul omnis amor, odium procul omne,
Spesque, metuſque, atque omnis opum veſana cupido.
Qui ſimul vt ſuſcepta bonæ molimina cauſæ
Arripuitque, humeriſque ſuis conamine multo
Impoſuit, fulcire parans, ſanctèque tueri,
Irruet oppoſito ventorum maxima flatu
Tempeſtas, feriant immenſi ſidera fluctus,
Terga premant hoſtes, clamor, ſtrepituſque, fragorque
Terreat incerto ſonitu, iamque ingemat axis
Orbis, & ipſa Poli moles diſiecta ruinam
Os teneat: iamque aſtra cadant, iam ſidera lucem
Cuncta negent, obſcura oculos nox occupet omnes;
Impauidus tamen obſiſtet, ſuſceptaqne nunquam
Pondera deponet, ſonitum, vanoſque fragores
Contemnet, nec terga dabit, nec flectere recto
Tramite cogetur, nec reſpectare, nec vſquam
Vel vultus variare ſuos, vel lumina tandem
Mouiſſe: erecto procedet vertice, & vſque
Integer optatum perſiſtet quærere finem.

ADNOTATIO.

Bonum Oratorem vult Arias eſſe virum bonum, & virtute præditum, remotumque à cupiditatibus, à vitijs, cæteriſque animi peſtibus. Vt propterea, neque ſpe, neque timore arietari poſſit, cogique vt à fide declinet clientibus data: neque aliquod turpe protegendum ſuſcipiat; bonum autem ſuſceptum non derelinquat. Huius deſiderij ſui multas rationes affert, quæ non egent illuſtrari: ſatis eſt, ſi legantur.

Digitized by Google

III.

Prima igitur ſit cura tibi, Diuumque timorem
Imbibere, atque altè pietatem condere in imis
Viſceribus: metus illè ſacer, ſanctoſque, bonoſque
Efficit, atque homines nullos, nec Tartara ſæua
Is metuit, cui ſancta calent, diuoque timore
Pectora tentantur: firmo tutiſſima vallo
Corda parat, vireſque, inuictaque robora mentis.
Tum ſtudium formare animum virtutibus illis,
Quæ iuſtum, ſanctumque virum, cunctiſque probandum
Omnibus oſtendant: nam quamquam ex Rhetoris arte
Virtutis præcepta dare, atque oſtendere non ſit;
Attamen & ſanctos mores, & pectora pura
Vindicat ipſe ſibi Rhetor, qui quærit honeſtum
Diſcipulum, patriæque bonum, populiſque ſuis, &
Religionis onus, dignumque, aptumque ſubire.
E ſuperis delapſa olim Suadela feroces
Compoſuit gentes, populoſque ad iura vocauit,
Atque hominum genus in propriam properare ruinam
Auertit: vetuit cœdes, & robora duri
Pectoris auertit, cantu lenita coegit
Cedere, & ad placidæ traduxit munera vitæ.
Tantum adeò potuit placido ſermone mouere.
Diuinas artes tandem, diuinaque cedens
Munera, virtuti diuæ ſeruanda reliquit.
Inque hominum vitam, & mortales tradidit vſus,
Et voluit ſua ſacra illis tractanda negari,
Quos non agnoſcat, proprios nec dicat alumnos
Virtus, magna Deum proles, atque vnica vitæ
Compoſitura decus noſtræ, & quæ commoda cuncta
Afferat, atque hominum generi cœleſtia præſtet
Munera, conciliet pariterque, Deoſque, homineſque.

ADNOTATIO.

DEi timorem, & amorem Religionis inculcat Oratori futuro Montanus: adeò vt eius Verba non modò ſint præceptiua, ſed veriùs hortatoria. Oſtendit enim quantæ debeat eſſe curæ Oratorem lacte pietatis imbuere, vt ſic imbutus fiat ſanctus vir, amanſque recti, & honeſti, & odio habens quidquid aduerſatur virtuti, & Sanctis moribus. Omnia patent.

I V.

Eſte igitur procul à nobis, quos inclita virtus
Dedignata ſuis longè à penetralibus arcet:
Sacrilegas prohibete manus, ſceleriſque nefandi,
Iniuſtique doli linguas, fraudiſque miniſtras:
Noſtraque vos puro tantum præcepta tenete
Pectore, queis ſimplex cordi eſt, queis ſola placere
Sola poteſt probitas; queis mens cæleſtia tantum
Dona cupit, magnoque parat quæſiſſe labore,
Huic liceat penitus noſtra hæc contingere ſacra.

A D N O T A T I O.

ADmiſſis hominibus virtutem amantibus ad artem benè dicendi, excludit ab eadem alios, qui ſunt dediti vitijs. Lector ne mirere tantam probitatis commendationem in futuro Oratore, tantamque ab illo vitij remotionem. Innititur huic cardini publica fides eorum, qui Oratori ſua concredunt. Eidem innititur bonum, aut malum totius Reipublicæ. Cum enim ars Oratoria ſit efficaciſſima ad perſuadendum; bonum ſi benè, malum ſi malè vſurpetur: Malè porrò vſurparetur ab homine vitioſo.

V.

Cui ſtudium eſt, cui cura genus mortale iuuare,
Sponteque prò patria procumbere, ponere magnis
Prò pietate animam rebus, grauibuſque periclis,
Hic mihi dicendo Orator ſuadebit, & omni
In cauſa eripiet palmam: cui pectus honeſto
Incaluit, ſociatque ſimul virtutibus altum
Eloquium, felix & munere præſtat vtroque,
Et morum grauitate premit, dulcedine linguæ
Detrahit, inuitos cogit, vel ſpontè ſequentes
Ire viam ſuadet, qualem ſermone diſerto
Inſtruit ipſe, ducemque parat ſe, primus in illam
Incumbens, pariterque mouet, vocemque, pedemque,

A D N O T A T I O.

BReuiter attingit efficaciam, quam ad perſuadendum (hoc eſt ad obtinendum quod vult Orator) habet vita bona. Vt

ſic

ſic intelligat Orator cauſam ſuam à ſe agi, ſi virtutibus tum ſit, tum appareat inſtructus. Quod veriſſimum eſſe quotidiano comprobatur experimento, in Oratoribus non modò ſacris, verùm etiam ciuilibus: quibus certè Clientes committunt negotia, & cauſas, ſi boni, rectique fuerint; omninò putantes, fideliſſimè acturum de illis virum bonum, non autem malum.

V I.

Hunc etiam multis ornet Sapientia Diua
Artibus, atque omni doctrinæ munere quiſquis
Orator cupit & fieri, & præclarus haberi.
Hunc Heliconiades certent componere Diuæ,
Quæque ſuum finxiſſe paret, proprioque coronet
Munere: perdoceat Pallaſque, & doctus Apollo
Inſtruat hunc multis, quas nouerit artibus. Ergò
Vnus erit, qui ſacra Dei myſteria priſcis
Scripta voluminibus norit, qui carmina vatum,
Et reſponſa aditis cognoſcat reddita ſacris:
Expediat, non ignoret ciuilia iura,
Pontificum leges ſacras, diuinaque Patrum
Conſilia, & quæcunque genus mortale iuuare,
Et fœdus ſeruare hominum, ſanctumque tueri
Conſilium vitæ, & ſocialia vincula poſſunt.
Sæpè illi, vel coniugium, thalamique iugales
Propoſiti, dicentur enim, vel iura, fideſque
Exercet quæcunque auidus mercator, & illi
Sæpiùs heredes, & teſtamenta dabuntur,
Vel iuſtè repetenda olim, vel lege tuenda.
Plurimus in vitijs ſermo, in virtutibus illi
Plurimus, vt ſcelus exagitet, defendat honeſtum.
Tractandum fas, atque nefas tractandaque Diuum
Iuraque, conſilium, & quidquid ſanctiſſima ſuadet
Religio, Chriſtuſque iubet: ſæpè ille mouebit
Iratos animos, & mitia corda reponet,
Diſſidiumque inter fratres, & iurgia ſæua
Componet, dictiſque dolentia corda fouebit.
Hic, quoties belli cupidos, & ſæua minantes
Prælia ſuadebit populos! rurſuſque feroci
Compellet ſtimulo, vireſque, animoſque parabit,
Vt, ponantque metus, atque horrida bella capeſſant!
Non rarò dicenda illi, terræque, mariſque

Off-

Officia, & quid paſtor agat, quid curuus arator:
Nauita quid præſtet, quid poſſint aſtra morari
Promiſſum Officium: quantum quoque turbidus Auſter
Impediat facilem curſum: Natura quid illis
Auferat; an proprias merces is debeat alto
Demiſiſſe mari, atque vndas placare tumentes?
An caſus quæcunque ferat magis obuia poſſit,
Dum trepidat metuens, ſine crimine tradere ponto?
Non illi medicina vacat quicunque loquendo
Artificem ſe ſe præſtat: nam corpora primum
Rettulerit nouiſſe hominum: quid perferat ipſa
Membrorum natura, labor quis commodus illis;
Quæ regio noceat, quæ ſint auræque ſalubres,
Quæ loca conueniat iam culta relinquere, rurſus
Quæ ſedes habitanda magis: Cœlique, Solique
Quæ ratio: quantum poſſit medicina iuuare,
Quid ſe poſſe neget. Sæpe hinc miracula Chriſto
Admiranda magis demonſtret, multaque vitæ
Commoda conſtituet, multa hinc exempla parabit.
Non modicum nouiſſe etiam conduxerit artem
Ædificatricem, qua tantum Græcia quondam
Floruit, & noſtris qua gloria magna latinis
Acceſſit: dulcis nimium, neque inutilis vlla
Parte labor, quæque ingenium, mentemque docendo
Illuſtretque, acuatque nimis, quæque Vrbibus, atque
Principibus magnum decus addat, & vndique magna
Commoda, quæ tutos reddit ſub mœnibus altis,
Securoſque parit ſomnos, quamtumlibet hoſtis
Vicinum ſtatuat vallumque, animiſque
Solicitet turbare, tamen præcinctaque muris
Oppida, & excelſis templis, & turribus, ipſa
Mole minas diſcant hoſtis contemnere ſæui.
Multaque prætereà ſunt artis commoda, vel tu
Templa locanda pares, Circos, Fora publica, Portus
Perſuadere: nihil facies niſi protinus artem
Noueris, & quanta humanæ vel commoda vitæ
Continet, atque decus: Tu qua ratione, minora
Maius opus, faciantque magis, diſpendia, pulcrum.
Illam etiam tibi præcipiam cognoſcere partem
Artis, & ingenij, cui quondam Græcia multum,
Romaque detulerat laudis, Muſiſque putauit
Eſſe parem, quæ Naturæ ſpecieſque, modoſque

Æmu-

Æmula depingit, mortales fallere ſenſus
Auſa quidem, quæ pulcra oculis ſpectacula promit,
Quæ Syluas pingit, tacito quæ flumina curſu,
Quæque irritantes ſitientia pectora fontes
Effingitque, hominum atque Deum pulcherrima quæque
Corpora ſolerti ſtudio, dulcique labore.
Multa tibi exempla hinc, multa ornamenta parabis
Dicendi: Non vlla magis celebrata diſertis
Ars fuit, vtiliorue magis, magis omnibus vnquam
Solicitata modis, vt poſſis credere doctos
Huic ſimul, & parti intentos, Muſiſque vacaſſe,
Tantum operæ, & Veneris tantum ſupereſſe putandum eſt.
Vtque vrbes, vt templa Deum, fora, famaque ſemper
Ornauit, proprijſque dedit fore pulcra theatra
Muneribus; ſic dicendis concedere rebus
Magna poteſt ars hæc quondam ornamenta parare.
Sapè equidem (fateor) dum dicere pulcra frequenter
Curarem, cupiduſque diù meditata profari
Rerum exempla auidus peterem, ſed plurima paſſim
Obuia damnarem, memini petijſſe diſertum
Villegam, pulcrè cui pingere Numina docta
Conceſſere manu, & magnis virtutibus altum
Ornari ingenium voluere, & dulcia cuncta
Munera cum ſuaui vultus grauitate dedere:
O quanta inde tuli ſemper, quàm multaque vitæ
Exempla, atque operum formas, verumque colores,
Dum ſequor intendens arti, mentemque, animumque
Dumque ipſum intueor multa, & præclara loquentem.

ADNOTATIO.

ENnumeratæ ſunt variæ facultates, & artes, quarum cognitio ſæpè eſt neceſſaria, & ſemper eſt vtilis Oratori. Cum enim illius proprium ſit poſſe de re quacunque, copioſè, & ſapienter ad captum popularem dicere, vtique aliquandò neceſſaria illi fuerit earum cognitio. Immò ſi fortaſſe illa careat, deberet illam ſibi comparare, ſaltem quantum oportet, tum ne peccet, cum de illa erit loquendum, tum ne ſuam (cum dedecore) prodat inſcitiam. Quod monitum non ſolum dirigendum eſt ad Oratores ciuiles, verùm etiam ad ſacros. Hos præſertim oporteret eſſe benè gnaros rerum Theologicarum, vt ſecuriùs de illis loquantur, & ex illis argumenta

ta petant tum nobiliſſima , tum valdè profutura Chriſtianis Auditoribus.

V I I.

Tandem nulla tibi ratio non cognita rerum,
Nulla tuam mentem Ars fugiat, quæcunque iuuare
Officio ſolet, aut rurſus neglecta nocere,
Illuſtratque homines, aut vitæ commoda præſtat;
Sæpè tibi occurrent dicendæ, ſæpè probandæ:
Sæpè dabunt exempla tuis, & lumina verbis,
Nec ſtudium præſtaſſe illis, operamque pigebit.
Nil adeò exiguum eſt, nihil aſpernabile, quod non
Sit didiciſſe magis pulcrum, potiuſque beatum,
Quàm falli, cum fortè petet tibi Quæſtio tales
Res agere, aut vſus, ſeù tentans omnia caſus.

A D N O T A T I O.

OStendit vtilitatem, quam parit Oratori omnium artium cognitio. Præſertim oſtendit prodeſſe ipſis verbis, quæ illuminare poteſt ab ijs, quas dicebam, artibus, à quibus peti poteſt (ſi nihil aliud) aliqua metaphora, aliqua allegoria. Prodeſt prætereà hæc artium cognitio, quià prudenter, ſobrièque vſurpata recreat Auditorem, illumque docet aliquid quod neſciebat: dumque doctrinam alicuius artis memoriæ imprimit, illud etiam imprimit, cuius cauſa Orator voluit doctrinam artis producere. Valet etiam ad ſimilitudines formandas, quæ vix dici poteſt quantam vtilitatem probationibus afferant, & quantam iucunditatem Auditoribus. Immò non rarò eſt vnum ex illis ornamentis, quæ ſententias reddunt ſplendidiores. Vellem tamen hanc artium cognitionem adhiberi, & prudenter, & ſobriè. Prudenter, ne appareat nos affectatè illam producere, vt eruditiorem oſtentemus. Sobriè, ne plurimum temporis illi impendentes, deſit principali intento. In quo à multis certè erratur, qui obruunt argumentum eruditione, cum damno cauſæ, quam tractant. De Marco Tullio eruditiſſimo vtique viro, ſed in ſuis Orationibus parcè illa vtente ſcripſit egregiè Pater Nicolaus Cauſinus, Tullium noluiſſe transferre in forum Bibliothecam Varronis.

VIII.

Digitized by Google

VIII.

Nec nos cuncta tibi hæc tamen addiſcenda monemus,
Aut manibus tractanda damus, ſed mente videnda,
Mente reponenda eſt ratio, ingenioque ſagaci
Noſſe decet quod quæque velit, faciatque, paretque ars,
Vtile quid vitæ efficiat, quæ commoda præſtet.
Nec labor hic nimium durus, quandò omnia ſe ſe
Munera coniungunt cognatis finibus, atque
Materia interdum communi, aut denique in ipſo
Officio ſocias formas, ſpecieſque ſequuntur.
Nam belli quicunque rudis, Martiſque cruenti
Non fuerit, turmas componere nouerit, atque
Iungere equos curru, ferrumque, & ſulphura tetra
Occuluiſſe cani ſciet in penetralibus æris,
Et iaculum torquere manu, celeremque ſagittam
Aptare, atque arcum diſtentis tendere neruis,
Multaque prætereà belli inſtrumenta mouere
Doctus erit: ſic ferri illi, ſic ſulphuris, atque
Neruorum natura patet, ſic vſque feroces
Nouit equos, curruſque leues, calamique volantis
Signa tenet; multas ſic denique concipit artes.
Omnia quæ ingenio inuenta, aut exercita quæ ſunt
Ingenio luſtrare datur, ſtudioque domare.
Has artes, atque hæc rerum documenta ſecutus
Orator, ſi noſtra ſimul præcepta tenebit,
Maxima præſtabit vitæ, & ſermonis habendi
Munera: magnus erit dicendo, magnus & vſu
Viuendi, populoſque ſibi, turbaſque virorum
Conciliare prius norit, mox reddere dictis,
Parenteſque ſibi, & trahet in ſua iura vocatos.

ADNOTATIO.

OStendit facilem eſſe vſum, & facilè parari poſſe cognitionem artium, quas antè commemorauerat; quatenus ſcilicet ad Oratorem ſpectat. Deinde oſtendit vtilitates, quæ profiſiſcuntur ab illis opportunè, & Oratoriè vſurpatis. Dixi opportunè, nam ſine opportunitate nihil prodeſt: Dixi Oratoriè, vt ſic admoneretur *primò* Lector meus, vt abſtineat à vocabulis artium, quandò ſunt purè ſcholaſtica: Ratio eſt,

quia

quià à populo non intelligerentur. *Secundò* vt veſtiat ea, quæ ab artibus petierit ornamentis Rhetorum proprijs. Inter eos, qui benè hac ætate hæc vſurpauerunt, mihi ſummopere arrident Pater Paulus Segnerus in opere, præſertim, cui titulus Chriſtianus in ſua lege inſtructus, hetruſca lingua: & Pater Annibal Leonardellius, & Pater Danielus Bartolus, & Pater Ioannes Rhò è Societate Ieſu.

I X.

Sed fruſtrà quis noſtra velit præcepta ſubire,
Fruſtrà omnis labor, & ſtudium profunditur omne,
Ni memori valeat mentis componere cuncta
Conceptu, & retinere ſimul res, verbaque cuncta.
Mirandas natura dedit, montique, animoque
Diſcendi vires, atque auctis addidit amplas
In ſpatijs penitus ſedes, vt maxima rerum
Contineat ſimulacra animis, pluresque figuras,
Temporis antiqui hiſtorias, longaſque dierum,
Annorumque trahat ſeries, momenta ſequatur,
Et loca cuncta ſuis ſpatijs præſentia ſemper
Contineat, fonteſque, vrbeſque, & flumina, portus,
Et quæcunque tenet, lato imperioque gubernat
Æquore Neptunus, ſcopulos, malè tuta carinis
Saxa ſimul, ſyrtes, quæcunque pericula tandem.
Iam verò tot ſigna poli, totque aſtra, tot ipſo
Diſpoſitas Cœlo formas, rerumque figuras
Tot numeros, vireſque tenet, tot lumina, totque
Pondera, tot rerum ſpecies, tot concipit vſque
Res priſcas, & quas paulò conſpeximus antè,
Vt credas poſuiſſe Deum, ſedeſque capaces,
Et loca, quæ mundi formaſque, modoſque tenerent
Finibus anguſtis nimium, nimis orbibus arctis.
Atque adeò hinc artes omnes, hinc commoda vitæ
Maxima naſcuntur: rerum prudentia nobis
Ducitur hinc: quoniam fruſtrà labor omnis, & vſque
Diſcendi indefeſſa foret mortalibus ægris
Cura omnis, ſi non conceſſum munere Diuum
Mente, animoque agitata diù componere certis
Sedibus: inde adeò officio repetita fideli
Quærere, præſenteſque olim depromere in vſus.

AD-

ADNOTATIO.

Docet opus eſſe Oratori memoria ; vt, quæ à cognitione variarum artium didicerit, opportunè poſſit in vſum redigere. Laudat admirabilem vim noſtræ memoriæ.

X.

Hoc tamen , atque alia id generis voluere labore
Numina conſtare aſſiduo ; namque illa veterno
Pars animi capitur noſtri magis omnibus vna ;
Et torpet non culta diù , vireſque remittit ,
Anguſtatque locos , & ſedes contrahit omnes.
Multa etiam patitur diſcrimina ; ſæpè ſenectus
Perturbat memorem ſenſum , poſitaſque per annos
Effigies delet rerum , vel ſingula certo
Membra , mouetque loco , & cæcis conuoluit aceruis.
Sæpè etiam adueniens morbus vim mentibus illam
Abſtulit humanis , & pigra obliuia rurſus
Impoſuit . Vidi qui nomina cara , ſuique
Sanguinis , atque ſua obliti perdiſcere , rurſus
In teneri infantis morem coguntur ab ipſis
Principijs formas , & nomina quærere rerum.
Tantam animis molem , & tantam contagio labem
Corporis adiungit , terrenaque ſemina miſcet.
Sed quamuis natura dabit felicia mentis
Principia , atque animum facilem , tamen vſque fidelem
Sæpè negat , memoremque diù contingere ſenſum.
Sunt etenim , quibus inuitis hærere recentes ,
Et res , & voces ſoleant , & protinus edant
Quæcunque exiguo modo percæpere labore.
Hæc tamen & ſubitus motus mox mentibus ipſis
Deijcit , & facilis deturbat caſus , vt olim ,
Quæ molli ſignata luto traxere figuram
Continuò fugiſſe ſolent , reſidentque ſoluta.
Rurſus & illa magis durant quæcunque notantur
In ceris , aut ſunt cretæ commiſſa tenaci.
Sic tardæ interdum mentes , quas fingere cura eſt ,
Et melius retinere ſolent , & reddere certum
Depoſitum , nomenque ſibi feciſſe fidele.
Siue ergo natura ſequax , penituſque beatum

In-

Ingenium tibi ſit, Diuum ne ſpernito dona,
Sed gratus, iubeo, agnoſcas, curaque frequenti
Munera commiſſa exerce, & meliora colendo
Effice: neù Cælum infenſum, neù ſidera reddas
Ipſe tibi, neù te dignum, cui plura negentur:
Siue parum felix campus, ſalebroſaque mentis
Contingat natura tibi, ne deſere mæſtus
Fortem animum, ſed cura omni, aſſiduoque labore
Peruince, & ſteriles campos, fœcundaque cultu
Redde ſola, atque tibi egregiam proponito laudem,
Teque para ad pulcram, aſſiduo certamine, palmam.
Ne ve minora tibi promittas, Numine dextro
Contingent ſperata tibi, durumque laborem,
Et curam, atque animum fortem, ſpemque aſtra probabunt,
Et ſe victa tibi ſubdent, cedentque iubenti.

ADNOTATIO.

MVlta hic congeſta ſunt de memoria, tum felici, tum infelici, animaturque lector, vt exerceat infelicem memoriam; felicem autem nullo modo patiatur per incuriam perdi. Omnia ſunt per ſe patentia.

XI.

Ergò animum peruince tuum, curamque frequentem
Admoueas exercendo, & peruiceris omnem
Duritiem, nomenque tibi per ſæcula pulcrum
Compones, quodque inuideat, cui fortè benigna
Indulſit facile ingenium natura, animumque.
Multa igitur diſce, atque animo concepta reuolue,
Atque agita; aut ſacras leges, vatumque ſacrorum
Reſponſa, & celebres hymnos, & carmina Regis
Ieſſiadæ, quibus ò quantum ſapientia Diua
Indulſit! Quantaſque & opes, quantaſque parauit
Diuitias, quicunque ſacris diteſcere mentem
Carminibus, ſacriſque paret ſe legibus altè
Imbuere, & quæcunque libris ſententia ſacris
Eruitur, mandetque animo, penituſque reponat.
Inde, etiam atque etiam repetat, quandoque canendo
Hæc referat, quandoque leuet faſtidia vitæ,
Atque iter imminuat longum, durumque laborem.

Hæc memori voluens animo, dulcemque camœnam
Prouocet: aut ſi qua peragenda negotia dentur
Hinc repetat ſimiles ſpecies, & commoda rebus
Conſilia, exemplumque graue, aut contraria geſtis
Geſta trahat, quæ cuncta ſimul iam conferat, atque
Quid pulcrum, quid turpe putet dignoſcere curet.
Sic agitata animo, & multum repetita parabunt
Æternas in mente domos, ſemperque manere
Gaudebunt, vbi tam grato ſe excepta probarint
Hoſpitio, inque omnem aſſenſum ſe commoda ſemper
Præſtabunt, referentque operis fructum, atque laborem.

ADNOTATIO.

HOrtatur Arias ſuum lectorem, vt exerceat memoriam; exercendo enim illam, aut ſeruatur, aut paratur. Hortatur (quod ego vellem) vt memoriæ committat ſacros libros, prophetarum, & præcipuè Pſalmos Dauidicos. Adde ſacroſancta Ieſu Chriſti Euangelia, & epiſtolas Pauli, aliorumque Apoſtolorum, & ipſa Apoſtolorum acta. Id ſi aſſumerent inculcandum iuuenibus, præſertim addictis Clero, tum ſæculari, tum Regulari eorum Maiores, aut Præceptores, incredibile eſt quantum emolumenti caperent. Proinde, ſi in manus illorum hæc mea ſcripta, fortaſſe perueniant, oro, rogo, obteſtorque ne conſilium hoc velint contemnere.

XII.

Nec non multa tibi ſunt ediſcenda priorum
Dictata, atque animo penitus retinenda fideli
Quæcunque aut prodeſſe queant, poſſintque iuuare,
Et fructus retuliſſe operæ quondam atque laboris;
Siue illa inceſſu plano, greſſuque ſoluto
Dicta ſuis grauiter fuerint auctoribus inde
Inde pete, & committe animo, quæ ſæpè repoſcas,
Seù numeris adſcita magis, magis & pede certo
Procedant certis parentia legibus, atque
Muſarum aſſuefacta modis, ſonituſque ſecuta,
Quos Helicon, quos ſacra audit Permeſſidos vnda.
Hæc melius ſeſe inſinuant, & mentibus hærent
Dulciſonis admiſſa modis, ſuauique lepore,
Et numeris ſeſe facilè aſſociantibus intrò

Labuntur, mox clauſa animo, penituſque locata
Perdurant, ponuntque ſibi gratiſſima ſemper
Confugia, & ſedes iam cedere neſcia, ſed ſe
Conſeruant iiſdem numeris, atque ordine, queis ſe
Ingeſſere, nec hinc prorſus diſcedere poſſunt.
Nam ſi fortè aliquid cedat, miſſoque vagetur
Ordine, continuò in numerum reuocabile rurſus
Cogitur, & ſocium, turba clamante, recurrit.

ADNOTATIO.

COmmendat ſuis Lectoribus, vt alia diſcant, quæ vtilia ſint, præſertim verò dicta Poetarum: hæc enim cum ſint alligata metro facilius ediſcuntur, & memoria conſeruantur.

XIII.

Sed quoniam nil non mortales tentat egeſtas,
Quæque negat Natura homini, tamen improbus audet
Explorare labor, quædam concedere caſus
Aſſolet, & veniens tardo experientia greſſu,
Hinc vada tentare, & vetitos contendere in vſus
Mens hominum fuit auſa olim, ingeniumque negatum
Fingere, & inuitis componere protinus aſtris,
Et vitia aſſiduo tandem emendare labore.
Quandò igitur rara hæc memoris ſunt munera mentis
Conceſſa, & locuples rerum theſaurus habetur,
Haud facilè inuiditque homini natura bonorum
Plurima, tentatum eſt animum molimine multo
Fulcire, atque opere admoto reparare cadentem.
Additus arte labor, luſtrandoque omnia quoſdam
Inuenere locos, vbi ponere nomina rerum,
Et rerum effigies poſſent, moxque inde petita
Ordine fingebant certo, certaque figura,
Sedibus inque ſuis ponebant ſingula cauti.
Vt, ſi virtutem vellent laudare, Deorum
Progeniem, quæ ſola poteſt mortalibus ægris
Curas, & miſeræ diſcrimina pellere vitæ,
Solaque poſt obitum facere, & ſeruare beatos,
Atque ſuos tandem in Cœlum, ſedeſque ſupernas
Tollat, & æternis iubeat diſcumbere menſis:
Primo ergò ipſa loco virtus efficta manebat

Inter Cœlicolas, collumque amplexa parentis
Illa Iouis, quamque ille volens, gratuſque foueret.
Parte alia virtus miſeris mortalibus adſtat
Pocula proponens certa; & medicamina, cunctos
Queis animi curet morbos, curaſque nocentes
Depellat, mox viſa ſacrum conſcendere Olympum,
Ducere mortales ſecum, ſacriſque locare
Sedibus, æternaſque illis concedere menſas.
Hæc loca ſunt libris olim celebrata priorum
Artifici deducta modo, ſerieque decenti
Diſpoſita: hic rerum ſeries, & verba ſolebant
Ponere, & ad certos vſus repetiſſe parata.
Hinc aliquis multa exemplo ſibi carmina multis
Audita à pueris retulit non fallere doctus.

ADNOTATIO.

AGit de memoria artificiali, quæ apud antiquos multo erat in vſu: proponitque modum illam ſibi comparandi, exemplo ad id conformato.

XIV.

Eſt aliud genus, ar ificem quis ponere mentem
Quo poſſit, nec certa minus dat reddere fidum
Pignora depoſitum, nec nos mea cura fefellit.
Nam ſæpè experti, officiumque, operamque fidelem
Vidimus; in numerum certum, quantumlibet vſque
Ingentem, charos opus eſt componere amicos,
Nomina grata mihi, & nunquam de pectore nobis
Elapſa, atque omni præſentia tempore noſtris
Mentibus; hoc certo diſtinximus ordine quondam,
Et ſerie certa, atque notis, tum protinus illis
Quæcunque aut dicenda forent, animoue tenenda
Commiſi, quibus & verbis, quoque ordine vellem
Dicere propoſui tacitus, ſic ſingula cuique,
Vt facerem mihi præſentem, iamque omnia coram
Differerem, voceſque omnes, & cætera fingens,
Atque illum præſentem animo, & mea cuncta vocantem
Fingebam; mox diſcedens ſeruanda reliqui
Cuncta illi in proprios vſus, aliumque petebam,
Moxque alium, atque alium ſocium quàm plurima vellem

Digitized by Google

Nomina, reſque animo committere, cuncta parabam
Commiſiſſe ſuo, diſponereque ordine caris
Aut ſocijs, aut cognatis; aut denique amicis.
Sic, vbi iam ratio exigeret, vel dicere cauſam
Religionis apud populum, vel Principis aures
Tentare, ac rerum molimina ponere certis
Vocibus, aut magno in ludo certamina docta
Suſtinuiſſe, diem noſtrum præſtare parati,
Noſtraque diſſerere, & multis rationibus vſque
Firmare, & contrà iaculata retundere tela,
Senſimus hanc artem certam, nec me illius vnquam
Pœnituit. Quare hoc iubeo, ne neglige, Gaſpar.

ADNOTATIO.

SAtis (puto) fuit legiſſe inuentum Montani, vt ſibi memoriam localem formaret. Propterea nolo morari lectorem longiore prolata explicatione.

XV.

Quidam etiam meminiſſe docens, molitus & artem
Quæ mentem firmare queat, multumque fidelem
Reddere, præcepit: Si quis fortè puellam
Ardeat, hanc animo quoniam non deſerit vnquam,
Huic rerum meliora bibens, huic optima ſcitu
Committenda paret prudens, & dulcia fingat
Colloquia, atque illi cuncta hæc ſeruanda relinquat.
Mox vbi, vel ratio, vel tempus poſtulet, illam
Mente adeat, poſitumque petat quæratque relictum.
Sed fuge præceptis, Gaſpar, fallacibus vmquam
Parere, & monitis noſtris accede rogatus.
Principio non vlla tuos percellere ſenſus
Pulcra puella queat, nec dulces pectore flammas
Concipias, namque ingentem tibi protinus ignem
Prædico: quæque exiguo ſcintilla calore
Prima tibi fuerat, iam magna incendia cordi
Iam dabit, ingenteſque rogos, quoſque ipſo Typhœus
Aſpiciens leuiora ſibi tormenta parari
Gaudeat, atque ſuam ſortem ſoletur. Amorem
Deuitet, quicunque cupit Sapientibus eſſe
Perſimilis, quicunque ſibi, reliquiſque parabit

Pro-

Prodeſſe, hanc fugiat peſtem, ſæuumque furorem,
Inuiſumque Deum Muſis: namque omnia ſacra
Contemerat, dulceſque choros, cantuſque prophanat.
Atque adeò quicunque ſemel fera vulnera ſenſit,
Quæque amor immiſit, quæ fixit tela medullis,
Prima ſui hunc rapiuntque, tenentque obliuia, nec ſe
Perditus agnoſcit; patriam, caroſque propinquos
Deſerit, & rerum contemnere maxima gaudet.
Non honor hunc, non diuitiæ, non tangit honeſti
Cura, decus proprium, ſimul optima negligit vſque
Officia, atque odit ſocium meliora monentem,
Atque infantiles luſus, curaſque frequentat,
Et leuibus totus ſtudijs incumbit, & omnes
Deridet quoſcunque iuuat Sapientia, quoſque
Et rerum decus exercet, quos diuaque virtus:
Tantum adeò refert curas: admittere edaces,
Atque ſinu exiguos fouiſſe Cupidinis ignes.
Sed quænam poterit ratio, quæ forma iuuare;
Vt meminiſſe queat, rerumque, atque ordinis, atque
Verborum quemcunque ſui non tangere cura
Vlla poteſt? animumque miſer, mentemque perire
Non ſenſit, puero ſimilis viliſſima tractat?
Nonnè vides, quæ iam facies, quis vultus amantis,
Quis color, atque tremor ſit toto in pectore, quandò
Mente colit charam (ſua triſtia fata) puellam?
I nunc, & ſenſus rerum, ſeriemque modoſque
Verbaque dicendi, atque artem committe puellis,
Vt decus omne tibi pereat, plenoque theatro
Dedecus ipſe tuum prodas, turpemque pudorem.

ADNOTATIO.

MEritò damnat Arias inuentum illius, qui ad fouendam rerum memoriam hortatur, vt puellæ illius ſit memor Orator, quam deperit. O turpe, ò nefarium conſilium! Vis me audire? Subroga Reginam Cœlorum, Deique Matrem intemeratam: Illique iunge prò multitudine rerum diſcendarum aliquam ex illis Virginibus, quæ lilium pudicitiæ roſis martyrij iunxerunt: Catharinam, Agnetem, Luciam, Apolloniam. Aut Angelo tutelari committe, quæ vis memoriæ figere: aut alicui ex tuis in Cœlo Patronis.

Digitized by Google

XVI.

Sed tamen ipſe tibi poſſim præſcribere certam
Diſcendi formam, & numquam fallentia mentem
Dogmata: namque omnes (fateor) tentauimus olim,
Expertique ſumus, quas quiſque oſtenderat artes.
Cætera ſed tandem damnauimus; hanc ego primus
Compoſui, hanc etiam numquam me ſæpiùs vſum
Pœnituit, certam reperi, ſemperque fidelem.
Nec mihi præſentes hæc tantum contulit vſus,
Sed diuturna etiam promittit commoda, namque
Radices in mente locat, facilique labore,
Exiguo & cultu producit cuncta, iubetque
Perſtare, æternumque facit dictata manere.
Principio, rerum quas dicere contigit, omnem
Naturam inſpicias iubeo, & primordia prima,
Et quæ ſint elementa prius dignoſcere cura:
Mox etiam effectus rerum, fructuſque repone,
Qui certi, quiuè incerti, qui ſcilicet omni
Tempore prouenient; qui rarò: hæc ſingula cautus
Perpende, & iam quas formas, quæque extera iungant
Ars ſocientque ſibi. Poſtremò exquirito fines,
Atque euenta petas rerum, & proprio ordine cuncta
Diſcute: mox breuibus diſcuſſa exponito chartis,
Ordine quo primum deducta, ac nota fuere.
Ergò cuncta tibi ſemper diſponere primis
Principijs, atque ad certum deducere finem
Præcipio, atque obiter quæ ſunt cognata locare,
Quemque dedit rebus natura, hoc ordine numquam
Neglecto, certoſque modos aſſueſce parare,
Atque viam certam, qua poſſis quærere quidquid,
Vel Ratio dederit, vel ſors improuida forſan
Obtulerit ſubitò, atque oblata offerre iubebit.
Hæc vbi diſpoſitis comprehenderis omnia formis,
Ordine quæque ſuo componens, verba parabis,
Dicendique modos, propriaſque, aptaſque figuras,
Queis ornes dicenda: tamen non longiùs illa
Deducas, non obſcuris inuoluere pergas
Vocibus, & ducis nimium, ſed commoda ſemper.
Quæſieris, & quæ cognata vocabula rebus,
Namque etiam ſeruant ſeriem, ſeſeque viciſſim

Nomina contingunt, vt res, vt que ordine nobis
Res olim Natura dedit, ſic ordine iuſſit
Componi voces ratio, totuſque ſuas res
Conſequitur dicendi ordo ſpecieſque, genuſque,
Vt rerum ſic verborum, nec diſcrepat vllo
Limine ab indoctis Sapiens, niſi nouerit, & res
Ordine quæque ſuo prudens diſtinguere, & idem
Iungere, tum voces aptas componere rebus.
Hoc igitur ſequere, & verbis veſtire propinquis
Res omnes aſſueſce mihi, & tua doctus habebis
Munera, nec propria certus priuabere laude.
Sed ſi quandò alias voces transferre libebit,
Et proprijs te vti ſemper in tædia tentant,
Scilicet, & facies, concedo, ſed omnia tandem
Sint fines habitura ſuos; formamque, modumque,
Et genus, & ſeries etiam ſeruatur in ipſis
Translatis, & certa ſequi ſe nomina iungunt,
Sæpè vocant ipſæ voces, gaudentque propinquis
Nexibus adſtringi, atque ſolent diſiuncta dolere,
Et mentem vexare etiam diſcentis, & ipſo in
Tempore deficere, & caſſum effeciſſe laborem.
Siue igitur proprijs verbis, ſeù dicere tentes
Translatis, numquam naturas deſere rerum,
Atque pares rebus voces, & nomina prudens
Compone; hæc iubeo pulcherrima, & optima ſemper
Ornamenta tui fuerint ſermonis habendi
Et quoniam totam exhibeo non inuidus artem,
Quam mihi donarunt Muſæ, ſtudiumque, laborque
Omnia tentanti, præcepta hæc vltima tradam.
Quidquid erit, quod tu certa ratione, modoque
Diſpoſitum teneas, atque his, quas diximus ante
Artibus ornatum, hoc proprijs deſcribere ſignis,
Atque characteres proprios depingere diſce,
In primiſque & ſcribendi non vltima cura
Sit tibi, pingendique notas, elementaque pulcra.
Gratia magna quidem pulcrè ſcribentibus vſque
Contingit, gaudent omnes, laudantque legendo
Scripta charactere eximio, quales meus olim
Pingebat Genitor, poſſent queis cedere prœlis
Nobilibus quicunque libri excuduntur, & ipſe
Hæc cari monumenta Patris, hæc pignora mecum
Conſeruo. Aſtrorum motus, Cœlique meatus

Digitized by Google

Scripſerat ille mihi ſenior, pulcherrima nato
Dona, laborque ipſis quoque pulcrior aſtris,
De quibus ille mihi præcepta probanda reliquit.
Non homini vox talis erat, non dulcior illi
Cantus; & ingenium nulli magè dotibus auctum
Crediderim, maior fuerat non gratia vultus,
Atque manus. Quidquid dixiſſe, egiſſe pararet
Cedebat facili ductu. Teſtis mihi certus
Temignus, Logio Heſperiæ, quo præſide quondam
Gaudebat; namque ille mei monumenta parentis,
Et ſpectanda olim, & cunctis laudanda ferebat.
Illi bis duodena dabatur epiſtola noſtro
A Genitore notis varijs depicta, nec vna
Alterius, præterquam, aut ſigna, aut nomina tantum
Auctorem teſtata ſuum ſub fine, tenebat.
Atque adeò iam hæc barbaries quoque maxima noſtris
Exulat Heſperijs, quæ quondam inſederat altis
Nobilium (infœlix!) in mentibus, vſque laboris,
Et pulcri ſtudij ignaris: nam turpe putabant
Ingenuo vel ſcire notas depingere pulcras.
Tantum adeò valuit mentes inuertere torpor.
Attamen (Heſperiæ melius lucentibus aſtris)
Nobilium iuuenum ceſſit iam hic mentibus error,
Inter & ingenuas artes numeratur & illa
Scribendi, pulcraſque notas dignaſque Camœnas
Quales docta manus nouit depingere Petri
Veleij, quales noſter Chiroſius, at tu
Gaſpar amicitiæ exemplar ſanctæque, meumque
Et decus, & noſtræ dulciſſima pignora vitæ.
Ergò ſcribendi curam laudamus, & artem,
Et muſis dignam ſacris, diuæque miniſtram
Memnoſſinem: namque illa ſolet perſæpe iuuare
Mentem hominis. Didici expertus, cum carmina, cumque
Ipſe meis digitis deſcripſi multa ſoluto
Sermone ediſcenda mihi, populumque docenda
Chriſticolum, pietatis opus, ſanctumque timorem,
Spemque, fidemque, & multa adeò myſteria Chriſti
Ipſe meis poſui digitis, certaſque figuras
Expreſſi, longaſque notas, facileſque legenti
Diſtinctaſque locis certis: nam gratia magnis
Multa notis certè ſuberit, velut ipſe notaui,
Vtilitas nulla exiguis, quas fallere certum eſt

Pri-

Digitized by Google

Primum oculos, & mox mentem, fugiuntque videri,
Et breuitate latent nimia, mentique negantur.
Magna igitur pingam, quæcunque ediſcere curem.
Hæc vbi diſpoſui ſcriptis, digitiſque, relegi
Hærent, & noſtræ ſemper præſentia menti
Adſiſtunt, atque ipſe liber mihi fingitur intus,
Et ſeſe oſtentat dicenti vſque ipſa legendo
Pagina verſa mihi fuerit, ſic vertere ſeſe
Ipſa ſolet tacito in corde, oſtenditque videndam.
Hæc ergò memorem mentem, certamque parabunt,
Naturæ conſtans ordo, vocumque figura
Apta ipſis rebus, propriamque hæc ſcripta per artem,
Quam poteris pulcris formis, & ſæpè relecta.

ADNOTATIO.

Extendit ſe Arias in docendis, quæ facere videntur ad memoriam artificialem. Accepta verò ex ijs, quæ docuit, occaſione, diuertit ad laudes, tum ſui Genitoris, tum amicorum. Cæterum quæ ſunt præcepti ad pauca reducuntur, vt lectori patere poteſt, literæ eleganti charactere ſcriptæ proſunt, vtileſque ſunt memoriæ; Immò, ſi quis ſæpiùs ſua ſcripta reſcribat, experietur id conferre emendationi eorumdem ſcriptorum. Vix enim dici poteſt, quàm aliam ſuſcipiant faciem ea quæ primò ſcripſimus, ſi deinde iterum, tertioque calamo reſcribenda tradantur. Cogitatio intenditur, & cenſura acuitur. Quod ſi lentè reſcribantur, & characteribus elegantibus, multò plus emolumenti referet emendatio. Hæc ego quoque obiter.

XVII.

Si tamen exoptas memoris miracula mentis,
Et cupias animo mortalem excedere ſortem;
Par Superis meminiſſe velis; mea carmina numquam
Id tibi monſtrabunt, nec enim diuina monemus,
Nec molimur opus nullis imitabile, quandò
Ingenio id fuerit noſtro, noſtriſque negatum
Viribus, & nulli contingere vidimus vmquam
Præter Honoratum doctum, cui Numina tantum
Conceſſere animi virtutem, ac tanta dedere
Munera, quanta olim tanti docuere Magiſtrum

Prin-

Principis, & quæ etiam nullis cognouimus antè
Exemplis, & quæ noſtri meminiſſe Nepotes
Non poterunt exempla ſuis ſentire diebus.
O quoties Mecænatem hunc miratus ab ipſo
Sidere, quo tellus pallentes diſcutit Vmbras,
Donec in occiduo demergitur æquore Phæbus,
Officio adſtantem vidi, cum plurima turba
Hunc adit, atque Scholas certatim adcurrit ad eius,
Quique colunt Muſas, queis nunc ſacra carmina curæ,
Qui ſtudium exercent linguæ, eloquiumque diſertum,
Quique tuum Phæbe, inuentum medicina ſalubri
Detinet auxilio, quos publica iura, forumque
Exercet: iamque aſtrorum mundique periti,
Hic Orbem, hic maria, ac terras metantur, & altè
Tempora diſcutiunt motus quos ſidera toto
Fixa Polo ſeruent; atque hic quem maxima rerum
Delectat Natura parens, cauſaſque notare
Cogit, & in rebus elementa inquirere cunctis.
Hic quicunque modos vocum, qui carmina neruis
Arctat, & intonſi pertentat Apollinis artem,
Non pictor, non & ſculptor, ſeù marmore, ſiuè
Ære Sacros ducat vultus, diuumque figuras,
Et veterum artificum certet ſuperare labores,
Hic adſtat, non ingenij quicunque probati
Laude aliqua nomen pulcrum, famamque tuetur,
Omnibus ille vacat gratus, cunctoſque tuetur,
Officioque fouet docto, & certiſſima reddit
Reſponſa in quacunque illum quis conſulit arte.
Iamque adeò quiſquis diuina oracula ſacris
Scripta voluminibus celebrat, legeſque frequentat,
Et monitus Diuum, vatumque arcana piorum,
Huc conferre ſolent quidquid didicere legendo,
Hinc petere abſtruſos ſenſus quicunque latere,
Et fugere humanam mentem, ingeniumque videntur.
Ipſe ego ſæpè Domum (fateor) miratus & altum
Ingenium, doctuſque magis, meliorque redibam,
Vnde tibi tantum mentis doctiſſime Iani,
Vnde fluens indefeſſo tibi pectore torrens
Dicendi? Vnde & tot ſpatia, & tot tempora rebus
Diſcendis? Quandò, & Marti, belliſque vacabas?
Vnde recordandi vires, & cuncta locandi
Ordinibus proprijs, vt non confuſa ferantur,

Vt prodas mox quæſitus, non omnia tantum
Momenta, & methodos omnes, quæque artibus inſit
Materies, ſed Scriptorum tibi pagina multa,
Auctoreſque ipſi certo toti ore citentur?
Seù graio ſermone petam, ſeù forte latino,
Seù Thuſco, ſiue & Gallo? Nam plurima linguæ
Ore ſonas facilis diſcrimina, quæ tibi magni
Inuideat Ponti Princeps, namque ille diſertus
Bis duodena ſuis totidem diſtantia linguis
Iura dabat populis, quos ſub ditione premebat.
Hoc ego temporibus modò non imitabile noſtris,
Quod tibi felici donabant Numina ſorte
Iani non vlli componam vocibus vnquam:
Hæc Superos poſcenda puto, non arte petenda.

A D N O T A T I O.

Voluit Arias ſatisfacere animo ſuo grato, ergà virum egregium, quem laudat ab Encyclopedia, & quod præſertim volebat, à memoria, nullis induſtrijs comparanda: erat enim purum Naturæ, Deique munus rariſſimum.

X V I I I.

Sed quid tam longam Gaſpar conteximus artem
Tantaque Verborum, & rerum præcepta mouemus;
Vt, quod Muſa mihi Spacium præſcripſerit omne
Imprudens penè implerim, & loca parua ſuperſint
In quibus ipſa ſuos viuens Prolatio motus
Explicet, & numeros, & partes explicet omnes?
Queis tantum valet, vt meritò ſibi præmia palmæ
Sæpiùs eripiat, nulli concedat honorem
Parti alij, iubeatque omnes, & cedere cogat,
Se iactet, vireſque ſuas, queis pectora cuncta
Impellat, fortiſque trahat, multumque fatiget
Donec peruincat, cogatque faceſſere quidquid
Perſuadere olim cuperet, votiſque fruatur?
Quod ſi carminibus breuibus non paſſa doceri eſt
Dedignata locum anguſtum, tempuſque, modumque,
Atque ſibi damnet nimium arcta ſedilia, rurſus
Conueniat totam tibi quam præſcripſimus artem
Diruere, inque breues conſtringere cuncta figuras

Dicta

Dicta prius quæcunque mihi, totumque parare
Huic operi, & ſpatium, & tempus, deſcribere & artis
Hanc vnam potius partem, cui cætera cedunt.
Sed tamen interdum breuibus tentanda putamus
Munera, quaſque ſibi viuens Prolatio partes
Vindicat, atque opere in tanto dicentibus ipſa
Commodat, orandique omnes concedit in vſus.
Omne adeò quodcunque animos impellere tentat,
Atque intus penetrare parat, ſecretaque mentis
Afficere, internos primum peſtringere ſenſus
Conueniunt; namque hi primi, mentiſque, animique
Cuſtodes, primique Duces rem protinus omnem
Excipiunt venientem, ad primæ, & limina mentis
Admittunt, proprioque parant examine primum
Explorare, nec inuitis tu ſenſibus vnquam
Peſtringes hominum mentes: ea munera prima.
Scilicet, iſque labor primùm percellere ſenſus,
Multipliceſque animi portarum tangere poſtes,
Et petere hinc ad ſecreta, penetralia mentis
Occultos, certoſque aditus: & ſæpiùs omne
Pondus, & in cauſis momenta tuliſſe videmus
Si quis permouit ſenſus, animique miniſtras
Protinus affecit vires, & cedere iuſſit.
Tantum operis, tantum imperij natura putatur
Permiſiſſe ipſis tam primum ſenſibus, vt ſi
Impulſi externis fuerint, victique figuris
Alliciant penitus mentem, curſuque ſecundo
Deducant, aut expugnent, aut cedere cogant.

ADNOTATIO.

Vtinam omnes, qui literas humaniores profitentur, huic, quam hic attulit Arias doctrinæ diligenter attenderent! Eſt illorum arti perneceſſaria. Docent populum, eiuſque mentem (quæ ſola inſtruitur) inſtruunt: Sed is præſtandum eſt arte populari. Hæc ars ad mentem pertingit medijs ſenſibus: proinde hos allicere debet literarum humaniorum ſtudioſus. Si alia via procedat, maximoperè à ſuo fine aberrat: nunquam enim populus, cum vtilitate, & cum iucunditate, & cum facilitate docebitur, niſi quod eſt docendus, per ſenſus introducatur. Dixi alio loco plura ad id pertinentia, ad quæ Lectorem meum refero: ne recoquam eandem (vt aiunt) Cambrem.

XIX.

XIX.

Sed non tam rerum vires, & pondera poſſunt
Non tantum ipſa poteſt ſeries, non omnia tandem
Artis multiplicis molimina pellere duros
Et ſenſus placare omnes, non vincere tantum,
Quantum hæc vna poteſt dare iam Prolatio, quandò
Senſibus aptat ſe cunctis, conatur & omni
Parte reluctantes multa peruincero mole,
Et nil aggreditur vanum, nil tentat ineptum,
Omnia ſed certa, & numquam fallentia tangit.
Iamque igitur reliqua occultam pertingere mentem;
Seceſſuſque animi internos penetrare fatemur,
Atque agere interdum, ſed maxima, & optima tandem
Vendicat vna ſibi noſtra hæc Prolatio cauſis
In cunctis, atque vna ſolet peruincere, quod non
Vel potuit res ipſa olim, vel copia fandi.

ADNOTATIO.

IVre tribuuntur primæ partes ad expugnandum Auditorem popularem pronunciationi. Hæc enim afficit ſenſus, & phantaſiam: per quos, ratio peruentura ad mentem, tamquam per aquæ ductus, tranſire debet. Proinde huic vacare debet Orator; & qui à natura deſtituitur organis à pronunciatione requiſitis deſperet ſe libenter audiendum.

XX.

Primùm igitur vox ipſa tibi formanda paretur,
Quæ motus animæ internos, quæ verba referre
Sola poteſt: nec enim ſine voce hac dicere quicquam
Continget, velut illa animi meditata per auras,
Atque agilis penetrat ſpatijs diſtantibus aures.
Interpres Diuum, atque hominum ſacra munera Magni
Mercurij, apta hominum ſocias coniungere turbas.
Hanc igitur qualem dederit Natura videndum eſt,
Nam varijs olim formando finxerat ipſa
Nos omnes Natura ſonis, & diſpare cunctos
Gutture, diſparibuſque dedit ſonuiſſe figuris.
Hic grauiore quidem ſonitu, aſt hic præſtat acuto,

Hic

Hic magis obſcuro, claro hic, at flectitur ille,
Et medias rumpit voces, & deficit: Aſt hic
Perpetuo ductu produxerit integra vocum
Munera: iam mollis vox quædam, fœmineumque
Perſonat, aut trepidans pueriles concitat ictus.
Sunt alia & vocum diſcrimina, ſiue canendo,
Seù ſermone velis ſonitus diſcernere cunctos.
Hæc quoniam variè affectis de partibus edit
Natura, atque omni non idem Spiritus ore
Ducitur inuarias deduxit ſæpè figuras.
Adde etiam quod ſæpè ſolet collapſa perire,
Aut mutata alias prorſus inducere formas:
Cumque graues veniunt morbi, cum membra vigorem,
Amittunt, variatque ætas, triſtiſque Senectus
Accedit, vitæ & ratio, & ſors ipſa colendi
Permutata trahit diuerſo pondere voces;
Cunctaque vertentes anni rupere ſonoros
Vocum aditus. Hæc cuncta tibi quæ dicta monemus
Contemplator, ages tecum, & curanda parabis,
Atque vſu reparanda ſuo, & quid quæque recuſet,
Et quid quæque ferat ratio cognoſcere tenta.

ADNOTATIO.

Varia de varietate vocum protulit hic Arias, vt illis penitus ab Oratore cognitis, ſciat ſibi conſulere, & præparare ad pronunciationem artificiosè (hoc eſt ſapienter, non autem temerè) factam.

XXI.

Iam ſequere, & vires ipſas, quas ducere gaudet
Natura, & proprio numquam de limite vocem
Depellas: nec enim facilè in longinqua vagatur,
Aut aliena ſuis fert munera viribus, & ſi
Cogatur, perit infœlix diſcrimine in ipſo
Turpiter, & cedens furtum diſpergit agendi.
Quam verò Natura dedit, vel tempora vocem
Hanc ſequere, & prudens exerce: Plurima ab vſu
Vis etiam voci accedit, multumque iuuari
Aſſolet, euentumque poteſt aſſueſcere in omnem.
Multa tibi formanda quidem, & dicenda monemus,

Et tecum meditanda olim, repetendaque, donec
Proſpicias propriæ quæ ſint tibi munera vocis,
Vt lapſus vites cunctos, alienaque prudens
Abijcias, proprias vires, propriumque loquaris
Munus, & in rebus numquam fallentia vocis
Pondera, quæ certa penitus correxeris arte,
Vt facilè affectus omnes, meditataque mentis
Explicet, & flexus varios, ſonituſque, modoſque,
Atque tonos præſtet, munus quoque compleat omne.
Vox aliena tibi non vmquam imitanda petatur,
Nam grauitas, & tota perit tibi gratia fandi,
Nec res vlla magis ſuſpectam prodidit artem.

ADNOTATIO.

DVo hic prudenter monet Arias. Alterum, ne intendamus ſuprà vires, latuſque noſtrum, vocem in pronunciando; alioqui rauceſcemus, immò penitus vox peribit. Neque contrarium ſibi quiſquam ſinat perſuaderi ab Auditorio valdè frequenti, ad quod velit ſuam Orationem peruenire: Nam ſi vires non ſuppetunt, id neque tentandum, neque curandum eſt. Alioqui contendentes ſuprà id quod poſſumus, ſequetur nos non audiendos, non modò ab omnibus Auditoribus, ſed neque ab ijs qui cœteroqui nos audiuiſſent, ſi vocem ſuprà vires non intendiſſemus. Alterum, ne quempiam imitemur. Quod certè commendandum eſt, cum multi ſint, qui in hoc peccent, velintque id quod in alijs placet ſuum facere: & tamen experientia docet huiuſmodi imitatores, nec aliena ſibi aptare, & propria amittere.

XXII.

Sed neque cura minor fuerit tibi cuncta referre
Verba, modoſque omnes, & partes, integra prorſus
Omnia, nec curſu propero conciſa, nec vſque
Affectata abitu moueant faſtidia lento;
Sed deceant, mediumque modum, mediamque figuram
Contineant, & res ipſas, motuſque ſequantur,
Atque animi affectus, & cunctas prorſus in aures
Integra perueniant, neque quemquam munere fraudent.

ADNOTATIO.

ADmonemur claritatis, qua oportet præditam eſſe pronunciationem, vt ab omnibus percipiatur. Admonemur, ne ſit velocior, neque tardior. Admonemur, vt eiuſmodi ſit, quæ promat res, quas in animo habemus, atque ſicut habemus. Quarè crediderim, curam eſſe habendam Oratori in pronunciando ſimilem illi, quam habet in ſcribendo Orationem. Certè ſcribens illam curas, vt ſingulæ voces, immò apices reſpondeant mentis cogitationibus, & animi affectibus. Idem conetur in ſua pronunciatione. Pariter ſicuti ſatagit, vt quæ chartæ committit interpunctione opportuna diſtinguantur, ità efficiat vt hæc interpunctio eluceat dùm quæ ſcripſit voce pronunciat. Elucebit præſertim, ſi morulas inſerat interpunctioni reſpondentes, varietque vocem. Vox enim ſemper eadem repugnat Naturæ, & Orationi, quam ad Auditores dirigit.

XXIII.

Iamque adeò, motúſque animi, quoſque induit intus
Mens habitus, atque affectus ſeruare memento,
Atque miniſterio vocis, ſonituque referre;
Siue iram, ſiue oſtendas tua gaudia, ſeù tu
Fortè metus referas trepidos triſtemque dolorem,
Spemque, minaſque truces, aut flectere Iudicis iras,
Et lacrymas mouiſſe pares, miſerataque tentes
Pectora, quacunque aut mentes turbare quietas
Ipſe velis, proprio ſonitu, proprijſque moueto
Vocibus, atque ſuis qui ſeruant omnia formis.

ADNOTATIO.

SOlebam dicere Iuuenibus, quos erudiebam in arte Rhetorica, Tullianam Orationem, eſſe veluti egregium Dramma omni varietate plenum, propter res diuerſas, quas vir ille ſapientiſſimus in illam ingerit. Talis apparebit conſideranti, quanta vocis diuerſitate ſit opus, vt diuerſas mentis ſententias, diuerſos animi affectus, diuerſa voce Orator enunciet. Quàm libenter audiebatur Tullius! Id oriebatur ab hac varietate, ſemperque aptatæ rebus, pronunciationis. Modò etiam pronun-

nunciabat hilariter, modò mæſtè: interdum timentis in modum, aliàs exultantis. Nunc iras promebat, paulò poſt lacrymas; minitabatur, conſolabatur, inſultabat, placabat &c. Vtinam hunc hominem vellent in cauſis melioris, & maioris infinities momenti imitari, qui à natura gratiam pronnunciandi obtinuerunt ſacri Oratores! Verùm in multis res ità habet. Vniformes ſunt, & ſine varietate affectuum, cum perditi ſint in miſeri oſtentatione ingenij, cui ſoli fidunt, non autem cæteris ciuilis, multòque magis ſacræ eloquentiæ validiſſimis ad perſuadendum, & mouendum inſtrumentis.

XXIV.

Nam, qui perpetuo ſonitu, ſimilique legenti
In ludis puero, pronunciat omnia, numquam
Solicitum faciet quemquam, in ſua votaque ducet.
Namque alius ſonitus triſti eſt, aliuſque dolenti;
Incenſos animos ira, ferientia vocum
Fulmina, truxque decet properato Spiritus ore.
Non eademque rogans pronunciat, atque rogatus:
Non admiranti eſt eadem, ridentibus atque
Vox eadem: ſua quemque decet, facieſque, moduſque
Verborum, & vocis grauior, vel auctior, aut eſt
Flebilis, aut læta, aut mollis; ſedata, furenſque.
Ipſa dabit rerum ratio, cauſæque figura;
Quemque habitum Natura petat, circumſpice prorſùs,
Et ſimiles vocum reſonent, halituſque, tonique.
Atque adeò, vt breuibus poſſint hæc cuncta doceri,
Noſque artem penitus fugiamus prodere longam,
Hoc ſemel admoneo, præceptis maius, & arte;
Scilicet vt numquam dicendo fingere diſcas,
Nec referas aliena vnquam; tua ſint tibi cuncta
Quidquid agis, vel quam cauſam tibi quiſque patrono
Credidit, hanc ſtatuas propriam, tua commoda crede,
Vel tua damna: vel inuiſum certamen honoris,
Vel capitis pellenda tui diſcrimina: quidquid
Suſcipias Accuſator, cupiaſue tueri,
Concipe tu veras curas, verumque dolorem,
Spemque, metumque tuum facito, proprioſque furores
Aſſume, aut miſeros animoſque, reique figuram
Indue, vt infenſas deflectas Iudicis iras:
Præſcribet Natura tibi variantia vocum

Munera, & ad cunctas dicendi commoda partes,
Cum tibi tu proprias diſces præſcribere cauſas,
Et veros edes gemitus, qui rumpere poſſent
Vel ſilicem, vel & indomitos flexiſſe Leones:
Et molles vocum ſonitus; ſuauemque tenorem
Elicies, queis mollire, & peruincere dura
Pectora, & in proprium poſſis perducere votum.
Atque vtinam tales habitus, ſimilemque figuram
Induerent, quicunque ſacris per pulpita rebus
Incumbunt! Vtinam proprias feciſſe liberet
Chriſte tuas cauſas, quodque illis creditur almæ
Religionis onus! Non tantum pectora vulgi,
Dura forent, non tam multis ſermonibus (heù! tam)
Exiguus fieret fructus: feruentior eſſet
Mens hominum: pietas maior, maiorque teneret
Religio populos, & turba frequentior altum
Percoleret virtutis iter. Felicior iret
Vita hominum, neque tanta forent diſpendia gentis,
Prò qua ſupplicium durum, mortemque cruentam
Nate Dei ſummi, & lignum crudele ſubiſti.

ADNOTATIO.

QVi velit benè pronnunciare, quæ ſcripſit, & cum varietate vocis, monetur (quod alibi ſuprà) vt putet ſuam eſſe cauſam, quam agit. Quod ſi faciat, enim verò, Natura docente, egregius fiet, pronnunciabitque excellentiùs quàm doceri poſſit à quacunque arte: Deinde diuertit Arias, optatque Sacros Oratores eſſe, quales docet oportere illos eſſe, qui in ciuilibus negotijs verba faciunt.

XXV.

Sed (quod turpe foret priſcis orantibus in re
Exigua) hoc iſti affectant, ſeſeque videri
Vel doctos cupiunt, nimiumque, artiſque peritos,
Artis inertis, vt hanc damnet vel ſcurra, vel omnis
Hiſtrio: nam tepidè dicunt quacunque referre
Mentibus incenſis deceat: iam rurſus, & iras
In leuibus ſtimulant rebus, mentitaque produnt
Ora, manus, vocemque, alienaque mentibus eſſe
Dicere quacunque incipiunt, ſtudioque loquendi,

Non

Non tamen orandi ſtudio, rerumque teneri.
Vnde fides leuior verò, & reuerentia Diuum
Vſque minor ſequitur; ſemper decreſcit & ipſa
Religio, & virtus: rari in virtutis amorem
Incenſos animos referunt, odium quoque rari
In ſcelus, aut vitium, ſceleratæque crimina prorſus
Corripiunt; cunctique, velut ſi ad carmina tendant,
Et melicos audire modos, diuina frequentant
Templa: nec eſt aliud ſermo redeuntibus illinc,
Quàm conferre modos dicendi, & verba, ſonumque
Dulciùs expreſſa, aut longè repetita loquenti,
Vtque alius, ſuperatque alium, meliuſque ſonando,
Et motu, & geſtu, & manibus pronunciet; vtque
Gratia rara, vel inuentis, vel vocibus, atque
Copia verborum quanta eſt, ſine pondere inanis:
Scilicet hæc ſecum populos iam diſcutit omnis,
Quæ curare ſuos, creditque, videtque Magiſtros,
Quæque videt ſtudio multo oſtentanda parari.
Namque & verborum artifices, fabroſque loquendi
Appellat chorus Orantum ſeſe ipſe viciſſim,
Dicere ſæpè ſolent ſeſe, gaudentque vocari.
Tantum ſimplicitas humanis cordibus olim
Exulat, atque animos pietas ſacrata reliquit.
Huic vos ergò malo, & damnis occurrite tantis,
Paſtores ouium Sacri, quibus ipſe regendos
Commendat populos Paſtorum maximus ille
Nazarides, curamque gregis commiſit agendi.

ADNOTATIO.

Vidiſti Lector, quanta acrimonia inuehatur in illos, qui à ſacris pulpitis Dei, Religionis, animarumque negotia minori veritate tractant, quàm ſuas hiſtriones fabulas? Si aliquis eorum, ad quos pertinet ex officio de rebus diuinis verba facere hæc accipiat, quæſo attentè verſus tanti in arte benè dicendi Præceptoris, legat.

XXVI.

Martine, egregium noſtri decus Ordinis, & quem
Pontificem felix ſortita Segobia, cui iam
Inuidet ipſa prius felix Guadixa, doletque

Præceptore ſuo priuata, & Præſule tanto;
Præſule, cui ingenio nuper Mahamettus acute
Ceſſit, & indoluit nullas erroris iniqui
Reliquias ſupereſſe animis; & gentibus illis,
Quas prius ipſe ſuas habuit, quas Numine dulci
In noſtrum pridem Chriſtus reuocarat ouile;
Non benè dimiſſis tamen his erroribus, ipſe
Conſpicis, & primos queis ſunt imbuta liquores
Pectoribus purgas teneris, ſacrumque probatæ
Religionis opus, documentaque certa reponis.
Te quantum pietas, quantum Sapientia, quantum
Doctrina, atque vſus rerum, & prudentia Diua
Exornet, quantis cumulent tua pectora ſemper
Dotibus, & quantum exemplo, ſermoneque poſſis
Publica res teſtatur enim, quàm multaque rerum
Euenta, atque viri innumeri, quibus ipſe probari
Sæpè ſoles magnis celebratus laudibus vſque.
Te latiæ gentis pridem, te Gallica turba
Mirata eſt: te laudauit Germania, quandò
Concilio intereras Sacro, quod priſca Tridenti
Chriſticolum populo, rebuſque petentibus ipſis,
Romano dictante etiam Paſtore coegit.
Hic tua laudata eſt cunctis Sapientia, & altum
Conſilium, & magnæ doctrinæ munera tanta;
Queis vix ſufficerent multi, ſeù pondera rerum
Explicuiſſe pares, quibus hæc myſteria Diuum
Obſeruata latent, Syria vel voce ſonandum,
Hebræo aut ſermone foret, ſuperumque loquelis;
Attica ſeù quando petitur facundia, libros
Expoſitura nouos, leges, monumentaque Chriſti,
Vnus eras, cui cuncta ſimul præſtare daretur.
Et tu, quem dignis gradibus prouexit ad ipſum
Pontificale decus virtus ſpectata per omne
Conſilij exemplum, & rerum, ingeniumque diſertum
Valtodane, meum à puero, & poſt fata parentis
Præſidium, doctiſque viris laus magna, boniſque,
Quem nuper gaudens magno Pallantia plauſu
Electum auſpicijs fauſtis, & ſorte beata
Audijt, accuſatque moras, & tempora dicit
Longa nimis, quæ te abſentem ſua vota morari
Compellunt, optat, peploque, oſtroque videre
Conſpicuum, & ſacra redimitum tempora Mitra

Dictan-

Dictantem leges iuſtas, diuinaque tura
Inter ſacrificoſque viros, turbamque peritam,
Qua non vlla vnquam Heſperijs eſt cognita terris
Docta magis, nulla ad ſacras aut aptior aras;
Te comitem ferro armatum, gladijſque potentem
Iam ſpectare cupit multum Pernia fidelis.
Te duce iam nullos hoſtes, nec bella timere
Vlla poteſt, tantum hos ferro ſeruabis, & armis,
Quantum conſilio, atque fide, officioque ſeueri
Iudicis, atque pij Patris ſeruare fidelem
Ipſe ſoles populum Chriſti, quem vera perornat
Religio, quem tu turpi defendis ab hoſte:
Qui pauidas hominum mentes, & pectora vulgi
Simplicia indoctis, diriſque erroribus vſque
Vulnerat, & Stygio geſtit turbare veneno;
Vnde animos æterna ſubit mors, triſtiaque Orci,
Nec repetenda vmquam tranantur flumina multis:
Iam patere exiguaſque moras, & tempora cede
Longa tibi nimium docta ò Pallentia, donec
Conſulat, & rebus magnis imponere finem,
Et populos ſedare queat, triſteſque procellas
Mentibus excutiat multis, iubeatque quieta
Viuere corda hominum, nullaſque timentia fraudes,
Quas ferus in noſtras adduxit Lutherus oras:
Lutherus immane oſtentum, noſtrique ruina
Temporis, Eumenidum ſoboles, & filius Orci.
Nec tu Cueſta minus noſtris venerande Camanis,
Quo Præceptore obſcuros mihi voluere libros
Contigit, & Scoti denſas penetrare tenebras,
Et dulces duro decerpere cortice fructus:
Tunc mea Complutum felix te Cueſta videbat;
Te nunc hiſpana hæc Legio, regna inclita quondam
Armorum ſtudio, & multis celebrata trophæis
Te fruitur Rectore pio, te Præſule felix,
Religionis onus gratum, iuga dulcia Chriſti
Suſtinet, atque tuis monitis ſine pondere perfert.
Hoc ergò prohibete omnes, occurrite damnis
Chriſticolum, populis & quæ bona ſemina veſtris
Sparguntur, purgate (precor) multoque probate
Iudicio, ne quid pereat, pars nullaque Sancti
Vana cadat Verbi, & fructus diſperdat amanos,
Et ſterili iactu vacuas ne compleat aures.

Hoc agite, & grauiter veſtris edicite templis,
S[illegible]os ſancta tenet pietas, ſi commoda tangunt
Vlla hominum, ſi ſancta mouet reuerentia veri,
Hoc mihi Præſul agat cunctus, Chriſtique fidelis
Paſtor, & in ſacram quicunque edicere gentem
Iura ſolet, mores rigida & formare, grauique
Lege poteſt, atque ad normam reuocare prohandam.

ADNOTATIO.

SVperioribus verſibus duo præſtitit Arias: laudauit tres viros inſignes, & de ſe benemeritos, & amicos: Deinde his commendauit, vt puritatem Verbi Diuini diſſeminandi, populoſque illo ſincerè paſcendi omni ſtudio amarent.

XXVII.

Hoc doceat quicunque ſacri myſteria Verbi
Explicat, inſtituitque alios, verbique Miniſtros
Præceptis formas doctis, arcana librorum
Quæque voluminibus clauduntur condita priſcis
Exponit, qui monſtrat iter, fingitque futuros
Sacri Oratores Verbi, quo munere priſca
Andoriſe iactat ſua pignora maxima Canum,
Canum dulce mihi nomen, Legionis amœna
Splendorem, magnumque decus: namque ille docendos
Suſcepit Iuuenes ſacros, turbamque piorum,
Quos olim ſacra Templa habeant, quos cura tenebit
Religionis, & in populos ſacra flumina multos
Effundent, quæ nunc animis, & pectore puro
Concipiunt, admirati quàm maxima linguæ
Gratia Canne tibi, ſeù græco, ſiue latino
Incipias ſermone ſacras exponere chartas;
Siue Abrahameo potius fuit ore ſonandum.
Nam nihil ignoras, nec te fugit vlla loquendi
Regula, quæ officio poſſit conferre fideli.
Quid referam rerum quanta experientia, quanta
Copia doctrinæ variæ? Quàm multa Sorores,
Caſtalidumque chorus dederint tibi dona benignis
Hauſtibus, & puro recreent de flumine doctum
Pectus, & admittant quacunque ad ſacra clientem?
Annè alius, cum virtutem laudare parauit

Aſſe-

Affectu maiore calet? cum crimina ſæua
Improbat, annè alius crimen vehementiùs odit?
An prò diuinis rebus certare paratus
Quis magis eſſe queat, vitamque impendere vero?
Quippe tuam cauſam credis, tua commoda Cane
Quas res cunque paras verbis tractare diſertis,
Inde ardes vero affectu, veriſque loquendo
Vocibus, incendiſque animos, meritumque reportas
Ingenuique viri nomen, iuſtique, bonique,
Quo te omnis Chorus appellat, qui Templa frequentat
Pulcra iſta, & tecum ſacras operatur ad aras.

ADNOTATIO.

Voluit Arias laudare viros præclaros in arte dicendi ad populum, eique aperiendi Sacra myſteria: non ſolum, vt eorum memoria perennaret, ſed etiam vt alios dotibus ſimilibus ingenij, doctrinæ, auctoritatiſque ornatos prouocaret ad illorum imitationem. Verſibus paulò ante allatis laudatur Cannus, egregius concionator, factuſque ad Idæam Ariæmontani.

XXVIII.

Induet affectus ſimiles, propriamque putabit
Quiſquis aget cauſam ſacram, diuinaque rerum
Suſcipit momenta ſibi, ſi Numinis vlla eſt,
Aut pietas, aut tantarum reuerentia rerum:
Et cura maiore etiam dicenda parabit,
Quàm ſi pro proprijs ſubeat certamina rebus,
Et proprias agitet cauſas, quantòque minora
Diuinis humana putat, tanto vſque calore
Ardeat ille magis, qui Diuum ſuſcipit vllam
Materiem veris peragendam Vocibus, atque
Affectu maiore animos pertentet inertes.

ADNOTATIO.

Quià Ariæ inſidebat amor reddendi Sacros Oratores quales oſtendit oportere illos eſſe; idcircò iterum figit clauum, quem etiam aliàs fixerat. Verus enim amator, numquam ſibi ſatisfacit, aut dicendo, aut agendo. Propterea nollem putaretur hic grauiſſimus auctor fuiſſe loquax, & ſæpiùs eadem teme-

temerè iterans: mallem crederetur eſſe (vt eſt) ſolicitus de negotio quàm maximo. Maximum enim verè negotium eſt, ſacros Oratores ſui muneris reddere memores, vt illud impleant.

XXIX.

Quem vocis dabit ipſa modum natura, per artem
Fingimus in melius, nam ſunt præcepta ſonandi.
Vt, tibi ſi vehemens eruperit impetus, illum
Temperet ars, certum iubeat ſeruare tenorem,
Et flecti in varias ſpecies, habituſque per omnes
Fortunæ affectuſque trahi, vt vox ipſa loquatur,
Et ſine verbo etiam conceptus indicet omnes.
Quippe hoc in mutis cernas animantibus; illis
Pro ſermone dedit vocem Natura, dolorem,
Lætitiamque, iras, ſæuoſque Cupidinis ignes,
Et pietatis adhuc ſpeciem, affectuſque Parentum,
Et quæcunque animæ turbamina fundere norunt.
Aſt homini ſermo, diuinaque munera linguæ
Verbaque conceſſa humanæ dulciſſima vitæ
Vincula, quæ occultos motus, animique receſſus,
Affectuſque omnes referant, quæ ſingula monſtrent
Momenta, atque omnes partes, communia iungant
Officia, & poſcant, capiant, reddantque viciſſim.
Præterea nihil addoctas fuit aptius artes.
Hoc aditus pandit ſacros dicentibus, inque
Intima doctrinæ prorſus ſacraria ducit;
Atque latens verum penitus per viſcera mundi
Rimatur, claraſque in luminis eruit oras.
Hæc igitur formanda ſimul, ſociandaque iiſdem
Legibus, & vocem ſermo non deſerat vllus.
Nec vox ſermonis faciem, momentaque fallat;
Sed tibi ad Officium concurrat vtrumque viciſſim;
Nec quicquam ſimulare decet, nec fingere falſum.

ADNOTATIO.

DOcet vocem eſſe homini datam, vt per eam reuelet ea, quæ latent in animo. Proinde, ſicuti varia in eo deliteſcunt, ità variè ab hac hominis voce ſunt reuelanda; ne ſermo externus differat ab interno, ſed illi ſe conformet. Quarè ſi

ani-

animus non eſt commotus, etiam vox commoueatur: ſi animus affectu eſt aliquo incitatus, ſe quoque incitet vox, vt illum exprimat. Natura enim dedit homini vocem ad omnia animi ſenſa promenda. Ars ſe occupare debet in aptando vocis humanæ inſtrumento varijs animi, aut conceptibus, aut motibus reuelandis, quod fit per pronunciationem.

XXX.

Intereà caput, atque humeri, totumque mouetur
Corpus agentis, & ad vocem conceptaque mentis
Adiungunt ſeſe, & vario per ſingula geſtu
Cernuntur! ſed & ipſa loqui, verbiſque miniſtris
Fert vires, animum, motumque afferre videntur:
Quippe mouet cunctas partes, atque omnia cogit
Membra animus ſeruire ſuis affectibus, vt iam
Non eadem facies, non idem corpore toto
Geſtus in iratis, nec motus triſtibus idem:
Non eadem metuentis erunt ſpectacula: totis
Artubus ille tremit; ſed qui bona nuncia læto
Percepit vultu, geſtu quoque diſpare gaudet.
At miſer ingenti confectus ſæpè dolore
Cum gemitu propriam in ſpeciem, geſtumque mouetur;
Hæc caput in primis variat, pars optima noſtri
Corporis, atque animæ regnum, ſedeſque ſuperna.
Nam quoties animo, varijſque agitata procellis
Concutitur mens ipſa, prius ſua regna fatigat,
Et primas turbat ſedes, mox incipit ipſum
Indicio caput internos oſtendere motus:
Annuit, aut renuit, vel protinus innuit, iras
Oſtendit, iurat, minitatur, ſingula motu
Proſequitur vario, ſigniſque loquacibus ornat.

ADNOTATIO.

AGit de motu totius corporis, & varietate geſtuum, ex quibus reſultat Actio. Hæc omnia fundantur in natura. Præſertim nonnulla tangit, quæ ſpectant ad caput; in quo tamquam in ſede primaria, ſuos animus motus dat conſpiciendos.

XXXI.

XXXI.

Nec tamen id crebris ſine crimine motibus vnquam
Concutitur: namque aut ſtultæ ſunt maxima mentis
Indicia, inſanique hominis, nullo ordine, nullo
Iudicio vertiſſe caput, motuque frequenti
Perdere dicendi Veneremque, modumque, fidemque.
Vt res, ſic rerum comites educere motus
Conueniat, voceſque ſequi, affectuſque loquendi.
Arte opus eſt. & iudicio, quod temperet ipſam
Naturam: quod compoſitos ferat vndique motus:
Nec ſtudioſa nimis, nimis aut neglecta decebunt.

ADNOTATIO.

Nonnulla vitia, quæ occurrere facilè poſſunt in motu capitis oſtendit. Deinde concludit, omnia eſſe artis iudicio temperanda. Adeò vt temperetur natura: neque aliquid permittatur, quod ſit nimis ſtudioſum; alioqui erit affectatum; aut nimis neglectum, vno verbo erit deforme. Medio tutiſſimus ibis, decorumque ſeruabis.

XXXII.

Maxima vis oculis, & gratia maxima cedit.
Nulla adeò magis, aut certis oſtendere ſignis
Fortunas, habituſque poteſt, momentaque mentis
Pars noſtra: huic ſeſe effundunt bona gaudia, triſtes
Mœrores, iræque truces, plenaque minarum,
Speſque, metuſque etiam trepidi, ſæuique dolores,
Hæc pars ſola poteſt cœlatum prodere amorem,
Et quæcunque ſolent mentes turbare quietas:
Quippe animis noſtris non pars coniunctior vlla eſt;
Nulla quoque ut plures admittit ad intima formas,
Et rerum ſpecies agit in penetralia plures;
Queis anima indicijs agitur, penituſque mouetur,
Sic nulla, aut plures motus, plureſque referre
Affectus valet occultos, & prodere mentis
Arcana, & quicunque latent, moreſque, habituſque.
Quod ſi dicendo tua commoda cuncta putabis,
Damnaque, fortunaſque omnes, vt ſæpè docendo,

Præ-

Præcipimus, mox ipſa oculos formabit agentis
Natura, atque ſequi, mentemque, habituſque videbis
Internos, & conuenient cum vocibus ipſa
Lumina, conceptos motus educere prompta.

ADNOTATIO.

Oculi, nobiliſſima pars capitis, ſunt veluti ſpecula, in quibus animæ ſenſa, & affectus apparent. Proinde docet Arias eos eſſe arte gubernandos.

XXXIII.

Si verò affectus nullos tu concipis intrà
Pectora, ſed fictos motus, ſimulataque verba,
Comœdam penitus faciem meditaris agendi;
Tunc tibi maiori cura, ſtudioque cauendum
Ne mentita animum varient tua lumina vultus,
Et prodant artis ſtudium, momentaque vana.
Namque cadunt malè compoſiti, nec mentibus imis
Hærentes rerum affectus, nec ficta per omnes
Signa animus potis eſt ſemper producere partes.

ADNOTATIO.

Eos, qui non dicunt ex animo, neque cauſas agunt tamquam ſuas, monet, vt aliquid pronnunciantes, Comædorum in modum, & fictè repreſentantium, ſint ſibi attentiſſimi, ne appareat eorum fictio.

XXXIV.

Ipſa etiam manus, & digiti, & duo brachia multis
Vſibus eſſe ſolent dicentibus: omnia namque
Perſequitur manus ipſa animi meditata, nec vlla
Pars hominis feſtina magis, magis aptauè multis
Officijs; non ad vitam magis vtilis vlla eſt.
Vnde tot articulis, tot flexibus annuit illi
Verſari Natura parens, inque omnia motus
Direxiſſe loca, & partem prætendere in omnem:
Seù ſuprema velit rerum, ſiue infima, rurſus,
Siue vtrumque latus, ſiue anteriora petiſſe;

Poſteriora etiam, ſeù deuoluatur in Orbem;
Omnia conceſſum contingere; & ipſa loquentis
Affectus, voceſque ſimul comitatur, & vna
Vocis habetque vicem certam, munuſque loquendi
Vſurpat, nec clara minus, nec certa, minuſue
Intellecta: Procul ſocium ſolet illa vocare,
Cuius ſemotas vox non peruenit ad aures.
Conſulit illa fugam ſocijs diſtantibus; illa
Dimittit puerum, concedit & illa, negatque:
Blanditur, placatque minas, & concitat iram,
Atque animos agitat, iuueneſque in prælia trudit,
Et reuocat, pellitque ſimul, vel ſiſtit euntem.
Denique non vlla eſt humanæ motio mentis,
Quam non priuatis ſignis manus vna ſequatur.
Atque adeò populis cunctis, ſpatiumque per omne
Terrarum, & ſonitus varios, per munia linguæ
Diuerſa, vna omnes manus exercetur in vſus:
Et cunctis eadem mentis momenta viciſſim
Explicat, ac veluti ſermone oſtendit eodem.
Ergò cura tibi hanc fuerit componere ad omnes
Dicendo affectus, animi, ac meditata monere.
Siue roges, referaſue aliquid, ſeù maxima quæque
Admirere, neges, concedas; denique quidquid
Oſtendiſſe pares, vel commemoraſſe docendo,
Hoc manus ipſa loquax referat, vireſque miniſtret,
Et Venerem, & lucem dictis, atque excitet ipſum,
Quo tibi cum res eſt Prætorem, ſiue Theatum.

ADNOTATIO.

EGit Arias de manuum geſtibus, qui certè in Oratore multum habent momenti, & ponderis: eaſque præcipit arte (hoc eſt conſilio ſeu recta ratione) eſſe mouendas, & variè mouendas prò diuerſitate internorum habituum.

XXXV.

Sed fuge ridiculos motus, nimioſque loquendo
Corporis, atque manus ſtultam teſtantia mentem
Momenta, & crebros concuſſus verticis. Atque id
In primis vitium iubeo vitare memento,
Ne referas Mimi ſaltus, nec brachia rebus

Omnibus aptaris, tantumque tua exprime doctus
Quæcumque afficiant mentemque, animumque quietè
Perturbare ſua ſoleant: ſed non tamen omnes
Exerce motus; non omnia verba ſequantur,
Officiumuè manus, vel corporis impetus ardens.
Nec tu ſi gladios memoras, celereſue ſagittas,
Iuſſa venena, necem illatam, vel flagra, fugamque;
Aut imitere fugam pedibus, gladioque ferire
Te oſtendas, non extendas torquere ſagittas,
Nec flagris quemquam cædas, gladiumue minantem
Non referas, neù mortiferum præbere venenum.
Hæc dixiſſe ſatis, verbiſque agitaſſe ſuperbis,
Sed retuliſſe modis ſcenæ vetat ipſa decere
Lex operis, grauitaſque loci, & natura loquendi.
Arte opus eſt, & iudicio: nam finis agendi
Perſuadere fuit, non ludere, & acta referre:
Inflammaſſe animos dictis, & motibus, at non
Vſque theatrales formas, & ſcenica ſemper
Edere ridendo populis ſpectacula motu.

ADNOTATIO.

Actio, quæ digna ſit Oratore, excludit illam actionem, qua Mimi, ſiue geſticulatores vtuntur. Volunt enim hi mouere ad riſum auditores, & ſpectatores omnia geſtibus repræſentando. Hoc turpiſſimum eſſe homini ciuili oſtendit Arias, adeòque excludit ab eodem mimicam imitationem.

XXXVI.

Adde etiam, quod ſacratis expellere Templis
Multa velim: namque & manibus complodere ſtultum eſt.
Et tamen id, nimiumque frequens, nimiumque receptum.
Et ſeſe in ſummos digitos attollere, toto
Corpore contremere, ementiri ſæpè dolorem
Iliacum, laterique manu ſuccurrere laſſo,
Si cui natura indulſitue, laborue, dolorue;
Non tamen ars vnquam vitium permiſerit vllum
Affectare; ſed is condemnat quiſquis agendo
Inuitus patitur; ſed cur non damnat ineptus
Sectator, ſed vt ad vitium ſe accommodet omne
Non ad virtutes dicentis? Fallimur omnes,

Et facilè à verì ſpecie, & grauitate, modoque
Ad leuiora gradu prono properare ſolemus.

ADNOTATIO.

MOnentur Sacri Oratores, vt grauitatem ſeruent, & decorum in actione, id enim petit dignitas perſonæ, quam gerunt, locus in quo dicunt, & res de quibus loquuntur. Actio autem ſpectat ad motum corporis, ſicuti pronnunciatio ad vocis vſum.

XXXVII.

Hæc vbi dum facilem, ac dulcem, vi carminis, artem
Ipſe paro (Gaſpar) ſtudio properante canebam,
Quæ primum modulata mihi, atque incepta vbi noſtra,
Gaſpar amicitiæ dulces decerpere fructus
Et ſociam licuit pariter coniungere vitam.
Nunc ſpatia immenſa, alterius longiſſimus orbis
Tractus, & occidui nunc hoſpes ſolis, vtrumque
Separat Oceanus, ſtudioque incendit amico:
Et nunc cura tui, Gaſpar, tenet anxia pectus
Oppreſſura meum, donec te ſoſpite, nobis
Contingat dulces iterum decerpere fructus,
Et præſente frui poſſim te, Gaſpar, amico.
Annuite, ò noſtris clementia Numina votis,
Diua Maris ſydus, Mundi lux maxima noſtri,
Quæque ſoles tempeſtates ſedare ſereno
Lumine, & incolumes pelago traducere Nautas:
Per ſacram te, nos prolem dulciſſima Cœli
Pignora adorantes petimus, votiſque precamur,
Redde animum, pia Virgo, mihi, miſerere laboris,
Et lacrymas compeſce meas: Sociumque fidelem,
Quem tam longè oculis noſtris, terriſquo remotum
Vocibus aſſiduis, curaque ardonte petitum
Eſſe vides nobis, hunc tu mihi Diua vocata,
Redde precor, laudeſque tui, dulciſſima, Vatis
Admitte, & quæ dona, tuas promittimus, aras
Ornatura, tuum auxilium teſtantia ſemper.

ADNOTATIO.

Finem impoſiturus operi ſuo, appellat amicum, cui dedicauit illud in primis ſuis paginis, Gaſparem inquam, Veleſium, Alcorerum, abſentem. Deinde pietatis memor, ad Reginam Cœli vota dirigit, illamque inuocat, vt amicum ſibi velit reſtituere.

XXXVIII.

Tuque adeo, noſtraſque preces, carmenque iuuato
Aluare Lugue, animæ ſemper pars optima noſtræ;
Namque etiam te Gaſpar amat, tu Gaſpare amico
Vſus eras, grato cum te mea pulcra tenebat
Rupes, Muſarum ſeceſſus, grataque vtrique
Lugue tibi, & nobis ſedes, & grata Camœnis:
Nunc nobis viduata vacat, dum munera ſacræ
Ipſe ego militiæ, diuinaque ſacra frequento,
Atque Iacobæos enſes, ſtudiumque ſacratæ
Religionis, & ingenuas colo Lugue, phalanges.
Tu verò in ſyluis altis, & montibus ô quàm inamanis!
Abditus ætheream meditaris ducere vitam,
Atque parem Superis, exoptandamque quietem
Intentas, ſanctiſque libris, ſtudioque ſacrato
Arcanas voluis chartas, & numina ſemper
Alloqueris, gratoque foues tua pectora fructu
Semper: Vt ex curas hominum contemnere diſcas,
Atque tuam ſortem laudes, & munera vitæ
Humanis maiora bonis. His artibus, his tu
Inſtructus ſtudijs, Vrbes, populoſque fideles
Deinde petis, quos de Diuinis (Aluare) rebus
Sæpè doces, atque humanum contemnere ſuades
Omne opus, & votum, diuinaque munera regni
Optare ætherei, totiſque capeſſere curis
Atque viam monſtras certam, obſequiumque, fidemque,
Seruandaſque doces leges, præceptaque Sancta
Exponis: Dux ipſe viæ, exemploque probandus.
Tu precibus votum noſtrum, bone Lugue iuuabis,
Et chari mecum reditus orabis amici.
Verſibus intereà noſtris, grataque Camœnæ,
Ingenij partu exigui lætare, meumque

Eſſe puta quodcunque ſubeſt, nam diligis ipſe,
Noſque foues; tibi ſic venient mea carmina grata.

ADNOTATIO.

VT iuuetur ad recuperandum ſuum Gaſparem, quem ſuprà dixerat eſſe abſentem, implorat amici preces, Aluari nimirum Lugui; quem arrepta occaſione laudat; ſuoque carmini, libriſque Rhetoricorum finem ſuauiſſimum imponit.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google